

STELIAN DUMISTRĂCEL este profesor dr. la Departamentul de Jurnalistică și Științele Comunicării de la Universitatea „Al.I.Cuza” din Iași; paralel, lucrează ca cercetător științific, șef de Departament, la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Filialei Iași a Academiei Române. Principalele preocupări: dialectologie generală, antropologie culturală, socio- și psiholingvistică, discursul jurnalistic. A mai publicat: *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne* (1978; premiul „Timotei Cipariu” al Academiei), *Lexic românesc* (1980), *Ancheta dialectală ca formă de comunicare* (1997; în colab.); la Institutul European: *Sate dispărute – sate amenințate* (1995), *Pînă-n pînzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații* (2001); coautor la șase volume din *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina* (1987–2005) și colaborator la trei volume din *Dicționarul limbii române* (serie nouă) al Academiei (1987–1992).

Stelian Dumistrăcel, *Limbaajul publicistic românesc
din perspectiva stilurilor funcționale*

© 2006, Institutul European Iași

INSTITUTUL EUROPEAN

Iași, str. Cronicar Mustea nr. 17, cod 700198, C.P. 161

euroedit@hotmail.com

<http://www.euroinst.ro>

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

DUMISTRĂCEL, STELIAN

**Limbaajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor
funcționale** / Stelian Dumistrăcel – Iași: Institutul European, 2006

Bibliogr.

Index

ISBN (10) 973-611-440-6 ; ISBN (13) 978-973-611-440-3

811.135.1'38:070+050+659.1

Potrivit Legii nr. 8/1996, a dreptului de autor, reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți fără acordul Editurii constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu aceasta.

Printed in ROMANIA

STELIAN DUMISTRĂCEL

LIMBAJUL PUBLICISTIC ROMÂNESC

DIN

PERSPECTIVA STILURILOR FUNCȚIONALE

INSTITUTUL EUROPEAN

2006

CUPRINS

Introducere	7
-------------------	---

Partea I

ÎN CĂUTAREA FUNCȚIEI RELEVANTE

1. Revenirea la fondatori: «faticul» cu referire la funcția «de apel» a limbajului	15
2. «Faticul» din perspectiva determinării unui limbaj al publicisticii; conceptul de «contract de comunicare»	31
3. Excurs: criterii pentru delimitarea limbajelor aparținând stilului comunicării publice și private; conceptul de «registru» cu aplicație la limbajul epistolar	61
4. Antecesoare orale și „populare” ale stilurilor și limbajelor literare....	89

Partea a II-a

«FATICITATEA» ÎN ACȚIUNE

1. Semnificația convocării «discursului repetat» într-un enunț „cheie” pentru textul jurnalistic; tipologia titlului	107
2. Modificarea enunțului aparținând «discursului repetat»: figuri de (re)construcție din optica relației dintre emițător și destinatar ..	127
3. Performanță tehnică și discursivă prin utilizarea «enunțului aparținând discursului repetat»	151

Partea a III-a

LIMBAJUL PUBLICISTIC DIN PERSPECTIVA CONTRACTULUI DE COMUNICARE. RADIOGRAFII

0. Introducere: ipostaze ale blocajului comunicării	169
1. Avataruri ale pronunției și ale scrierii	175
2. Deictice pseudoperformante și interferențe ale registrelor	193
3. Sub semnul modelului și al clișeului	211
4. Mozaic de actualitate	233
5. Încheiere: deziderate și avantaje ale respectării clauzelor unui contract	249

Abrevieri bibliografice și tehnice	255
--	-----

Index	269
-------------	-----

Introducere

Abordarea temei de față are ca punct de plecare cercetarea unei probleme generale de pragmatică a comunicării, și anume analiza tendințelor contemporane din interacțiunea emițător – destinatar (în ipostaza de receptor) în cadrul discursului public, cu preocupare specială pentru elemente de construcție prin care se urmărește și se realizează *feedbackul*. Domeniul particular de investigare l-a constituit prezența, în limbajul publicistic, a «enunțurilor aparținând discursului repetat» (în continuare: EDR), pornind, așadar, de la conceptul coșerian de «discurs repetat» (= DR).

Această analiză ne-a impus, ca primă secțiune a studiului de față, definirea locului pe care *limbajul publicistic* (ca gen al «discursului mass-mediei») îl ocupă în cadrul unui stil al «comunicării publice și private literare» (structura la care ne referim este înfățișată în tabelul 2), ca teren de manifestare a «uzului practic» aristotelic, delimitat de «uzul poetic» și de «uzul științific», proiecții ale aceluiași filozof, a căror expresie o reprezintă stilul *beletristic* și, respectiv, cel (*tehnico-)*științific.

Din această perspectivă, cercetarea noastră argumentează faptul că specificul limbajului publicistic, printre alte limbaje și stiluri funcționale, este dat de modalitatea în care se manifestă «funcția fatică», una *r e l e v a n t ă* pentru limbajul de care ne ocupăm. Conceptul este reevaluat prin revenirea la fondatori pe terenul analizei interacțiunii comunicative; ne referim la Bronislaw Malinowski, a cărui proiecție privitoare la «comuniunea fatică» este reconsiderată și

prin corelarea cu perspectiva funcției «apelative» a semnului întrebuițat într-un act lingvistic concret, după Karl Bühler.

Pe de altă parte, delimitarea în discuție ne-a impus evaluarea, din optica antropologiei culturale, a statutului celorlalte componente ale stilului comunicării publice și private literare: demarcarea față de *limbajul publicitar* și de genuri ale «discursului autorității instituționalizate» (*limbajul instrucției școlare*, cel al *vieții politice*, cel *juridico-administrativ* și cel al *cultului*). O preocupare specială a constituit-o investigarea tendinței limbajului publicistic de a-și apropia modul de interacțiune comunicativă specific *limbajului conversației*, identificabil pe baza mărturiilor în acest sens pe care le oferă limbajul epistolar (cea de a doua componentă a «discursului privat»).

Fatigitatea în acțiune face obiectul celei de a doua părți a lucrării, care cuprinde analize referitoare la titlul articolului, un element de «paratext», dar având un rol definitoriu, ca enunț performant, în textul jurnalistic, și cu privire la modul în care EDR, folosit ca titlu și în cuprinsul articolului, este actualizat prin de-structurare și restructurare din perspectiva unui «contract de comunicare» pe fond de empatie, seducție și incitare, după regulile «figurilor de construcție» formulate de Quintilian și cunoscute sub numele de „quadripartita ratio” (*adiectio*, *detractio*, *immutatio* și *transmutatio*). În secțiunea respectivă din această parte a lucrării, obiectul investigației îl constituie tipurile de EDR folosite în textul jurnalistic, o secțiune urmată de sondarea performanței discursive a modificării acestor enunțuri prin diferite tipuri de „adăugare” (*adiectio*), cu rol de particularizare, și prin „substituire” (*immutatio*), având ca efect fenomenul ce poate fi caracterizat drept un „mariaj de ocazie” (față de construcțiile care, în orice limbă, constituie rezultatul unei solidarizări, printr-un proces istoric, a anumitor structuri lexico-semantică devenite automatisme ale vorbirii).

În sfârșit, în cea de a treia parte a lucrării prezentăm, în câteva secțiuni tematice, sub formă de „radiografii”, aspecte ale discursului public și ale limbajului publicistic actual din perspectiva pronunției și a scrierii, a strategiilor comunicative, a utilizării clișeului, toate acestea puse sub semnul preocupării pentru înțelegerea funcționării unui imaginar «contract de comunicare».

Textele reprezintă o selecție *ad-hoc* din articole publicate între anii 1997 și 2006 în diferite cotidiane din Iași sau cu difuzare națională și în *hebdomadare*, de diferite profiluri, care ne-au pus la dispoziție rubrici tematice periodice („Monitorul”, „Ziarul de Iași”, „Lumina”, „Jurnalul național”, respectiv „Cronica”, „Dacia literară”, „Convorbiri literare”), cu o problematică ce a făcut obiectul unor discuții de seminar, începând din 1997, cu studenții din anul I și al II-lea de la Departamentul de Jurnalistică și Științele Comunicării al Facultății de Litere de la Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași. Totodată, precizăm că subiectele tratate în primele două părți ale lucrării au la bază expuneri de la cursurile, din anii 2004/2005 și 2005/2006, de la masteratul de profil din cadrul Departamentului menționat și/sau de la cursurile de stilistică aplicată de la Școala doctorală de la Facultatea de Litere a Universității ieșene.

Faptul că discuția asupra anumitor concepte pe baza cărora este structurată expunerea nu are, în textul de față, extensia pe care unii cititori ar socoti-o utilă se explică (și) prin caracterul de complementaritate (și dependență) a acestei lucrări în raport cu (sau față de) tema generală, menționată la început (și tratată într-un volum care, sub titlul *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, este predat pentru tipar la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”). Absențele respective pot fi suplinite, eventual, prin consultarea articolelor autorului incluse în bibliografie, care cuprinde, alături de titluri citate curent, și alte exegeze ce ne-au orientat demersul.

În ceea ce privește exegeza de profil, ținem să menționăm faptul (pe care îl plasăm în sfera deontologiei profesionale) că, atunci când preocupările noastre s-au întâlnit cu cele ale unor contemporani a căror contribuție de cunoaștere și a căror inspirație le-am putut aprecia, ne-am folosit de incursiunile lor în lucrări din bibliografia de bază a unor probleme, autori (și opere) la care nu am mai trimis spre a mima (re)descoperirea pe cont propriu a unor repere și judecăți de valoare. Ne referim, de exemplu, în primul rând, la Krystyna Pisarkowa și Boni Kirstein (în ceea ce privește opera lui Bronisław Malinowski), la Ion Gheție și Paul Miclău (pentru sintezele referitoare

la stilurile limbii române literare), la Sofia Dima (cu privire la problematica teoriei lecturii) sau Georgeta Ghiga (cu evaluări de sinteză asupra valențelor conversației), nume la care ar mai putea fi adăugate și altele, relativ ușor de identificat în funcție de trimiterile precedate de „apud”.

Ne face plăcere ca, și aici, să aducem mulțumiri interlocutorilor noștri, studenți și doctoranzi sau colegi care, prin exprimarea punctului lor de vedere (inclusiv cu prilejul prezentării unor teme la diferite manifestări științifice), au contribuit la precizarea și argumentarea, prin prisma unor (totdeauna) profitabile exigențe de receptare, a problematicei limbajului publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale.

*

La împlinirea a 85 de ani de la nașterea lui Eugeniu Coșeriu, Magistrul care, cu bunăvoință și încredere, ne-a inspirat studierea implicațiilor «discursului repetat», vrem să legitimăm orientarea lucrării de față prin raportarea la viziunea sa asupra activității lingvistului, ca demers critic, recuperator și integrator.

Abordând problematica unui limbaj de mare interes public și cultural din perspectiva socio- și psiholingvistică a receptării, ținem seama de comandamente ale cercetării de profil formulate de Coșeriu în tezele sale intitulate *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*; din cele cinci principii enumerate și fundamentate aici de savant (al obiectivității, al umanismului, al tradiției, al antidogmatismului și al utilității publice sau al binelui public), pentru discutarea raporturilor dintre mass-media și public, a strategiilor care-i permit acesteia să-și manifeste puterea sub semnul instaurării unei aparente «comuniuni fatice», ne apar ca semnificative exigențele care reflectă cel puțin trei dintre principiile coșeriene, la care ne referim în continuare.

Din perspectiva obiectivității, după Platon, există logosul sau expresia „cu adevăr” și „logosul fără adevăr sau neadevărat sau fals”, care „spune lucrurile cum nu sunt sau cum sunt numai parțial, numai uneori, numai dintr-un anumit punct de vedere” (*Principii*, p. 11–12). Din perspectiva principiului umanismului, derivat din primul, în

cadru științelor umaniste sau al științelor culturii, exigența este de a spune lucrurile „așa cum sunt pentru om și în această sferă, a umanului, a libertății” (*op. cit.*, p. 12). În consonanță cu preceptele menționate, sunt cele care reflectă principiul utilității publice: omul de știință „se ocupă de ceva care interesează pe toți oamenii, atâta timp cât toți oamenii sunt subiecte ale aceleiași activități”, prin urmare lingvistul „nu-și poate permite să rămână în comunitatea oamenilor de știință și să vorbească numai pentru comunitatea oamenilor de știință! În realitate, el vorbește pentru toți acei care s-ar putea interesa de aceleași fapte, iar cei care s-ar putea interesa sunt toți oamenii” (p. 17); așadar „tot ce interesează [sau ceea ce îl privește, n.n.] pe vorbitor trebuie să intereseze și pe lingvist”, căruia îi revine obligația să se ocupe de „planificarea lingvistică și cu politica lingvistică”, ca și de „problemele practice... ale limbii. Nici un aspect practic, nici un aspect al lingvisticii aplicate nu e minor, nu e nedemn de interesul lingvistului!” (p. 18).

Din această ultimă ipostază, ne raportăm și la atitudinea critică față de vădita deteriorare a discursului public și a limbajului mass-mediei românești contemporane, explicabilă, pe de o parte, prin lipsa de cultură ce caracterizează, în general, așa-zisa „clasă politică” a momentului, preponderent de extracție social-culturală cel mult mediocră și lipsită de aspirații spre reală reprezentativitate. Pe de altă parte, cauza o constituie absența formației umaniste a multor jurnaliști, adesea cu instruire vagă, la o *sui-generis* „fără frecvență” în domeniu, e drept, grăbiți și supuși presiunii redacționale, dar și fără simțul limbii și fără sensibilitate față de semantică, de gramatică, de ortografie și ortoepie, într-o atmosferă justificată și prin efemeritatea (de-o zi sau de-o clipă) a foii de ziar și a cuvântului scăpat în eter.

Așadar nu este de mirare că lingviștii și jurnaliștii de calitate nu pot accepta indiferentismul organizațional și sunt, justificat, îngrijorați de perspectiva instaurării, și prin mass-media, a unei subculturi lingvistice de masă. Revenim, din nou, la punctul de vedere Coșeriu în privința deontologiei și eticii limbajului, al căror somn conturează adevărata barbarie provocată de lipsa de norme: „... liberalismul lingvistic excesiv nu este în realitate liberalism, ci este mai curând

libertinaj, fiindcă nu recunoaște existența acestor norme care interesează pe toți vorbitorii. Acest liberalism nu provoacă, în realitate, libertatea limbajului, care este întotdeauna o libertate motivată..., arbitrariul nu e în realitate o atitudine progresistă, tolerantă și democratică, ci dimpotrivă e o atitudine reacționară și antidemocratică, fiindcă, spunând: «Fiecare poate vorbi cum crede și cum îi pare», înseamnă a lăsa pe fiecare vorbitor în sfera lui și la nivelul lui de cultură și a nega posibilitatea și aspirația sa de a colabora la cultura majoră a comunității”. Felul de a vorbi „are importanță socială, culturală și politică foarte mare, și a spune că nu are nici o importanță este arbitrar și libertinaj, nu liberalism”. Concluzia: „Putem termina cu o frază a filozofului spaniol Ortega Y Gasset, care se aplică și normelor lingvistice, *cum se aplică altor norme culturale și sociale*; zice Ortega: «Lo peor no son las normas rígidas, lo peor es la ausencia de normas que es bárbarie» (Deontologia, p. 171; subl. n.).

Dar, față de blamul rigid al unor excentricități ludice din exprimarea jurnaliștilor ne apără o altă judecată a Magistrului; înfățișând limbajul ca activitate liberă și intențională ale cărui norme le putem suspenda, dacă avem motive de suspendare, ca atunci când „ne jucăm cu vorbele”, Eugeniu Coșeriu a scris: „Dacă absurditatea se poate gândi, se poate și exprima”.

Iași, 27 iulie 2006

St. D.

Partea I

ÎN CĂUTAREA FUNCTIEI RELEVANTE

➤ Revenirea la fondatori: «faticul» cu referire la funcția «de apel» a limbajului ➤ «Faticul» din perspectiva determinării statutului unui limbaj al publicisticii; conceptul de «contract de comunicare» ➤ Excurs: criterii pentru delimitarea limbajelor aparținând stilului comunicării publice și private; conceptul de «registru» cu aplicație la limbajul epistolar ➤ Antecesoare orale și „populare” ale stilurilor și limbajelor limbii literare

1. Revenirea la fondatori: «faticul» cu referire la funcția «de apel» a limbajului

1.0. Ne propunem definirea funcției relevante pentru ceea ce, în mod curent, este numit „stilul publicistic” din perspectiva analizei «discursului repetat» în textul jurnalistic. Această abordare explică, așa cum am anticipat, centrarea discuției asupra titlului articolelor de presă (domeniu în care funcția caracteristică limbajului publicistic se constată din plin) și asupra utilizării frecvente, în anumite tipuri de titluri, a enunțului aparținând «discursului repetat».

„Revenirea la fondatori” înseamnă, ca principală preocupare, redefinirea „faticului” din optica aceluia care a lansat acest concept, antropologul american de origine poloneză Bronislaw Malinowski, cu raportare la funcțiile limbajului în viziunea Bühler: „denotarea”, „manifestarea” și „apelul” (funcție căreia îi aparține, ca expresie particulară, faticitatea).

1.1. Cadrul studierii „faticului”

Una dintre finalitățile proiectării, dinspre teoria literară spre jurnalistică, a problematicii de pragmatică a titlului, ca „ritual de acces” (în formularea de la Baylon-Mignot, *Comunicarea*, p. 268; vezi și alte formulări, comparabile: „prag de lectură” la Genette, „enunț cu funcție aperitivă” la Barthes), o reprezintă încercarea de a stabili care funcție a limbajului este ilustrată de tipul de titlu «atitu-

dinal», în raport cu titlul neutru, «informativ», ca o posibilă introducere la discuția asupra funcției relevante pentru însuși așa-numitul „stil” publicistic.

1.1.1. Dacă luăm în considerație faptul că folosirea (în special în titluri) a enunțului aparținând «discursului repetat» în formă canonică sau restructurată atrage atenția asupra «mesajului» propriu-zis, trimiterea „lineară” ar conduce spre funcția «expresivă» (sau «poetică»), una primordială pentru „arta verbală”. Din punct de vedere strict formal, o astfel de evaluare nu ar constitui o simplă exagerare, dat fiind că:

[a] sunt „forjate” *ad-hoc* titluri expresive sau sunt preluate ca atare chiar mesaje «poetice», atunci când enunțurile în discuție sunt citate din literatura cultă, contexte folclorice (în sens larg: versuri, texte gnomice reprezentând metafore) și chiar titluri «expresive» de opere (în primul rând literare);

[b] restructurarea EDR ar putea fi raportată la viziunea Jakobson, conform căruia „rudimente» de «literaritate» [...] apar chiar în cadrul discursului normal, în formulele publicitare sau în sloganurile politice” (*Terminologie*, p. 79), „specii” la care este ușor adăugat titlul din presă; în atare cazuri se poate vorbi de o „literaritate” grație căreia forma mesajului impune atenției conținutul acestuia.

Dar, astfel, ar însemna să antrenăm, simplificator, o categorie de texte aparținând unui domeniu specializat al comunicării, cum este jurnalistica, spre subsolul literaturii, teren pe care funcția „expresivă” este cea primordială. Or, aceasta ar constitui o deturnare (sau alterare) flagrantă a realității social-culturale pe care o reprezintă *mass-media*; chiar dacă, din punct de vedere strict „estetic”, rezultatele sunt, adesea/cel mai des, în afara criteriilor de apreciere în ceea ce privește arta, aceasta nu ne îndreptățește, totuși, să considerăm că avem de a face cu un specimen de „artă degenerată”.

Îndoielilor schițate anterior le-a dat deja un răspuns categoric Eugeniu Coșeriu, comentând sloganul electoral al lui Eisenhower, „I like Ike” din perspectiva funcției ce este „concentrată asupra mesajului și asupra modului în care se structurează, se formează mesajul” (numită „reflexivă”); după o amănunțită analiză a jocului constituenților, Coșeriu conchide că formula în cauză „nu devine poetică prin faptul că e atât de

construită” și pentru că și-a avut „efectele ei ca formulă de propagandă, deci ca formulă în domeniul pragmatic, dar nu în domeniul poetic”, nu aceasta fiind „finalitatea textului” (*Limbaajul poetic*, p. 147, 149; este, de fapt, o replică la analiza lui Jakobson a aceluiași slogan, în a cărei construcție lingvistul american sublinia „rolul secundar al funcției poetice”; *Essais*, p. 219).

1.1.2. Cronologic vorbind, provocarea, în exegeza românească, în ceea ce privește identificarea unei alte funcții pentru caracterizarea titlului «atitudinal» (pe care îl putem numi și «performativ prin enunț») vine dinspre încercarea (ce nu poate fi ignorată) de a stabili o funcție specifică, *relevantă* pentru așa-numitul „stil publicistic”. Într-un articol în care își propunea chiar delimitarea stilurilor în raport de „funcțiile limbii” (respectiv identificarea funcției ce „generează o anumită structură lingvistică”), Paula Diaconescu, pornind de la schema Jakobson și de la puncte de vedere exprimate în literatura românească a epocii, considera că, pentru stilul publicistic, unul „non-artistic”, „predominantă și importantă este funcția *fatică*, centrată pe menținerea contactului între emițător și receptor” (*Stilurile funcționale*, p. 233). Paula Diaconescu se referă la această funcție și din perspectiva structurii „compozite” a comunicării jurnalistice, date fiind variatele informații cotidiene transmise (ducând la un amestec de elemente ce aparțin, de exemplu, stilului „oficial-administrativ” și celui științific „de popularizare”; p. 236, 237), dar, la fel ca și alți exegeți, venind dinspre lingvistică, ca și dinspre teoria literară, atunci când se referă la stilul publicistic, nu face distincția între cele două tipuri de bază ale materialelor din mass-media, a căror primă marcă se dovedește a fi chiar titlul articolului.

1.1.3. Pentru a confrunța viziunea Jakobson cu interpretări (critice) ulterioare, revenirea la formulările exacte ale acestuia se impune ca necesară. În capitolul de *Poetică* din *Essais de linguistique générale*, Roman Jakobson are în vedere, în primul rând, „mesaje care, în mod esențial, servesc pentru a stabili, a prelungi sau a întrerupe comunicarea, pentru a verifica dacă circuitul funcționează”, dar insistă asupra faptului că este vorba de o „accentuare a

c o n t a c t u l u i” din perspectiva a ceea ce B. Malinowski¹ ar fi numit „funcția fatică”, generatoare, de exemplu, a unor „formule ritualizate”, chiar a unor „dialoguri întregi al căror unic obiect este prelungirea conversației”; într-un anumit mod, funcția respectivă poate fi identificată și în procesul însușirii limbii de către copii: „la aceștia, tendința de a comunica precedă capacitatea de a emite sau de a primi mesaje purtătoare de informații” (traducere, după *Essais*, p. 217; vezi și anterior, în ceea ce privește factorii constitutivi ai oricărui proces lingvistic: „enfin, le message requiert un c o n t a c t, un canal physique et une connexion psychologique entre le destinataire et le destinataire, contact qui leur permet d’établir et de maintenir la communication”, p. 214; subl. n.).

Așadar, trebuie să avem în vedere faptul că sunt luate în considerație diferite faze și ipostaze ale *contactului* (cum este, de altfel, numit factorul comunicării reflectat de funcția fatică), și nu ne putem limita doar la o „triadă” vizând *controlul* asupra *canalului*: „instituirea – prelungirea – întreruperea comunicării”. Iată, de altfel, cum este rezumată de către Oswald Ducrot și Jean-Marie Schaeffer concepția lui Jakobson privind funcția fatică: „nu există comunicare în afara unui efort pentru a stabili și menține contactul cu interlocutorul: de unde utilizarea unor formule ca «Ei bine», «Auzi?» etc., precum și faptul că experiența vorbirii este trăită ca instituirea, *prin simpla ei existență*, a unor legături sociale și afective” (*Noul Dicționar*, p. 503; sublinierea autorilor). Prin urmare, suntem destul de departe de identificarea unor simple „semnale” de amorsare a contactului ori subsumate „verificării circuitului sau a calității recepției”, referitoare la „canal”, pe care nejustificat (sau exagerat) se pune accentul în diferite interpretări (asupra cărora nu stăruim în discuția de față); sunt formulări ce creează impresia că se fac „probe” privind cadrul unei comunicări instrumentale/funcționarea unei aparaturi de comunicare. Însuși Coșeriu, în critica sa la Jakobson, pare să accepte această

¹ Cu trimitere la «The Problem of Meaning in Primitive Language», în C.K. Ogden, I.A. Richards, *The Meaning of Meaning*, ediția a IX-a, New York–London, 1953, p. 296–336.

aparență: „o funcțiune care privește numai canalul ca atare o putem avea numai la o comunicare mecanică, de exemplu cum se poate observa în cazul mașinilor de transmisie, unde vrem să știm dacă literele sunt reproduse bine, și atunci există anumite formule care nu privesc mesajul, ci numai canalul de transmisie, pentru a constata dacă acest canal funcționează bine sau nu” (*Limbajul poetic*, p. 148).

Coșeriu citează, ludic, o formulă fără sens din limba engleză, prin care se verificau literele tastaturii de la o mașină de scris, formulă ce cuprinde „toate literele alfabetului englezesc”: *The quick brown fox jumps over the lazy dog* („Vulpea agilă și cafenie sare peste câinele leneș”). Astăzi, cu finalități comparabile, formula apare în probele pentru oferta și selecția a diferite tipuri de fonturi. Cel mai interesant fapt este însă acela că însuși *textul* de mai sus este folosit și pentru fonturi ale altor alfabet decît cel latin; reproducem mostre pentru

„Greek Old Face”: *Τηε θυιχκ βρωυν φοξ ζυμπσ οφερ τηε λαζψ δογ*
și pentru

„Old Slavonian”: *Тхе ѕѣикч брѡун фѡѣ жѡмпс ѡфер тхе лѡзѣ дог*.

1.1.4. Interpretarea frecvent reducționistă a descrierii lui Jakobson (omîțându-se prioritatea ideii de *contact*) iese în evidență dacă ne referim la punctul de vedere al „modelului” său. Or, definind conceptul «Phatic Communion», Malinowski este preocupat de finalitățile sociale ale folosirii anumitor turnuri lingvistice, acelea care, într-un cadru general al „solidarității”, marchează apartenența vorbitorilor la o anumită comunitate (eventual opusă alteia), în diferite posturi ale acestora și în diferite situații: statutul în ierarhii de grup, vorbirea femeilor, modul de a vorbi cu copiii etc., pe fondul general al acceptării celorlalți și al acceptării de către ceilalți (cercetarea antropologului are ca obiect triburi din Melanezia).

Prin urmare, preluarea conceptului de către Jakobson reprezintă, cum ușor se poate observa, o extrapolare, dar, în aprecierile privind utilizarea formulei „funcție fatică”, trebuie să recuperăm esențialul, din perspectiva Malinowski: manifestarea *pe plan social* a interacțiunii lingvistice, ceea ce presupune, în fond, intenția de a menține sentimentul comunității, al solidarității (vezi și *supra*, accentul pus pe „legăturile sociale și afective”).

1.2. «Faticitatea» și funcția «de apel»

1.2.0. Raportarea la instituirea legăturilor semnalate, din perspectiva conceptului în discuție, ne impune și definirea sensului cuvântului folosit ca denumire, aspect asupra căruia specialiștii în domeniul comunicării și lingviștii nu se opresc decât în treacăt.

Vezi, de exemplu, explicația Georgetei Ghiga: „termenul de *fatic* (care provine din cuvântul grecesc *phatos* și înseamnă ‘vorbit’) a fost introdus în lingvistică de antropologul britanic [sic!] Bronislaw Malinowski...” (*Elemente fatiche*, p. 17), sau „expedierea” discuției la Fayard: „Le mot *phatique* n’est pas évident; il viendrait du grec autour du mot «parole» par l’expression anglaise *phatic communion* composée par Bronislaw Malinowski” (*Écrire*, p. 27). O analiză etimologică amănunțită (nu și semantică), pornind de la radicalul indoeuropean al termenului grecesc și trimițând la reflexe paralele din latină, dar și din „Althochdeutsch” găsim la Pisarkowa, *Reception of Malinowski’s work*, p. 45. De la latină pornesc Constantin Dominte, ce invocă „vechiul verb latin *for, fari, fatus sum* ‘a grăi, a cuvânta’ (al cărui participiu prezent activ de formă negativă, *infans, -tis* ‘care nu grăiește, mut; copil mic, care încă nu a deprins vorbirea’, stă la baza substantivului francez *enfant* ‘copil’)” (*Funcțiunile*, p. 83), și, recent, Eugen Munteanu, prin propunerea „lat. *fateor, -eri, fassum sum* ‘a mărturisi, a recunoaște, a admite’” (*Introducere*, p. 250).

Formația filologică a lui Malinowski justifică proiecția spre limba greacă. Fiu al unui profesor de lingvistică de la Institutul de Slavistică al Universității Jagellone (Cracovia), tânărul Bronislaw a urmat cursurile Gimnaziului Regal „Sobieski”, de limbi clasice; în cercul colegilor și prietenilor tatălui său, erudiți în diferite domenii (istoria dreptului, economie politică, antropologie), s-a aflat și marele lingvist Baudouin De Courtenay (Kirstein, *Begründer des britischen Kontextualismus*, p. 533).

Avem în vedere faptul că gr. φάτις, pe lângă ‘a spune, a declara’, denumeste acțiunile respective și în anumite împrejurări sociale, instituționale, de exemplu ‘a face o promisiune privind căsătoria’, ceea ce presupune o strategie verbală specifică unui ceremonial. La rândul său, substantivul φάτις, deosebit de bogat semantic în cadrul general al nimirii actului vorbirii, are aplicații particulare pe terenul modalităților de exprimare nu numai în ceea ce privește „zvoul” relativ la ceva sau la cineva („le bruit au sujet de

qqn.”), respectiv la „faima”, reputația cuiva, ci și cu privire la zona mesajului divinităților și a discursului oracularului și oniricului, cu toate elementele (prestigiu, precauție, ambiguitate, simbolic, metaforic etc.) implicate în aceste genuri de „ziceri”².

1.2.1. De altfel, cercetători preocupați de diverse fațete ale interacțiunii verbale pun în evidență aspecte semnificative din acest punct de vedere. Dacă se pornește de la esența viziunii Malinowski, care diferențiază comunicarea ce ordonează idei și formulează raționamente în raport cu un limbaj *fatic*, „convocarea” funcției în discuție s-a impus, după cum apreciază unii exegeți, datorită importanței și rolului deținute la populații primitive de riturile și gesturile religioase, în cadrul unui limbaj pentru care nu se pune problema unei funcții *expresive* propriu-zise³, iar de exprimarea funcției *fatiche*, având, în general, rolul de a stabili și a menține contactul între participanții la schimbul lingvistic oral, după cum subliniază François Rastier (*La macrosémantique*), nu țin doar „incisele” de tipul *vous me suivez*, ci și manifestări ale unor veritabile strategii interlocutive⁴. Așadar, revenind la Malinowski, suntem îndreptățiți să raportăm astfel de acte din comunicarea contemporanului „civilizat” la ceea ce, după același comentator, în comunicarea intersubiectivă, reprezintă în primul rând sincronizarea emoțiilor (și nu codarea și decodarea propozițiilor); la acest nivel, „contractul interlocutiv” în cadrul „comuniunii *fatiche*” a lui Malinowski se bazează, de exemplu, și pe diverse atitudini de imitare: a tonului, a prozodiei, a posturii⁵.

Date fiind punctele de plecare, concludente privind *extrapolarea* în materie de *fatic* se dovedesc chiar referirile exegeților lui

² Cf. Anatole Bailly, *Dictionnaire grec-français*, ediția a IX-a, Paris, s.a., p. 2056; vezi și G. Ioanid, *Dicționar elino-românesc*, tradus după al lui Scarlat D. Vizantie, București, 1864, vol. II, p. 940.

³ Cf. Gilles Lemire, *Langue française, vision systémique...*; <http://www.cours.fse.ulaval.ca/frn-19972/...>

⁴ Vezi http://www.revue-texto.net/Inedits/Rastier/Rastier_Macrosemantique2.html.

⁵ François Rastier, *Le langage comme milieu: des pratiques aux œuvres*; http://www.revue-texto.net/Inedits/Rastier/Rastier_Langage.html/

Malinowski în această privință, de exemplu cele privind analogia cu *mass-media* (vezi *infra*, [1]) și, de la asemănarea între limbajul în utilizarea „primară” și vorbirea copiilor, trimiterea la diferite zone ale culturii „maturilor” europeni, printre care și *publicitatea*, al cărei limbaj se resimte, prin excelență, de expresii ale unei funcții „magice” asemănătoare formulelor din descântecele „sălbaticilor” („*Beschwörungsformeln der Wilden*”; vezi [2]):

[1] „Phatic communion is conditioned by interlocutors' conviction about its *mutuality*. It is this conviction that makes phatic communion possible – for the language of an individual, of a community, and finally, of *mass-media*”; Pisarkowa, *Reception of Malinowski's work*, p. 45; subl.n.);

[2] „Ist dieser Einwand gegen Malinowski einmal bewältigt, liegt es nahe, das Wörtchen «primitive» in solchen Wendungen wie «language in its primitive uses» im Sinne von 'ursprünglich' aufzufassen, womit dann der Weg zum Verständnis dessen, was Malinowski eigentlich sagen will, nicht mehr verstellt ist. Denn 'ursprünglich' sind für Malinowski viele Dinge nicht nur bei den «Wilden», sondern auch bei Kindern allgemein und darüber hinaus auch in manchen Bereichen der westlichen Erwachsenenkultur wie z.B. in der *Sprache der Werbung*, der Malinowski ebensolche «magische» Funktion zuerkennt wie den *Beschwörungsformeln der Wilden*” (Kirstein, *Begründer des britischen Kontextualismus*, p. 558; subl.n.).

Astfel de reflexe sunt, de altfel, prezente în diferite interpretări; de exemplu, pentru publicitatea grafică (inclusiv afișele politice ori sindicale), se face curent referire la culori și imagini, la mărimea literelor etc. Demne de un interes deosebit sunt însă proiecțiile în ceea ce privește *orice* text tipărit, în discuție fiind puse toate elementele ce favorizează, respectiv sporesc „lizibilitatea”, începând cu simple semne de punctuație (punctul care încheie o frază, semnul întrebării sau al exclamării), până la punerea în pagină (marginile albe ale foi) și structurarea textului: titrarea, paginile de prezentare a autorului sau a conținutului unei cărți, introducerea, sumarul etc., după cum observă T. Jeunet, în „fișe” pentru analiza textului⁶.

⁶ Cf. http://www.univ-lille3.fr/jeunet/livre-sic/parcours/p_analyse/chapitre2.htm

La aspecte de aceeași factură vizând „reclama” și tipăriturile, în general, identificate drept „factori extratextuali” (mărimea literelor, culoarea hârtiei, ilustrațiile de pe coperte), s-a referit și Mariana Neț, când, într-un articol din 1979, intitulat semnificativ *O încercare de reevaluare a funcției fatice*, își propunea să surprindă reflexe ale faticului în textul beletristic. În dezacord cu A.J. Greimas, care a susținut că funcția în discuție trebuie eliminată din descrierea textului literar, autoarea adaptează formularea lui Jakobson: interesul receptorului pentru lectură, ba chiar eventualitatea lecturii depind de felul cum textul „reușește «să stabilească, să prelungească sau să întrerupă comunicarea, să verifice dacă circuitul funcționează, să atragă atenția interlocutorului sau să se asigure că acesta nu slăbește»” (Neț, *Funcția fatică*, p. 329). Din această cuprinzătoare perspectivă a conceptului de «contact», cel mai important element adus în discuție este *suspense*-ul, căruia funcția fatică i-a fost atribuită chiar de Roland Barthes (citată la p. 330, cu o mărturisire nostalgică a autoarei: „singura mențiune «favorabilă» a funcției fatice pe care am găsit-o”; evident, este vorba de data publicării articolului). În demonstrație sunt atrase exemple de proză în care anumite enunțuri au același rol cu „formulele mediane ale basmului” (o comparație convingătoare), iar, pe alte planuri, sunt invocate împărțirea romanului în capitole sau a acestora în paragrafe (p. 333; vezi, la p. 330, titlurile a două capitole din *Robinson Crusoe*).

„Exprimarea funcției fatice în operele literare” o preocupă și pe Georgeta Ghiga (*Elemente fatice*), care ia în considerație atât faptele de oralitate din textul literar (p. 121–134), cât și elementele atribuite „prelecturii”, cele care „mediază contactul dintre cititor și text” (p. 134–139).

1.2.2. În ciuda recuzării formale (citate mai sus) a funcției fatice de către Coșeriu, putem observa că raporturile dintre „funcția fatică” (ca formulă uzuală în ultimul timp) și „funcția de *apel*” (relansată cu autoritate de acesta în zilele noastre) trebuie evaluate din perspectiva conceptelor de bază ale unor fondatori pe terenul analizei limbajului.

1.2.2.1. Pentru această discuție, trebuie, mai întâi, să examinăm raporturile dintre cele două concepte pornind de la începuturile moderne ale investigării procesului de comunicare.

Luată în considerație în mod constant după adoptarea schemei de analiză propusă de Roman Jakobson, funcția „fatică” a fost pusă mai mult decât sub semnul întrebării ca relație între semnul lingvistic și

mesaj. În evaluarea funcțiilor fundamentale ale semnului lingvistic, Eugeniu Coșeriu apreciază ca neesențială raportarea la o funcție deosebită de cea *de apel*, definită de Karl Bühler, una care „cere o atitudine din partea destinatarului”, așadar care „cere ca destinatarul să fie dispus să accepte semnul”, conchizând că ceea ce se numește funcție fatică, redusă la expresii ale luării de contact, ar reprezenta „numai partea inițială a funcțiunii de apel” (*Limbajul poetic*, p. 148). Rezumând discuția, această viziune este, de fapt, un reflex al revenirii la teoria semnului a lui Bühler, cu modificări aduse schemei de Friedrich Kainz, în interpretarea Coșeriu, care prezintă următoarea clasificare, esențială: pe de o parte, o funcție a „semnului virtual în limbă”, cea de „reprezentare”, iar, pe de altă parte, funcții ale „semnului întrebuițat într-un act lingvistic concret”, ale „actului de limbă” (sau, mai nou, ale „mesajului”), care sunt „denotarea”, „manifestarea” și „apelul” – *Auslösung* în prima variantă a teoriei Bühler, adică „ceea ce este provocat în ascultător” (*op. cit.*, p. 146–147; cf. și Irimia, *Introducere*, p. 31–32).

De altfel, discutând problema intenționalității semnificative și referindu-se chiar la Malinowski, Coșeriu stabilește în mod convingător raportul dintre „fatic” și „apelativ”: „„comuniunea fatică” de care vorbește B. Malinowski [...] nu este o funcție autonomă a limbajului: dacă sunetele pronunțate [în componente ale enunțurilor fatice] semnifică și se prezintă ca semne intenționale, ele corespund funcției apelative” (*Logicism*, p. 254, nota 38).

Din această perspectivă, trebuie să admitem că la Jakobson se poate sesiza doar o detaliere, tacită, a funcției de apel, ce cuprinde atât „faticitatea” (ca expresie a disponibilităților de comunicare ale ambilor actanți și punerea în act a acestora), cât și „conativul” (deci manifestarea de impunere a cel puțin unuia dintre participanții la actul de comunicare), tot așa cum, pe alt plan, funcția „metalingvistică” este, după Coșeriu, inseparabilă de cea de reprezentare.

1.2.2.2. Revenirea la Malinowski ne permite să luăm în considerație nu doar zonele (cel puțin) secante ale funcției „de apel” cu cea „fatică”, ci și recunoașterea faticității în cuprinsul apelativului.

Față de cele avansate deja cu privire la reducionismul curent constatat în interpretarea formulării lui Jakobson, pentru analiza „sorții” conceptului pe care îl discutăm se impune însă și observația, îndreptățită, a unuia dintre exegeții importanți ai operei lui Malinowski, Krystyna Pisarkowa: deși Roman Jakobson, preluând ideea de «comuniune fatică» a lui Malinowski (cu transformarea „faticității” în funcție a limbii), are meritul de a o fi „salvat” de la uitare, el însuși a *simplificat* oarecum imaginea legăturii dintre interlocutori:

„Linguistics took this observation over thanks to Jakobson, who picked it first, simplifying somewhat the picture of a bond between interlocutors, but at the same time saving Malinowski's idea from being forgotten. In relation to Karl Bühler's model of linguistic functions, Jakobson shifted the notion of phaticity of communication as such, as defined by Malinowski, onto one of the functions of language that he described and emphasised it” (Pisarkowa, *Reception of Malinowski's work*, p. 46; sunt prezentate și alte referiri și aplicații, cu trimitere la Austin, la care, eventual independent de Malinowski, faticul apare ca unul dintre criteriile pentru descrierea actului vorbirii, în diferențierea acte „fatice”, „rhetice” și „fonetice”). În special în legătură cu stabilirea relației dintre „fatic” și conceptul de „small talk”, și alți specialiști în comunicare au apreciat că, în interpretarea lui Jakobson, ideile lui Malinowski au fost prezentate dintr-o perspectivă limitată (cf. Ghiga, *Elemente fatice*, p. 23, care a realizat o cuprinzătoare expunere asupra invocării funcției fatice anterior și posterior apariției lucrării lui Jakobson; p. 23–45).

Dar, în toate exegezele de profil citate, se amintește în mod expres faptul că și Jakobson are ca punct de plecare „modelul” Bühler, de care trebuie să ținem seama constant, ceea ce impune următoarea precizare: la Jakobson, *adăugarea* unei noi funcții pe lângă cea de „apel” (numită de acesta „conativă”) trebuie interpretată doar ca o „interferare” între Bühler și Malinowski, constând în „descoperirea” unei nuanțe a funcției apelative, de vreme ce „funcția fatică”, în calitate de reflex (mărturisit!) al „comuniunii fatice” de la Malinowski, se referă, plenar, atât la intenția vorbitorului, cât și la „ceea ce este provocat la ascultător”.

Acest aspect reiese și din caracterizarea pe care a făcut-o „comuniunii fatice” Émile Benveniste, ocupându-se de „aparatură formală a enunțării”, cu trimitere expresă la Malinowski: este vorba de un „fenomen social cu funcționare lingvistică”, un „proces în care discursul, sub forma unui dialog, fondează un [r]aport între indivizi”. Prin citate după studiul lui Malinowski, Benveniste reține precizări cum sunt cele pe care le reproducem, cu minime comentarii, în continuare. Conceptul, numit astfel de Malinowski „împins de demonul invenției terminologice”, este descris ca o situație de comunicare când „limba nu funcționează [...] ca un mijloc de transmitere a gândirii”, dar care constă în „atmosfera de sociabilitate”; comunicarea personală rezidă „în schimbul de cuvinte, de sentimente specifice care formează gregaritatea convivială”. Pentru a identifica o proiecție spre „funcția de apel”, transcriem următoarea caracterizare: „*Fiecare enunțare este un act care urmărește să-l lege pe auditor de locutor prin intermediul unui sentiment, social sau de altă natură.*” Încă o dată, limbajul în această funcțiune nu ni se pare a fi un instrument de reflecție, ci un mod de acțiune” (ap. Benveniste, *Aparatură formală a enunțării*, p. 73–74; sublinierile ne aparțin).

Specificul complexei „cooperări” la „primitivi” descris de Malinowski iese în evidență prin raportarea, marcată, pe care antropologul o face la învățarea și dezvoltarea limbajului la copii, idee preluată ca reper și de Jakobson (vezi *supra*, 1.1.3: la aceștia, „tendința de a comunica precedă capacitatea de a emite sau de a primi mesaje purtătoare de informații”). Ne-am limitat, aici, doar la o evocare sumară a analizei aprofundate a lui Malinowski privind fazele de „socializare” a copilului, aspect aprofundat, cu detalii semnificative și într-o tratare de bună aplicație, Boni Kirstein, ale cărui selecții din opera părintelui „faticului” le rezumăm în continuare, din perspectiva, urmărită și până acum, a comparării cu specificul titlului și discursului jurnalistic.

Cadrul general al asemănării dintre limbaj în utilizarea „primară” și vorbirea copiilor (invocat și mai sus; cf. 1.2.1, [2]), când cel de al doilea element are valoarea de reper ontogenetic (într-o imagine referitoare la „the adults and the other children”!), prinde contururi

prin fazele parcurse de la simpla „sound-reaction” la o „real connection”. De la repetarea silabelor până la producerea unui „monolog gângurit” (*Lallmonologe*), vorbirea copilului se caracterizează prin ceea ce Malinowski numea „the playful use of sound and words” (cf. Kirstein, *Begründer des britischen Kontextualismus*, p. 560–569).

În sfârșit, funcția complexă atribuită de Malinowski faticității în mediul socio-cultural studiat reiese, indirect, și din obiecția formulată de John Lyons privind importanța redusă pe care antropologul o rezerva înseși funcției „comunicative”: „Malinowski exagera când afirma că comunicarea informației este una dintre cele mai «indirecte și specializate funcții» ale limbii” (*Introducere*, p. 468; în traducerea românească, pentru „Phatic Communion” apare formularea „relaționare fatică”).

1.3. Interpretarea complexă a «faticului»

După trecerea în revistă a precizărilor (pe care le apreciem ca esențiale) de mai sus privind „comuniunea fatică”, adică modelul complex de «faticitate» de la Malinowski, considerăm că zonele de maximă interferență între funcția „de apel” și cea „fatică” (în accepțiunea acestuia) sunt ușor de recunoscut și de admis.

Pe de altă parte, pentru a atribui „faticității” apariția EDR în formă canonică sau „parafrasată” în titlul articolului de presă, în textul jurnalistic și în discursul public, în general, ca *intenție* fatică și ca *act* fatic propriu-zis, putem formula următoarele trăsături ale strategiei la care ne-am referit, selectate, *mutatis mutandis*, după Malinowski (în interpretări ale Krystinei Pisarkowa, ale lui Benveniste și Boni Kirstein):

- utilizarea limbajului ca mod de acțiune, în enunțuri convenționale „autoreferențiale”;
- finalitatea (obstinată) a sociabilității, a legăturii dintre emițător și receptor, pe baza unui sentiment, social sau de altă natură, îmbrăcând aspectul „gregarității conviviale” și vizând „mutualitatea” (vezi *supra*, 1.2.1, [1]);
- infantilizarea, prin deturnarea receptorului de la propria apreciere și, formal, prin „jocul cu cuvintele”, incantatoriu în general,

aducând aminte de „frământările de limbă”, într-o permanentă „provocare” a cititorului, prin strategia și rețetele titrării, în asociere cu iconicul.

Pornind de la datele din studiul asupra discursului repetat în textul jurnalistic (vezi *Introducerea*), putem constata, în această zonă, prezența concomitentă a trăsăturilor trecute în revistă mai sus dacă avem în vedere cadrul general al comunicării, „contractul de lectură”, adică atitudinea prin care se manifestă intențiile autorului/canalului media față de receptor, selectarea materialului lingvistic utilizat și „scriitura”, ca modalitate de textualizare.

1.3.1. În ceea ce privește, mai întâi, cadrul general de comunicare, ne referim la semnificația titrării, în sens larg, la întregul set de procedee de promovare a textului: supratitlul, subtitlul și intertitlul (care se introduce în text în cazul interviurilor sau reproducerii unor declarații de mari dimensiuni, precizându-se că respectivele titrări au fost formulate în redacție). Există numeroase formule, asemănătoare, de contact în programele de informații și în talk-show-urile din audiovizual (anunțarea „titlurilor emisiunii”, reluarea formulărilor din anunțurile inițiale la prezentarea propriu-zisă a știrii sau a reportajului, prezentarea, în rezumat, la sfârșitul emisiunii, a conținutului programului etc.). Toate aceste elemente, comparabile, în principiu, cu „formulele inițiale și mediane” din basme (eventual cu cele de „încheiere”), reprezintă „semnale” pentru stabilirea și menținerea contactului cu cititorul și sunt reductibile, în fond, la diferite intervenții sonore non-referențiale, la exclamații din discursul oral prin care, la „primitivi”, este provocată/întreținută atenția interlocutorului.

Atitudinea publicației/autorului articolului față de cititor (spre deosebire de alte tipuri de discursuri ce furnizează informații) se manifestă prin preocuparea permanentă pentru construirea unui cadru comun de interese și posturi sociale și culturale (în accepțiune largită). Mai mult, se practică „tămâierea”, măgulirea cititorului: alegerea mijloacelor de exprimare prin care emițătorul se plasează la același nivel al competenței expresive cu receptorul (căruia, de fapt, în diferite ipostaze, i se atribuie un statut inferior; cf. și III.5) poate fi raportată la manifestări ale ritualului cu implicații magice și

incantatorii ale discursului populațiilor „primitive”. Finalitatea este obținerea interacțiunii directe de tipul aceleia ce se stabilește spontan între participanții la o manifestație publică sau între spectatorii de la o competiție sportivă; astfel, publicitatea se poate dispensa de eforturile argumentative, recurgând pentru comunicare la o adevărată „negociere” fatică⁷.

1.3.2. Din perspectiva materialului lingvistic utilizat, „comuniunea fatică” se realizează, în primul rând, prin recurgerea frecventă la EDR, iar, în text, un loc important îl ocupă, de asemenea, componente ale enunțului ce țin de organizarea pragmatică a discursului, așa-numitele „deictice”⁸, care fac raportarea la date concrete ale situației de comunicare: deictice „sociale” (pronume de politețe, folosirea titlurilor de diferite naturi ale interlocutorilor etc.), „personale” (formule de adresare marcând familiaritatea) sau „textuale” (de la sublinierea locului unui anumit enunț în ansamblul discursiv, până la formule de legătură și de aparentă relansare a temei, pentru care vezi III.2). Pe lângă aceste elemente, în special în articolele de opinie, sunt prezente mărcile de oralitate pe care lingviștii le constată analizând expresia funcției fatice în comunicarea sub formă de „conversație” (aspect asupra căruia nu stăruim aici).

Prin astfel de trăsături, discursul jurnalistic, în special în emisiuni de radio și televiziune, evocă atmosfera de „gregaritate convivială” marcată de tipul de „întreținere” în care, după Jean Baudrillard, funcția fatică este hipertrofiată⁹ și pe care unii specialiști nu se sfiesc să-l califice drept „bavardaj” sau (de exemplu, Hans Magnus Enzensberger) „pălăvrăgeală” (*Geschwätz*), o „comunicare fatică”

⁷ Peters et alii, *Publizistische Beiträge*, p. 18; demonstrația are în vedere, de altfel, chiar „formele fatice de comunicare” enunțate de Bronislaw Malinowski.

⁸ Pentru conceptul de «deixis», cf. *Științe*, p. 151.

⁹ Cf. Jean Baudrillard: „Le contact pour le contact devient une sorte d'auto-séduction vide du langage lorsqu'il n'a plus rien à dire”; *De la séduction* (citât de Fayard, *Écrire*, p. 28).

amintind spiritul general al culturilor orale rurale, identificată chiar drept cea mai nouă evoluție în mass-media¹⁰.

1.4. Considerații finale

Pe fondul spiritului general „contestatar” al discursului publicistic, rezultatele cercetării privind utilizarea EDR în mass-media din România conduc spre ideea că, în ciuda distorsiunilor al căror obiect îl constituie enunțul canonic reprezentând tradiția spiritualității naționale (și universale), „desprinderea” de acestea este doar una de suprafață; dialogul peste timp, de revendicare a unei anumite identități, de *apartenență etnoculturală*, rămâne o trăsătură de fond. În acest sens, se poate observa atracția deosebită pe care o exercită în formularea titlului jurnalistic românesc actual anumite EDR din zona *paremiologiei*, unele aparent banale („apa trece, pietrele rămân”), altele șocante („a arunca pisica moartă în curtea vecinului”), cu numeroase variații ce instaurează relații „anormale” între componentele (vechii) forme canonice, după schema tuturor figurilor de construcție, din cea a *limbajului cultului religios* (de exemplu, începutul versetului „Pâinea noastră cea de toate zilele”, din *Rugăciunea domnească*), ori constituind preluarea unor *titluri* de opere literare (în special a celor care au fost ecranizate), respectiv de *citare* din beletristică sau din folclor (în spiritul celebrului *Dictionnaire des idées reçues* al lui Gustave Flaubert, vom selecta asemenea enunțuri recurente într-un *Ghid de lesnicioasă titrare, după formule de-a gata*).

Astfel, putem conchide că textul jurnalistic se resimte de atracția instituirii unei „comuniuni fatice” *sui-generis*, ale cărei manifestări textuale pot fi atribuite unei funcții „fatice” ca o componentă a funcției „de apel” a discursului, de factură manipulatorie, orientată, dincolo de instaurarea *empatiei*, spre *seducerea* și chiar *incitarea* directă a receptorului.

¹⁰ Siemes, *Software versus Hardware*, p. 5.

2. «Faticul» din perspectiva delimitării statutului unui limbaj al publicisticii; conceptul de «contract de comunicare»

2.0. Problema în discuție poate fi abordată de pe două poziții:

[a] acceptarea existenței unui „stil funcțional” publicistic și a unui număr de șase funcții ale limbajului (după Jakobson);

[b] revenirea la cele trei funcții de bază ale limbajului (după Bühler) și delimitarea stilurilor după funcțiile *relevante* pentru fiecare dintre acestea.

2.1. Situându-ne pe prima poziție la care ne-am referit, se pune întrebarea prin ce se caracterizează *faticul* în textele aparținând unui așa-numit stil funcțional publicistic.

2.1.1. Trebuie să observăm că punctul de vedere Diaconescu (vezi *supra*, 1.1.2) a fost neglijat în diverse lucrări de stilistică mai noi, dar, într-o descriere datorată Luminiței Roșca, de identificare a reflectării, în textul jurnalistic, a tuturor celor șase funcții formulate de Jakobson, se încearcă stabilirea rangului funcției fatice în accepțiunea curentă și precizarea manifestărilor acesteia. Adoptând, în principiu, aprecierea, general recunoscută, că nu există texte/stiluri cărora li s-ar putea atribui „monopolul” unei singure funcții, Roșca semnalează (într-o distribuție... didactică) genuri de articole din presă în care pot fi recunoscute reflexe ale diferitelor funcții, respectiv în care unele sunt

secundare. De exemplu, funcția numită aici „expresivă”¹ are reflectări în editorial și în reportaj, iar cea „poetică” în tot felul de texte de „opinie” și în reportaj. Cât despre funcția „conativă”, specifică interviului, se consideră că ea „nu poate fi identificată decât foarte rar în mesajul publicistic”, la fel ca și cea „metalingvistică”, activată rar de comunicarea jurnalistică. Prin contrast, funcția „referențială” este aceea care „definește orice text jurnalistic”: nu este de conceput „existența unui text de presă în afara intenției de a informa în legătură cu un fapt real”, aceasta fiind una dintre funcțiile „specifice” ale genului, alături de cea „fatică”, ale cărei expresii sunt îndeaproape urmărite.

În esență, este vorba de extensia conceptului de «contact»: „nevoia de a stabili și menține contactul cu destinatarul” se concretizează în „exploatarea caracteristicilor canalului de comunicare” după specificul a ceea ce putem numi diferite «suporturi»: presă, radio, televiziune. Pentru prima secțiune, cea care ne interesează în primul rând, sunt luate în discuție, de exemplu, „nivelul graficii ziarului” și „nivelul construcției textului și selectării limbajului adecvat”, însuși „actul de comunicare” prin textul jurnalistic devenind „efectiv doar atunci când se realizează funcția fatică”. În rezumat, funcția fatică ține de „retorica” textului jurnalistic (Roșca, *Textul*, p. 104–105; este un aspect asupra căruia autoarea revine: cf. *Limbajul jurnalistic*, în vol. *Producția textului jurnalistic*, Iași, Polirom, 2004, p. 24–25). Subliniem faptul că această constatare este remarcabilă dacă ținem seama de unele simplificări surprinzătoare în tratări jurnalistice contemporane; de exemplu, într-un „exercițiu” de recunoaștere a prezenței, strict formale, a diferitelor funcții ale limbii în titluri din ziare franceze, Luc Fayard consideră că funcția fatică, exprimată prin semnale de tipul «allo», nu poate avea un corespondent în titlu².

Am insistat asupra acestor informații pentru a pune în evidență un fapt: conceptul de *fatic* presupune, așadar, mult mai multe implicații

¹ Autoarea folosește acest termen pentru a numi funcția recunoscută, în general, drept „emotivă”, cea care se manifestă prin markeri ai personalității emițătorului.

² Fayard, *Écrire*, p. 12.

decât i s-au atribuit pasager (însă fără referiri la jurnalistică), ceea ce reiese și din prezentarea, de către aceeași autoare, a mijloacelor de realizare a faticului în alte tipuri de canale; pentru radio: construcția textului, utilizarea unui limbaj adecvat, durata optimă a mesajului, calitățile vocii care îl transmit; pentru televiziune: suportul imaginii, presupunând elementele de regie, imaginea de studio, imagini transmise în direct (Roșca, *Textul*, p. 104).

2.1.2. În pofida „distribuirii” nepărtinitoare (obiective) a tuturor funcțiilor limbii pe diferite tipuri de articole din presă, cel mai elocvent canal pentru discuția de față, chiar datorită faptului că în radio și, apoi, în televiziune (nu ne oprim asupra notelor strict tehnice, specifice, din jurnalismul *on-line*) au fost „prelungite” și adaptate modelele de texte din presă, sublinierile judicioase ale Luminiței Roșca (privind actul de comunicare devenit efectiv doar prin realizarea funcției fatică, care ține de „retorica textului”) nu ne ajută încă pentru analiza existenței unui „stil funcțional” jurnalistic. Aceasta deoarece chiar pentru recuzarea de către unii lingviști a respectivei entități s-a invocat absența unor trăsături dominante, nu doar în raport cu stilul „beletristic”, ci mai ales cu așa-numitele stiluri funcționale „non-artistice”, stilul tehnico-științific și cel juridico-administrativ.

2.2. Dacă acceptăm cea de a doua poziție menționată mai sus, un aspect important de la care trebuie să pornim pentru această analiză, neglijat în general de lingviști și pierdut din vedere de cercetătorii din domeniul jurnalisticii atunci când discută despre funcțiile limbajului publicistic, este tipologia canalelor media din perspectiva strategiei discursului de abordare a pieței și, în particular, a cititorilor.

2.2.1. Ne referim la faptul că trebuie să invocăm, pe de o parte, măcar distincția între publicațiile profesionale, cu texte redactate în registru public formal sau chiar public informal (de tipul „Ziarul financiar”, „Bursa”, „Capital” și altele de aceeași factură, sau al „magazinelor” cum este „Formula AS”), respectiv canale radio și tv oficiale ori servicii publice (dintre care unele au însă și programe de divertisment riscate ca gust și tonalitate a discursului și a imaginilor),

și, pe de altă parte, canale mass-media de tipul „tabloidelor”, al studiourilor de permanent „talk-show” senzațional, la care se adaugă însă și publicații cu profil preponderent de „entertainment” (cum este „Academia Cațavencu”).

Apoi, pentru ieșirea din „impas” se impune, paralel, o departajare de esență a textelor publicate în presă: nu ziarul sau revista, în ansamblu, ca „suport de presă”, trebuie să primească o caracterizare din perspectiva funcțiilor limbii, căci, atunci, în diferite registre de comunicare din diverse tipuri de articole descoperim *toate* funcțiile limbajului. Dacă, însă, vom ține seama de existența celor două tipuri principale de articole, reprezentând scrierea de informare și scrierea de opinie (o adevărată scriere de creație), putem constata că:

[a] principala funcție pentru primul tip (știrile propriu-zise, „relatările”) este cea *referențială*, iar

[b] pentru cel de al doilea, în raport de modalitatea de textualizare, putem invoca, succesiv și inegal (păstrând terminologia uzuală), funcția *emotivă* și chiar cea „*poetică*” (comentariu, pamflet, „tabletă”, reportaj), respectiv cea *conativă* (editorial, interviu, apeluri nedisimulate, scrisori „deschise”), manifestarea acestora trei din urmă fiind „distilată”, de fapt, în diferite expresii ale *faticității* în sens larg, așa cum am definit-o anterior.

Dar nici dubla distribuție de mai sus nu răspunde, încă, intenției de a identifica o funcție relevantă pentru un „stil publicistic”. Acest *marker* îl constituie extinderea faticității în domeniul prezentării și tratării informației, în primul rând prin titlu (enunț care face obiectul de studiu al secțiunilor din monografia noastră privind DR în mass-media anunțată în *Introduce* și pentru care prezentăm analize tematice în capitolul 2 din partea a II-a și în partea a III-a) și, apoi, în textul propriu-zis al articolului. Orientarea capătă extensia maximă prin publicațiile ce practică un ton general de *entertainment* (la care ne-am referit anterior) și, firește, prin textul *publicitar* apărut în presă și în audiovizual, al cărui limbaj contribuie, dar numai prin asociere privind suportul de presă, la construirea imaginii de ansamblu, a cititorului, asupra stilului general al discursului mass-mediei.

2.2.2. De fapt, astfel intrăm într-o zonă „sensibilă” a comunicării de profil, analizabilă și din perspectiva utilizării, prin tehnica de „colaj”, a EDR în limbajul jurnalistic, o componentă importantă pentru ceea ce reprezintă așa-numitul «contract de lectură» – enunț care, cu referire la canalele audiovizuale, poate fi reformulat prin sintagma *contract interlocutiv*, sau *de transmite*, când avem în vedere discursul oral. Este vorba de delimitarea unui concept care favorizează, în mod special, interpretarea retoricii titlului ca text de inaugurare și oferă receptorului un anumit registru de preluare a informației, respectiv sugerează sau definește poziția autorului unui text de opinie. Teoria la care ne referim a fost dezvoltată de Éliséo Véron pe baza analizei presei („scrise”), dar a găsit aplicație și în exegeza asupra discursului din alte specii ale mass-mediei. Modelul teoretic la care trimitem acreditează ideea că, într-un text din orice tip de discurs jurnalistic, în afară de un *conținut*, emițătorul îi propune receptorului și o *relație*, pe care acesta din urmă o poate accepta sau nu, *modul de adresare* având tot atâta importanță ca și conținutul propus (Cheveigné, *Discours*, p. 95). De interes deosebit, așadar, în ceea ce privește receptarea, conform unor dezvoltări și aplicații ale unui alt adept al teoriei lui Véron, „contractul de lectură” servește pentru a caracteriza funcționarea, în orice tip de „suport de presă”, a „dispozitivului de enunțare”, adică a „modalităților de a spune”, cuprinzând:

a) imaginea celui care transmite un mesaj, locul pe care și-l atribuie acesta față de „ce spune”;

b) imaginea celui căruia îi este destinat discursul, locul ce-i este atribuit acestuia;

c) relația dintre emițător și destinatar, care poate fi, de fapt, altul decât receptorul real (Minet, *Contrat de lecture*, p. 223–224).

Cu privire la distincțiile pe care le face același autor selectând ipostazele emițătorului în cadrul „dispozitivului de enunțare” (apropiat de destinatar, „complice” al acestuia sau chiar aflându-se pe o poziție îndepărtată față de acesta; *ibidem*, p. 224), pentru analiza semnificației utilizării EDR ne interesează ipostaza de „complice”, ceea ce, în viziunea noastră, se traduce prin tentativa de situare în atmosfera aceleiași „competențe expresive”, mijloc eficace (și aparent inocent)

de stabilire a empatiei, dar și de manipulare prin seducție sau incitare directă (pentru date ale unui asemenea „contract de lectură” în acțiune, cf. capitolul 2 din partea a II-a).

Referitor la semnificația utilizării metaforice a termenului juridic de *contract*, vezi precizările făcute de Dominique Maingueneau, pornind de la Charaudeau: termenul indică faptul că discursul este în mod funciar cooperativ și reglementat prin norme; participanții acceptă un anumit număr de reguli cunoscute mutual, ca și sancțiunile la care se expun dacă le încalcă. Evident, acest „contract” nu face obiectul unui acord explicit, deoarece, după Charaudeau, „c’est justement parce que le contrat de communication est fondateur de l’acte de langage qu’il *inclut sa propre validation*. L’autre interlocuteur-destinataire est considéré comme souscrivante par avance aux termes du contrat” (*Analyser les textes de communication*, Paris, Nathan, 2000, p. 55; subl. n.). Pentru evaluarea conceptului din perspectiva selecției mijloacelor de comunicare de masă pe care o face „comunicatorul de relații publice”, cf. Stoica, *Comunicare*, p. 50–51.

În lipsa referirilor la acest concept în exegeza de jurnalistică de la noi, considerăm necesar să trimitem la cadrul mai larg al viziunii în discuție, prezentat într-o sinteză cu titlul *Contrat de communication*. Termenul respectiv este utilizat de semioticieni, de cercetători din domeniul psiho- și sociolingvisticii, de analiștii discursului, pentru a desemna ceea ce face ca un act de comunicare să fie socotit valid din punctul de vedere al sensului, al interacțiunii de co-construire a sensului. Noțiunea are o filiație impresionantă, revendicată din ipostaze diverse: „intersubiectivitate” (Benveniste), „dialogism” (Bahtin), „intenție colectivă” (Searle), „intenționalitate reunită” (F. Jacques), „negociere” (Kerbrat-Orecchioni), ipostaze ce converg spre o definiție contractuală a actului vorbirii, care implică existența a doi subiecți în relație de intersubiectivitate, existența de convenții, de norme și acorduri ce reglează schimburile „langajiere”, existența cunoașterilor comune ce permit să se stabilească o înțelegere, totul într-o anumită situație de comunicare.

Pe acest fond, tratând arta discursului, Patrick Charaudeau a descris diferite tipuri și genuri: contractul de comunicare de *informare*, al *criticii cinematografice* și, din domeniul mass-mediei, con-

tractul de comunicare *publicitar*, al *dezbaterilor televizate* și al *interviului* (Charaudeau – Maingueneau, *Dictionnaire*, p. 138–141).

Față de perspectivele deschise de aceste date, preluarea ideii de „contract” în evaluarea receptorului în ceea ce privește performanța în comunicarea publicistică poate constitui un criteriu semnificativ de analiză.

2.3. Pentru susținerea existenței unui stil funcțional publicistic, chiar într-o formație de ansamblu trihotomică, Al. Andriescu găsește o primă afirmație favorabilă acestei poziții prin apariția unei sintagme, „limba politicii”, folosită de Ion Heliade Rădulescu, discuție pe care o prezentăm în continuare.

Într-o scrisoare (prima din cele patru) către Constantin Negruzzi, analizându-și activitatea de „literator”, Heliade Rădulescu enumera (într-o suită de precizări) următoarele domenii ale limbii literare pe care, personal, și le-a „format”: „limba științelor sau a duhului” și „limba inimii sau a sentimentului”; domeniile sunt reluate, imediat, în termenii „limba științelor și a literaturii ce[le]i nouă și a ideilor ce lumea a dobândit de atunci încolo” (comparația este în raport cu „limba legiuită de moșii noștri”). În sfârșit, în continuare, cele trei domenii sunt trecute în revistă în următoarea formulare: „... dar în vreme ce mă ocupam, după a mea destoinicie, de limba duhului și a inimii, n-am uitat și o mică parte din limba politicii”.

Citatele sunt după [Scrisori către C. Negruzzi], din volumul Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori lingvistice*, ediție, studiu introductiv, note și bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu, București, Editura Științifică, 1973, p. 87–88 și 90; editorul publică textul apărut în anul 1836, în „Muzeu Național”. În varianta acestei scrisori publicate în volumul I. Heliade Rădulescu, *Opere*, II, ediția D. Popovici, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943 (p. 213–225), reprodușă după „Convorbiri literare”, XII, nr. 9/1878, lipsește paragraful cuprinzând formularea privitoare la „limba politicii”.

Pentru Al. Andriescu, „este clar că prin «limba politicii» Heliade înțelege un aspect al limbii literare pe care îl numim astăzi, în mod curent, *stil publicistic*” (*Perspectiva stilurilor*, p. 242). Numai dacă preluăm *ad-litteram* precizarea „o mică parte”, aceasta ar putea fi

„stilul publicistic”, dar nu găsim indicii pentru a admite o asemenea interpretare; nu se susține nici invocarea de către Andriescu, în sprijin, a unei afirmații a lui Heliade, că a întemeiat „Curierul românesc” spre a contribui la „realizarea acestei limbi politice” (*ibidem*; subl. n.). În realitate, intențiile „literatorului” sunt mult mai cuprinzătoare; iată-le: „prin gazetă află cineva ce se lucrează într-alte părți mai înaintate în cunoștințe, în tot felul de materie; se familiarizează încetul cu încetul, deși fără metod, cu ideile veacului”; dată fiind lipsa cunoștințelor generale („nici o idee de istorie, nici o idee de geografie, nici o idee de deosebitele guvernări, nici o idee de științe și arte”), redactorul a introdus în „Curier” o secțiune „de geografie, în care să arăt capitalele pământului, religiile, guvernele și lăcuiitorii”; mai mult, i-a familiarizat pe cititori cu termeni juridico-administrativi din textul proiectatului *Regulament Organic* (scrisoarea invocată către Negruzzi, în *op. cit.*, p. 91–92). Așadar, cu discursul acestei sfere largi de cunoștințe trebuie să identificăm „limba politiciii”, sau, în formularea anterioară, pe cea a „ideilor ce lumea a dobândit” în vremea lui. Este vorba, mai întâi, de scopuri apropiate de cele didactice propriu-zise, „ideile veacului” reprezentând, apoi, popularizarea cunoștințelor științifice și din domeniul artelor (dincolo de ceea ce reprezenta „limba științelor sau a duhului” și „limba inimei sau a sentimentului”), de informare și de educație în domeniul legilor și al administrației. După noi, această limbă a „politicii” are o accepțiune mai largă, referindu-se la comunicarea publică în zona „cetății”, a *politiei* (< ngr. πολιτεία), și nu doar la discursul publicistic (ca modalitate specifică de exprimare a informației printr-o „gazetă”), o *politie* = *politică* însemnând, paralel, și „comportare, conduită” sau chiar „viață, trai” (sensuri prezente în texte din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea; DLR, t. VIII/4).

2.3.1. Dat fiind faptul că formația culturală și de literat a lui Heliade Rădulescu (chiar după propriile-i mărturisiri) s-a aflat sub semnul retoricii clasice (eventual prin filiera culturii franceze), se cuvine să considerăm cele trei genuri ale *retoricii* delimitate de Aristotel (vezi și Andriescu, *op. cit.*, p. 241–242), de care, din postura de moștenitoare a retoricii, jurnalistică de opinie uzează, dar nu numai în ceea ce privește organizarea textului scris, ci și prin abordarea, din

aceeași perspectivă, a iconicului (cf. Miclău, *Presa*, p. 148): *deliberativ*, *judiciar* și *demonstrativ* (Aristotel, *Retorica*, I, 3, 4). Genul cel mai pregnant reflectat de mass-media este cel *deliberativ*, dezvoltând o oratorie ce scrutează viitorul, de „susținere” și „combateră”, după criteriile „util” sau „vătămător”, când dezbate problemele de viață ale „cetății” (noțiune prin care trebuie să înțelegem „statul”: veniturile, războiul și pacea, diplomația, importul și exportul – cu privire la alimentație, de exemplu –, legislația). Totuși, presei nu-i sunt străine nici genul *judiciar*, preocupat de trecut, prin acuzație și apărare, după criteriile „drept” – „nedrept”, prin care o jurnalistică „justiciară” se instituie în acuzator față de putere sau de organizații politice ori economico-financiare și în avocat al publicului, și nici cel *demonstrativ* (sau *epidictic*), preocupat de prezent, prin elogiu sau prin blam, după criteriile „nobil” – „rușinos”.

Pornind de la asumarea rolului în discuție, trebuie să remarcăm faptul că, în ceea ce privește frecvența și, adesea, virulența formulelor manipulatorie, acestea pot fi puse pe seama rolului pe care și-l revendică și presa contemporană din România, unul prea puțin „ortodox” teoretic, identificat de Patrick Charaudeau și Rudolph Ghiglione, dar tratând problema ineficacității „talk-show”-ului ca formă de comunicare și de confruntare democratică, în televiziune: „Les médias [...] se sont engouffrés dans la brèche du mal-être social et de la thérapie collective” (cf. *Science et Médias*, nr. 21/1997, p. 238).

2.3.2. Mai important este însă un alt aspect; dacă avem în vedere tradiția antichității referitoare la «stiluri», trebuie să ținem seama de faptul că o distribuție trihotomică de bază privind „uzurile” din perspectiva filozofiei limbajului pornește tot de la Aristotel. Eugen Coșeriu a reconstituit viziunea respectivă atrăgând atenția asupra importanței textului aristotelic în care este tratată o anumită problemă. Așadar, subliniind și relația „uz”–„funcție”, Coșeriu notează că, la Aristotel, „tipurile de bază ale funcțiilor vorbirii (uzul «științific», uzul «practic» și uzul «poetic») sunt tratate fiecare dintre ele la locul adecvat, în *De Interpretatione*, în *Retorica* și în *Poetica*”, dezvoltând apoi ideea că definirea omului prin limbaj se găsește în *Politica*, în contextul în care omul este definit ca *zoon politikon*, dar „uzul politic”

al limbajului este numai o manifestare a „esenței politico-sociale a limbajului”, din punctul de vedere al „intercomunicării practice”, obiect al *Retoricii* (*Limbaj*, p. 18–19).

Așadar, putem reține ideea de corespondență *uz – stil* prin raportare la funcțiile generale ale limbajului, iar „uzul practic”, de domeniul retoricii, determină un stil al comunicării „publice”, la fel cum uzurile „științific” și „poetic” determină stilurile (*tehnico-*)*științific* și *beletristic*. De fapt, *mutatis mutandis*, o corespondență pentru triada „uzurilor” găsim și în concepția lui Aristotel cu privire la legătura dintre limbaj și esența lucrurilor, între *nume* și *lucru*: orice limbaj este *lógos semantikós*, cu determinările suplimentare de *apophantikós*, *pragmatikós* și *poietikós* (cf. Coșeriu, *Filozofia*, p. 15–16).

Credem că putem recunoaște tradiția aristotelică și într-o altă clasificare, de data aceasta din perspectiva interesului pentru considerarea limbajului ca bază a societății înseși, ca fundament al asocierii omului în familie și în stat (*polis*), așadar a intersubiectivității, pe care, după Sfântul Toma, l-a manifestat un umanist spaniol din prima jumătate a secolului al XVI-lea, Juan Luis Vives, invocat tot de Eugen Coșeriu: „Teza sa fundamentală este aceea că «lingua est speculum hominis universi, et rationis, et affectus, et voluntatis» – limbajul este oglinda omului întreg, și a rațiunii, și a afectivității, și a voinței”, așadar avem „indicate limpede cele trei dimensiuni esențiale ale conștiinței”, conchide Coșeriu (*op. cit.*, p. 21).

Printre alte reveniri la Bühler, considerăm convingătoare în această ordine de idei și analiza întreprinsă (în 1979) de Luis Hernán Ramírez, reamintind punctul de plecare platonician (din *Cratylus*) al lingvistului austriac: limbajul ca instrument de comunicare al *unuia* cu *altul* asupra unor *lucruri*, de unde funcția „expresivă” (sau „afectivă”), prin care se manifestă emițătorul, cea „apelativă”, domeniul acțiunii asupra receptorului, și cea de „reprezentare” (sau „semnificativă”), ce asigură transmiterea informației despre obiectul comunicării. Dacă în orice tip de discurs pot fi identificate trăsăturile tuturor acestor trei funcții (având în vedere, de exemplu, „registrele” de manifestare în cadrul a diferite „limbaje” delimitate în tabelul 2, de mai jos), capacitatea *revelatorie* a funcțiilor amintite pentru cele trei stiluri (de

bază) ale limbajului poate fi distinsă și pe baza analizei lor din perspectivă psihologică: așa-numita funcție „reprezentativă” (pe care, după Coșeriu, o numim „denotativă”) este caracteristică fenomenelor vieții intelectuale, cea „expresivă” (funcție „egocentrică”, de vreme ce nu presupune dialogul) este caracteristică vieții afective, pe când funcția „apelativă” caracterizează fenomenele vieții volitive, terenul „efectelor intenționale”, de acțiune asupra interlocutorilor în viața socială (Ramírez, *Funciones*, p. 58–60, 62–64). Așadar, și din perspectivă psiholingvistică, putem observa că funcția „denotativă” este relevantă pentru stilul științific, cea „expresivă” pentru stilul beletristic, iar funcția „apelativă” este relevantă pentru stilul „comunicării publice și private”.

De altfel, în *Expresivitatea limbii române*, din 1942, Dumitru Caracostea sublinia, în ceea ce privește viziunea Bühler, influența a ceea ce esteticianul român numea vechea „împărțire trinitară a psihologiei”: „inteligentă – sensibilitate – voință” (proiectată, apoi, și asupra genurilor literare; cf. ediția recentă a operei citate, Iași, Polirom, 2000, p. 31–32). Anterior proiecției Bühler, putem însă identifica aceeași împărțire a stilurilor pe baza așa-numitelor „limbaje” la care, în *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*, 1921, s-a referit Joseph Vendryes: limbajul „logic sau intelectual” (corespunzător funcției „reprezentative”), cel „afectiv” (corespunzător funcției „emotive”) și cel „activ” (corespunzător funcției „apelative”; cf. Dominte, *Funcțiunile*, p. 84–86).

Pe de altă parte, trebuie să notăm faptul că reprezentările proteice ale „stilurilor”, confundate uneori cu „limbajele de specialitate”, constituie, după G. Ivănescu, o eroare în planul teoriei (cf. Gheție, *Stilurile*, p. 149), aspect asupra căruia a atras atenția, de asemenea, Ștefan Munteanu, într-o viziune ce poate fi raportată la tendința de „reducere” care ne preocupă în abordarea de față: „Noi credem că termenul *stil* își găsește motivarea întrebuintării lui în stilistica literară, pe care o concepem ca o stilistică a mijloacelor de expresie artistică. Celelalte stiluri ale limbii literare (neartistice): administrativ, științific, publicistic sunt variante funcționale ale limbii literare și pot fi desemnate prin denumirea mai veche de *limbaje*, tot astfel stilurile popular, familiar, argotic – a căror cercetare rămâne pe seama lingvistului, și nu a stilistului” (Munteanu, *De la retorică la stilistică*, p. 86–87).

După cum se poate vedea și din formulări de mai sus, tradiția domeniului este greu de ocolit; vezi, de altfel, și formulele aceluiași lingvist, din secțiunea dedicată evoluției „structurii stilistice a limbii române literare” dintr-o originală lucrare didactică de înalt nivel științific; spre deosebire de „limba română artistică” (cea a beletristicii), „neartistice” sunt „stilul științific”, „stilul administrativ” și „stilul publicistic”, caracterizat drept o „variantă funcțională a limbii” (cf. Ștefan Munteanu, Vasile D. Țăra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*; ediție revizuită și adăugită, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983, p. 275–296). Surprinde faptul că, într-un ultim paragraf tratând această structură, este prezentat și „stilul (limbajul) criticii literare” (p. 301–303), încă o probă asupra dificultăților de clasificare a ansamblului particularităților de manifestare în scris.

De altfel, chiar amplificarea numărului stilurilor poate fi pusă în legătură cu amplificarea, paralelă, a numărului de funcții ale limbajului, iar tendințe de esențializare, după funcțiile relevante pentru diverse categorii de texte, pot fi remarcate și în studii din alte țări privind domeniul respectiv. Printre astfel de clarificări recente din literatura germană de profil, reținem, de exemplu, punctul de vedere, care conduce la rezultate comparabile cu cele ale demersului nostru, al unor specialiști germani, preocupați de problemele comunicării, citați de Ulla Fix: „Stilistica funcțională a lui Fleischer, Michel ș.a. [referirea este la Wolfgang Fleischer, Georg Michel, Günter Starke, *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*, Frankfurt, 1996] pornește de la o funcție extralingvistică, socială a stilului, după care se orientează utilizarea limbii. Se deosebesc patru stiluri funcționale: stilul limbii vorbite în cotidian, stilul beletristic, stilul prozei specializate, care se subdivide în stilul textelor științifice și stilul directivei” (Fix, *Grundlagen*, am preluat textul din *Introducere*).

Dacă punctul de plecare este cel pragmatic (caracterizarea textelor după mediile de utilizare a limbajelor formalizate), evaluări pe baza cărora poate fi argumentată delimitarea unui stil care reflectă „uzul comun” putem găsi și în alte diverse abordări recente. De exemplu, dacă ținem seama de faptul că domeniul de interes al autorilor unei lucrări de profil (cu aplicație preponderent didactică) îl reprezintă *diversitatea textuală* propriu-zisă, așadar a textelor scrise, în optica

unor pragmaticieni din Spania există următoarele șase categorii de texte (pentru care se indică funcții lingvistice „dominante” și funcții „secundare”): 1. tehnico-științifice; 2. juridico-administrative; 3. *periodistice* („periodísticos”, ilustrând „mijloacele comunicării de masă”); 4. publicitare; 5. [din domeniul științelor] umanistice; 6. literare (semnalăm, și aici, distincția dintre *publicistică* și *publicitate*). Dacă, trecând peste funcțiile comune mai multor specii (cum ar fi, de exemplu, cea referențială), analizăm categoriile de texte delimitate mai sus după funcțiile pe care le-am denumit *relevante*, atunci, sub cea dominant *referențială* pot fi grupate textele „tehnico-științifice” și cele din domeniul științelor „umaniste” (cele două categorii reprezentând, după noi, „uzul științific”), după cum cea *estetică* este specifică textelor „literare” („uzul artistic”). Se grupează, apoi, sub semnul unei funcții relevante *apelative*, textele juridico-administrative, cele „periodistice” și cele publicitare, ilustrând, după noi, zona „uzului comun” (cf. Casanova Ávalos et alii, *Diversidad textual*, p. 9–62, și sinteza de la p. 64–65).

2.3.3. Dar, de fapt, genurile la care ne-am referit anterior raportabile la viața publică constituie un subiect de studiu de interes aparte, deoarece apreciem că, pentru integrarea așa-numitului „stil” publicistic în categoria stilurilor „funcționale”, esențială este, mai întâi, clasificarea aparte a „stilului științific” (sau „tehnico-științific”) și a celui „beletristic”.

Într-o documentată sinteză recentă (cu propensiune și către problematica taxonomiei), privind preocupările lingviștilor români pentru clasificarea „stilurilor”, Vasile Ilincan subliniază faptul că „numai două stiluri funcționale, *științific* și *beletristic*, apar constant în toate ierarhizările propuse (chiar dacă s-au folosit criterii diferite de identificarea acestora”; *Stilul*, p. 47).

Apoi, avem în vedere, din perspectiva stilisticii limbii și a pragmaticii, asocierea celorlalte limbaje, în acest al treilea stil, „al comunicării *publice*”, la care, ținând seama de toate aspectele comunicării în cadrul diferitelor structuri ale comunității sociale, asociem și zona interacțiunii comunicative „*private*” (un aspect care, de altfel, a fost luat în considerație de numeroși exegeți).

Dacă ținem seama de cele trei funcții ale „semnului întrebuințat într-un act lingvistic concret” de la Bühler (cf. *supra*, 1.2.2.1) și „uzurile” de la Aristotel, reflectate și în cele trei „limbi” pe care le identifica Heliade Rădulescu, atunci putem recunoaște doar trei stiluri funcționale, potrivit următoarelor corespondențe:

Tabel 1
Relația „funcții” – „uzuri” – „stiluri”

0.	FUNCȚII (după Bühler)	UZURI (după Aristotel)	STILURI „funcționale”
		„limbi” (la Heliade Rădulescu)	
1.	Denotarea →	„uzul științific”; „limba științei sau a duhului” =	tehnico- științific
2.	Manifestarea →	„uzul poetic”; „limba inimei sau a simtimentului” =	beletristic
3.	Apelul →	„uzul practic”; „limba politicii” =	(al) comunicării publice și private

Pentru definirea stilului „comunicării publice și private” din perspectiva conceptului «stil de limbă» al lui Eugeniu Coșeriu, pornim de la tipurile de varietate definite de acest lingvist. Față de varietatea *diatopică* (obiect de studiu al dialectologiei) și de cea *diastratică* (obiect de studiu al sociolingvisticii), varietatea *diafazăică* se referă la „modalitățile de vorbire determinate prin situația însăși a vorbirii și prin elementele situației vorbirii, adică cine vorbește, cu cine, despre ce, în ce circumstanțe” (*Competența*, p. 38; cf. și *Sociolingvistica*, p. 142), tip de varietate care face obiectul de studiu al *stilisticii limbii* (*Competența*, p. 39). Cum, însă, tot ca dimensiune universală, funcționează *alteritatea* („adică «a fi cu alții», faptul prin care limbajul este totdeauna, în orice formă, nu numai al meu, ci și al altora, al unei

comunități”; *Competența*, p. 38), alteritatea, în accepțiunea prezentată mai sus, conduce la *omogenitate*, la constituirea identităților și a tradițiilor comune, perspectivă din care modalitățile de vorbire determinate de situațiile de comunicare se constituie în *unități sinfazice*, reprezentând *stiluri de limbă*.

Dacă, *ad-hoc*, eliminăm din discuție identitățile reprezentate de unitatea *sintopică* (ce se manifestă prin *dialect*) și pe cea *sinstratică* (a cărei expresie este *nivelul de limbă*), „stilurilor de limbă” coșeriene le corespund „stilurile funcționale” din terminologia uzuală (și) în lingvistica românească și, dacă ținem seama de faptul că *identitatea sinfazică* trebuie raportată la trăsături ale *varietății sinfazice*, în cazul de față la elementele situației vorbirii („cine vorbește, cu cine, despre ce, în ce circumstanțe”), o astfel de caracterizare este proprie, în primul rând, pentru *uzul comun*, reflectat de stilul pe care l-am numit al „comunicării publice și private”.

Pe de altă parte, Coșeriu subliniază faptul că „relația dintre dialect, nivel și stil de limbă este o relație orientată strict în sensul: *dialect* → *nivel* → *stil de limbă*; adică un dialect poate funcționa ca nivel și ca stil de limbă, iar un nivel poate funcționa de asemenea ca stil de limbă, dar nu și invers” (*Sociolingvistica*, p. 142). Prezența mărcilor varietății diatopice și ale celei diastratice în zonele „stilului de limbă” este reflectată de registrele existente în limbajele „stilului comunicării publice și private”, aspect ușor de constatat în special pentru limbajele aparținând discursului privat, dar și pentru limbajul publicistic și pentru cel al vieții publice, marcate vizibil, atât de statutul sociocultural, cât și de atitudinile sociale ale vorbitorilor.

2.4. Din această optică generală și luând în considerație și fapte trecute în revistă într-o sinteză a lui Ion Gheție (de exemplu, există referirea la limbajul *biblic* și la cel *epistolar*; *Stilurile*, p. 157–163), dar adăugând categorii până acum ignorate sau neglijate (de exemplu, limbajul instrucției școlare), propunem structura „stilului comunicării publice și private literare” prezentată în tabelul 2, de mai jos.

Prezentăm câteva explicații și argumente. De la început, subliniem faptul că, din preocuparea pentru *comunicare*, am avut în vedere,

permanent, criterii „social-culturale” de departajare a varietăților discursului: limbaje formalizate ce sunt folosite în anumite domenii de activitate, existența unui anumit public și utilizarea anumitor mijloace lingvistice, specifice. Comentând astfel de criterii și situându-se tot „pe poziția funcționalistă”, precizări din perspectiva comunicării aduce (printre primii în literatura de specialitate de la noi) Lidia Sfirlea, care consideră însă că „stilisticienii funcționaliști”, pornind de la realitatea socială spre cea lingvistică, „leagă adesea în mod mecanic și exagerat stilul de grupul social, așa cum retoricienii îl legau numai de conținutul mesajului (= gen), iar esteticienii numai de individul creator”. Autoarea insistă asupra faptului că „orice structură lingvistică se leagă, concomitent, de mai mulți factori extralingvistici: scopul comunicării, împrejurările în care se face ea, nivelul cultural al emițătorului, relațiile dintre emițător și receptor etc.” (*Delimitarea*, p. 145–146).

Date fiind și numeroasele variații terminologice ale domeniului, ce prezintă úzuri paralele și ambigue, fapt asupra căruia nu putem insista (cf. Gheție, *loc. cit.*), în comentariul ce urmează folosim termenul de „stil” pentru o categorie supraordonată, cea care reprezintă o realitate analoagă domeniilor „tehnico-științific” și „beletristic”, categoriile subordonate primind nume din clasificarea obișnuită a științelor naturii.

Pentru o împărțire „fără rest” a ansamblului modalităților de comunicare dintr-o perspectivă largă social-culturală, după delimitarea de stilurile „tehnico-științific” și „beletristic” (ale căror discursuri sunt autonome în raport cu o situație dată de comunicare), cel de al treilea stil trebuie să cuprindă atât interacțiunea comunicativă „privată”, cât și pe cea „publică”, o alăturare ce va permite și stabilirea interferențelor normale în cadrul aceleiași sfere. Împărțirea propusă are în vedere categoriile de fapte, proiectate în tabelul 2 (de mai jos), pe care le prezentăm în continuare.

Tabel 2

Stilul comunicării publice și private literare *

1	DISCURSUL PRIVAT			DISCURSUL PUBLIC				
	1'	2	2'	Discursul mass-mediei		Discursul autorității instituționalizate		
	Limbajul conversației	Limbajul epistolar	Limbajul publicisticii	Limbajul publicității	Limbajul instrucției școlare	Limbajul organizațiilor politice	Limbajul juridico-administrativ	Limbajul religios
	registre [a]		registre [b]		registre [c]		registre [d]	
3	E → R R ← E	E → R R ← E		E ↓ D	E ↓ D	E ↓ D	E ↓ D	E ↓ D
4	f u n c t i a d e n o t a t i v ă (generală)							
	+ f u n c t i a a p e l a t i v ă (relevantă)							
	f a t i c ă							
5	Enunțare ad-hoc, cognitivă, euristică							
	Enunțare pre-conceptută, omniscentă, normativă							

* Abrevieri: E = emițător (enunțator); R = receptor; D = destinatar

A. Nivelurile de manifestare ale stilului „comunicării publice și private literare”, cu distincții prezentate în cele ce urmează:

– **genuri** ale comunicării, numite „discursuri” [rubrica 1]. Folosim termenul *discurs* cu accepțiunea generală de „activitate lingvistică”, „modalitate de utilizare a limbii” (cf. și *Terminologie*, p. 174); în cadrul acestui compartiment am introdus, așa cum am anunțat, distincția între discursul „privat” (cu subdiviziunile, după „canal”, al „conversației” și „epistolar”) și cel „public”, care, la rândul lui, cunoaște [1] categoriile („subgenurile”) „discursul mass-mediei” și „discursul autorității instituționalizate”; pentru categorii respective ne aflăm în prezența, paralelă, a difuzării/funcționării, atât pe canalul scris, cât și pe cel oral (în ipostaza din urmă în funcție de situațiile de comunicare);

– **specii**, numite „limbaje” [2], ca echivalente ale celor mai multe dintre „stilurile” din terminologia curentă în lucrările de specialitate de astăzi (în care se găsește însă și termenul de *limbaje*; cf. Gheție, *op. cit.*, în special p. 149–150), înțelese ca modalități de realizare a „discursului”. Față de alte exegeze, ce nu fac această distincție, am adăugat aici „limbajul instrucției școlare” și am fixat locul aparte al „limbajului publicității”, cuprins de obicei, fără argumente convingătoare (sau chiar fără sesizarea problemei în sine), în așa-numitul „stil publicistic” (rațiuni pentru aceste departajări în capitolele 3.1 și 3.2);

– **registre** [2'] ale mesajului, în funcție de **texte**, având caracteristici dependente de situațiile de comunicare și de canal (scris sau oral), după cum urmează: [a] prezentând interferențe cu zona autoritarului (pentru limbajele conversației și epistolarului); [b] prezentând interferențe cu zona discursului privat și a autoritarului (pentru limbajele publicisticii și publicității); [c] prezentând interferențe cu discursul privat și [d] determinate de referent (pentru limbajele juridico-administrativ și religios).

B. Raporturile dintre participanții la actul de comunicare [3], aspect pentru care am delimitat două situații principale:

[α] când există schimbul, respectiv posibilitatea schimbului de roluri (în succesiunea „emittor”–„receptor”), actanții aflându-se pe același plan în realitate [α'], în limbajele conversației și epistolar (într-o

situație specială în cel de al doilea caz; cf. 3.5; evident, statutul celor doi „actanți”, conjunctural, poate fi inegal) sau virtual [α²], în limbajul presei „tradiționale”, în care schimbul de roluri, dorit, este adesea numai schițat, situație marcată printr-o săgeată cu o simbolică aparte; asupra situației din contemporaneitate vom reveni (cf. 2.6);

[β] când, aprioric, schimbul de roluri nu este nici real, nici virtual, emittorul (enunțiatorul) având o poziție supraordonată față de un „destinatar” ce rămâne fără replică – de la limbajul publicitar la cel religios; statutul inegal este nedisimulat.

Plasarea în tabel a „limbajelor” aparținând discursului mass-mediei și discursului autorității a ținut seama de posibilitatea de a reprezenta sugestiv asemănarea în ceea ce privește statutul inegal al actanților în cadrul limbajului publicității și în toate speciile discursului autorității, iar, pe de altă parte, de asemănări privind prezența nuanțelor funcției apelative, la care ne referim în continuare.

C. Funcțiile limbajului [4]. Dacă funcția **denotativă** (de transmitere a informației) este una comună pentru toate speciile discursului comunicării publice și private (dar este relevantă pentru speciile stilului tehnico-științific și nu lipsește nici în specii ale stilului beletristic), pentru stilul comunicării publice și private relevantă este funcția **apelativă** (aceea care vizează producerea, în anumiți parametri, a contactului interlocutiv), funcție care cunoaște modalități specifice de manifestare, nuanțe, după tipul de limbaj, pe care le precizăm mai jos:

– o funcție **apelativă fatică**, în accepțiunea definită anterior pentru *fatic*, în textele aparținând limbajelor discursului privat și în limbajul publicisticii;

– **apelativă conativă** + *fatică*, în textele aparținând limbajului publicității (cu un „fatic” preponderent manipulator), celui al instrucției școlare și celui al organizațiilor din cadrul vieții politice (în acestea două din urmă, faticul este prezent la interferarea cu texte din *registre* ale discursului privat);

– **apelativă conativă**, în textele aparținând limbajelor juridico-administrativ și religios, ca expresie a unei autorități instituționalizate (ca și în primul, textele limbajului religios stabilesc norme, sancționează abaterile și fixează circumstanțele ispășirii; nu este mai puțin

adevărat că în interacțiunea lingvistică există registre variate, de exemplu și cel „didactic” general, de transmitere a cunoștințelor unui destinatar „generic”).

D. Tipul mental al enunțării [5]. În corelație cu factorii convocați în rubricile [3] și [4], dar în raport și cu atitudinea socio-culturală determinată de statutul social, putem caracteriza tipul enunțării: în limbajele discursului privat și în cel al publicisticii, caracterizate preponderent prin faticitate, prezentarea informației este conjuncturală și spontană, euristică și cognitivă, comunicarea desfășurându-se dialogic (cu statut egal sau inegal) efectiv sau uneori numai simulat (prin „invocații retorice”, în publicistică). Prin comparație, în textele din toate limbajele ce sunt marcate de funcția *apelativă conativă*, enunțarea este pre-concepută (în afara unei situații date de comunicare), reflectă, nedisimulat, omnisciența emițătorului (enunțatorului) și, de aceea, este normativă, desfășurându-se preponderent monologic, și se adresează unui destinatar cu statut inferior în raport cu primul.

2.5. Trei stiluri „funcționale” ale limbii literare din perspectiva „logosului”

Revenind la problema reevaluării stilurilor din optica retoricii clasice, încercăm, în sfârșit, o verificare a proiecției tripartite propuse anterior în funcție de gradul de „problematicitate” a „logosului”, pornind de la o schemă creată de Constantin Sălăvăștru, preocupat de „dimensiunea proiectivă a modelului problematologic” (precizăm că, în continuare, enunțurile preluate din Sălăvăștru, *Problematologie*, p. 392, sunt date între ghilimele).

Așadar, analiza „logosului” din perspectiva „problematicității” și a „rezolvării” având ca obiectiv specificul actelor discursive ce aparțin celor trei stiluri pe care le-am definit, cu raportare la specificul activității social-culturale ca finalitate și ca efecte, ne permite să distingem trăsăturile diferențiatore prezentate în cele ce urmează.

a) Pentru stilul beletristic/uzul poetic: problematicitate „minimă”, privind „chestiuni rezolvate”, având ca finalitate „plauzibilul/plăcutul/onorabilul” (*delectarea*), iar ca efect „adeziunea”;

b) Pentru stilul/uzul științific: problematicitate „mare”, referitoare la „chestiuni incerte” (*nerelevante*), având ca finalitate descoperirea a ceea ce este „just” (*adevărat*) și ca efect „judecata” (*cunoașterea*);

c) Pentru stilul comunicării publice și private/uzul practic: problematicitate „maximală”, privind „chestiuni îndoielnice” (*discutabile*, pentru discursul privat și pentru discursul mass-mediei; *ignore*, pentru discursul autorității instituționalizate), urmărind „utilul” (în planul experienței personale sau colective) și având ca efect „decizia” (respectiv *norma* de socializare în planul instruirii și comportamentului, reprezentând impunerea anterioară a voinței).

2.6. Tendința limbajului publicistic de a se identifica cu discursul comunicării private

2.6.1. Rolul „funcției fatice” în comunicare a fost studiat cu referire la domeniul discursului privat, atât în ceea ce privește limbajul *conversației*, cât și cel *epistolar*.

2.6.1.1. Pentru limbajul conversației, obiectul atenției l-a constituit, în mod normal (dacă avem în vedere formulele invocate în exemplificările curente ilustrând faticul), limba vorbită, „populară” și „literară”, subliniindu-se importanța faticului pentru asigurarea unei atmosfere favorabile în relațiile dintre interlocutori (de regulă cooperanți). Textele analizate până acum reprezintă dialoguri pe teme ale vieții cotidiene, uneori marcate de interese profesionale. Cercetări asupra importanței acestui factor în conversație datorate Lilianei Ionescu-Ruxăndoiu și Marinei Ciolac au fost consemnate de Georgeta Ghiga (*Elemente fatice*, p. 42–44), autoare care consacră subiectului un studiu monografic, interesant și pentru faptul că are în vedere, de asemenea, manifestarea faticității în comunicarea nonverbală. După „triada” rezultată din simplificarea teoriei Jakobson, urmărită consecvent, Ghiga acordă, așadar, importanță deosebită elementelor de structură, formulelor marcând începerea, continuarea și încheierea conversației. La această autoare găsim și tratarea faticului pe terenul particular al „negocierilor comerciale” (*Elemente fatice*, p. 172–198), aspect reluat, pe cont propriu (de vreme ce contribuția la care ne-am

referit anterior nu este citată), de Diana Hornoiu, care, din optica echivalării „componentei fatice” cu așa-numita „small talk”, se rialiază la opțiunile ce proiectează faticul dincolo de manifestări mai mult sau mai puțin reductibile la acte și formule de activare, control și închidere a canalului (aplicațiile pe teme „la cosmeticiană” și „la croitoreasă” ilustrează viziunea în discuție; Hornoiu, *Componenta fatică*, passim).

Zona minimă a considerării faticului drept marcă a unor relații personale, e drept, accidentale, o constituie așa-zisa „conversație fatică”, un teren al faticității „pure”, subiect abordat de Răzvan Săftoiu (*Schimburi verbale*, passim).

2.6.1.2. În ceea ce privește limbajul epistolar în varianta „clasică”, cele mai importante fapte, care, de drept, aparțin domeniului faticității în sens restrâns, le reprezintă formulele de început și de încheiere a scrisorilor propriu-zise.

O analiză extinsă a acestor formule a întreprins Marica Pietreanu, în capitolul *Salutul epistolar* din monografia sa consacrată „salutului în limba română”. Autoarea analizează salutul epistolar ca derivând din modele culturale și tipare lingvistice ale conversației (orale), cadru ce explică, de exemplu, și apariția formulelor „pseudo-gestuale” (*Salutul*, p. 56, 59–60), și subliniază, pentru astfel de enunțuri, reprezentând o manifestare specială a contactului social, rolul important al funcției fatice (p. 18, 26, 69). Pentru Irimia (*Introducere*, p. 160–162), „structurile de salut” „reflectă constante ale relațiilor interumane dintre protagoniști”. Prin deosebirea de registru ce caracterizează aceste enunțuri, formulele de salut pot fi în mod firesc asociate, așadar, studiului privind expresia faticității (tot în sens restrâns).

În cadrul de față ne interesează faptul că manifestări de același tip ale funcției fatice sunt surprinse și în varietăți distincte, contemporane ale genului: mesaje de tip SMS și de pe internet, ale căror strategii de interacțiune prin intervenții în cod și în grafie au fost discutate de Rodica Zafiu în numeroase articole publicate, începând din anul 1993, la rubrica săptămânală „Păcatele limbii” din revista „România literară” (cf. și *Diversitate*, p. 189–192). O secțiune specială, în lucrarea deja citată, îi consacră subiectului, cu fructificarea rezultatelor unei semnificative exegeze de profil, Georgeta Ghiga (*op. cit.*,

p. 198–214: *Aspecte actuale ale funcției fatice a limbajului. Conversația pe Internet*); autoarea este preocupată de mijloacele oferite de diverse „programe de conversație”, subliniind, în texte, elemente ce țin de oralitate și facilitățile de grafică prin care se construiesc „versiuni ale unor elemente specifice conversației normale”.

Și astfel de trăsături proclamă regența modelelor generale ale conversației din discursul privat pentru comunicarea interumană cu extensie în mass-media; de altfel, tocmai aspectele la care ne-am referit anterior prezintă un interes deosebit: chiar în condițiile utilizării unor modalități cu totul speciale (s sofisticate) de scriere, constatăm preluarea de elemente specifice „conversației normale”, mijloace transpuse și puse în lucru cu mare dexteritate, adesea improvizând, așadar fără o convenție prealabilă, și apelând la posibilitățile de descifrare ale receptorului, care sunt stimulate.

2.7. Trăsăturile trecute în revistă (pe fondul avantajelor oferite de mijloace de tot felul: lingvistice, grafice, sonore) sunt absorbite masiv de limbajul publicisticii, care, cu preocuparea de a se situa permanent la același nivel de competență idiomatică și expresivă cu cititorii (în cazul presei printr-o scriere „eficace”, de „creație”), preia din limbajul conversației (populare sau literare) și din cel epistolar (dacă ar fi să cităm doar genul „scrisoare deschisă”), în ceea ce adesea este numit „show-ul mediatic”, elemente de limbă (printre care în special diferite tipuri de enunțuri aparținând «discursului repetat», termeni argotici sau termeni de jargon, expresii ale „vulgarității”, manifestată prin violența de limbaj etc.) și note ale registrelor conversației (de exemplu, „gluma”). Astfel, domeniul și limbajul publicisticii, definite depreciativ, printre alte calificative (cum sunt acelea de zone ale „pălăvrăgelii” sau „bavardajului”; cf. *supra*, 1.3.2), și prin acela de a fi un „infern al hedonisticii”, devin principala expresie a „comuniunii fatice”, marcând tendința instituirii „satului global” (ca proiecție pentru România, am putea vorbi, desigur, doar de nuclee ale „mahalalei” unei asemenea virtuale structuri demografice!).

2.7.1. Așadar, „limbajul publicistic” (sintagmă denominativă pentru conceptul care, în mod curent, este numit „stil publicistic”) are

statutul de componentă a „stilului comunicării publice și private literare”, ca subdiviziune a discursului public din mass-media, un limbaj cu trăsături dominante apropiate de limbajul conversației și de cel epistolar din discursul privat (de la temele de tip „fapt divers” la cele de „mare politică”), ce au constituit unele din punctele de plecare ale jurnalisticii (marcate de funcția „apelativă fatică”); în sfârșit, din punctul de vedere al mentalului exprimării, acest limbaj se caracterizează prin enunțuri cu apariție conjuncturală, forjate ad-hoc, euristice și cognitive (ca demers „dialectic”). Deosebirea față de discursul privat îl reprezintă faptul că actanții, ca element definitoriu, se plasează, de regulă, numai virtual (și episodic) la același nivel comunicativ, schimbul de „replici”, marcat în tabelul 2 printr-o săgeată de grafică simbolică [!], dorit (pentru a depăși așa-numita „prăpastie comunicațională” între emițător și receptor), rămâne încă nesistematic în presa „tradițională”.

Dacă, însă, în discursul vieții private faticul este congeneric, natural, în discursul vieții publice reprezentat de limbajul publicisticii, faticul este programat, implementat după anumite rețete, urmând modelul limbajului conversației, ceea ce s-a petrecut după ce, din punctul de vedere al structurii, publicația periodică s-a „despărțit” de partea oficială (a secolului al XIX-lea) și de alte trăsături ale începuturilor (de exemplu, partea „literară” și alte grupări de texte de profil „almanah”), iar, din punctul de vedere socio-cultural, ziarul și-a sporit difuzarea (devenind, cu timpul, chiar un bun de masă). Pe de altă parte, faticul se impune ca schimbare radicală în discursul media prin diversificarea formatelor din programele canalelor de televiziune, cu o influență apreciabilă asupra presei.

Există numeroase mărci ale punerii în practică a aspirației de a institui dialogul, devenită, în timp, o adevărată preocupare: de la obișnuitele rubrici din ziare „răspunsuri la scrisorile cititorilor” sau „răspundem cititorilor”, s-a ajuns, de exemplu în „Formula AS”, la găzduirea, pe mai multe pagini succesive, a unui anumit tip de forum interactiv: „Cititorii întreabă... Cititorii răspund” (p. 4-5), rubricile „Au nevoie de ajutor” (p. 9) sau „Scrisoarea săptămânii”, „S.O.S. Cazuri de extremă urgență” și „Cititorii mulțumesc pentru ajutor” (p. 10; cf., de exemplu, numărul 675, iulie 2005). În același sens poate fi invocată practica publicării, în

presă, a „scrisorilor deschise” (gen hibrid, între epistolar, așadar privat, și publicistică).

Pe de altă parte, înșiși autorii textelor de opinie, cu intenția de a cunoaște punctul de vedere al cititorilor, își indică, după semnătură, adresa e-mail. Dar cea mai semnificativă modalitate de asigurare a contactului o reprezintă existența, pe formatul electronic al ziarelor, a posibilității postării de comentarii pe „forum”; o parte dintre acestea, la „Evenimentul zilei” de exemplu, sunt reluate în formatul tipărit, sub titlul „Forum EVZ”, cuprinzând „opinii culese de pe site-ul intern al ziarului”, dar tot aici se reproduc și mesaje manuscrise, ca și texte din intervenții telefonice înregistrate (vezi, de exemplu, numărul din 30.12.05, p. 15; în același număr, la p. 3, este transcrisă o opinie de pe forumul pe format electronic referitoare la tema tratată pe pagina respectivă, circulația rutieră). Interactivitatea a devenit o adevărată obsesie mai ales prin așa-numitul sistem de „presă alternativă” cunoscută sub numele de BLOG, datorită căruia orice „navigator” pe internet poate deveni autor, așadar a apărut și o specie *sui-generis* de „jurnalist” în contact cu cititori pe care îi selectează însuși textul transmis, un sistem de informare folosit frecvent, de altfel, și de unele ziare (pentru această problemă, vezi, de exemplu, comentariile din articolul *Internetul, grogarul presei internaționale*, semnat de Cristian Lupașcu, jurnalist care lucrează la „Proiectul pentru Excelență în Jurnalistică”, publicat în săptămânalul „Dilema veche” din 21 noiembrie 2005; text accesat pe adresa http://biz.hotnews.ro/articol_37302).

În ceea ce privește intervențiile pe „forum”, s-au ivit îndată diferite dezagremente; cităm ca exemplu intervenția restrictivă de la „Gândul”:

«Consiliul Editor al cotidianului Gândul a luat decizia ca, începând din data de 14.11.2005, să elimine de pe forumul de opinii al site-ului www.gandul.info toate acele postări cu caracter obscen, precum și incitări la ură rasială sau xenofobie. Regretăm că trebuie să luăm această măsură, mai ales că site-ul cotidianului Gândul a fost gândit, de la început, ca unul foarte liber și deschis oricăror opinii. Din păcate, rezultatul acestei permisivități maxime a fost aglutinarea unor personaje cu vizibile deviații comportamentale sau manifestări psihopate, ale căror postări imunde au ajuns deja în zona supusă sancțiunilor penale. Nu vrem nicidecum să îngrădim libertatea de a exprima opinii, oricât de critice, chiar și la adresa autorilor articolelor din cotidianul Gândul, dar

constatăm că excesul acelor mesaje mizerabile a ajuns să îi îndepărteze pe cititorii de bună-credință, care, în mod justificat, evită să-și mai formuleze considerațiile argumentate pentru a nu ajunge să fie „vecini” de forum cu tot soiul de indivizi cu gândire și exprimare toxice. Administratorul site-ului va realiza o curățare periodică a forumului unic de discuții on-line. Suntem convinși că demersul nostru va fi corect înțeles de toți cititorii a căror opinie contează pentru noi» (reprodus după „Gândul”, din ziua de 1 februarie 2006). Acest text nu mai apare de când specialiștii de la Departamentul IT al ziarului au decis să solicite înregistrarea celor care vor să comenteze textele din ediția electronică a publicației.

O reflectare particulară a relațiilor cu publicul: același cotidian, de la data de 31 iulie 2006, instituie o rubrică „Gândul cititorului”, ce înlocuiește tableta lui Mircea Dinescu (intitulată „Vorba lui Dinescu”); în numărul precedent, ziaristul își anunțase încetarea colaborării. Prezentarea faptului, din perspectiva redacției: „Începând de astăzi, lui Mircea Dinescu îi iau locul cititorii. Pe spațiul tipografic al tabletei, la care poetul nu a mai acceptat comentariile cititorilor, vom publica opinii, puncte de vedere, scurte considerații pe teme de actualitate” (G, 31.07.06, p. 12; sublinierile ne aparțin). Textul publicat în numărul respectiv reprezintă comentarii pe marginea unei pagini („Emigrant”) dintr-o ediție anterioară.

Un mesaj asemănător cu acela anterior din „Gândul” apărea cu puțin timp în urmă și pe formatul electronic de la „Jurnalul național”, dar și la acest cotidian au intervenit schimbări. Astfel, s-a produs delimitarea corpului comentariilor de textele propriu-zise, asta și din cauză că unii cititori foloseau drept *nick-name* (!) numele unor ziariști; de exemplu, deoarece Dorin Tudoran și Ion Cristoiu intrau în polemică, uneori vehementă, cu „forumiștii”, unii dintre aceștia, pentru a provoca derută, au început să posteze ei înșiși comentarii semnate „Ion Cristoiu” sau „Dorin Tudoran”.

Iată avertismentul de... despărțire a apelor: „In atenția forumistilor! Redacția precizează ca anunțurile sale către cititorii editiei digitale a JN vor avea un caracter de sine statator, identificabil, și nu vor avea niciodată forma unui simplu comentariu adăugat unui anumit articol. Necenzurând schimbul dvs. de idei pe tema articolelor JN, modul de exprimare ramanand la latitudinea fiecaruia, avertizam utilizatorii ce vor mai face declaratii in numele redacției ca li se va restrictiona accesul pe siteul JN (inclusiv pe clasa de IP)”.

2.7.2. În același timp, datorită apartenenței la discursul public și apariției jurnalismului prin și în periodice care difuzau comunicate oficiale (legislative și de interesul administrației locale), limbajul publicistic (mai ales prin articolele de opinie) tinde să devină, ostentativ, expresia unei autorități, jurnalistica fiind de mult timp supranumită „a patra putere în stat”, aspect reflectat și de statutul de moștenitoare a vechiului limbaj retoric. Ca și în cazul domeniului moștenit, este vorba de o autoritate *asumată* (mai mult sau mai puțin „subversiv”), aceasta fiind, de altfel, diferența față de statutul limbajelor autorității *instituționalizate*, reprezentată în zona structurilor juridico-administrative, a organizațiilor din cadrul vieții politice, religioase sau în cea a instrucției școlare.

Contactul cu cititorii/ascultătorii în cazul subiectelor ținând de astfel de domenii păstrează nota rolului supraordonat al emițătorului, de vreme ce în ziare și la radio se dau „Consultații juridice”, respectiv „fiscale” sau „administrative”, iar în materie de cult se dau „răspunsuri duhovnicești”, „explicații privind învățătura de credință ortodoxă”, și chiar „consultații religioase”. Este vorba de același nivel la care se situează, în emisiuni radiodifuzate și televizate, medicii, ce dau „consultații” de specialitate (rubrici cu același profil există și în ziare), sau profesorii, de data aceasta în cadrul activităților profesionale, acordând tot „consultații”, psihopedagogice, metodicodidactice sau „individuale, la cererea elevilor”.

În sfârșit, cu privire la preluarea în mass-media a unor note specifice limbajelor discursului din domeniul vieții private, amintim „conversațiile” televizate pe cele mai diferite teme (care ocupă un spațiu considerabil în programele canalelor de profil) și reamintim publicarea în presă a genului „scrisoare deschisă” și a textelor reprezentând „dreptul la replică”.

2.8. În dezvoltarea ideii de revenire la marii fondatori invocăți și pentru delimitarea stilurilor, vom cita aprecieri ale lui Aristotel vizând câteva strategii ale discursului retoric prin care se poate susține că limbajul jurnalistic configurează comuniunea fatică interlocutivă: folosirea maximei (tip de EDR frecvent întâlnit, după cum se poate

constata, în titlul și în textul jurnalistic actual), recurgerea la senzațional și, în legătură cu același tip de enunț, dar și prin alte elemente lingvistice, tonul „glumeț”, ironic ori sarcastic al demersului retoric în general.

În paragraful din *Retorica* sa „referitor la vorbirea prin maxime”, Stagiritul face observații și recomandări „în legătură cu ce fel de motive, când, precum și față de cine se cuvine uzat de faptul de a vorbi prin maxime în discursuri”. Selectăm câteva aspecte semnificative pentru rolul pe care, prin asumarea funcției de analist și de formator al opiniei publice, și-l revendică mass-media, ca și pentru atitudinea ei superior tutelară față de public (cităm, fără a urma îndeaproape plasarea enunțurilor în textul lui Aristotel).

Dacă maxima este „o afirmație a generalului, iar auditorii sunt încântați, pronunțat fiind în general ceea ce ei întâlnesc, închipuindu-și-l mai înainte în particular”, „a vorbi în general, când faptul în cauză nu este general, este potrivit mai ales în lamentație și în exagerare”; „a vorbi prin maxime este adecvat vârstei acelora mai bătrâni și referitor la chestiunile în care există un vorbitor experimentat, întrucât faptul de a vorbi prin maxime, respectivul nefiind atât de înaintat în vârstă, este neadecvat, așa cum și faptul de a povesti lucruri fabuloase, în legătură cu care cineva este lipsit de experiență, este un lucru nesăbuit și lipsit de educație. Iar ca semn este suficient; căci cei de la țară sunt mai cu seamă sentențioși, și se exprimă < în general > mai ușor”. Și tot în legătură cu felul cum este apreciat nivelul publicului: „maximele reprezintă un prim mare ajutor pentru discursuri, datorită *vulgarității auditoriului*; căci ei sunt mulțumiți dacă un orator anume, vorbind în general, atinge opiniile pe care aceștia le au în particular” (*Retorica*, II, 21; subl. n.).

În ceea ce privește „hibridarea” mass-mediei cu discursul privat pe terenul atitudinii și al expresiei, putem selecta observații referitoare la imixtiunea familiarului în discursul public. Față de atitudinile și expresiile din câmpul general al „comicalului” prezente în enunțul performativ al limbajului publicistic (mergând de la „ghidușie” și

„zeflema”, așadar de la humor și ironie, la satiră și sarcasm¹, dar și, direct, la bațjocură, la care se apelează frecvent), recitim rândurile filozofului despre «glume». Citându-l pe Gorgias, care susținea că „trebuie distrusă seriozitatea adversarilor prin răs și râsul prin seriozitate”, Aristotel propune următoarea clasificare a glumelor: „o parte corespund omului liber, altă parte, însă, nu; așa încât oratorul va alege ceea ce îi este potrivit. Ironia este mai demnă de omul liber decât bufoneria; căci, pe de o parte, cel ce recurge la ironie face o glumă în vederea lui însuși, pe de altă parte, bufonul – în vederea altuia” (*Retorica*, II, 18). De altfel, Cicero, urmându-l pe Aristotel, definește două feluri de a glumi: *cavillatio*, luarea în zeflema, și *dicacitas*, ironizarea acidă, distingând râsul *urbanum* de cel *obscenum* (Panaitescu, *op.cit.*, p. 56), iar „unda de dispreț” a Antichității (sau măcar „aerul de îngăduință superioară” al acesteia) față de comic se regăsește la Quintilian (*ibidem*, p. 57). Nimic dintr-un astfel de dispreț (manifestare, în fond, de respingere a formelor agresive ale libertăților comicalului popular) în mass-media actuală, care, dimpotrivă, beneficiază de succesul la public asigurat de trăsături pe care le-a pus în evidență tot Quintilian: „Deși râsul pare un lucru neresios și este adesea stârnit de bufoni sau comedianți, are o forță căreia nu te poți împotrivi” (Quintilian, *Arta*, VI, 3.8).

2.9. În sfârșit, se pune, eventual, întrebarea dacă, în demersul și în aplicația de față, nu am supralicitat punctul de vedere Malinowski, atribuindu-i valențe dincolo de viziunea fondatorului atunci când a definit conceptul de „Phatic Communion”. Am încercat să prevenim o asemenea îndoială, nu numai prin invocarea interpretării unor autorități în materie de teoria limbii (de talia lui Émile Benveniste) și a unor monografi ai antropologului, ci și prin analiza atentă a exagerării ce s-a produs prin reducerea nejustificată a „faticului” la un aspect particular, pe care l-am numit „triada” Jakobson (cf. 2.6.1.1). Însuși textul lui Malinowski este departe de a ne limita la considerarea

¹ Pentru terminologie, vezi, de exemplu, Panaitescu, *Humorul*, I, p. 15–21 (*Termenul „humor” și cei înrudiți cu el*).

formulelor de control pentru „canal”, trimițându-ne explicit la tot ceea ce, în conversație, stă la baza unor relații favorabile între partenerii la comunicare, chiar atunci când componente ale conversației nu servesc la „comunicarea ideilor”.

Așadar, faticitatea, depășind reperele de identificare a așa-zisei „negocieri” simple în ceea ce privește realizarea comunicării, se manifestă prin ansamblul verbal și atitudinal care, adăugat comunicării ideilor, asigură performanța contactului în general. Această latură, cu efectele derivate, este detectabilă dacă vom considera faticul malinowskian drept o componentă a funcției apelative și reprezintă unul dintre criteriile necesare pentru o proiecție rațională a stilurilor, din perspectiva *relevanței* relațiilor dintre formele lingvistice și contextul comunicațional (social, cultural) al utilizării acestora.

3. Excurs: criterii pentru delimitarea limbajelor aparținând stilului comunicării publice și private; definirea conceptului de «registru» cu aplicație la limbajul epistolar

3.0. În sprijinul punctelor de vedere (în parte) noi, anunțate și tratate în capitolul precedent, privind speciile stilului comunicării publice și private, prezentăm sumar, în primul rând, rațiunile pentru care, sub semnul funcției relevante, am asociat și am diferențiat anumite limbaje. În al doilea rând, pornind de la analiza trăsăturilor limbajului epistolar ce ilustrează valențele conversației, urmărim extensia acestei forme de comunicare în registre ale altor limbaje aparținând stilului comunicării publice și private și, ca extensie maximă, dar tot ca reflex al faticității, atracția exercitată de „conversație” pe terenul textualizării în specii ale stilului beletristic.

3.0.1. Avem în vedere, așadar, considerentele în virtutea cărora, în cadrul discursului mass-mediei, facem distincția dintre limbajul publicității și cel al publicisticii, precum și cele pentru care în discursul *autorității instituționalizate* (aparținând tot *discursului public*) am inclus un limbaj al instrucției școlare și unul al religiei, secțiuni pe baza cărora poate fi discutată problema existenței unor paliere lexicale distincte și, de aici, funcționarea comunicării la niveluri deosebite, cu aplicație chiar pe terenul unor stiluri „funcționale”. Definirea conceptului de «registru» (pus în discuție în

prezentarea tabelului 2) este favorizată de analiza limbajului epistolar, unul ce permite cunoașterea mecanismelor «conversației», ca formă primordială a comunicării.

3.0.2. Disocierile și apropierea pe care le propunem ne confruntă cu unele rezistențe. De exemplu, o legătură între limbajul „didactic” și cel publicistic este ilustrată, la un prim nivel, de faptul, pus în lumină de Paul Miclău, că un „limbaj mediu sau standard” (dintr-o clasificare a lui Ion Coteanu) „este susținut de școală și difuzat prin mijloacele tehnice, mai ales prin radio, televiziune, prin așa-numitele «mass-media»” (*Stilurile*, p. 374). Dar această apropiere este una de suprafață: investigațiile trebuie să aibă în vedere alte niveluri: scopul și împrejurările comunicării, dar, mai ales, relațiile dintre emițător și receptor, iar, pe de altă parte, conținutul comunicării. Din această ultimă perspectivă, în speță, ne aflăm în prezența unui nivel al limbajului de simplă propagare pe plan social (prin instituții de profil, de nivel elementar și mediu), în cadrul unui *contract de transmitere*, a achizițiilor ținând de cunoașterea științifică și tehnică propriu-zisă. Dar „texte” din același domeniu, pe aceleași „teme”, ce se situează la nivelul cercetării și creativității (inclusiv la nivelul învățământului superior), aparțin stilului tehnico-științific. Se pune, astfel, problema existenței a două paliere ale comunicării și a două tipuri de discurs în funcție de acestea (aspect de care ne vom ocupa în continuare).

Pe de altă parte, pe terenul conativului, există o marcată asemănare între limbajul publicității și limbaje ale discursului autorității instituționalizate, în primul rând cu limbajul vieții politice în primul rând: în enunțul aparținând amândurora, emițătorul „știe” cel mai bine ce este folositor și avantajos pentru destinatar, chiar dacă în limbajul publicității „recomandarea”, *subversivă*, se află evident sub semnul unei autorități asumate conjunctural.

De altfel, campaniile electorale, de exemplu, sunt organizate de firme de publicitate și cu strategii și mijloace ale publicității; câteva formulări semnificative ale „publicitarilor”, citate (ironic) de François Brune: „Nu este nici o diferență între un detergent și un președinte al republicii. Ambii sunt aleși de pe un afiș”; „E momentul ca oamenii politici să părăsească epoca de piatră a comunicării politice și să-și încredințeze

bugetul unei agenții de publicitate, așa cum fac toate mărcile din lume” (*Fericirea*, p. 56–57).

3.1. Observații privind specificul limbajului publicitar

Prinși oarecum în „mrejele” strategiilor pragmatice ale așa-numiților „publicitari”, mulți lingviști care se ocupă de enunțul din acest domeniu sunt seduși de strategiile de manipulare din textele de la care pornesc, pe care le analizează uneori aproape encomiastic. Totuși, publicitatea ca fenomen social-cultural și enunțurile publicitare au făcut și obiectul unor îndreptățite exegeze critice.

Una din cele mai cunoscute contribuții de acest gen o reprezintă, printr-o traducere, o lucrare a lingvistului francez François Brune, al cărui punct de vedere este excelent ilustrat și de formularea polemică aleasă ca titlu pentru cartea sa ce are ca obiectiv demitizarea publicității, *Le bonheur conforme. Essai sur la normalisation publicitaire* (Paris, Gallimard, 1985), și, nu mai puțin, prin traducerea acestui titlu în limba română: *Fericirea ca obligație. Eșeu despre standardizarea prin publicitate*, traducere din limba franceză și prefață de Costin Popescu (Editura Trei, 1996). De altfel, autorul nu este numai un critic fervent al efectelor social-culturale negative ale publicității, ci și un militant de pe poziția acestei aprecieri, fiind cofondator al unei asociații intitulată chiar „Résistance à l'Agression Publicitaire”.

La François Brune găsim însă, firește, din perspectiva citată, o apreciere convingătoare, subsumată pragmaticii, în ceea ce privește delimitarea limbajului publicității de cel al publicisticii (care urmărește nu numai „dezbateră”, ci și „feedbackul” propriu-zis): „... comunicarea publicitară este, de fapt, o transmitere de mesaje *in sens unic*”, adică procesul comunicativ cuprinde doar faza sa de difuzare (verbală, iconică etc.), „mergând de la emițător la un destinatar care nu ia cuvântul și reducându-se, deci, la «funcția impresivă» a limbajului, evidențiată de lingvistul Jakobson”. Publicul-țintă are cu atât mai puțin posibilitatea de a răspunde, așa cum se întâmplă într-o comunicare adevărată, cu cât el este „strâns *in masă*” în situații în care nu poate fi decât „receptor, spectator, consumator, «guvernare», «administrat» etc.”. „Culmea” comunicării respective, în viziunea

autorului citat, o constituie faptul că „actorii ei îi *nesocotesc* cel mai adesea pe cei cărora li se adresează”, considerându-i reprezentări abstracte – rezultat al unor statistici –, „figuri fictive” în ipostaza consumatorului, a *femeii casnice cu vârsta mai mică de cincizeci de ani* sau chiar a *opinieii*. François Brune ajunge la concluzia că, din punct de vedere tehnic, emițătorii mesajelor publicitare „nu comunică: ei nu ascultă ce spun interlocutorii lor și nu le văd fața [...]. Ei nu se adresează decât reprezentărilor mentale pe care și le fac despre oameni [...]”. Asistăm fără încetare la spectacolul unei clase care prescrie opinii și care vrea «să facă să creadă, să facă să gândească, să facă să acționeze», deci, care vrea în definitiv să condiționeze sau să manipuleze”. De fapt, în felul acesta, comunicării îi ia locul o simplă acțiune de „propagandă” (*De l'idéologie*, p. 55–57).

În sfârșit, în ceea ce privește deosebirea dintre „publicistică” și „publicitate”, ca activități reflectate de limbaje aparte, prezintă interes chiar diferența terminologică referitoare la activitățile respective; rezumând aprecierile relative la folosirea, inadecvată semantic, în texte scrise în limba română, a termenilor din engleza (americană) *publicity* și *advertising*, în relație cu rom. *publicitate* și *reclamă*, Dan Stoica poate conchide că „ceea ce nu e informație de interes public e publicitate” (*Publicitate*, p. 353). Fără să mai luăm în considerație reclama mascată și dezvoltând ideea, putem considera că textele având ca obiect ceea ce i se aduce la cunoștință publicului (sau chiar i se impune), contra plată, suportată de un beneficiar, aparțin limbajului publicitar, care folosește mijloace (de persuasiune) specifice, iar textele vizând fapte de interes public, informații și comentarii asupra acestora, aparțin limbajului publicistic.

Pentru discuțiile din literatura română de specialitate privind existența unui „stil publicitar” și apartenența textelor din acest domeniu la „stilul publicistic”, cf. Ilincan, *Stilul*, p. 48–49.

3.2. Locul aparte pe care îl ocupă limbajul instrucției școlare în comunicarea publică a fost subliniat în diferite lucrări de profil, dintre care o selectăm pe aceea semnată de Doina-Ștefana Săucan, *Comunicarea didactică. Expresivitate și stil* (București, Editura Atos,

s.a. [2000?]). Referindu-se la un „discurs didactic”, numit și discurs „pedagogic” sau „educațional”, autoarea, ce are ca punct de plecare un studiu al lui Patrick Charaudeau, *Langage et discours. Éléments de sémiolinguistique. Théorie et pratique* (Paris, Hachette, 1983), subliniază complexitatea obiectului investigației; printre trăsăturile de specificitate care ne interesează aici sunt de reținut: un „aparat narativ care organizează și descrie lumea prin prisma operațiilor mentale, cognitive”; „statutul protagoniștilor actului de limbaj” (enuțiatorul „constituie *autoritatea epistemică* în fața elevilor”, într-un discurs „centrat pe elev”); importanța interactivității în limitele unui „contract de transmite”; prezența unor „operatori *fatici*”. Registrele comunicării sunt determinate de forme ale enunțării: descrierea, argumentarea, explicația etc. (*op. cit.*, p. 120–130; sublinierile ne aparțin; în legătură cu discursul didactic în general, cf. și V. Dospinescu, *Semiotică și discurs didactic*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1998).

3.3. Deși cu totul altă situație în exegeza „clasică” decât speciile la care ne-am referit anterior, aducem în discuție câteva informații privitoare la statutul limbajului religios potrivit proiecției demersului nostru. Pentru domeniul stilului „comunicării publice și private al limbii literare”, așadar al „uzului practic”, avem în vedere, conform distincției formulate de Gh. Chivu în diferite studii, textele ce aparțin, „variantei vorbite” a discursului religios, cele prin care emițătorul este în contact interlocutiv cu un public larg de credincioși (pentru unele aspecte, trebuie să ținem seama chiar de „lectura” cărților liturgice). Cu privire la „stilul religios” în literatura de specialitate românească (o temă care nu face obiectul demersului de față), o cuprinzătoare și utilă trecere în revistă ne pune la dispoziție Adina Chirilă, în articolul *Argumente pentru reconsiderarea „stilului religios” în limba română*¹. Autoarea abordează subiectul din perspectiva teoriei (Coteanu, Chivu, Irimia), ca și din aceea a proiecțiilor din studii

¹ Publicat în vol. *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 145–156.

consacrate speciei respective; sunt analizate diverse clasificări, de la o distincție primară a lui Gh. Chivu, *limbaj bisericesc – limbaj laic*, la evaluarea din optica stilurilor funcționale (Ștefan Munteanu, V. Șerban, Rodica Zafiu etc.). O precizare semnificativă din perspectiva discuției de față: după Chivu, în afară de „variante vorbirii”, această zonă a culturii este ilustrată, la nivelul limbii literare, diacronic, „prin scrieri *beletristice*, de tip *tehnic și științific* sau *juridic-administrativ*” (Chirilă, *op. cit.*, p. 151; sublinierile ne aparțin). Dacă privim *stilul religios* ca un „tot”, atunci textele domeniului ar trebui oricum repartizate pe „uzuri”: cele care aparțin uzului „științific” (respectiv „tehnic-științific”), celui „beletristic” și celui „practic”. Din punctul nostru de vedere, care preconizează distribuția discursurilor religioase între cele trei stiluri (de bază) pe care le-am delimitat anterior (cf. 2.3.2), primele două niveluri reprezintă limbaje specifice în cadrul unor stiluri funcționale propriu-zise („beletristic” și „științific”), iar cel de al treilea constituie un „limbaj” al stilului „comunicării publice și private literare”, o distincție care este pusă în evidență și de situația vocabularului de specialitate în procesul comunicării, aspect de care ne ocupăm în paragraful următor, anticipând faptul că nu toate speciile stilului tehnico-științific au corespondente în stilul comunicării publice și private.

3.4. Paliere terminologice din perspectiva stilurilor și a limbajelor funcționale; „discurs endogen” în mass-media privind utilizarea EDR

3.4.1. Există cel puțin trei domenii pentru care, din perspectivă socială, funcționează constant două niveluri ale comunicării.

În ceea ce privește vocabularul, am pus în discuție și am ilustrat diferențele la care ne referim în continuare în articolul *Paliere terminologice*, ca introducere la prezentarea unui *Vademecum farmaceutic* (semnat de prof. Gheorghe Dănilă și apărut în anul 1999, la Editura Polirom), pornind de la faptul că, din cele 4500 de „intrări” pe care le cuprinde indexul volumului, numai aproximativ o sută constituie termeni cunoscuți (sau recunoscuți relativ ușor) de beneficiarii tratamentelor cu medicamente.

În ce termeni se exprimă și comunică între ei specialiștii în astronomie și astronautică, geologii, chimiștii, filologii sau matematicienii rămâne o problemă a unor cercuri ale acestor profesioniști și ale celor din zone de contact. Astfel, cuvinte ca *perigeu*, *fliș*, *carbogen*, *proparoxiton* sau *cosinus* sunt prezente (sau frecvente) în exegezele specialiștilor acestor zone ale cunoașterii științifice și destul de puține elemente din asemenea familii „exotice” pătrund în limbajul comun, prin mass-media și prin instrucția școlară în primul rând. Desigur, lucrurile nu trebuie absolutizate; evenimente sau aplicații diverse asigură și unor astfel de lexeme șansa de a fi cunoscute de pătri mai largi de vorbitori. O eclipsă de soare ne face cunoscută semnificația primară a sintagmei *con de umbră*, filme (de groază!) cu reptile uriașe au asigurat apariția în discursul public a termenului tehnic *mezozoic*, iar viticultorii (și, în parte, „consumatorii”) sunt profitorii reacției în care este folosit *metabisulfitul*. Putem însă recunoaște sectoare ale vieții publice în care se interferează constant preocupările experților și cele ale marii mase de vorbitori. Păstrând diferența existentă de la începuturi între exegeza biblică și propovăduirea/practicarea cultului în diferite medii (socio-) lingvistice sau distanțându-se treptat de medicina și farmacia naturală/naturistă, ca și de dreptul cutumiar, clericii, medicii, farmaciștii și juriștii, deși în permanent contact cu un „public” larg, sunt și în posesia unor ansambluri de termeni ce marchează nivelul exegezei și progresul practicilor în domeniile enumerate. Dar ceea ce clericii numesc *euharistie* pentru cei care au respectat „postul” este *împărtășanie* (ritual numit frecvent pe vremuri *cuminecătură*), iar pentru agonizanți, în multe zone ale țării, se mai numește *grijanie*. Medicii pot scrie în certificatele și rețetele pe care le completează diagnostice precum *epigastralgie* sau *neoplasm*, referindu-se la ceea ce pentru pacienți sau familiile lor reprezintă *dureri la lingurică*, respectiv *cancer* (mai vechi doar *rac*). Iar avocatul va trebui să decodeze termeni ca *ereditate* sau *malversație*, pe care conservatorismul recunoscut al limbajului juridico-administrativ le menține în legislație și în aplicarea acesteia; el va vorbi cu clienții săi despre *urmaș*, *moștenitor* sau *succesor* și va numi o anumită infracțiune, după caz, *delapidare*, *fraudă* sau, mai

direct, *furt*. Nu este vorba de o simplă sinonimie mai mult sau mai puțin facultativă, având ca punct de plecare vreun presupus elitism (în unele situații) de... castă, ci de pragmatism, la diferite niveluri. Pentru ca teoria și practica să funcționeze, cele două paliere terminologice sunt, prin urmare, nu numai justificate, ci și obligatorii (vezi „Cronica”, XXV, 2000, nr. 1, p. 19).

Așadar, de fapt, se revine la terminologia segmentelor corespunzătoare din stilul comunicării publice și private populare. Tot aici trebuie să amintim faptul că un asemenea nivel de bază, popular, există și în terminologia cultului religios: termenii privind conceptele esențiale referitoare la divinitate, credință și statutul credincioșilor, instituții și slujitorii altarului etc., ca efect al experienței colective din perspectiva unei alterități (pozitive) moștenite ori asumate².

Pornind de la aspectele discutate anterior, ne interesează, apoi, problema tratării în mass-media a temelor aparținând diferitelor sfere ale științei. Specialiștii în comunicare disting între ceea ce am putea numi enunțarea jurnalistului, „din afara” domeniului despre care vorbește, pentru un public aflat în aceeași situație, față de enunțarea „din interiorul” domeniului, a specialistului, către diferite categorii de receptori/public. În cadrul unei discuții, dintr-o perspectivă largă, referitoare la necesitatea trecerii, în textul jurnalistic asociat științei, de la „vulgarizare” la „comunicare”, Éliséo Véron surprinde practicarea unui anumit tip de discurs, numit „exogen”: este vorba de situația în care, la televiziune, jurnalistul „explică el însuși un fenomen științific”; or, nici jurnalistul, nici destinarii – cei obișnuiți – nu sunt specialiști în domeniul respectiv, așadar, comunicarea cu privire la cunoștințele științifice este de competența omului de știință (vezi, în partea a III-a, *Vișadevie*). La nivelul producerii și utilizării (așadar al cunoașterii) rezultatelor cercetării funcționează, perfect motivat, tipul de comunicare „endogenă”, cu trei ipostaze: *intra-disciplinară* (de exemplu, un biolog face cunoscute rezultatele

investigațiilor sale altor biologi), *inter-disciplinară* (care îi pune în contact pe reprezentanții a diferite domenii științifice cointerestate) și *trans-științifică* (un specialist aduce la cunoștința publicului fapte de interes general din domeniul științific; Véron, *Épistemologie – communication*, p. 29–31).

Iată un caz de asumare involuntară, în mass-media, a unui discurs endogen intra- sau inter-disciplinar: un ziarist a semnalat folosirea greșită, în buletinul de știri al canalului de televiziune ANTENA 1, a substantivului *colposcopie*, cu referire la un examen medical la care a fost supus președintele George W. Bush. Or, observă cronicarul tv, *colposcopie* numește controlul medical al vaginului, pe când președintele SUA fusese supus unui examen al colonului (*colonoscopie*; Costi Rogozanu, în EZ, 2.06.02, p. 15, sub titlul *Vaginul lui Bush*). Desigur, observarea funcției „metalingvistice” a limbajului, de obligatorie decodare în textul jurnalistic a termenilor „tehnici” de strictă specialitate (ceea ce presupune însă cunoașterea lor), îl putea scuti pe jurnalist de impostura involuntară.

Evident, nu poate fi avută în vedere soluția ca jurnaliștii să convoace permanent diverși specialiști atunci când prezintă știri din domenii mai puțin accesibile publicului larg; ei pot însă recurge la citarea spuselor acestora (sub formă de „discurs raportat”) ori/și pot urmări „decodarea” termenilor (presupuși) necunoscuți din perspectiva imaginii pe care și-o fac despre cititori. Iată un exemplu de supunere la acest imperativ în textul unei știri (senzaționale!) în legătură cu un preot, intitulată „Preotul regizor de filme sexy a fost oprit să slujească”; extragem fragmente în care termenii de specialitate sunt explicați: „a fost suspendat ieri în urma ședinței de *Consistoriu* (instanța de judecare a delictelor săvârșite de preoți) a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei”; „dacă Judecătoria Iași îl va găsi vinovat, preotul P... F... va fi *caterisit* (exclus din cler)” (ZIș, 15.03.06, p. 3; sublinierile ne aparțin).

3.4.2. Un aspect nu numai tangent acestei situații îl reprezintă apelul, în textul jurnalistic, la cele mai variate tipuri de EDR, situație de comunicare în care recunoaștem, la nivelul expresiei, plasarea emițătorului în cadrul pe care îl conturează caracteristicile primelor

² Cf. Stelian Dumistrăcel, *Termeni românești pentru diferite confesiuni: între competență lingvistică și alteritate negativă*, în „Revistă de lingvistică și știință literară”, Chișinău, nr. 6/1994, p. 36–48.

două tipuri de comunicare „endogenă”. Atunci când, prin referent, acest cadru este justificat, în ceea ce privește elementele care țin de cod, situațiile se prezintă mult diferențiat. Avem în vedere, de exemplu, motivarea, fără nici o rezervă, a utilizării, ca titluri și în text, a celor mai „pretențioase” formule canonice din literatură, filozofie, arte etc., în publicațiile literare și de cultură, conturând impresia conversațiilor între membrii unui club de „gurmanderie” literar-artistico-științifică. Dar, prin prezența literaților și a oamenilor de cultură în presa de consum, un anumit prestigiu al scrisului lor a proliferat utilizarea, de către alți jurnaliști, a unor enunțuri din această categorie de DR, nu numai în paginile de „opinii”, ci chiar în titrarea și în „parcursul de lectură” al prezentării știrilor. Sondajele privind (re)cunoașterea (adesea absentă ori distorsionată) a EDR „canonice”, ceea ce ar permite evaluarea „prelucrării” și, respectiv, a reușitei particularizării prin restructurare, ne atrage atenția asupra unui paradox: din enunțuri performative, aparținând unui procedeu râvnit ca element al „contractului de interacțiune” cu cititorul, „reconstrucțiile” prin parafrizare ale EDR îi dau destinatarului impresia efectului de „parole confisquée” (și au, de fapt, un asemenea efect); formula este utilizată de Patrick Charaudeau și Rudolph Ghiglione (*Science et Médias*, nr. 21/1997, p. 237; cf. și Moirand, *Formes discursives*, în revista citată, p. 35).

3.5. Conceptul de «registru»; terminologie, cu aplicație la limbajul epistolar

3.5.0. Din diferite unghiuri de abordare și încadrată sub diferite titulaturi, comunicarea epistolară a fost în atenția stilisticienilor. Prezentând schema „diasistemului stilistic literar”, Lidia Sfirlea consemnează, în legătură cu acest subiect, în cadrul „variantei neoficiale, neartistice”, la nivelul „genului comunicării”, și subdiviziunea „epistolară”, ca și pe cea „telegrafică”, pe același plan cu cea „familiară” și „biblică” (*Delimitarea*, p. 205). În lipsa unor explicații și/sau comentarii, chiar minime, este destul de greu de înțeles (și de admis) nu numai asocierea pe același plan a acestor componente, ci,

mai ales, chiar din perspectiva „genurilor”, disocierea între „epistolar” și „telegrafic”; de altfel, în prezentarea contribuției autoarei citate, Ion Gheție se mulțumește să remarce doar „existența exprimărilor *telegrafică* și *biblică*” (*Stilurile*, p. 160).

Contribuțiile de bază în acest domeniu aparțin lui Dumitru Irimia și Rodică Zafiu. Din perspectiva *limbii literare*, analiza lui Dumitru Irimia încadrează „stilul epistolar” (într-o opoziție cu „stilurile funcționale”) printre „stilurile limbajului scris” cu statutul de corespondent, în varianta scrisă, al stilului *conversației* din varianta orală, scrisorile fiind „în esență, o formă scrisă de dialog *la distanță*” (subl. n.). Tot cu raportare la variantele stilistice ale stilului conversației, autorul distinge între „stilul epistolar *familiar*”, „stilul epistolar *oficial (neutru)*” și „stilul epistolar *solemn*”, o atenție deosebită acordându-se formulelor „de deschidere a comunicării” și celor „de încheiere” (*Introducere*, p. 159–162).

Dintr-o perspectivă generală a *comunicării*, Rodica Zafiu (sub titlul *Stiluri, limbaje și tipuri de texte contemporane*) consacră o secțiune aparte „stilurilor epistolare”. Pentru autoare, scrisoarea reprezintă un tip de text „cu particularități evidente datorate situației și canalului de comunicare specifice”: un „dialog purtat în scris”, artificializat prin „*distanța în spațiu între interlocutori și distanța în timp* dintre «replici»” (subl. n.; în tabelul 2 am marcat aceste situații printr-o linie punctată despărțind alternanța de roluri între cei doi actanți). Consemnăm o observație provocatoare a autoarei: „doar prestigiul genurilor majore a făcut ca istoria limbii literare să nu fie scrisă din perspectiva sa [a genului epistolar]” (*Diversitate*, p. 179). Printre „formele” epistolare de care se ocupă Rodica Zafiu, într-o ordine și structură puțin derutante, se află *Correspondența administrativă și comercială* (al cărei specific este acela de a reprezenta, de fapt, texte tipice ale unor limbaje tehnice), *Urările* și *Formulele epistolare de închidere* (simple elemente de construcție a textului). Dar, printre adevăratele forme de manifestare ale genului, care se bucură de analize originale și pertinente, se numără *Scrisorile versificate* și, dintre cele strict contemporane, *Mesajele poștei electronice*

(e-mail) și așa-numitele *Scrisori orale*: «mesaje pe robot» (*Diversitate*, p. 180–192).

Preocupările trecute în revistă permit să se observe absența, până acum, a interesului pentru *evoluția* limbajului în discuție, importantă, din punctul nostru de vedere, deoarece scrisorile au o valoare deosebită prin calitatea de a reflecta, în funcție de tipul mesajelor, caracteristicile „limbajului conversației”, diferitele *registre* sau *tonalități* ale acestei forme primare a comunicării, aspecte pe care le vom trata după definirea termenilor avansați. Aceștia prezintă avantajul de a evita distorsiunile rezultate din folosirea, succesivă, a termenului *stil* cu oricare dintre nuanțele semantice prezente în literatura de specialitate și în uzul comun; de exemplu, *stil(uri) epistolar(e)* ca: variantă a limbii literare utilizată având statutul de mod specific de exprimare prin scrisori; variante de exprimare în acest domeniu, dar și ca forme sau chiar ca tehnici (epistolare).

3.5.1. Ca preocupare de taxonomie, utilizăm termenul *registru* cu o accepțiune figurată, pornind de la semnificația curentă, tehnică, pe care acesta o are în exegeza de muzicologie: „întinderea scării muzicale a unui instrument sau a unei voci, cuprinsă între nota cea mai de jos și nota cea mai de sus pe care le poate emite instrumentul sau vocea respectivă fără schimbarea timbrului”. Așadar, de la „registru tonal” în scrisul lui N. Filimon, sau „registru grav al instrumentului” (vioara) la G. Călinescu, în critica literară s-a produs o extensie: G. Ibrăileanu susținea „dreptul” lui I.L. Caragiale „de a exagera, de a șarja [...] pe tot registrul creației”, iar Tudor Vianu constata că „imaginația lui Arghezi se mișcă pe un întins registru, de la libera asociație vizionară, până la notația exactă” (cf. DLR, t. IX, s.v. *registru*, II. 1).

Tot de la muzică pornind, *registrele* comunicării pot fi caracterizate prin termenii *ton* și *tonalitate*, ținând seama de extensii semantice ale acestora (înregistrate în scris), după cum urmează: *ton*, de la 1. „gradul de înălțime al unui sunet” și 2. „mlădiere, inflexiune a vocii”, la 3. „fel de a spune, de a-și exprima gândurile; felul în care se prezintă, în general, o scriere (literară)”, dar și „fel de a fi, de a se purta în general”; *tonalitate*, de la I. „ansamblul legilor care stau la baza gamelor”, la II. 2. „trăsătură dominantă, notă specifică a unei scrieri” (cf. DN³, s.v.);

menționăm faptul că nu doar termenii, ci și utilizarea lor cu accepțiunile respective au fost preluate în limba română literară din franceză.

3.5.2. În vederea explicitării conceptului de «registru», recurgem la examinarea, sumară, a câtorva modalități de textualizare în domeniul limbajului epistolar, dintr-o perspectivă ce poate fi aplicată și pentru analiza altor limbaje. Aceasta pentru că, în pofida menținerii până târziu, de către *profesioniști*, a unor canoane redacționale specifice documentului de cancelarie, textele acestui limbaj, prin comparație cu scrierile altor limbaje (pentru care nu dispunem de astfel de „probe”), sunt marcate direct de o situație dată, particulară, de comunicare, de statutul social și cultural al celor care intră în contact prin scris, inclusiv de raporturile ce se stabilesc între ei pe această bază și, de asemenea, de conținutul, extrem de variat, al mesajelor.

Pentru a ilustra aspectele la care ne-am referit, analizăm succint trei scrisori în limba română din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, reprezentând transmiterea unor informații, respectiv o implorare și o poruncă pe ton amenințător.

[a] Cu un conținut pur informativ și cu formule de politețe de introducere și de încheiere „tipizate”, de cancelarie (la nivelul corespondenților, deși expeditorul recunoaște în destinatar pe „mai marele” său), într-un „stil *mediu*” din perspectiva retoricii clasice, ne confruntăm în celebra *Scrisoare* a lui Neacșu din Câmpulung (din 1521); un boier din acest oraș, ce avea relații cu cei din Brașov, îl pune la curent pe Johannes Benkner, judele Brașovului, despre o invazie a turcilor asupra Ardealului, prin Țara Românească, invazie ce tocmai se pregătea la sudul Dunării. Reproducem textul în continuare:

„† *Mudromu i plemenitomu i cistitomu i bogom darovannomu jupan Hanăș Begner ot Brașov mnogo zdravie ot Neacșul ot Dlăgopole* [text în slavona de cancelarie; în traducere: preaînțeleptului și cinstitului și de Dumnezeu dăruitului jupân... din Brașov multă sănătate de la... din Câmpulung]. *I pak* [= și iarăși] dau știre domnietale *za* [= pentru, despre] lucrul turcilor, cum am auzit eu că împăratul au eșit den Sofia și aimintrea nu e, și se-au dus în sus pre Dunăre. *I pak* să știi domniata că au venit un om de la Nicopoe de mie me-au spus că au văzut cu ochii loî că au trecut ceale corabii ce știi și domniata pre Dunăre în sus. *I pak* să știi că bagă

den tote orașele câte 50 de omin să fie în ajutor în corabii. *I pak* să știi cumu se-au prins nește meșter den Țarigrad cum vor treace aceale corabii la locul cela strimtul ce știi și domniata. *I pak* spui domnietale de lucrul lui Mahamet beg cum am auzit de boiari ce sânt megiaș și de genere-miu Negre cumu i-au dat înpăratul slobozie lui Mahamet beg pre io-i va fi voia pren Țeara Rumânească iară el să treacă. *I pak* să știi domniata că are frică mare și Băsărab de acel lotru de Mahamet beg mai vartos de domniele vostre. *I pak* spui domnietale, ca mai marele miu de ce am înțeles și eu. Eu spui domnietale, iară domniata ești înțelept și aceste cuvinte să ții domniata la tine, să nu știe umin mulți, și domniele vostre să vă păziți cum știți mai bine. *I bogu te veselit, aminu*” [în texte ulterioare, formula respectivă apare în românește: „și să te veselești de la Dumnezeu”; cf. „și Dumnezeu să te bucure”] (ap. Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1971, p. 79).

În redactare se păstrează, cu destulă fidelitate, numeroase trăsături ale modelului general pe care, pentru cultura europeană, l-a constituit documentul de gen emis de cancelaria papală: deși lipsește o „intitulatio” propriu-zisă, deoarece este vorba de un text cu caracter privat, apar formulele de „invocatio simbolica” (prin semnul crucii), de „promulgatio” (menționarea destinatarului), după cum este prezent, dar în limitele raporturilor dintre Neacșu și Hans Benkner, un enunț cu statutul de „dispositio” („Eu spui domnietale, iară domniata ești înțelept și aceste cuvinte să ții domniata la tine, să nu știe umin mulți, și domniele vostre să vă păziți cum știți mai bine”).

O singură remarcă în ceea ce privește apropierea de „oralitate”, ca trăsătură a limbajului popular, al conversației. Referindu-se la semnificația subordonării în „stilul descriptiv”, Dragoș Moldovanu exemplifică posibilitatea realizării acestui raport sintactic și „fără a se putea finaliza în perioade” chiar printr-o frază ce are *caracter linear* din *Scrisoarea lui Neacșu*: „I pac să știi domniata că au venit un om de la Nicopoe de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi că au trecut ceale corabii ce știi și domniata pre Dunăre în sus”. Pentru evaluarea construcției, autorul trimite la o observație a lui J. Marouzeau: în retorica latină, „subordonarea în lanț” era socotită o „stângăcie” (Dimitrie

Cantemir, p. 126–127; cf. 215). Or, după Magdalena Vulpe, aceeași „tehnică” a subordonării se regăsește în comunicarea orală: „organizarea textului se caracterizează prin liniaritate; ideea principală odată anunțată poate fi completată, ulterior, prin explicații referitoare la circumstanțele ei” (*Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 53; vezi și considerațiile autoarei privind „construcțiile adiționale”, ce constituie „una dintre cele mai evidente forme de manifestare ale lipsei de perspectivă în organizarea comunicării orale”; *ibidem*, p. 59).

[b] Textul ce urmează este scris într-o închisoare din orașul Bistrița în toamna anului 1600: Cocrișel, de loc din Hotin, din oastea lui Mihai Viteazul, a fost făcut prizonier de „nește sasi”; un Andreiaș i-a salvat capul pentru o sută de taleri și, pentru obținerea sumei plătite pentru răscumpărare, fostul oștean îi scrie „părintelui” său, Spiridon, să intervină pe lângă tatăl adoptiv, vornicul Mogâldea, pe care îl roagă să-l „scoată în țară creștină”:

„† Scriu închinăciune și moltă sănătate părintelui meu Spiridon și maicei mele Costandeei, și după-aceia vă dau știre că simțul viu până acmu, niu-s perit, ce amu scăpat de la Belgrad când au bătut Mihaiu Vodă războiu co ungorie. Deci m-au prinsu nește sasi; deci a vrut să mă tae; eu m-am rugatu și am spus că simt fecior Mogâldei; deci niu m-au perdut. Deaci eu amo trimes carte la Andriiaș din Bistrița, el au trimis la Sasi de m-au cerșit. Ei au cerșit 300 taleri, iară Andriiaș m-au scos dreptu 100 taleri și m-au adus la Bistrița. Eu amu spus că m-a prinsu Mihaiu Vodă la Hotin și m-au dus în Țara Lungurească. Deci mă rog domnilor voastre ca lui Domnezău den ceriu să nefoiți să mă scoateți lângă voi în țară creștină și să nevoiți să dați știre părinteliu miu Mogâldei vornicului, că eu zacu în timniță de mă mănăncă liutul și păduchia. Și eu amu spos cătră Andriiaș că simtu nepot de frate și fecioru de soflet giorat în beserecă. Deci iară mă rog domilor voastre să no mă zăbăviți aici, ce să mă scoateți, macar niu mai d-aș presi [= rezista] co trupol, încă să es în țara, că iu mor de dorol vostru. Și îmbătrănesc, și am făcut o barbă până în brău. Și să afe aiasta scrisoare a me sănătoș pre domneavoastră, o gospodi [= întru Domnul], amin [urmează, probabil, o semnătură].

† Feciorul vostru Cocrișel; și sămtu numai co cămeșă.

† La părintile miu, la Spiridon” (după Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle tirées des archives de Bistritz*

(*Transylvanie*), București, Atelierele Grafice Socec & Co., MCMXXVI, p. 52).

Începutul scrisorii cuprinde, de asemenea, „invocatio divina” (ce s-ar putea traduce prin „cruce ajută!”) și elemente de „promulgatio”, iar încheierea unei detaliate „narratio” constă în implorarea, dramatică, a intervenției salvatoare, cu invocarea simbolică, susținută, și a ajutorului divin (ceea ce indică, o dată în plus, redactarea textului de către un profesionist). Dar „tiparul” a fost spart de un enunț de factură fatică ilustrând „stilul *umil*” (conform clasificării din retorica clasică), plasat după indicarea numelui expeditorului: „și sânt numai cu cămeșă”.

[c] Iată și textul unei scrisori din 1642, prin care Matei Basarab îl apostrofază violent pe un vameș „ne-ascultător”:

[†] „Cu mila lui Dumnezeu, Io Mateiu Basarab Voevod și Domn. Scris-am Domnia mea ție, Vaso vameșule: ce porc-de-câne ești tu, de cărțile Domniei mele nu le bagi în seamă. A făcut Domnia mea cărți părintelui Snagoveanului să-și ia de pe locul lui de la Spanțov, cum a fost legea și obiceiul; iar tu, fecior de lele, nu bagi cărțile Domniei mele în seamă. Să cauți să-l lași să-și ia ce e obiceiul, că vom trămite Domnia mea de acolo, te va spânzura. Aceasta-ți scriu și însumi am zis Domnia mea. Scris octomvrie 24, leat 7152” (*Câteva ore la Snagov*, III, după *Scrieri literare și istorice ale lui A.I. Odobescu*, volumul I, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1887, p. 438).

După aprecierea lui Odobescu, textul reflectă „vorbirea sănătoasă” a voievodului (care „nu vorbea altă limbă decât limba țării”) și a fost dictat gramaticului. Ca document de cancelarie domnească (în scrierea căruia nu putea să lipsească „invocatio simbolica”, [†]), începutul cuprinde o „intitulatio” propriu-zisă, cu formula devoțiunii („cu mila lui Dumnezeu”), iar încheierea, brutală, o formulă de tip „dispositio” („Aceasta-ți scriu și însumi am zis Domnia mea”). Tonul general, inclusiv violența de limbaj, conjuncturală („porc de câne”, „fecior de lele”), ilustrează registrul autorității.

Așadar, pe baza textelor prezentate, putem observa că „scrisoarea” constituie doar un suport de factură tehnică, un „vehicul” convențional de transmitere a unui conținut oarecare, expus în registre

variate (din care am selectat trei, pe care le socotim semnificative). Datorită faptului că textele de acest tip reprezintă „replici”, dezvoltate, dintr-un dialog ce provine din limbajul „conversației”, consemnarea lor în scris oferă nu numai posibilitatea cunoașterii limbajului respectiv, care este cel de bază al oricărei comunicări, ci și registre aparținând modalităților de textualizare a componentelor *orale* (de adresare personală) ale limbajelor discursului public ce țin de autoritatea instituționalizată: astfel de registre, în funcție de elemente la care ne-am referit anterior (situația de comunicare, statutul participanților la acest act și conținutul mesajului), pot fi recunoscute, cu nuanțe diferite și, evident, cu termeni diferiți de la caz la caz, și în funcționarea limbajului didactic, a celui al vieții politice, în practica limbajului administrației și justiției și a celui al vieții religioase.

3.5.3. Reflectarea directă (în scrisori) și indirectă (în scris) a valențelor „conversației”

3.5.3.1. Dacă lăsăm deoparte textele epistolare ale categoriei profesioniștilor, „pisarii” (de cancelarie), constatăm că există o categorie largă, deosebită ca statut, a celor care „produc” scrisori numai în anumite împrejurări și ale căror texte reflectă „uzul comun”, adică fără atenție specială pentru construcția și „estetica” textului, așadar fără preocuparea oamenilor de cultură de a produce texte în care aceștia se exersează (ori se ilustrează) pe terenul a ceea ce se numește „stil epistolar”.

De altfel, pentru oamenii de cultură nu interesează doar „protocolul” epistolar, ci și „scriitura”, în general. După cum observă Dragoș Moldovanu, în scrisorile persoanelor particulare cultivate pot fi descoperite, la fel ca și în scrisul cronicarilor sau al prelaților de formație savantă (este vorba de secolul al XVIII-lea), trăsături de stil la acest nivel; este citată „predilecția pentru o topică inversivă consecventă”, ca marcă a exprimării culte. Afirmția este ilustrată printr-un fragment dintr-o scrisoare din 1702 (publicată de N. Iorga), a unui boier, Diicul Buicescu. Reproducem textul în discuție: „Cinstită scrisoarea dumitale ca de la o adevărată iubită soră am luat, dentru care bucurie desăvârșită mi-a venit, întâi de a dumneavoastră fericită sănătate vestindu-mi-se, și mai mult că Domnul Dumnezeu a vrednicit pe

dumneata a vedea și veselie de iubit fiu al dumatăle, care bucurie, precum la dumneata, așa și la toată casa noastră a fost” (*Dimitrie Cantemir*, p. 142).

Și în zona autorilor ocazionali de scrisori trebuie să distingem între persoanele care, datorită profesiei ori statutului socio-cultural, au, în general, obișnuința scrisului [A] și cele pentru care o asemenea îndeletnicire este doar incidentală [B].

[A] Pe măsură ce redactarea scrisorilor începe să aparțină, în linii generale, „ne-profesioniștilor” (căci expeditorii nominali pot avea secretari), chiar în textele celor familiarizați cu scrisul și corespondența se observă că dispar, treptat, unele rigidități de formulare ale canonului cancelariei și, paralel, își face loc tonul întreținerii private, familiare cu destinatarul scrisorii, purtând mărci ale oralității. Vom schița o trecere în revistă privind situația acestui tip de texte pornind de la cunoscutele *Scrisori de negustori, tipărite, cu o prefață, pentru Sfatul negustoresc, de N. Iorga* (București, 1925), pe care le considerăm o reflectare a acestei categorii de „scriitori” și de texte epistolare.

Dacă, între secolul al XIV-lea și al XVII-lea, corespondența, pragmatică, a negustorilor autohtoni din Țara Românească și din Moldova, în principal cu semeni ai lor din zona Transilvaniei, era redactată în limbile germană, latină (încă), maghiară, iar la moldoveni care scriu oamenilor „Craiului” chiar în polonă și amintește, prin formule diverse, reflexe ale vechiului protocol epistolar, începând din secolul al XVII-lea se scrie și în limba română, chiar atunci când, de exemplu, suvenii (scrisoare datată între 1638 – 1643) se adresează „Întru tot cinstit și de la milostivul Dumnădzău cu mare cinste dăruit domnisale giupănului Andreiaș, birăul de cetate Bistriței și la tot Svatul dumile voastre pace și cu sănătate să vă dăruiască milostivul Dumnădzău” (*vol. cit.*, p. 71). Dar expresia variază în funcție de întâmplările sau interesele de afaceri uneori mărunte, cotidiene, care fac obiectul relatării. În scrisoarea al cărei început l-am citat, se face referire la atacuri și încăierări:

„... dacă s-au înbătat, ca nește omini fără de ispravă, ei au eșit nopte de au înblat ca nește tâlhari cu sabii și cu corduri și cu toporă. Deci e-au dat

de strajă, straja i-au întrebat ce oameni sântu de înblă așa cu arme goale pren trăgu. Ei s-au semețit: ce-au dat așa, au și tăiat pre un fecior a străjerilor, de dzace așa demicat, cât el va muri. Și, așa făcându ei, au sărit straja de i-au prinsu, că de bună voe nu [să] da. Deci apoi noi vrăm să-i băgăm în cetate ca pre nește răifăcători...” (p. 71–72).

La 15 septembrie 1778, Antonie Nicolantin, din „Râmnic”, își începe scrisoarea către nașul său cu mențiunea „Din pat, bolnav”; alături de reglarea altor afaceri, îi cere acestuia să-i facă rost și de niște câini:

„Jupâne nașule, lângă copoiul ce mi l-ai trimis de s-ar găsi și o copoică efină și mai bună, că copoiul iaste mincinos și nu caută cum să cade; ci l-aș trimiite vameșului, să nu te urle pe cap. Dar iată că-ți trimiți această carte, și, vezi, pân’ în cât ămi scrie Logofătul cel Mare Scarlat, ginerele Banului Ghichii, pentru o vijlă [= cățea de vânatoare, din specia „prepelicar”] mare și bună. Ci n-am cum te ruga, scapă-mă de gura acestui prieten, că întru adevăr poci zice că acest mult și prea mult mi-au stătit într-ajutor. Ci, mă rog, pă la hăi domni undeva, numai să fie vijlă mare, trupeșe și chipeșe, după cum scrie iel, că iel plătește, nu este de pricină. Scrisăi și socru-mieu, ci nu știu de va găsi să-mi triimiță la dumeata”. În sfârșit, negustorul se plânge de un oarecare „Neamț” care îl poartă la judecăți: „Apoi ce să mai zic că am fost eu cel mai păcătos în lume! Pe cine n-am lăsat ieu să moară, acela nu mă lasă să trăiesc” (p. 123–125).

Un craiovean nu își alege prea mult cuvintele (sau folosește intenționat o anumită formulă, expresivă) când, după încheierea scrisorii, îi evocă corespondentului său din Sibiu (la 1779) ce risc înseamnă pentru el nerezolvarea comenzii unei boieroaice din oraș:

„Frate, giubeaua cocoanei Benjascăi, care am scris dumatăle să o trimeți cu om cu plată, până acum n-au mai sosit; și de nu va veni de Sfântu Petre, n-am trai în Craiova” (p. 131).

În scrisoarea unui negustor ungur din „Naghiag”, din martie 1821, scrisă cu litere latinești și cu „ortografie ungurească” după cum notează Iorga, adresată unui boier muntean, se adoptă, cu privire la răscoala lui Tudor Vladimirescu, tonul de apostrofare glumeață:

„Dară bată-te sănătatea, ce fel de patriot ești, că lăsași pe un moștean să-ți prădeze Țara Românească! Du-te și mână-l afară și te fă Vodă, apoi

mă fă și pe mine vun Logofăt, *apoi să vezi traiu!* Cu Turcul lesne te-ai putea împăca: numai trimite multe pungi cu bani. Pagubă că nu-s eu popă, să te spovedesc eu: almintere *te-aș lega eu de fete și de muieri*, precum ai fost până acum legat: *și dracul ar plânge de mila dumitale...*" (p. 150).

În afară de elementele luate în considerație până acum, nu trebuie pierdut din vedere conținutul mesajelor, cu reflexe asupra idiostilului. „Răzvrătirea” lui Tudor Vladimirescu pune probleme serioase negoșului, iar cei interesați își trimit informații și, în scrisorile lor, dau frâu liber exprimării orale neconvenționale. Un negustor din Sibiu, Stan Popovici, îi prezintă partenerului său de afaceri, în mai multe scrisori, situația din Țara Românească în astfel de termeni:

„Am văzut și de la București au adus scrisorile: spaimă destulă, nu-i paracsine [= ciudat, grecism]; *le fâfâie curul de frică*, mai vârtos boierilor, fiindcă nu sânt învățați cu fuga ca craioveanii, că acestora fuga le este o englingea [= distracție, grecism]: sânt obicinuiți” (p. 154). Răsufală ușurat știind că oamenilor lui Tudor li s-a poruncit „ca nu cumva să facă la cineva cea mai mică pagubă, că atunci ei vor fi răspunzători. Ei căuta pe ispravnici și zarafi și zapcii *ca să-i spovedească*, dară *luasă frunză în buză* aici la Sibii; numai sânt *cam ușori de bani*, cum mi se pare...” (p. 157). Periculoși sunt tot felul de „hojomani” înarmați ce profită de situația tulbure și „pe cine întâlnesc pe drumuri jefuiesc de arme, haine, cai, îi lasă abia cu mare rugăciune, *numai cu cămașa* [vezi aceeași sintagmă și în scrisoarea lui Cocrișel] și desculți, încât și dintră dășii uni pe alți jefuiesc. Au ajuns vreamea, *care se scoală mai de dimineață și este mai tare, acela este mai mare*” (p. 165–166).

Enunțuri expresive ale oralității apar și la alți autori de scrisori, cum ar fi craioveanul Sava Ioanovici, care, în 1824, evoca urmări ale ciumei și abuzuri ale cetelor militare turcești:

„... și, pă drum certându-să cu ceilalți, s-au întors înapoi, și, pă unde au ajuns, ar fi făcut și reale și ar fi luat și bani de la niște aiani [= comandanți turci ai orașelor de pe Dunăre] și de la orașe, ca să le cruțe, să nu le supere; *și oamenii mușcați de șarpe l-e frică și de șopârlă*” (p. 191).

Tonul degajat al unor fragmente din astfel de texte, dar și revenirea, la sfârșitul scrisorii, asupra unor aspecte abordate anterior, în ceea ce astăzi numim (și notăm) ca „post scriptum”, reflectă transpunerea în scris a unui limbaj natural, al conversației orale.

[B] Prea puține din asemenea note pot fi remarcate în scrisorile celor care produc astfel de texte ocazional, constrânși de anumite împrejurări.

Asemenea texte interesează însă deoarece nici „limbajul conversației” nu trebuie considerat un ansamblu unitar, ci, firește, variază în funcție de datele personale ale vorbitorilor, fără să existe o relație obligatorie (de necesitate) între dotarea intelectuală și psihică și capacitatea de textualizare a acestor „scriitori” de ocazie, confrunțați cu o tehnică de comunicare neobișnuită (sau mai puțin obișnuită) pentru ei.

Redactarea, de către o persoană aflată (poate) prima dată în situația de a scrie (cu litere latinești, majuscule!), a unui text ce are valoarea de „delegație” în vederea primirii unui ajutor pentru un copil reflectă posibilități minime de a formula un mesaj, redus la transmiterea informației. Este vorba de scrisoarea, de fapt un simplu „bilet” al unei românce care lucra la bucătăria unei unități militare germane din Ucraina, în 1941–1942; reproducem textul cu grafia folosită de lingvistul german care l-a publicat:

„Domnu Rumân! Adeverința asta odeu eă matuși cari să numești A. Șă eu sânt cu dânsa dăla on sat. Pe adeverința sânt prinască pachetu de daruri din Rumânia că eu sunt la nemț la bogatari [= bucătărie] și nu pot venă. Domnule Rumân, Ve rog sâmnă Scuzat pe mină pentru scrisora asta. Șă tati gresălele mele cari lam facut eu am scrisora asta. Că eu carta Rumânescu nom vațat. [urmează adresa, apoi numele expeditorului:] Osevska Maria. Copilu șal mai mic 3 an” (după Eugen Seidel, *Linguistische Beobachtungen in der Ukraine*, II. *Skizze der moldovanischen Sprache im Donezbecken*, în „Bulletin linguistique”, XI, 1943, p. 108).

Chiar trăsătura la care ne-am referit mai sus face ca, de fapt, în mesajele lor, „ne-profesioniștii” din această categorie să recurgă frecvent la o exprimare formală, după o anumită „grilă” de scrisoare. Astfel, (tot) într-o situație neobișnuită se aflau, în 1939, soldații de pe o „zonă de concentrare”, care trimit familiilor scrisori supuse „cen-

zurii militare”, texte analizate din perspectivă lingvistică de dialectologul G. Istrate, al cărui studiu pune în lumină oralitatea, ce se manifestă și prin trăsături specifice graiurilor din Transilvania. Preluăm două scrisori publicate de acesta, a căror scriere a fost respectată (cu excepția evidențierii prin italice, în textul [1], a grafiilor ce atrag atenția asupra unor pronunții dialectale), scrisori pe care le prezentăm pentru a ilustra o trăsătură aparent șocantă, reculul de la funcția propriu-zisă de comunicare:

[1] „Epistola dată la 15 Novemberu anu 1939 mai ânti de tote vei ști dragă soție ană căci până acuma sunt sănătosu care sănătate dorescu și ție și la fetele mele sevide ie bunu dumnezeu și vouă la toți poftescu multă voie bună și sănătate la mămuca și la matușa cu un cuvntu la toți depe acase și eu oducu bine totu servici pe care lamu avutu âlu amu și vă facieți rîndu pe acasă cumu puteți căci eu nu știu cându voi veni acase și semi [scrieți?] totu ce este dinu nou pe acase nemaiaivându ce scri poftescu multă voie bună și sănătate la toți. Filipu Alexe”.

[2] „... și puind mîna pe condei și condeiu pe ârtie și cu drag încep a scrie și dragilor mei pîrinți și draga mia soție și draga miea victoriță mică și să știți că [sunt] sînătos și sînătata care am eu vo poftesc și dumnervostă și vă să rut prin carte cugura sun departe și să știți că sunt sînătos dar nu știu dumnervostă cum sînteți că nam primit ni o carte ieu vam tri mes 5 cărț și eu nam primit nici una nuștu nu trimeteți ori nu capăt eu sunt supărat că nuștu nucapăt nici una și nuștu ce aveți a ca să...” (G. Istrate, *Grai popular scris*, în „Buletinul Institutului de Filologie Romînă «Alexandru Philippide»”, VI, 1939, p. 138, 146).

Ne atrage atenția, în primul rând, caracterul preponderent protocolar al mesajelor, ce cuprind, desigur și datorită împrejurărilor aparte în care au fost scrise, un minimum de informații propriu-zise, încadrate de formule de „salutatio” inițiale și finale prolix și redundante (text [1], reprodus integral). Stereotipia amintește enunțuri de gen din vechile texte de cancelarie, al căror registru general a fost însușit (mai ales în Transilvania, dar și în Vechiul Regat) în cursul instruirii școlare.

În ceea ce privește tema „sănătate”, cităm formula dintr-una din cele mai vechi scrisori (1472) publicată de Iorga, tradusă din limba germană: „Mă închin cu prietenie. Să știți întâiu, dragă domnule Gheorghe Eyben, că sânt bine sănătos din mila lui Dumnezeu cel atotputernic, și aș vrea să

aud și eu tot bine despre d-ta și despre ai d-tale” (*op. cit.*, p. 1). Vezi, de asemenea, începutul scrisorii, din 1728, a unui craiovean, către „procatorul cinstitului Sfat al Brașovului”: „Cinstitului și mie bun și adevărat priaten, dumneata jupăne Marcoș, [...] dă la Dumnezeu cel multu milostivu îți poftescu multă și fericită sănătate, împreună cu toată familia dumitale. Cu părlejul și plecatei scrisori ai meale nu-mi iaste de altu fără decăt întâi ca să cercetez dă buna și fericita sănătatea dumitale” (*ibidem*, p. 110).

Dar, de fapt, mai ales pe baza scrisorilor „de dragoste” ale militarilor „în termen” putem constata conturarea unei variante aparte a limbajului epistolar, aceea a cazărmii, ale cărei texte hibridează galanteria de mahala cu versificația populară. Iată câteva fragmente de început și de sfârșit, reproduse după studiul citat, semnat de G. Istrate:

„Mai întâi și mai de toate/ Mă închin de sănătate./ Mai întâi și la-nceput/ Te cuprind și te sărut./ Te cuprind cu mînuța,/ Te sărut cu gurița./ Te sărut numai prin carte,/ Cu gura sântem departe”; „Trandafir crescut în sus,/ Te salut, aștept răspuns./ Trandafir și viorele,/ Te salut, la revedere”.

Pentru formula-clișeu „te sărut numai prin carte...” vezi și scrisoarea [2], de mai sus, și, de aici, posibilitatea de a identifica modelul cunoscutei formulări din aceeași familie, prezentă în textul scrisorii propriu-zise din *Scrisoarea III* a lui Eminescu: „De din vale de Rovine/ Grăim, Doamnă, către Tine,/ Nu din gură, ci din carte,/ Că ne ești așa departe”, ca expresie, în fond, de... protest față de neîmplinirea, prin limbajul epistolar, nu numai a unei trăsături de bază a comunicării orale, replica, ci și față de absența nonverbalului ce întregeste conversația orală.

Iată și o scrisoare în versuri, de răspuns, de la iubită:

„Mult mi-e dor și-mi vine dor/ De frunzuca de bujor,/ De badea depărțitor./ Bade, frumușel ce ești,/ Nu știu unde te găsești,/ Pe zonă la datorie,/ În birou la miliție./ Du-te, carte, tot pe sus,/ Înapoi adă-mi răspuns,/ Du-te, carte-ntr-un moment/ Până la domnul sârgent./ Du-te, carte ca gându’/ Unde-i găsi pe mândru’!” (*op. cit.*, p. 133–134)

Așadar, câștigul pe care, în general, l-a reprezentat pentru comunicarea epistolară desprinderea de tiparul (rigid) al documentului de

cancelarie nu se regăsește la nivelul interacțiunii comunicative populare, care reface pe cont propriu drumul speciei, textualizând după modele noi; la acest nivel, „cartea” de factură strict funcțională rămâne cea cu structura simplă pe care o putem recunoaște sub denumirea de *bilet* (‘scrisoare mică de câteva rânduri’), exemplificată mai sus după textul publicat de Eugen Seidel. În felul acesta, în zona comunicării epistolare s-a pierdut și în ceea ce privește manifestarea faticității prin formulele de introducere și de încheiere a scrisorii, zonă în care intelectualii au produs și texte de virtuozitate ludică.

Iată, de exemplu, un enunț de încheiere dezvoltat, la o scrisoare a lui A.D. Xenopol către N. Iorga:

„I. Complimente:

1) din partea soției mele dumitale;

2) din partea mea dumitale;

II. Sărutări din partea soției mele soției dumitale;

III. Sărutări de mâini din partea mea soției dumitale.

Ia seama să nu confunzi cumva categoriile lui Aristotel” (Pietreanu, *Salutul*, p. 64).

Prin urmare, desprinderea de „grila” epistolarului canonic se reflectă la nivelul limbii literare prin textele produse de persoane începând de la cele cu instrucție școlară ce depășește ciclul elementar până la scriitori și savanți (aspect ce face obiectul de studiu al lucrărilor de stilistică a limbii literare, la care nu ne putem opri în acest excurs cu obiectiv limitat); indirect, acest câștig este dovedit de prestigiul genului pe terenul beletristicii și al culturii.

3.5.3.2. Atracția mentalului caracteristic „epistolarului” și „convorbirii” ilustrează faticitatea, ca o modalitate prin care un scriitor urmărește să și-l apropie pe lector prin provocarea a diferite sentimente, în cazul de față culturale, dar și sociale, prin modul general de textualizare și prin „scriitură”, adică prin mijloacele stilului.

3.5.3.2.1. „Scrisoarea”. Pregația comunicativă a „genului” epistolar a condus, ca o convenție literară, la extrapolarea formulei spre publicistică sau beletristică (să reținem că unul dintre sensurile adj. *epistolar* este ‘compus în formă de scrisoare’; cf. DN³). „Epistolele” și „scrisorile” din aceste domenii, chiar dacă sunt

dedicate convențional sau imaginar, au, de regulă, un alt destinatar, virtual; de altfel, în epoca modernă asemenea scrieri sunt publicate (din secolul al XIX-lea în reviste sau/și în volume). Cităm, ca elemente de referință, doar câteva exemple clasice având în titlu marca epistolarului sau care recurg la această „tehnică”. *Les lettres persanes* (1721) ale filozofului francez Montesquieu, o suită de portrete și pamflele politice descriind Franța din epoca absolutismului sunt citate ca deschizătoare de drum, în Franța, pentru genul „roman epistolar”, fiind urmate de *Julie ou La Nouvelle Héloïse* (1761) a lui Rousseau și de *Les liaisons dangereuses* (1782), în care Laclos înfățișează moravuri decadente ale aristocrației franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea sub forma scrisorilor a doi amanți. Menționăm, în sfârșit, de asemenea celebrele *Lettres de mon moulin* (1869), de altă proiecție editorială, o culegere de povestiri a lui Alphonse Daudet.

Din literatura română ar fi suficient să amintim două pretexte editoriale similare. Este vorba, mai întâi, de cunoscutele *Scrisori la un prieten* (imaginar), subtilul volumului *Negru pe alb* (1857) al lui Costache Negruzzi, în care au fost adunate 30 de așa-zise „scrisori”, eterogene tematic (schife istorice, însemnări filologice sau de călătorie, articole de critică literară), datorită cărora autorul a fost considerat, de Eugen Lovinescu, „cel dintâi bun foiletonist al nostru”. Faptul că textele au fost tipărite anterior în reviste și ziare ale timpului marchează, din perspectiva istoriei culturale, „prezența publicistică periodică” devenită „obișnuință a scriitorului român”, după aprecierea unui monograf al lui Negruzzi³. În al doilea rând, trebuie invocat Ion Ghica, cu ale sale *Scrisori către V. Alecsandri*, memorialistică pe teme diverse (beletristică propriu-zisă, eseuri politice și economice). Și aceste texte au fost publicate inițial în diferite reviste și apoi adunate în volum (1884) și sunt considerate „o capodoperă a literaturii noastre memorialistice”⁴.

³ Liviu Leonte, *Constantin Negruzzi*, București, Editura Minerva, 1980, cap. *Scrisorile*, p. 163–185.

⁴ Florin Faifer, în *Dicționarul literaturii române. De la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979, p. 398.

Dar această stratagemă (în fond) pentru titrarea unor texte propriu-zise de beletristică este și la noi mai veche; ca să consemnăm doar câteva exemple, termenul „epistolă” apare în titlul unei serii de poezii ale lui Grigore Alexandrescu, un imitator (în sensul bun al cuvântului), din acest punct de vedere, al clasicii antichității și ai literaturii franceze, iar tentația continuă. *Scrisorile* lui Eminescu acoperă o tematică extinsă, de la meditație filozofică și evocare la pamflet. În sfârșit, convenția literară nu este disprețuită nici de sarcasticul G. Topîrceanu, cu poezii ce poartă în titlu termeni din sfera epistolarului; o *Scrisoare* constituie chiar un „răspuns d-lui Al.O. Teodoreanu”, iar o parodie după A. Mirea, *Caleidoscop*, este „Răspunsul micilor funcționari” (de altfel, scriitorul și-a adunat și texte literare variate într-un volum intitulat *Scrisori fără adresă*, 1930).

Poate fi menționat și reversul medaliei: scrisori efective metamorfozate în operă de artă; este, de exemplu, cazul „dialogului dramatic” realizat de Jerome Kilty (1960) pornind de la scrisorile dintre Bernard Shaw și actrița Stella Campbell (în comedia *Cher menteur* au fost preluate texte din corespondența celor doi).

3.5.3.2.2. În căutarea valențelor „conversației”. De fapt, trecând peste convenția „scrisorii” (în cazul când același autor își intitulează scrieri folosind termenul respectiv) sau independent de aceasta, pentru a crea și întreține impresia comunicării directe într-un spațiu larg, autorii își titrează semnificativ diferite genuri de scrieri (sau de culegeri de scrieri) prin termeni din sfera limbajului conversației. Tot sumar reamintim, ca repere, câteva astfel de întreprinderi din cultura europeană și de la noi.

Sunt celebre printre literați „cozeriile” lui Sainte-Beuve, care a publicat, mai întâi în diverse periodice, în fiecare zi de luni, de la data de 1 octombrie 1841, cronici literare, portrete, biografii (și de „femei celebre”) etc.; titlul primului articol (fericit ales de vreme ce avea să facă epocă), *Causerie du lundi*, a devenit titlu de rubrică și, apoi, titlu de „operă”: s-au publicat 15 volume de *Causeries du lundi* (1854–1862). Termenul este, evident, unul din zona faticității, de *captatio benevolentiae*: nu se emit și nu se impun verdicte; cititorul este partenerul scriitorului într-o conversație intimă, instituindu-se atmosfera

unui „taifas” și, cel mult, se propune o „conferință” fără pretenții (am amintit semnificațiile fr. *causerie*, de la *causer* /de qqch./ ‘a vorbi, a conversa, a sta de vorbă despre ceva’, chiar ‘a trăncăni’).

Aceeași viziune „democratică”, de bonomie, transpare din formularea *Convorbiri economice*, titlu a trei volume ale lui Ion Ghica, în care sunt adunate texte extrem de variate, uneori redactate sub formă de dialog, de la amintiri, evocări de personalități, tablouri de epocă (acestea în parte consonante cu *Scrisorile* ce aveau să urmeze, amintite mai sus), până la disertații, dar scrise în tonalitatea destăinuirii și a conversației agreabile, pe teme de economie politică: munca, proprietatea, creditul, industria, finanțele etc. (*convorbire* este un termen creat pe terenul limbii române, de la /a/ *convorbi*, verbul fiind un calc după germanul *unterreden* ‘a se întreține, a conversa’; primele atestări, după DA, I/II, la Gr. Alexandrescu și C. Negruzzi).

Nu putem omite aici din discuție titlul revistei Societății literare „Junimea”: „Convorbiri literare” se dovedește un nume ales pentru individualizare în peisajul publicistic al vremii și din perspectiva libertății în ceea ce privește programul.

Iată câteva informații furnizate de Iacob Negruzzi. Într-o ședință a Societății de la începutul lui ianuarie 1867 s-au pus în discuție „cum se va numi acest copil al Junimii, și apoi cine va fi directorul lui”. „După ce mai multe propuneri, una mai ciudată decât alta, se făcură și se respinseră, eu zisei din colțul meu: «poate o denumire potrivită ar fi Convorbiri literare?...». — Bravo, răspunse Pogor de departe! «Convorbiri literare», nu zice nimic. *Cela n'engage à rien!* Admis!... Primesc și eu acest titlu declară Titu Maiorescu, fiind că este fără pretenție!...” (*Amintiri din „Junimea”*, București, Editura „Viața Românească” [1925], p. 89–90). De altfel, titlul a șocat: „... numărul 1 al «Convorbirilor literare» a fost foarte bine primit; nu i s-au făcut în deobște nici o altă critică decât asupra numelui, care la mulți li s-a părut ciudat sau cel puțin neobișnuit” (*ibidem*, p. 95).

Pe de altă parte, Negruzzi a acceptat funcția de director și din cauză că, „amorezat” fiind, se iveau „ocasiunea și locul potrivit pentru a publica oarecare poezioare de amor ce începusem a compune. Ce minunat mijloc de a comunica cu persoana iubită!...” (*ibidem*, p. 91; subl. n.).

Dar numele revistei putea reflecta, în fond, faptul că literatura și eseistica publicate în paginile ei trecuseră, mai întâi, prin celebrele

ședințe ale „Junimii”, făcând obiectul discuțiilor și disputelor membrilor Societății.

3.6. Cunoașterea registrelor și strategiilor discursive ale limbajului epistolar ne oferă posibilitatea identificării aceluiași aspecte și a nominalizării lor la nivelul primordial al comunicării, adică în limbajul conversației orale, pe care enunțul scrisorilor eliberate de canoanele diplomatiei îl reflectă cu mai multă fidelitate decât orice alt tip de scriere. Pe această bază, pot fi cunoscute și caracteristici ale registrelor din „textele” orale ale limbajelor aparținând discursului public al autorității instituționalizate (așadar, dincolo de limba textelor scrise: discuțiile cadrelor didactice cu elevii, controversele și dezbaterile oamenilor politici, cele ale reprezentanților justiției sau ai administrației în relațiile cu publicul, convorbirile clericilor cu enoriașii).

În domeniul discursului public aparținând mass-mediei, această analiză constituie o proiecție și pentru înțelegerea strategiilor urmărind *feedbackul* din limbajul publicistic, de care, în lipsa acestei componente (absența replicii, a dialogului), limbajul publicitar se deosebește ca esență.

4. Antecesoare orale și „populare” ale stilurilor și limbajelor literare

4.0. O problemă de real interes pentru stilistica românească o reprezintă aceea a existenței, în oralitate, a unor corespondente (autohtone) privind actele și discursurile ținând de „stilul comunicării publice și private literare”, respectiv cea a pre-existenței unor limbaje cu valoarea de surse directe sau zone de plecare pentru acestea din urmă.

4.0.1. În exegeze și în „schemele” (reprezentările figurative) propuse până acum de diverși autori sunt admise câteva paralelisme indiscutabile și unele asemănări între nivelul limbii literare și cel al vorbirii populare în ceea ce privește „stilurile funcționale” (sau realități cu statut comparabil).

De exemplu, la Ion Coteanu, segmentul comun zonelor „limbajului cultivat” [α] și „limbajului popular” [β] este doar limbajul „artistic”; cu privire la zona limbajelor „non-artistice”, față de limbajul „științific” din compartimentul [α], autorul menționează în [β] existența unui limbaj „nuanțat tehnic”, eventual a mai multor limbaje de acest fel (nespecificate), de vreme ce după „nuanțat tehnic” apare abrevierea „etc.”. Un al doilea limbaj specific „non-artistic” din [β] este menționat de Coteanu sub numele de „conversație” (apud Gheție, *Stilurile*, p. 159; pentru limbajul „nuanțat tehnic”, vezi Coteanu, *Stilistica*, p. 50; autorul consideră că în limbajul popular lipsesc „variantele științifice propriu-zise”).

Trecând peste alte diverse proiecții ce reflectă opțiuni în această problemă, care nu aduc elemente esențiale noi (prezentate de Gheție,

op.cit., p. 160–163), ne oprim, strict la obiectul discuției de față, asupra punctului de vedere susținut de Dumitru Irimia. Pentru acest autor, „stilul beletristic” este, de asemenea, comun „limbajului popular” și „limbajului scris”. Pentru primul compartiment (lăsând la o parte un așa-numit „stil gnomic”, ce nu poate avea, după aprecierea noastră, decât valoarea de registru al exprimării, de vreme ce se întâlnește și în literatura cultă, ca atare sau în expresie aforistică), se consemnează doar un stil al „conversației” (reflectând „cunoașterea empirică”), căruia considerăm că i-ar putea corespunde, în al doilea compartiment, un stil „epistolar” (informal, în afara stilurilor „funcționale”; *Introducere*, p. 82, 159–168; vezi și schema de la p. 73). Dar o relație între „limbajul popular” și „limbajul scris” a fost semnalată de Irimia în caracterizarea de ansamblu a stilului științific al limbii literare, despre care se spune că s-a impus prin scris, „stabilind doar slabe legături cu manifestări anterioare, orale, ale științei (accentuat practic: medicină, agronomie) și ale filozofiei populare” (*ibidem*, p. 72). Putem avea în vedere, așadar, o apropiere de viziune cu opinia lui Coteanu (vezi *supra*).

4.0.2. Desigur, din perspectiva situației în contemporaneitate, ipostazele limbajului popular la care ne-am referit până acum și-au diminuat „funcționalitatea”; este vorba de stilul *beletristic*, concurat de programele și spectacolele transmise de audio-vizual, și de cel „*tehnic*”, al unei instruiți „practice”, vizând însușirea cunoștințelor și deprinderilor necesare îndeletnicirilor rurale, din care sunt prezente și astăzi „mesaje” reprezentând transmiterea de cunoștințe specifice industriei casnice, cum ar fi domeniul alimentar, cel al vestimentației tradiționale și al țesăturilor (chiar dacă, acestea din urmă, parțial eșuate în ceea ce se numește „artizanat”), al prelucrării lemnului, pieilor etc.

Situația este reflectată fără posibilitate de tăgadă de „etnotextele” publicate de dialectologi în volumele intitulate, parțial impropriu, „texte dialectale”; de exemplu, între o descriere despre „dubitul pieilor” în gospodăria țărănească, practicat încă astăzi, și un text pe aceeași temă dintr-un tratat de industria pielăriei nu există deosebiri esențiale privind descrierea tehnologiei (de bază); acestea se referă la terminologie (acțiuni, recipiente, substanțe) sau la noutăți de ordin tehnic.

Dar analiza comunicării dintr-o minimă perspectivă de antropologie culturală impune evaluarea situației și referitor la alte limbaje, corespunzătoare celor din stilul comunicării publice și private de la nivelul limbii literare.

4.0.3. În principiu și în practică, pentru unele dintre limbajele acestui stil, în comunicarea populară orală, pot fi identificate antecedente, pornind de la nivelul realităților, care, de asemenea, și-au diminuat funcționalitatea ori au dispărut din uzul curent, aceasta cu sau fără influențe asupra limbajelor de specialitate de la nivelul limbii literare.

4.1. Domeniul „discursului privat” este reprezentat de „limbajul conversației”, aspect asupra căruia nu este necesar să ne oprim, nu numai deoarece existența acestuia este general recunoscută, ci și din cauză că, firește, nimic nu îi amenință deplina funcționare. Pe de altă parte, trebuie să observăm că un obiect direct de comparație pentru limbajul „epistolar”, de transmitere a mesajelor prin coduri simbolice și iconice, cu reprezentări mnemotehnice, se dovedește prea puțin reprezentativ pentru a face obiectul unei discuții.

Un asemenea corespondent este însă ușor de recunoscut în practica transmiterii mesajelor orale la distanță, datorită unor expresii care se referă la transmiterea „vorbei”: *a trimite (cu) vorbă* și chiar *a da cu vorba peste cineva*, având sensul „a transmite un mesaj (cuiva), a înștiința (pe cineva)”, înregistrate în DLR (t. XIII/3); aici, la cuvântul *vorbă*, sub sensul de bază 10 (pentru care sunt notate sinonimele *știre, veste, informație*), apare nuanța semantică „mesaj”, ilustrată prin citate de diferite categorii. Din vorbirea populară se exemplifică prin „Ai grijă dă el până Ț-oi trimite io vorbă” (după Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*), iar pe baza altor citate, din diferiți scriitori, pot fi identificați și „mesagerii”: „Ți-am trimis eu vorbă *prin Petrea*” (după Dumitru Furtună, *Cuvinte scumpe*), sau „Trimiteau vorbă *prin femei* cum că-i bine...” (după Sadoveanu, *Paștile blajinilor*). Semnificația acțiunii este ușor de admis și prin continuitatea în materie de uz, marcată lingvistic prin contexte ce pun în relație același verb cu substantivul *carte*. Câteva exemple, pornind de la *Dicționarul Academiei* (DA, t. I/II, s.v. *carte*,

sensul I.1. 'scrisoare'): „S-a sfătuit să trimiță carte cu mare jalobă și plângere la Sultan” (Gr. Ureche, *Letopiseț*); „...[Milescu] au ședzut și au scris niște cărți viclene și le-au pus într-un bățu sfredelit și le-au trimis la Costantin-vodă...” (Neculce, *O samă de cuvinte*, XLI). Într-o frază de la Ispirescu este indicat și mesagerul: „Trimise soli cu cărți la Domnii Moldovei” (*Isprăvile și viața lui Mihai Viteazul*), iar, la N. Filimon, chiar acesta (o „cioară” de țigan) își anunță misiunea: „Logofete Dinule,... am venit să-ți dau o carte de la băbaca Dumitale” (*Ciocoii vechi și noi*, cap. V).

În acest context general, dat fiind că este vorba de un dicționar tezaur, istoric al limbii române, apare cel puțin ca surprinzătoare neatenția în redactarea sensului 9 al cuvântului *scrisoare* în DLR (t. X/2): „comunicare scrisă trimisă cuiva prin poștă sau prin intermediul unei persoane; răvaș” (sublinierile ne aparțin); evident, se cerea respectată ordinea logică în descrierea practicii, modul în care erau trimise scrisorile, mai ales fiind vorba de cele secrete (scrisoarea lui Neacșu și cele ale lui Nicolae Milescu), dar la fel se prezintă lucrurile și în legătură cu celelalte specii de scrisori sau răvașe, cu mult înainte de apariția oricărui serviciu poștal, adică la fel cum se trimiteau și *vorbele*.

4.2. Domeniul discursului public

4.2.1. Discursul public al „autorității instituționalizate”

4.2.1.1. Mai întâi, trebuie să consemnăm absența unor antecedente cât de cât plauzibile privind existența, pentru mediul rural, a unor limbaje speciale ca reflexe proprii ale vieții politice și ale instrucției școlare de astăzi; pentru primul domeniu, putem avea în vedere componente din discursul zonei generale a limbajului juridico-administrativ.

4.2.1.2. Domeniile practice pentru care, cu referire la „discursul public al autorității instituționalizate”, putem indica precursore orale sigure sunt cel al vieții religioase și sfera dreptului și administrației.

4.2.1.2.1. Este destul de dificilă, totuși, determinarea profilului discursului popular (oral) religios; însuși „modelul” va fi fost mult timp, în general și pentru o mare parte a populației, unul de nivel redus, atât din cauza folosirii îndelungate în biserică a unei limbi de cult străine, cât și ca efect al formației profesionale precare a marii majorități a preoților.

Întrucât acest din urmă aspect este mai puțin cunoscut, consemnăm câteva informații, după Dumitru Furtună, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea. Situația ei culturală și materială*¹: în secolul al XVIII-lea încă, slujba religioasă se desfășura în slavonă, o limbă pe care preoții nu o înțelegeau, pe lângă faptul că mulți dintre aceștia erau analfabeți, în special în Muntenia, Oltenia și Moldova; pe vremea lui Constantin Mavrocordat, acești preoți au fost „puși la bir”, ca țărani, și au fost obligați să învețe carte sub supraveghere, „scrierea și citirea” fiind instituită ca o condiție pentru preoție (*op.cit.*, p. 11, 29, 151–159).

Acomodarea discursului aparținând nivelului doctrinei la posibilitățile de înțelegere a acesteia de către oamenii simpli poate fi însă constatată pe baza predicilor unor clerici ale căror opere sunt publicate, dar mai ales doar în ceea ce privește diverse elemente lexicale populare și trăsături generale ale oralității, ce au fost semnalate la diferite niveluri; ne putem referi, de exemplu, la exprimarea unui ierarh de rang înalt, mitropolitul Antim Ivireanu, la trecerea dintre secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, sau a unui protopop de țară, Petru Maior, de la începutul secolului al XIX-lea, deși, ambii, clerici de înaltă cultură.

Vezi, cu privire la acest aspect, caracterizarea prestației oratorice a mitropolitului Ivireanu, la Rosetti–Cazacu–Onu, *Istoria limbii române literare*²; cf., în același volum, și aprecierea *Mineelor de la Râmnic* (1776–1780) ca reprezentând „o sinteză a eforturilor de a elabora – pentru necesitățile cultului – un mijloc literar de exprimare, pe baza limbii populare” (p. 200 și urm.). Tot despre Antim Ivireanu, cf. *Postfața* semnată de Florin Faifer, la vol. *Didahii*³, p. 222–223 și 229–239 (și, de asemenea, *Glosarul*, p. 207–212). Din perspectiva analizei de față, este semnificativă activitatea de predicator cunoscută prin opere având, oarecum, caracter de „vademecum” a lui Petru Maior: *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți. Culese de Petru Maior de Dicio Sânt Mărtin. Paroh Sas-Reghinului și protopop Gurghiului în Ardeal*, precum și la înălțatul crăescul locumtenențiale consilium al

¹ Vălenii de Munte, Editura Neamul românesc, 1915.

² Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1971, p. 185–194.

³ București, Editura Minerva, 1983.

Ungariei crăiesc cărților revizor, Buda, 1809; *Didahii adecă învățături pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți*. Culese de..., Buda, 1809; *Prediche sau învățături la toate duminicile și sărbătorile anului*. Culese de..., Buda, I, 1810; II-III, 1811. În ceea ce privește limba și stilul operelor acestui reprezentant al Școlii Ardelene, cf. Stelian Dumitrăcel, *Aspecte ale frazei lui Petru Maior*, în „Studii și cercetări științifice – filologie” (Iași), XIII, 1962, fasc. 1, p. 45–62.

4.2.1.2.2. Este notorie existența reglementărilor juridice cunoscute sub numele de „obiceiul pământului” (dreptul cutumiar), zonă de comunicare din care au fost preluate în mod sigur concepte și, eventual, chiar termeni și sintagme, atunci când au fost pentru prima dată traduse în limba română codice de legi. Ca să ne referim doar la două situații, semnalăm faptul că, în legislația actuală, este stipulat și funcționează așa-numitul *drept de preemțiune*, iar în diferite legi și reglementări se folosește termenul de *slufire*.

„Dreptul de *preemțiune*” este definit, în diferite dicționare de drept civil de astăzi, ca facultatea de care se bucură o persoană sau organizații de a fi preferate față de oricare altele la cumpărarea unui bun (există, de exemplu, legi privitoare la anumite categorii de persoane interesate de anumite tranzacții, în primul rând amatorii de terenuri din extravilan, dar și artiștii, la cumpărarea spațiilor de creație; chiriașul, la cumpărarea unei locuințe; statul, la vânzarea monumentelor istorice etc.). Franțuzismul *preemțiune*, din sintagma în discuție, a înlocuit un termen de origine grecească, *protimisis*, prezent în texte din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, dar și acest termen a numit o veche reglementare, privitoare mai ales la vânzarea terenurilor. După un studiu de sinteză al istoricului P.P. Panaitescu⁴, aflăm că acela care vindea o bucată de pământ era obligat să-și aducă la cunoștință intenția în mod public, pentru a afla dacă nu vor s-o cumpere, mai întâi, rudele (începând cu cele mai apropiate), și abia după aceea putea fi „înstrăinată”, în ordine, către proprietari ai terenurilor învecinate, eventuali creditori și numai în cele din urmă către alte persoane. Această regulă derivă din sistemul vechii proprietăți obștești („dreptul superior al obștii asupra pământului”), datând încă din perioada gentilică, și a fost în uz la numeroase populații

europene; se citează acte de judecată din secolele al XVI-lea și al XVII-lea prin care se hotăra restituirea plății din partea unor cumpărători care nu îndeplineau condițiile după această „lege a țării” (*op.cit.*, p. 142–147). Mai apoi, în capitolele „pentru cumpărături” din pravile scrise, se specifică, de exemplu, că ordinea în discuție este „după obiceiul pământului Moldovei” ba, mai mult, că „obiceiurile urmate a pământului” au fost date „în scris” într-o condică din „anii 1782, februarie 19, pontul 7 și 8”⁵. Așadar, legiurile mai noi au folosit neologisme pentru a numi termeni dintr-o „lege a țării”, nescrisă dar respectată până astăzi, realitate căreia, în epocă, i-a corespuns, fără îndoială, un limbaj juridic oral, premegător celui din limba literară scrisă.

Mai mult, dat fiind caracterul conservator al terminologiei juridico-administrative, uneori au fost preluați din limbajul oral de profil și se dovedesc folosiți până astăzi chiar termeni de factură populară. Este cazul termenului *slufire*, menționat ca delict în mai multe legi, de exemplu, în Legea nr. 70/1991, privind alegerile locale, art. 92: pedeapsa cu închisoare de la 3 la 10 ani este prevăzută și pentru „vătămare [și acesta un termen vechi] a integrității corporale” reprezentând „pierderea unui simț sau organ, încetarea funcționării acestora, o infirmitate permanentă fizică ori psihică, *slufirea*, avortul...” (de remarcat învecinarea arhaismului semantic cu neologisme). Or, pentru a numi „desfigurarea”, „mutilarea”, termenul apărea, într-un context foarte apropiat, și în „glava 70” din *Pravila* lui Vasile Lupu (1646), stabilind pedeapsa pentru un ucigaș care înainte de a omorî pe cineva „îl va munci, ce se zice, îi va tăia nasul, sau îi va scoate ochii, sau într-alt chip îl va *sluși*...”⁶. Iar *slufirea* însăși constituia o pedeapsă, de vreme ce era aplicată pentru anumite culpe, uzurparea tronului de exemplu; rănit în lupta de la Suceava de la 1595, Răzvan Vodă este prins și adus în fața învingătorului: „Și întâi au poroncit Irimia Vodă de l-au slușit de nas și de buză și după câțeva mustrare i-au tăiat capul” (N. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*..., cap. XXXIX).

Așadar, concepte și termeni din „obiceiul pământului” au pătruns în dreptul și în terminologia juridică modernă, care nu pot fi socotite o

⁵ *Adunare cuprinzătoare în scurt din cartea împărăteștilor pravile*..., alcătuită de Andronachi Donici, Iași, 1814, p. 81–82.

⁶ *Legi vechi românești și izvoarele lor*, vol. I, ed. S.G. Longinescu, București, 1912, p. 307.

⁴ *Obștea țărănească în Țara Românească și în Moldova. Orânduirea feudală*, București, Editura Academiei, 1964.

realitate exclusiv de domeniul epocii moderne, respectiv un apanaj al limbii literare moderne, după cum, în trecut, au existat, în mediul rural (în primul rând), și activități, circumscrise acestui „obicei”, de domeniul administrativ. Ne referim doar la câteva expresii ce reflectă practici specifice: *a bate toba* sau *darabana* (enunț completat prin determinarea „în târg și la moară”) numește acțiunea de a convoca (la primărie) populația unei localități, pentru a anunța reglementări, noutăți. Alt mijloc pentru obținerea aceluiași rezultat era tragerea clopotelor la biserică, acțiune numită prin verbul (a) *zvon*i (cf. și substantivul *zvon*, care se explică prin vechiul slav *zvonŭ* „clopot; zgomot”). Este cunoscută instanța așa-numiților „jurători”, ca și faptul că, în urma deliberărilor din „sfatul bătrânilor”, ale căror formulări sunt consemnate numai sporadic și rezumativ în acte, se luau hotărâri pentru justetea cărora era invocată mărturia „oamenilor buni și bătrâni” etc.

4.2.2. Discursul public „popular” (oral) corespunzător mass-mediei

4.2.2.0. Cea mai convingătoare asemănare cu sfera oralității populare poate fi făcută cu privire la compartimentul actualelor activități ale mass-mediei; delimităm un discurs „al informației”, cuprinzând „conversația de informare” și un limbaj propriu-zis al publicității.

4.2.2.1. În cadrul comunităților rurale și urbane, a funcționat (după cum funcționează și astăzi la toate nivelurile) transmiterea pe cale orală a informațiilor de diferite categorii, referitoare la evenimente cum ar fi incendiile, inundațiile, tot felul de accidente, conflicte, de la tipul „știrilor” din mass-media, până la zvonuri, „bărfe”, „clevetiri” etc. (cărora astăzi li se pun la dispoziție rubrici și chiar pagini întregi din ziare). Practicile și efectul lor, dar mai ales registrul „răuvoitor” al difuzării informațiilor și colportarea de intrigi au generat expresii definitorii: *a duce vorbele*, *a pune* (pe cineva) *în gura lumii* (din sat), ~ *satului* (de unde „gura lumii, slobodă!”), *a da în vileag*, la care se adaugă cele ce reflectă inovații din domeniul comunicațiilor: *a umbla cu poșta*, „a afla ceva de la *radio șanț*”, o semnificativă „înnobilare” a vechiului obicei de la țară de a schimba informații și de a bârfi, seara, pe marginea șanțului. Chiar expresia *a da în stambă* „a tipări” (cf. ngr. στάμπα „tipar”) a evoluat spre depreciativ, însemnând „a face de râs” (cf. Dumistrăcel, *Expresii*, p. 376–378).

O adevărată carieră a făcut în contemporaneitate, în registrul familiar, sintagma *radio șanț*, folosită anterior (de exemplu, în anii '70, în mediul rural din nordul Moldovei) în locuțiunea *a afla* (ceva) *de la radio șanț*, însemnând „a afla din spusele, din gura altora”, așadar a fi la curent cu anumite informații, cu diferite zvonuri; sursa a fost ridicată, pentru credibilitate, la rangul de „zvon public” (nivel pentru care, în mass-media, se folosește enunțul „surse care au ținut să-și păstreze anonimatul”). Sintagma *radio șanț* nu este încă înregistrată în dicționarele de bază ale limbii române (cf., de exemplu, DLR, t. IX, litera R, publicat în anul 1975, respectiv t. XI, litera Ș, publicat în 1978). Au fost înregistrate însă câteva contexte în care „șanțul” apare ca loc de adunare a oamenilor, seara, adunare ce poate lua chiar aspectul unei șezători improvizate (în DLR, t. XI, s.v., sunt reproduse, de exemplu, versuri ale lui Nicolae Labiș, care a deprins „bătăile versului” din „doinele seara cântate pe șanț”).

Este interesant faptul că astăzi formula în discuție a fost înregistrată, totuși, chiar într-un curs de *Management – de la teorie la practică*, semnat de Viorel Cornescu et alii, într-o enumerare aleatorie de echivalențe: „Încă de la începuturile istoriei umanității, oamenii și-au transmis în mod informal mesaje unii altora. Acest lucru a fost caracterizat drept bârfă, comunicare/rețea informală, povestire, răspândire de zvonuri sau «radio șanț». Acest proces este prezent în unitățile militare, biserici, școli, cartiere de locuințe și organizații” (<http://www.unibuc.ro/eBooks/StiinteADM/cornescu/cap11.htm>).

De-a dreptul impresionantă se dovedește circulația formulei în diferite ipostaze (menționăm faptul că și exemplele care urmează au fost preluate de pe internet și sunt reproduse cu grafia din surse):

α. Ca sintagmă din exprimarea curentă, în textul articolelor publicate (și) pe formatul electronic al unor periodice:

«Barbulescu se exprima de parca ar fi aflat doar cate ceva, de la "Radio-Sant" si nu din cele mai informate surse de care dispunea Armata in acel moment. "Mai vreau sa arat ca, pana la miezul noptii auzisem..." („Jurnalul Național”, 28.01.06, articolul *Granița – ultima noapte a generalului*); „A discuta „ce se întâmplă în casa vecinului” e un obicei de acum „familiar” practicii politicianiste. Nu departe de „mahalaua” teatrului politic, acest obicei îmbrățișează cu euforii speciale principiul

„Radio-șanț“. Emisiunea de actualitate - în ultima vreme - la „Radio-șanț“, este „Ce se întâmplă în sau cu PDSR“. Se fac și un fel de pariuri - mizându-se pe bi, tri, sau multi-virtuala scindare a fostului partid de guvernământ - și - se vând tot felul de piei, ale vietțșilor din pădurea... altuia! Deruta cea mare - clamată - (ha!) - acuzativ - cu privire la soarta internă a PDSR - o constituie însă, în ochii „criticilor“, aparenta labilitate doctrinară a acestuia» („Dimineța” ziar electronic, 17.12.96); «Dar matusa stia deja totul, „radio sant” functiona perfect si pe-atunci. Ea mi-a spus ca baiatul este dintr-o familie de oameni gospodari si cinstiti si ca...» („Formula AS”; www.formula-as.ro/articol.php?nrrev=679&; vezi, în aceeași publicație: «Important e sa doresti cu adevarat acest lucru si sa nu te bazezi doar pe ce se spune la "radio-sant", la o partida de septic la Ocolul Silvic sau la targul...»; www.formula-as.ro/articol.php?nrrev=436&). Semnalăm apariția formulei și într-un text mai... pretențios, sub titlul „Club literar”: «Evenimentele te iau prin surprindere. Ca să eviți asta într-o oarecare măsură există ziarele, televiziunea, radioul și radio-șanț. Citesc de o vreme ziarele mai mult din lipsă de altceva, dar recunosc că găsesc rareori știri care să merite timpul și hârtia. Până mai zilele trecute când „Evenimentul zilei” mi-a oferit o mare plăcere și, în același timp, un motiv să-l mai citesc: în această toamnă, o carte a lui Costel Baboș va apărea la cea mai veche editură românească, Cartea Românească. Cred...» (<http://www.clubliterar.com/text.php?tid=2916>).

β. În mesaje pe „forum”, texte în care tonul este, de obicei, foarte... relaxat, derizoriul formulei fiind comentat ironic; sintagma în discuție este adesea original decodată:

«Patetic esti tu de alex(03-10-2005 18:58) cu supozitiile tale si adevarurile doar de tine stiute. De unde stii tu ca nu platesc impozte? Daca te pricepi asa de bine la toate spune-mi si mie cam ce venit am, sa vad cat te pricepi. Sau mai bine, spune ce venit ai tu, pt ca sunt aproape sigur ca esti un spargator de seminte profesionist, angajat la "radio sant", canalul de barfa al satului. PS:Cred ca te-a speriat faptul ca nu intelegi cuvinte ca 'interoperabilitate', din mesajul meu, si de asta ai scris asemenea prostii in propriul mesaj» (discuții pe forum, 12 și 13 iulie 2005, la „Gândul”; atragem atenția asupra adevăratei glose „canalul de bârfă al satului”); iată și o altă autorecomandare semnificativă, prin raportarea sintagmei la nume de agenție de presă, „Zvon Press”: „Zvon Press și Radio Șanț... aici puteți discuta despre ce ați mai auzit, ca ați

mai văzut, ce vi s-a părut mai interesant” (<http://www.linkmania.ro/forums/index.php?showforum=22>, sub „Forum: știri, actualități, informații”; Forum Led by: Decanatul LinkMania). Sau, o raportare a conceptului la „chat”: «Acest articol se vrea, cred, ca o replica la articolul de pe gigel.org. „Urbanul” ar putea deveni un om decent. Radio Sant ar fi, evident, la fel de inepuizabil si, mai ales pe programul de chat ales de fiecare, am face in continuare publicitate oamenilor de care ne place sau nu. Asta e imposibil de oprit. Asadar!...» <http://www.alternativ.ro/arhiva/arhiva-diverse/Ineditorial%20-%20Irina%20Bako%20-%20E-utopia.htm>). Mai mult, de la forum s-a creat derivatul *forumist*; sub titlul *Strategie geopolitică*, putem citi: «Încotro? Pentru că societatea civilă e mai mult decât "radio șanț", e mai mult decât echipa de forumiști "de serviciu" care "reacționează"» (www.moldova.net/showthread.php?t=4477&page=3-151k).

γ. Ca titluri de articole (sau intertitluri) și, respectiv, ca titlu de rubrică de știri la radio:

„Radio șanț” ca titlu de știre în „24 de Ore – cotidianul Banatului” (20.12.05); ca intertitlu la articolul intitulat *Epidemie – Rujeolă sau boală națională*; iată ce apare sub respectivul intertitlu: «La sfârșitul lui noiembrie, din cei 106 copii internați cu diagnostic de rujeola în Spitalul de Boli Infecțioase, 20 proveneau din același cartier al Constanței. În rest, multi erau din Baneasa, Satu Nou, Cuza-Voda, Mircea-Voda – sate din județul Constanța în care traiesc comunități întregi defavorizate. Insa programul national de vaccinare ar trebui sa "favorizeze" pe toata lumea» („Jurnalul Național”, 28.01.06); pentru titlu de rubrică-emisiune la un post de radio, cf. <http://disturbed.3xforum.ro/post/113/1/Radioonline/>.

δ. În sfârșit, din aceeași familie, semnalăm apariția sintagmei *zvon public*, cu abrevierea celui de al doilea termen, ca nume de firmă și în adresa de e-mail și de internet; ceea ce ar părea derizoriu dintr-o perspectivă conformistă este asumat ca marcă de atmosferă pentru un local ce se recomandă, să zicem, ca favorabil pentru... bârfă; transcriem anunțul parțial:

„ZVON PUB & GRILL.... Restaurant cu specific international, specialitatea casei “rulada de pui”; capacitate 150 locuri; aer conditionat, inclusiv meniu vegetarian...Contact: Blv. Decebal... tel....; fax.....; www.zvonpub.ro; office@zvonpub.ro”.

4.2.2.2. Dacă expresiile anterioare se referă la „știri curente”, semnalăm faptul că există și reflexe ale unor manifestări pe care le

putem considera „sinteze” de informații; este vorba de „grupaje” ocazionale de comentarii orale, cum ar fi, de exemplu, ritualul „strigărilor peste sat”, adevărate cronicile ale evenimentelor locale de senzație de peste an, prezentate în registru satiric⁷, acțiune comparabilă cu „almanahurile” ori „suplimentele” de divertisment pe care le editează unele publicații periodice, respectiv cu programele de divertisment din audiovizual de la Crăciun și de Anul Nou sau de Paști; practica este recuperată în emisiuni etnofolclorice de televiziune.

Iată evocări recente ale obiceiului, din presă, pentru localități din județul Dolj; se poate constata păstrarea esențialului, cu „asezonările” obișnuite în asemenea cazuri. Cităm fragmente după „Ediție specială de Oltenia. Cotidian regional” (21 februarie 2004):

„Strigarea peste sat” sau „Aoleo, Mărie!”. „La focul cel mare făcut lângă culă, tinerii strigă fetele nemăritate, făcând adevărate declarații de intenție în vederea peștitului. În strigături sunt vizate și fetele urâte, femeile măritate, leneșe, vrăjitoarele, bărbații ce trec drept crai, bețivii. Aceste obiceiuri constituie o dovadă că satul a găsit totdeauna resurse pentru purificarea sa morală”; „În jurul focului se adună tineri, bătrâni și copii. Femeile bătrâne dau de pomană ouă și brânză, moșii se «cinstesc» cu cei tineri, povestindu-le cum era pe vremea lor, iar flăcăii fac strigări pentru fetele de măritat, strigări în care sunt arătate calitățile acestora, dar nu sunt trecute cu vederea nici defectele, spre marea delectare a celor din jur” (<http://www.editie.ro/arhiva/Anul%202004/februarie/21/social.php>).

O formă mai puțin spectaculoasă a practicii este reprezentată de improvizațiile *ad-hoc* din strigăturile sarcastice de la horă la adresa persoanelor cu defecte, printre care și fetele leneșe. Denumirea de „cărindar” pentru o asemenea „povestire (în versuri) răutăcioasă vizând defectele cuiva” („ascultați, voi flăcăuși, cărindarul fetelor ăstora leneșe”) a fost interpretată, într-un articol din *Dicționarul limbii române* al Academiei, ca o influență a „povestirilor din calendare” (cf. DA, I/II, s.v. *cărindar*; este vorba de textele de divertisment din „calendarele-almanahuri”).

⁷ O analiză a practicii, din perspectivă etnologică, la Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 192–193.

4.2.2.3. Încercând o sinteză, putem constata că practici din sistemul uzual de comunicare a informațiilor de diferite categorii (cotidian, respectiv care se desfășoară în anumite împrejurări) au primit, în registru ironic, denumiri ale inovațiilor din zona culturii la care au fost raportate.

În tabelul 3, care urmează, prezentăm corespondențele terminologice de echivalare a practicilor la cele două niveluri.

Tabel 3

Modalități de comunicare orală numite după inovații culturale

0.	Practici populare (arhaice și recente)	Inovație culturală (ca mediator denominativ)	Denumiri ironice, analogice
1.	informații transmise seara, „pe șanț”, bârfe, zvonuri etc.	radioul, agenția de presă	„radio șanț”, „zvon-press”
2.	„strigarea peste sat”	calendare – almanahuri	„cărindarul fetelor leneșe”

Din limbajul acestei „publicistici” orale, al conversației de informare (și al comunicării private interpersonale) presa a preluat, de la început, în special în articolele „de opinie”, lexic și turnuri stilistice expresive. Analizând limba presei românești în secolul al XIX-lea, Al. Andriescu evidențiază, mai ales în textele polemice, prezența a numeroși termeni populari și regionali (pentru etapa 1829 – 1860), la care se vor adăuga elemente familiare și de jargon (între 1860 – 1900), ca și locuțiuni, expresii, proverbe și zicători (pentru ambele etape; *Limba presei*, p. 123–124, respectiv 166–170), reflectând, în ceea ce privește cea de a doua categorie de fapte, „proverbializarea” limbii presei românești chiar de la începuturile ei (marcă stilistică păstrată, după cum am putut constata, până astăzi; pentru limba presei în perioada dictaturii comuniste, din acest punct de vedere, vezi Tabarcea, *Poetica*, p. 53–55).

4.2.3. Este, pe de altă parte, în afara oricărui dubiu că practica reclamei orale a vânzătorilor ambulanți de pe vremuri este întru totul

comparabilă cu publicitatea de astăzi, de la... aspecte ale dezinvolturii până la lipsa de etică (o trăsătură reflectată, de exemplu, în provinciile Vechiului Regat, de termenul *brașoave* „minciuni” și de locuțiunea *a vinde brașoave* „a lăuda exagerat, a minți”, reflectând aprecieri asupra negustorilor din Brașov). De altfel, chiar enunțuri glumețe sau ironice, uneori și exprimări agramate, din această publicitate, care este colorată familiar și argotic, sunt preluate astăzi în reclame (de tipul „ca la mama acasă!”, „cum vrea mușchii mei”, „îți lasă gura apă”; vezi și „La produsul X, reduceri de prețuri *ce te dau pe spate*, până la 21 aprilie”).

Folosirea termenilor *publicistică* și *publicitate* cu referire la limbajele comunicării orale, aparent surprinzătoare, se justifică din perspectiva etimologiei neologismului *public*; ca substantiv și ca adjectiv, termenul a fost întrebuintat inițial în română (glosat uneori prin *obște*) cu sensurile de bază ale lat. *publicus* (opus lui *privatus*) și ale împrumuturilor paralele din franceză (*public*), italiană (*pubblico*) și germană (*das Publikum*), însemnând „ceea ce aparține (sau se desfășoară în prezența) unui mare număr de oameni (în văzul lumii); colectivitate omenească (popor, număr mare, nedefinit, de personae)”. Lat. *publicus* este adjectivul corespunzător subst. *populus* (legătură pusă în evidență de o grafie etimologizantă, *poplicus*, citată în dicționare) și însemna „care privește poporul sau statul; de domeniu public” (vezi Stelian Dumitrăcel, „Privitor ca la teatru”, în „Convorbiri literare”, XCII, nr. 1193 (1), ianuarie 1986, p. 7, și *A publica* „a face cunoscut pe cale orală”, „a tipări”, în „Limba și literatură”, II/1987, p. 164–166).

4.3. Oricum, dacă, de la început, nici nu se pune în discuție problema existenței, în limbajul popular, a „stilului beletristic” și dacă ținem seama de prezența, și la acest nivel, a unui limbaj „nuanțat tehnic” (vezi *supra*), pentru „stilul comunicării publice și private” trebuie să recunoaștem în comunicarea la nivel „popular” existența indubitabilă a unor corespondente pentru limbajul *conversației*, din limbajul *privat* iar, din discursul *public*, cu referire la „discursul autorității instituționalizate”, corespondente pentru un limbaj „juridico-administrativ”, și, pe de altă parte, pentru limbajele *publicisticii*, și al *publicității*, cu raportare la mass-media contemporană.

Schema limbajelor respective de la nivelul oralității populare este prezentată în tabelul 4, de mai jos.

Tabel 4
Stilul comunicării publice și private populare *

1	DISCURSUL PUBLIC			
	Discursul informației		Discursul autorității	
1'	Limbajul conversației		Limbajul juridico-administrativ	Limbajul religios
2	Limbajul conversației		Limbajul publicității	
2'	registre [α]		registre [β]	registre [γ]
3	E → R R ← E	E → R R ← E	E ↓ D	E ↓ D
4	F u n c ț i a d e n o t a t i v ă (generală) (lógos semantikós)			
5	+ f u n c ț i a p e l a t i v ă (relevantă) (lógos semantikós pragmatikós)			
	fatică		conativă + fatică	conativă
5	Enunțare ad-hoc, cognitivă, euristică			
5	Enunțare pre-concepțuită, omniscentă, normativă			

* Abrevieri: E = emițător (enunțiator); R = receptor; D = destinatar

Evident că o categorie „stilul conversației” este nesatisfăcătoare (nu numai ca formulare) pentru a cuprinde variantele funcționale atât de diferite ale discursului oral pe care le-am prezentat în acest capitol.

De fapt, amalgamul cuprinzând „povața” (paremiologică) din dreptul cutumiar, precum și expresiile limbajului popular al informației (de tip „publicistic” și „publicitar”), într-un cadru larg și în diverse registre de comentare a faptelor, a reprezentat, în primul rând, manifestarea discursivă a „comuniunii fatice” (preponderent) rurale, ale cărei reflexe le găsim în limbajul mass-mediei contemporane.

Partea a II-a

FATICITATEA ÎN ACȚIUNE

➤ Semnificația convocării «discursului repetat» într-un enunț „cheie” pentru textul jurnalistic; tipologia titlului ➤ Modificarea enunțului aparținând «discursului repetat»: figuri de (re)construcție din optica relației dintre emițător și receptor ➤ Performanță tehnică și discursivă prin utilizarea «enunțului aparținând discursului repetat»

1. Semnificația convocării «discursului repetat» într-un enunț „cheie” pentru textul jurnalistic; tipologia titlului

1.0. Titlurile de articole din presă constituie, preponderent, materialul care face obiectul de investigare al unui studiu (vezi *Introducerea*) în care analizăm prezența EDR în limbajul jurnalistic și în cel public actual, supus observației în special din perspectiva destructurării, după cele patru „figuri de construcție” ale lui Quintilian (vezi aplicația pe această temă în capitolul următor). În capitolul de față, vom stărui asupra importanței titlului, un element de *paratext*, din câteva puncte de vedere specifice exegezei jurnalisticii, având ca reper contribuțiile lui Éliséo Véron cu privire la considerarea receptorului și la strategiile editoriale ale canalelor mass-media în această direcție, în strânsă corelație cu optica naratologiei, nivel la care au fost sesizate și tratate, mai întâi și cu metode profesionale (Genette, Barthes), probleme ale domeniului.

Iată câteva referiri incitante privind semnificația acestui tip de «discurs» și valoarea lui. După criticul literar Roland Barthes, sub „imperiul semnelor”, titlul este un „enunț metalingvistic cu funcție aperitivă”, ceea ce înseamnă că trebuie să-i provoace cititorului pofta de lectură (strategie care se înrudește cu «suspansul»). Textul fiind o „marfă”, oferirea sa este precedată de un „boniment” sau un „appetizer”¹. În categoria

¹ *Analyse textuelle d'un conte d'Edgar Poe*, în vol. *Lire le titre*, p. 6; cf. și Dima, *Lectura*, p. 149.

„pragurilor” lecturii, alături de numele autorului, de prefață și de textul de pe coperta a patra, se află, după Gérard Genette, și titlul, acest naratolog aderând la viziunea după care enunțul respectiv are funcțiile de a identifica opera, de a-i numi conținutul și a-l pune în valoare, ceea ce înseamnă a-l seduce pe lector, a-i face „poftă” acestuia („allécher le public visé”)². Subliniem faptul că trebuie să considerăm viziunea Genette ca una de fecundă aplicație pentru analiza discursului jurnalistic: în cadrul operei sale, „mimologia” este un principiu general al artei și al tehnicii narării, iar intertextualitatea poate fi interpretată din perspectiva procedeului „palimpsestului”³.

Această abordare convoacă, pentru o discuție cu cititorul, puncte de vedere consonante venind dinspre practica și teoria jurnalismului, cu reexaminarea unor aspecte particulare ale receptării, în scopul încadrării enunțului atitudinal „de deschidere” ce apelează la EDR într-o tipologie a titlului jurnalistic. Analiza care urmează își propune, în primul rând, să contribuie la aprofundarea problematicii, complexe, a modelării titlului în mass-media, ca text preferențial de contact cu publicul, pentru delimitarea statutului limbajului publicistic.

1.1. Din perspectiva, mai largă, a politicii editoriale și a strategiei redacționale, cauze principale ale înscăunării clișeului, la problema titlurilor s-a referit constant și un (mare) jurnalist de profesie, atunci când și-a făcut cunoscută experiența, cu intenția de a defini profilul (și spre profitul) „jurnalistului universal”. Așadar, David Randall examinează, cu intuiția stilisticianului, dar cu aplicație directă la pragmatica profesiei, mai ales „defectologia” domeniului. Considerații generale: există tendința de a se ajunge la ceea ce autorul numește chiar un „jurnalism de titlu”; prin anunțarea simplistă a temei articolului „în alb și negru”, se prezintă cititorilor „o lume în care extraordinarul este omniprezent, în care totul este sigur și simplu, corect sau greșit, negru sau alb și în care nu există decât stereotipuri”

² *Les titres*, în vol. *Lire le titre*, p. 18; ultima caracterizare îi aparține lui Leo H. Hoek, după care „titlul este «starea civilă» a textului”; *ibidem*, p. 72.

³ Vezi titluri ale unor opere ale lui Genette: *Mimologiques* (1976) și *Palimpsestes. La littérature au second degré* (1982).

(*Jurnalistul*, p. 27). Dar, în acest scop, se recurge, în fond, la un limbaj obosit și uzat prin exces, care dă impresia de vechi și familiar (este una din cele mai pertinente observații, din „interior”, în ceea ce privește apariția, cu revenirea insistentă a acelorași formule, de EDR ca titluri). După Randall, putem aprecia că și o asemenea „joacă cu cuvintele” a jurnaliștilor este, pentru inițiați, o dovadă a lipsei de imaginație și de discernământ (*op.cit.*, p. 144). Caracterizări „tehnice” pregnante asupra titlului articolului de presă apar la Randall în capitolul *Scritura de presă*. Semnalând simplificarea și „pigmentarea” limbajului, prin cuvinte „radicale” și „brutale”, care dau impresia că „story-ul ar fi tradus într-o altă limbă de un om furios și cu un vocabular limitat”, autorul descoperă consecințe grave ale (ab)uzului și face radiografia proliferării stilului defectuos:

„Această inexactitate a limbajului jurnalistic ar putea să fie limitată numai la nivelul titlului, dacă nu ar fi valabilă următoarea regulă: limbajul folosit astăzi în titluri va fi utilizat mâine în articole. Editorii și șefii publicațiilor controlează cultura unui ziar în parte și prin limbajul titlurilor pe care ei le aprobă. Reporterii citesc cuvintele folosite la [sic!] titlurile articolelor pe care le-au scris și, dorind să se racordeze la cultura ziarului (și a șefului lor) sau să fie considerați redactori «străluciți și cu inițiativă», adoptă stilul titlurilor. Iar reporterii provinciali văd, la rândul lor, acest limbaj în ziarele populare naționale sau distribuite în capitală și îl imită, de multe ori prost. Și apoi, chiar și unele ziare serioase, de frunte, din dorința de a face o figură mai modernă sau de a da un nou suflu paginilor lor, vor adopta titluri mai mari și astfel vor prelua unele dintre excese, dacă nu chiar pe cele mai păcătoase dintre ele. Astfel, în grade diferite, toată presa se poluează” (*op.cit.*, p. 149). Iată finalul textului, cu un îndemn obișnuit la Randall: „Dacă limbajul ziarelor din țara dumneavoastră nu a fost încă invadat de cuvintele albe și negre, fiți cu ochii în patru”; vezi și: „feriți-vă de orice fel de clișee”; *ibidem*, p. 143).

Putem semnala constatări similare privind presa românească interbelică, dintr-un *Jurnal* al lui B. Brănișteanu: „ziarul...”, reducând tot mai mult spațiul în care redactorul care are ceva de spus, silit să-și comprime gândirea ca într-un fel de pat al lui Procust, lipsește pe cititor de rația zilnică a sentimentului spiritului, îl așine la superficialitate și-i incumbă un fel de lene de a judeca; ba-l duce pe aceea

greșită cale a lenei de a gândi, crușându-l de osteneala de a judeca și spunându-i oarecum prin grosimea titlului și a caracterelor tipografice: «Nu ce ai crede tu e interesant, ci ce-ți indicăm noi», prin zgomotul asurzitor și orbitor al titlurilor, adeseori la unele ziare în completă contrazicere cu ceea ce scrie sub ele” (cit. după Al. Călinescu, ZIȘ, 10.10.03, 6A).

Față de punerea în gardă a lui Randall din 1996 (când a apărut *The Universal Journalist*), să înregistrăm câteva constatări referitoare la stilul presei românești contemporane (pentru perioada începând chiar cu anul 1990), în general, dar mai ales cu privire la titluri, în urma unei analize a strategiilor de formulare din perspectiva „intențiilor și a competenței de comunicare” (Zafiu, *Diversitate*, p. 11): „jocul de cuvinte facil”, explicat „printr-o puternică explozie de subiectivitate și de inventivitate lexicală” (*ibidem*, p. 20), „efecte mai mult ornamentale decât de conținut” (p. 23), „strategii ale senzaționalului” (p. 25 și urm.; vezi și examinarea manifestărilor afectivității, p. 62 și urm.; procedee ale deconstrucției clișeeilor, p. 41 și urm.). Asupra unei trăsături definitorii pentru anumite publicații, violența de limbaj, trimitem la observațiile Ruxandrei Cesereanu (*Imaginarul*, p. 87–147) privind limbajul unor cotidiane și hebdomadare, în formulări auctoriale ce se resimt de influența materiei prime: *Mașinăria falică* („Adevărul”, „Azi”, „Dimineața”); *Cloaca maximă* („România Mare”); *Pestriș și picant* („Academia Cașavencu”); *Spurcătorii boemi* („Plai cu boi”); vezi și referirile la „fantezia fără limite” în titrarea rubricilor din „Academia Cașavencu” (*op.cit.*, p. 122–123).

Rămâne la aprecierea cititorului să „taxeze”, din acest punct de vedere, titlurile pe care le-am analizat în capitolul al treilea din partea a III-a (cf. *infra*); am subliniat, în mai multe rânduri, faptul că, într-o investigație de laborator, din preocuparea pentru problemele tehnice ale construcției enunțurilor, ne-am abținut, sistematic, de la calificări referitoare la valoarea „artistică” a unei formulări sau a alteia; totuși, confrunțați și în acest domeniu cu „scurte parodii” (cf. Genette: *parodies brèves*, în vol. *Palimpsestes. La littérature au second degré*), trebuie, în fond, dacă „ne jucăm cu vorbele”, să acceptăm suspendarea normelor de congruență ale limbajului, după cum observa Eugeniu Coșeriu.

1.2. Problema „nominalizării” și a „convenției” respinse. Dacă o dificultate specifică limbii presei este într-adevăr „nominalizarea”, după o formulă a lui François Debryser⁴, una din metodele curente de a o depăși este „intertitularitatea”, formulă care îi aparține lui Leo H. Hoek⁵, cu raportare la ceea ce pe terenul literaturii constituie, până la urmă, un sistem de referințe interne. Dar „facerea” de titluri jurnalistice din titluri literare pune, în principiu, domeniul de care ne ocupăm într-o delicată servitute, al cărei judecător s-a făcut, incidental, în postura de jurnalist, „autorul cel mai parafrasat din lume”; este vorba de Gabriel García Márquez. Dintr-un portret ce i-a fost schițat în „România literară” (*Márquez – jurnalistul exigent*, nr. 5/1999, p. 23), aflăm, de fapt, și explicația mării tentații: conducător al unei școli de jurnalism (și proprietar al unui săptămânal columbian), scriitorul îi prevenea pe elevii săi că „e mai ușor să prinzi un iepure decât un cititor”, iar, în speță, arătându-se aparent surprins de „parafrizarea” titlului unui cunoscut roman al său, prin *Cronica unei urgențe anunțate*, Márquez se întreba: „Oare nu sunt în stare ziariștii să-și inventeze propriile titluri?”. Într-adevăr, *Cronica unei morți anunțate* este un titlu des parafrasat și în presa românească, după care prezentăm câteva exemple; foarte apropiate de original: „Cronica unui sfârșit anunțat” (subtitlu în articolul despre pelerinajul de rămas-bun al Papei Ioan Paul al II-lea în Polonia; EZ, 19.08.02, p. 8) și „Cronica unei emisiuni anunțate” (AC, 22/2002, p. 12); mai îndepărtat de model, de la care se păstrează doar un context minim de relevanță: „Crima unei recompense anunțate” (AC, 9/2000, p. 13); evocând numai modelul: „Cronologia unei demisii neașteptate” (ZIȘ, 20.08.02, p. 3).

Ne putem plasa, în fond, pe terenul unei „convenții tacite”, impuse de exercițiul lecturii, dar, dacă situația de „împrumutător universal” nu-i este luată jurnalisticii în nume de rău chiar atunci când, pentru o (eventuală) strălucire de-o zi, preia *ca atare* titluri din beletristică sau din eseistică, practica este socotită vinovată în alte domenii ale

⁴ *Une difficulté spécifique de la langue de la presse: la nominalisation* (1972), apud Sofia Dima, *Lectura*, p. 149.

⁵ Apud Jean-Pierre Goldenstein, *Lire les titres*, în vol. *Lire le titre*, p. 39.

publicisticii, așa cum se întâmplă în cazurile de „intertitularitate” *sui-generis* la care ne referim. Două exemple în materie, care au provocat reacții în presă, de la ironie la protest. „Parcă a mai scris cineva un text cu acest titlu – «Hamlet», nu?” este comentată titrarea, de către Grigore Zanc, chiar prin *Hamlet*, a unui volum publicat la editura „Dacia” (cf. Iulian Tănase, *La Ministerul Culturii, joc de cărți pe banii publici*, în AC, 41/2002, p. 3; se pare că titlul *The Hamlet* /„Cătunul”/ al romanului lui William Faulkner nu a făcut obiectul protestelor!). În 1999, Fundația „Academia Civică” a tipărit volumul *Exerciții de memorie*, titlu preluat peste câțiva ani pentru o carte de interviuri publicată de editura (revistei) „Lumea Magazin”. Semnatar, în volumul „Academiei Civice”, al unui eseu despre comunism, Nicolae Drăgușin își face cunoscută măcar nedumerirea și cere sancționarea gestului din partea opiniei publice: „am rămas cu convingerea că titlul ne-a fost plagiat de editură (revistă). Ce părere aveți? Nu există, oare, o proprietate a titlurilor, așa cum este, în tehnică și știință, una a invențiilor, declarate la O.S.I.M.?” (RL, 49/2002, p. 30).

Dar sancționarea, măcar incidentală, chiar în mass-media, se poate produce din cauza neaderării la intenția (eventual nesesizată) de a angaja un dialog cu ideile autorului „parafrizat” printr-o simplă substituție în titlul acestuia (în cazul de față, Iorga). Istoricul Daniel Barbu și-a intitulat un volum „Bizanț *contra* Bizanț” (Editura „Nemira”), formulare considerată de moderatorul emisiunii «Istorie *polemică*», Neagu Djuvara, „o caricatură după titlul lui Nicolae Iorga” [autor la care figurează prepoziția *după*]; cel puțin contrariat, interlocutorul său, Daniel Barbu, i-a atras atenția asupra sensului *polemic* al cărții scrise de el (TVR 1, 12.10.02, ora 13,15).

Simptomatică *sui-generis* în ceea ce privește contestarea intervenției jurnaliștilor în EDR folosite în text sau ca titlu este însă inaderența din perspectivă epistemologică. Desigur, în linii generale, concluziile monitorizărilor, repetate, întreprinse de Consiliul Național al Audiovizualului, având ca obiect folosirea limbii române în emisiuni ale unor canale radio, de televiziune și în presă, atrag atenția asupra condiției într-adevăr precare a multor jurnaliști de astăzi în ceea ce privește cunoștințele și deprinderile ortoepice/ortografice, gramaticale

și de stăpânire a semanticii cuvintelor românești. Dacă rezultatele analizelor efectuate de specialiștii la care a apelat CNA sunt deprimant de convingătoare și de justificate când se raportează la grafii ce sfidează/ignoră reguli elementare, la pronunții regionale sau dialectale (dar și afectate, „prețioase”), la agramatismes (ce nu ar îndreptăți nici eliberarea certificatelor de absolvire a cursului primar) sau la manipularea derutantă a lexicului, surprinzătoare ne apar câteva considerații asupra situației frazeologiei.

Deși prin monitorizarea pentru perioada ianuarie – iulie 2003, ale cărei încheieri au fost date publicității în anul următor⁶, a fost supusă analizei doar prestația personalului specializat (crainici, reporteri, editori de programe, respectiv jurnaliști autori de articole de diferite tipuri) și, examinându-se greșelile, se declară că nu a fost neglijată (în principiu) „intenționalitatea stilistică”, este evident că lingviștii care au consemnat abaterile („involuntare”) și s-au pronunțat asupra acestora nu par familiarizați suficient cu unele manifestări ale funcțiilor discursului în limbajul publicistic și cu problema interferențelor de registru în relația articole de informare – articole de opinie.

Astfel, considerând domeniul frazeologiei mai puțin cunoscut (într-adevăr!), pentru a ilustra „*distrugerea*, datorită curențelor culturale, a construcțiilor frazeologice românești (inclusiv *alterarea* proverbelor și a zicătorilor, uneori și prin încrucișări hilare)” [sublinierile ne aparțin], dr. Alexandra Moraru citează și exemple cum sunt „primăvara se numără bobocii”, „cu sufletul în două luni”, „Înalt Prea Sfinția Dumneavoastră”, „de ce strâmbați din priviri” (vezi și „a încrucișa mănușile”). Este însă ușor de observat că modificările din EDR citate nu rezultă din „carențe culturale” (nu putem suspecta nici o simplă incompetență idiomatică), ci se conduc după o regulă (numită de esteticieni) a lecturii cu intenția de a provoca „eșecul interpretativ inițial”, prin „destabilizarea primului contract de lectură și stabilirea acestuia la alt nivel decât cel așteptat în mod obișnuit” (Dominique Maingueneau).

⁶ *Limba română în presa audiovizuală* [sic!] – Concluziile monitorizării efectuate în perioada ianuarie – iulie 2003 (pentru informații, cf. <http://www.cna.ro>).

„Libertăți” asemănătoare în comentariul din lumea competițiilor sportive sunt amendate și de Radu Paraschivescu, în postura de cronicar TV; acesta, de exemplu, se pronunță sarcastic cu privire la „inadecvarea lexicală” din enunțul „X ridică un picior providențial”, care „nu a supărat însă urechea șefilor de la Național TV”, astfel că ne-am putea aștepta și la alte „perle”, de tipul „intercepție demiurgică”, „a sprinta mântuitor”, „o dumnezeiască lovitură de colț” (*Șturi în bară*, EZ, 27.09.05, p. 27).

Pe acest teren, jurnaliștii (talentați sau numai intrepizi) își dau mâna cu literații (de obicei) contestatari ai modelului „canonic”, care, prin cele patru figuri de construcție invocate aici curent, destructurează și restructurează pe cont propriu enunțuri reflectând surse de diferite tipuri (titluri, citate din opere, parimii, idiotisme, sloganuri, formule fixe uzuale etc.). Cât despre „încrucișările hilare” dintre astfel de formule, deloc întâmplătoare, acestea constituie, în viziunea Grupului μ, „figuri de construcție *cameleonice*” („... există într-adevăr unele pe care le-am putea denumi *cameleonice* și care par a aparține deodată la mai multe clase”; *Retorica*, p. 131, cu trimitere la P. Fontanier, *Les Figures du discours*; subl. n.).

Pentru cine nu este opac la manifestări (textuale) ale faticului și expresivului în jurnalistică, intenția substituirilor din enunțurile citate mai sus este în afara oricărei îndoieli (indiferent de calitatea... produselor); rezultatele constituie enunțuri pe care, figurat, le-am numit „mariajuri de ocazie”, conjuncturale, în raport cu solidarizările lexico-semantică ce sunt „mariajuri cvasiobligatorii” ale unor cuvinte în exprimarea comună (cf. § 3.2), pe când „limba de lemn” impune mariajuri *obligatorii*, ca atentat asupra nivelului competenței expresive.

În ceea ce privește invocarea lui Eminescu într-o apărare „tiparilor neschimbate... care dau fiecărei limbi o fizionomie proprie”, autoarea este victima unei jenante confuzii: termenul *neschimb* reprezintă o calificare utilizată pentru definirea frazeologismelor⁷, nu se referă la obligativitatea preluării lor fără variație, atunci când există rațiuni expresive. Însuși gazetarul Eminescu, în demersuri de

⁷ Asupra temei respective ne-am oprit în articolul „*Această parte netraductibilă a unei limbi*” („Convorbiri literare”, nr. 11 /131/, noiembrie 1980, p. 2, 15); cf. și *Publicistica eminesciană*, articol inclus în *Bibliografie*.

intertextualitate vizând particularizarea, a remodelat diverse tipuri de astfel de formule. Putem cita, de exemplu, dubla substituție în enunțul zicătorii „nici salcia pom, nici ciocoiul om” (o construcție bimembră), devenită „Ei, nici salcia pom, nici *Caradalele români*” (pornind de la numele propriu al unui adversar politic: Eugeniu Carada; cf. *Opere*, XII, p. 379).

De altfel, capacitatea și chiar obișnuința vorbitorului de a remodela expresia idiomatică conform propriei înțelegeri este curentă; după unii specialiști, însăși semnificația idiotismului se precizează în situația enunțiativă, prin discursul interlocutorilor. Deoarece formularea unei izolară poate „devia” de la „tipar” cu fiecare întrebuințare, de la un vorbitor la altul, variația însăși este considerată condiția ce explică frecvența surprinzătoare de utilizare a expresiei idiomatică, a cărei „parafrazăre” reprezintă chiar un indice de recunoaștere (cf. și Gréciano, *Expressions idiomatiques*, p. 80). Acești parametri de evaluare sunt validați și de „actualizarea” curentă a EDR de tip idiomatic în textul jurnalistic.

Așadar, nu carențe... culturale explică, în textul unei scrisori din 1877 a lui Eminescu către Titu Maiorescu, substituția de termeni din cunoscuta deviză a ordinului iezuiților: „ad maiorem *Dei* gloriam” devine „ad maiorem *Junimea* gloriam” („Ich höre, dass Sie bald nach Iași kommen, ~”). Mai mult, se pare că o primă observație (probabil pentru stilistica românească) referitoare la utilizarea acestei figuri de construcție chiar în *textul jurnalistic* a fost consemnată de gazetarul Eminescu și, dată fiind atitudinea acestuia față de fondul unei dispute, reprezintă, așa cum era de așteptat, acceptarea procedurii. Eminescu citează, ironizându-le, „lecțiile de franceză” pe care un periodic băcăuan le dădea altei publicații locale, concurente, unde apăruse formula „on revient toujours à ses *pénates*”, respinsă, cu gratuită pedanterie didactică, deoarece corect ar fi doar «on revient à ses *amours*», «on revient à ses *moutons*», pretenție pe care Eminescu o persiflează, cu atât mai mult cu cât el însuși opera substituiri în textul francez („Totul e să-și facă trebușoarele și – après *eux* le déluge”; *Opere*, XI, p. 280; sublinierile din citate ne aparțin).

1.3. Din punct de vedere metodologic, practica „sensibilizării” cititorului prin titlu reprezintă oricum o derogare de la viziunea asupra funcției primordiale a presei, exprimată, printr-o formulă devenită notorie (și adesea invocată), de un editor al ziarului „The Guardian”, G.P. Scott: „Facts are sacred, comments are free”, prezentă în toate exegezele de jurnalistice (cf., de exemplu, Ferenc Vasas & Alexandru-Brăduț Ulmanu, *Cum /nu/ se scrie o știre*; în Coman, *Manual*, I, p. 181). Pe de altă parte, procedeul recurgerii la enunțuri „seducătoare” ca texte de inaugurare a textului, nu numai de opinie sau de „entertainment”, ci și de informare, contravine măcar parțial unui imperativ, reamintit într-un text de sinteză de Luminița Roșca: acela de a livra informațiile „în ordinea descrescătoare a importanței lor”, ceea ce presupune schema (analitică, detaliată) „titlu, paragraf inițial, prezentarea faptelor, consecințele, contextul, reacția verbală a celor implicați” (*Textul*, p. 106). Este adevărat, în analiză, „structura informației în cascadă”, explicitată sugestiv prin denumirea de „piramidă inversată” sau „răsturnată” (cu vârful în jos), prima „secvență textuală” o constituie paragraful introductiv (numit prin engl. *lead*), considerat și cea mai importantă componentă din optica prezentării informației (*ibidem*; cf. și Vasas & Ulmanu, *loc.cit.*, p. 170–174).

Apreciem că „aplanarea” aparentului conflict în discuție se proiectează dinspre estimarea funcției limbajului ce poate fi recunoscută ca s p e c i f i c ă textului (și limbajului) publicistic, cea *fatică*, aspect asupra căruia ne-am oprit pe larg anterior (cf. I.2), deoarece fondul problemei constă, după cum a observat semioticianul Paul Miclău, în plasarea analizei titlului în cadrul teoriei discursului și demersului semiotic, pe trei axe, semantica, sintaxa și pragmatica⁸, luate în considerație de acest autor și pentru investigarea din viziune semiotică a jurnalisticii, în general (*Presa*, p. 150). Dacă ținem seama de faptul că nu numai în primele ziare (și de la noi) articolele, inclusiv „știrile”, apăreau ne-titrate, chiar titlul de tip „rezumat”, cu mult depășit din acest punct de vedere de cel de tip „discurs raportat” (citatul propriu-zis), are rolul de a dirija lectura într-un anumit sens. În

domeniul literaturii, acestui tip de „dirijare” i s-a pus o „etichetă”: după Umberto Eco, la care trimite D. Irimia, „un titlu e, din păcate, deja o cheie interpretativă” (*din păcate*, explică Irimia, deoarece Eco urmărește „excluderea scriitorului de la interpretarea propriei opere”; *Introducere*, p. 173). În aceeași ordine de idei se înscrie protestul, aparent paradoxal, formulat de Paul Miclău față de atribuirea de titluri chiar poeziilor, pentru că, astfel, autorul acestora „impune un sens” textului, limitând libertatea cititorului de a-i atribui un sens global, prin lectura „participativă” (*Enfin le titre vient...*, *loc.cit.*).

Cu privire la statutul de „non-imixtiune” al jurnalistului/publicației spre orientarea lecturii prin titlu, prezentăm următoarea situație, concludentă. Din activitatea de jurnalist a lui Eminescu la „Timpul” în perioada 17 februarie – 31 decembrie 1880, când poetul a avut și funcția de redactor-șef, în *Opere*, XII (volum la care am apelat fără o selecție anume), au fost identificate 324 de articole, de cele mai variate profiluri: editoriale de orientare politică, cronici parlamentare, cronici privind manifestări culturale și artistice, texte reproduse din presa din țară și din străinătate (în traducere), foiletoane, recenzii de cărți sau reviste, prezentarea unor ziare nou apărute, corespondențe cu cititorii și colaboratorii etc. Din acest număr, numai 47 (comentarii, știri, cronici) au fost publicate purtând un titlu, cum ar fi *Studii asupra situației, Naivități radicale, Un nou ziar, Ziarul «Unirea» și programul conservatorilor, Cum se petrec alegerile în Anglia, cum în România?, Abdicarea d-lui C.A. Rosetti, Alegerile Consiliilor județene, Abuzurile recensământului, Domnitorul României la Ischl* etc. Se poate observa, cu puține excepții, enunțul „sec”, rezumativ, așadar absența dirijării lecturii. Pentru majoritatea covârșitoare a articolelor, din necesități editoriale, la tipărirea în volum și la inventarierea în sumarul acestuia, ca titlu sunt reproduse, între [], cuvintele de început ale textului, de tipul [„Alaltăieri, sâmbătă...”] (o cronică politică); [„Cele din urmă zgomote...”] (știre, comentată, privind „reconstituirea ministerului”); [„În ședința Adunării...”], [„În ședința Camerei de la 27 curent...”] (știri de politică internă, comentate); [„Ni se anunță din Viena...”], [„L’«Indépendance Belge» anunță...”] (ambele, știri externe) etc. Chiar numai după explicațiile sumare din capul articolelor pe care le-am extras, se poate intui, din optica gazetăriei contemporane, „oferta” generoasă pentru titluri atitudinale, tentație ce nu va fi lipsit nici în epocă (vezi, de exemplu, titlurile „incendiare” ridiculate de Caragiale), dar căreia

⁸ *Enfin le titre vient...*, în vol. *Lire le titre*, p. 3.

„Timpul” îi rezistă. De altfel, editorul volumului de *Opere*, Dumitru Vatamaniuc, în *Lămuriri asupra editării publicisticii din 1880*, aduce următoarele precizări strict tehnice: „Tipărim articolele cu titlurile date de Eminescu, iar când acestea lipsesc, cum se întâmplă în cele mai multe cazuri fiind vorba de editoriale, le intitulăm noi cu sintagma inițială. Chiar dacă sintagma inițială nu este revelatorie întotdeauna, reprezintă totuși un titlu ce aparține textului eminescian”. Deosebit de importantă este însă următoarea observație polemică, privind „corecția” pe terenul titrării adusă de unii editori publicistici: „Practicând acest sistem evităm și falsurile săvârșite de editorii anteriori prin improvizarea de titluri ce induc în eroare” (*Opere*, XI, p. 9; cf. și *Opere*, XII, p. 9: „Acesta este, de altfel, și unul din marile falsuri operate de editorii anteriori”).

De altfel, în această ordine de idei este elocventă referirea la poezie: uneori chiar titlul atribuit de scriitor sau imaginat de receptor poate fi primul vers ori segmente din cuprinsul primului vers; o mărturie, în ipostaza de evocare anecdotică, găsim, de exemplu, la un prozator basarabean contemporan; interogată de profesor, un elev afirmă: „Pentru astăzi ne-ați dat de învățat pe de rost poezia lui Mihail Eminescu «Codrule, codrușule»...”, pentru a se convinge, apoi, că titlul este *Revedere*⁹.

Limita de receptare și de memorizare, în ceea ce privește poezia, are reflexe editoriale: mai întâi, la tipărirea poeziilor (de obicei din categoria „postumelor”) care nu au fost titrate de autor, se practică ceea ce se numește „titularizarea primului vers”. Pe de altă parte, la publicarea mai pretențioasă a unui volum de versuri ale lui Eminescu, Arghezi, Goga etc., nu se omite, pentru descoperirea mai lesnicioasă a contextului cunoscut, alcătuirea a doi indici alfabetici; de regulă, primul este „al poeziilor (după primul vers)”, iar al doilea, „(după titlu)”. De altfel, o probă socioculturală elocventă în acest sens o constituie, de exemplu, faptul că nu doar în mediul credincioșilor ortodocși „Rugăciunea Domnească” (*Oratio Dominica*) este general cunoscută sub numele de „Tatăl nostru” (în limba veche, *ocinaș*, din slavonul *отче нашъ*). La fel se prezintă lucrurile și la catolici, prin

Pater noster, dar și prin incipitul altor rugăciuni (de exemplu, *De profundis*, *Ave [Maria]* etc.), așadar prin *prooemium*.

În sfârșit, dincolo de „libertățile” de actualizare a enunțului pe care și le iau jurnaliștii, carențele propriu-zise de titrare, din perspectiva tehnicii jurnaliste, dar având repercusiuni în ceea ce privește „cooperarea” cu receptorul, au fost puse sub semnul unei formule elegante (poate chiar... eufemistice!), aceea de „strategii *nonproductive*”, în special pentru articolele de informare (ale căror titluri se recomandă a fi enunțuri „lizibile”, chiar dacă, adesea, „stereotype”). Ca reflex al strategiilor în discuție, s-a remarcat recurgerea la titluri „atipice”, „enigmatice”, provocând distorsiunea dintre titlu și text¹⁰.

Nu lipsesc nici referirile la deficiențe propriu-zise, ca dereglări de diferite categorii, având ca notă comună scontarea senzaționalului ori a suspansului, pe bază de automatisme lingvistice. În lucrări de profil au fost semnalate, printre altele, titluri așa-numite „evazive”, derutante pentru cititori (Rad, *Titlul*, p. 159–160; mostrele citate reprezintă, însă, formulări de-a dreptul... perfide: de exemplu, din textul de sub „Unei bătrâne i s-au furat dinții din gură”, se constată că persoanei respective i s-a furat poșeta în care se afla proteza dentară!).

Însă ambiguitatea se poate realiza și pe terenul construcției pur tehnice: „titluri [cu enunțuri] incomplete” (de exemplu, prin „omiterea cauzei” acțiunii evocate), dar, prin diverse „strategii de insolitare”, putem incrimina însăși sfidarea unor norme de deontologie profesională. Rodica Zafiu numește „tratarea burlescă a accidentelor și a catastrofelor”; printre exemple: „Un copil de 8 ani a fost «făcut garaj» de o mașină” (*Diversitate*, p. 32). Un exemplu similar este citat, într-o cronică tv, de C. Rogozanu, care califică drept o „glumă macabră” titrarea, la „ANTENA 1”, prin „Să fie lumină” (după „Fiat lux”, așadar) relatarea despre explozia unei cisterne care a luat foc în urma aprinderii unei brichete (cf. EZ, 20.08.03, p. 15).

La sfârșit, o mențiune pentru eventuala disculpare a unora dintre semnatarii știrilor puse sub asemenea enunțuri de „inaugurare” cum

⁹ Anatol Moraru, *Davidovici și gloata*, în vol. *Nou tratat de igienă*, Editura „Gunivas”, Chișinău, 2002, p. 45.

¹⁰ Cf. Jean-Pierre Goldenstein, *Lire les titres*, respectiv, Fernand Hallin, Georges Jaques, *Aspects du paratexte*, în vol. *Lire le titre*, p. 37–38 și 63.

sunt cele citate: în multe cazuri, „inspirația” este a *titlierului* și poate face parte din strategia editorilor și a „șefilor” publicației, ce „controlează” și limbajul titlurilor (vezi, *supra*, afirmația lui Randall). O notă aparte: chiar cititorul avizat are în vedere această posibilitate când sancționează formularea facilă. De exemplu, criticul de film Alex. Leo Șerban, care consideră nereușit filmul (recent) românesc „Tancul”, elogiut de Magda Mihăilescu, se referă și la titlul unui articol de prezentare a acestuia: „... încerc să găsesc circumstanțe atenuante unui titlu nefericit precum «Cinematograful românesc întră cu **Tancul**» (sau ceva asemănător – nu am ziarul la îndemână și mi se pare inutil să-l caut; oricum, mai potrivit decât «cu **Tancul**» ar fi cu *bocancul*...); poate că este un titlu care nu-i aparține [semnatarei articolului], dat în redacție – procedeu obișnuit la un cotidian” („Observator cultural”, nr. 187, septembrie 2003, p. 17).

1.4. Tipologia titlurilor

1.4.1. Ca o problemă de principiu, trebuie să remarcăm absența, până acum, a unei clasificări satisfăcătoare a titlurilor din presă. În diferite exegeze s-a acordat atenție unor aspecte din perspectiva evoluției domeniului și unor probleme de teorie (concept, legătura dintre titlul și conținutul articolului). Ne referim, în primul rând, la Ilie Rad, în paragrafe din *Titlul*, p. 146–162 (cu o selecție bibliografică reprezentativă). Dar, deși *Tipologia titlurilor* constituie preocuparea expresă a celei mai cuprinzătoare secvențe a acestui capitol din Coman, *Manual*, I, înregistrarea și prezentarea comentată a diferite *tehnici de redactare* a titlului, enumerate ca 11 tipuri (la care se adaugă și variații de formă semnalate în paragraful „alte categorii”), suferă de o oarecare imprecizie terminologică și a planurilor. În primul rând, nu este clar ce poate însemna imposibilitatea de a face o „clasificare exhaustivă”: *clasificarea* implică deja exhaustivul, deoarece reprezintă împărțirea sistematică, gruparea riguroasă, după criterii esențiale, iar adj. *exhaustiv* ‘complet, în întregime’ califică doar epuizarea unui subiect, a unei materii (așadar, în cazul de față, numai enumerarea ar putea, eventual, râvni la exhaustivitate). În al doilea rând, motivele invocate de autor,

„*multitudinea criteriilor* și a bogatului material factic ce se oferă cititorului” (*loc.cit.*, p. 160; sublinierile din citate ne aparțin), constituie elemente de rang diferit. Dacă materialul factic, bogat, dar mai ales foarte variat ca expresie, descurajează, într-adevăr, o înregistrare exhaustivă, cu totul altfel se prezintă lucrurile în ceea ce privește «criteriile» în vederea propunerii unei tipologii, care pot fi stabilite de cercetător pornind de la elemente de fond și de formă, subsumate pragmaticii comunicării (în legătură cu raportul între „tipologie” și „varietate” în materie de titluri din beletristică, cf. 1.4.2.2.). Din această optică, într-o enumerare ce se vrea tipologică nu pot fi tratate, ca subdiviziuni cu statut egal, (pretinse) specii cum ar fi „titlul clasic, tradițional” (1) și „titluri bazate pe jocuri de cuvinte” (2), „~ care exploatează valorile stilistice ale unor semne de punctuație” (4), „~ care utilizează rimele” (6) etc., după cum nu se află pe același plan cu oricare din cele amintite nici alte categorii: [a] „titlurile-citat” (3), „titluri care parafrazează” (5); [b] „titlurile interogative sau exclamativ-imperative” (8); [c] „titluri defective de predicat” (9); [d] „titluri evazive, care derutează cititorii” (11; corect: „care îi derutează pe cititori”). Împărțirea „fără rest” presupune faptul ca, de fiecare dată, în funcție de fiecare criteriu, să se opereze cu categorii ce se exclud; de exemplu, titlului „clasic, tradițional” trebuie să-i fie opus cel „ne-clasic, inovativ” (și, aici, ar putea fi cuprinse multe dintre tipurile enumerate mai sus), titlului „citat” (și, parțial, celui care numai „parafrazează”), cel... redactat (în întregime) de gazetar etc. De asemenea, pe alt teren (cel redacțional- tehnic) se situează apariția titlurilor „asociate cu supratitluri și cu subtitluri” (10).

Ocupându-se, fără greș, doar de *Retorica titlurilor*, Rodica Zafiu analizează, preponderent, resursele exprimării din puncte de vedere variate: efecte prin construcția gramaticală, prin constituenți lexicali, elemente de „poetică”, de prozodie etc. Dar, în plus, deși *en passant*, aspectele examinate sunt proiectate, cu pătrundere, într-un cadru general al tipologiei, deoarece autoarea se raportează și la „genuri de discurs”, la modalități de formulare, ca și la ceea ce numim „registru comunicării” (*Diversitate*, p. 11–23).

Preluând, ad-hoc, informații și evaluări din literatura de specialitate utilizată în lucrarea de față, inclusiv din textele la care ne-am

referit imediat anterior, propunem criteriile de clasificare din tabelul următor, cu precizarea că nu am intenționat epuizarea problemei și nici înregistrarea, în fiecare rubrică, a tuturor elementelor specifice; ne interesează doar coordonatele pe care se situează folosirea EDR în titlurile din presă.

Tabel 5
Criterii pentru stabilirea tipologiei titlurilor*

1. TIPUL COMUNICĂRII	MODALITATEA FORMULĂRII	2. REGISTRUL COMUNICĂRII	RESURSELE EXPRIMĂRII
a) informativă, neutră	rezumat; discurs „raportat”	public formal, ~informal,	TLV
b) atitudinală (argumentativă; seductivă, incitativă)	enunț asertiv (exclamativ, interogativ etc.), parafrază	familiar (ludic)	interferarea TLV – EDR, prin „colaj”, cu imixtiune în codul lingvistic și perturbarea codului grafic

Abrevieri: EDR = enunț aparținând «discursului repetat»

TLV = tehnica liberă a vorbirii

Dacă la nivelul textului de informare ne confruntăm cu (sau măcar ne așteptăm la) titrarea reflectând „gradul zero” al scriiturii¹¹,

¹¹ Vezi și definiția pentru „corect” dată de Eugeniu Coșeriu: „Corect este zero, este ceea ce se așteaptă de la orice vorbitor; corect nu este nici o valoare, este pur și simplu normalitatea, conformitatea cu normele vorbirii într-o limbă oarecare” (*Competența*, p. 44).

respectiv cu un titlu rezumat, „narativ”, în registrul public formal, redactat după regulile primare ale predicăției, titlul pentru care se apelează, prin colaj, la EDR „restructurat”, se plasează la nivelul atitudinal, urmărind empatia, seducția sau incitarea, un enunț de focalizare internă, cu „punctul de vedere” al emițătorului; acest tip de titlu folosește registrul familiar (cu nuanțe de la ludic la sarcastic) și este marcat de intervenția asupra codului lingvistic și perturbarea celui grafic (eventual combinat cu cel iconic), de regulă printr-una din figurile de construcție reprezentând „quadripartita ratio”.

1.4.2. Recent, opțiuni (și chiar convingeri) în sprijinul clasificării propuse mai sus pentru titlul jurnalistic pot fi semnalate la /și după/ autori ce iau în considerație titlul ca *paratext*; în general, termenul este utilizat pentru a desemna toate elementele verbale și nonverbale ce se află pe „orbita” comunicațională a unei opere (editate) și a textului propriu-zis al acesteia.

1.4.2.1. Ne referim, în primul rând, la Maria Cvasnî Cătănescu, care, ocupându-se de *Paratextul publicistic* (în *Retică*, p. 7–58), semnalează, de exemplu, din literatura de specialitate italiană privitoare la presa modernă, clasificarea în „titoli emotivi/informativi” sau, în alți termeni, „titoli dramatici o brillanti/cronistici o indicativi”, dar, în mod surprinzător, consideră astfel de dihotomii „mai puțin exacte”, exprimându-și, totodată, dezacordul față „exercițiile de rafinare a acestor tipologii, de multe ori lax și discutabile”, care „au condus la multiplicarea categoriilor de titluri stabilite pe baze preponderent retorice, cu ignorarea aproape totală a schemelor gramaticale” (*op.cit.*, p. 15). De altfel, pentru autoare, aceste „scheme” nu sunt singurul criteriu de sistematizare a titlurilor, „liniile de interes” pe care le propune fiind „gramatica titlului”, „componenta lexico-semantică” și „procedeele stilistice” (p. 15–56), preocupări pe care le-am semnalat, anterior, și la Rodica Zafiu.

Este de remarcă însă faptul că între acceptarea „dihotomiilor” menționate mai sus, care au în vedere „climatul” comunicării (cu alte cuvinte, perspectiva dinamicii comunicării), pe de o parte, și analiza construirii și a compoziției enunțului (ca „gramatică” și „componentă lexico-semantică”), pe de altă parte, nu există un raport de excludere: printre exemplele citate pentru cele două categorii se află atât titluri strict informative (sau, să le zicem, „cronistice”), cât și titluri

atitudinale (sau „emotive”). Dar situația se prezintă cu totul altfel când este vorba de utilizarea „procedeele stilistice”: în acest caz ne confruntăm doar cu titluri „atitudinale” sau „emotive”, ceea ce infirmă posibilitatea unei *clasificări* esențiale după „liniile de interes” acceptate de Maria Cvasnii Cătănescu, utile doar pentru o descriere a mijloacelor prin care se realizează *varietatea* titlurilor. Bineînțeles, nici autoarea nu se îndoiește, în fond, de acest lucru: în *Concluzii*, în legătură cu titrarea în funcție de *tipul* articolului, sunt aduse în discuție, tot din literatura de specialitate italiană, formulele „intitulare rece” și „intitulare caldă” (p. 56).

Trebuie să facem încă o observație pornind de la includerea unui element de paratext din categoria *peritextului* („orice element care flanchează textul”) specific jurnalismului, și anume supratitlul, în schema generală a paratextului referitor la „textele artistice sau nonartistice de mari dimensiuni” (de la p. 8). Prin includerea *supratitlului* în schema respectivă, aceasta primește un element în plus față de cea propusă anterior de Sofia Dima (*Lectura*, p. 139), exegează la care Maria Cvasnii Cătănescu trimite (într-o notă de la p. 57), iar marile asemănări dintre cele două scheme se explică și prin sursele comune de la care pornesc cele două autoare (printre care Genette, Lane ș.a.). Dacă, însă, prin adaosul operat, Maria Cvasnii Cătănescu pare că a fost oarecum tentată de extensia schemei spre textul publicistic, este greu de susținut proiecția, explicită, în acest sens, pe care o întreprinde în expunerea sa, considerând *supratitlul*, *subtitlul*, *intertitlul* și, în plus, „șapoul”, ca elemente peritextuale *auctoriale* (p. 10–14). Dacă, într-adevăr, autorului unei cărți de beletristică îi aparțin (nu numai în principiu) titlul, subtitlul și intertitlurile (respectiv, titlurile capitolelor) din textul său, situația este cu totul alta în cazul autorului unui articol publicat într-un cotidian sau hebdomadar. Desigur, de regulă, jurnalistul (poate) propune un titlu pentru textul pe care l-a scris (ceea ce este obișnuit pentru „vedetele” din presă, a căror opțiune este respectată) și, eventual, în măsura în care este și „tehnician”, poate propune și enunțul celorlalte elemente de peritext, dar, în practică, aspect la care ne-am referit și anterior, ultimul cuvânt în această privință este al redacției; redactorul de pagină colaborează cu „titlierul” și ambii țin seama de ansamblul titrării dintr-un număr al publicației, o atribuție care, de regulă, revine secretarului de redacție. Așadar, considerând realitatea din practica jurnalistică, supratitlul, titlul, șapoul și intertitlurile trebuie calificate drept elemente ale *peritextului redacțional*, ca rezultate ale unei activități ce corespunde, în ceea ce

privește un număr oarecare al publicației, celei al cărei rezultat, pentru ansamblul acesteia, îl reprezintă peritextul editorial (convingător prezentat și analizat de Maria Cvasnii Cătănescu, în *op.cit.*, p. 9–10).

1.4.2.2. În ordinea de idei de a apela, în analiza asupra tipologiei titlului, la domeniul exegezei literare, ne oprim, în sfârșit, la puncte de vedere și concluzii la care ajunge Valeriu P. Stancu în sinteza *Stilistica și poetica titlului* operei literare (*Paratextul*, p. 188–230). Într-un cadru mai larg cu privire la titlu (ca element de *prelectură*: Paul Cornea), al cărui destinatar este *publicul* (pe când destinatarul propriu-zis al textului este *cititorul*), Stancu, pornind de la specialiști la care recurg și analiștii titlului jurnalistic (Hoek, Genette), ne pune în gardă, dar cu precauție și eleganță, față de încercări de a realiza „o tipologie căreia nici o posibilitate de intitulare (nici măcar cele neactualizate vreodată) să nu i se sustragă” (și care, de fapt, are ca obiect descrierea varietății; referirea este la studiul lui Marian Popa, *Titluri*, din volumul *Modele și exemple*; p. 198). Dintr-o perspectivă, esențială, a virtualităților funcționale, trebuie să ne oprim, așadar (după Leo H. Hoek și Gérard Genette), la clasificarea titlurilor după (a) funcția apelativă, de desemnare sau de identificare, întrunind caracteristicile enunțului pe care, în ceea ce privește mass-media, l-am numit *informativ*, și (b) funcția conotativă și de seducție, din sfera enunțului pe care l-am numit *atitudinal* (*Paratextul*, p. 207–208; cf. 198).

Mai mult, din aceeași optică, Stancu face chiar relația cu titlul din presă: deși în „stilul publicistic” titlul ar trebui să cuprindă informația esențială dintr-un articol, însăși „convenția titlu = topic” [‘temă’] face posibilă manipularea, prin care „informația neesențială sau comentariul (adesea neavizat) derivat din informația esențială ajung în spațiul titlului, reflectând o imagine deformată a factualului”. În sfârșit, în ceea ce privește titlul pe care-l numim *atitudinal* autorul observă că se ajunge la situația când „enunțul intitulant” are „coincidențe” cu sloganul publicitar și cu cel politic și își exprimă dezaprobarea în termeni fără echivoc: există „o barbară «interoperativitate» pragmatică titlu – slogan publicitar și invers” (*ibidem*, p. 209–210).

2. Modificarea enunțului aparținând «discursului repetat»: figuri de (re)construcție din optica relației dintre emițător și destinatar

2.0. În capitolul de față propunem o schiță a temei anunțate în titlu, cu o exemplificare minimă, pe baza studiului aflat sub tipar (menționat în *Introducere*) ce are ca obiect modificarea enunțului aparținând «discursului repetat» în diferite registre ale exprimării orale și în scris (beletristică, eseistică și mass-media). Cercetarea susține, *sui-generis*, afirmația lui H. Lausberg privitoare la continuitatea dintre retorica veche și stilistica modernă; aceasta se verifică prin rezultatele ce reies din investigarea tipologiei „figurilor” de construcție la care se apelează în comunicarea uzuală și în limbajul publicistic. În intervenția locutorilor pe terenul „metabolelor gramaticale” (Grupul μ), manifestate, așadar, în expresie, prin modificarea enunțurilor aparținând „tehnicii discursului repetat” (Coșeriu) pe care le reprezintă frazeologismele (românești), se constată efectele acțiunii celor patru categorii de transformare observate de Quintilian, în *Institutio oratoria*: „adiectio”, „detractio”, „immutatio” și „transmutatio”.

Întrucât este evident că prin EDR modificate pe care le prezentăm în cele ce urmează se urmăresc intenții stilistice, dată fiind trecerea de la o formulă devenită enunțiativă (cea canonică) la una emotivă, putem admite, de la început, că procedeul se înscrie în proiecția „figurilor de construcție” ale lui Quintilian asupra cărora ne oprim sumar în continuare. După acest retor, „figurile” (de cuvânt), ca și tropii, dau ideilor putere sau le împrumută farmec”, constând în abaterea „de la

exprimarea simplă și directă pentru a da frumusețe stilului” (*Arta*, IX, 1, 2-3). Termenul *figura* (traducerea în latină a grecescului *σχήματα*) se referă la „o înălțuire de cuvinte diferită de felul de exprimare obișnuit și de acela care ne vine primul în minte”, respective la „o formă reînnoită a vorbirii printr-un meșteșug artistic” (IX, 1, 4; 14). Atracția se datorează surprinderii; „figurile” înseși „au farmec tocmai datorită asemănării lor cu greșeala, așa cum în mâncări uneori acreala însăși e plăcută” (IX, 3, 27). Dar, de fapt, Quintilian a sistematizat „figurile” de construcție vorbind despre „(calitățile și) defectele stilului” (I, 5), acestea reprezentând simple *solecisme*, ale căror specii sunt cele care urmează (precizăm faptul că în textele latinești pe care le cităm, am operat sublinieri pentru evidențierea „abaterilor”):

- „prin *adăugire* [„adiectio”], de exemplu: *Nam enim de susum, in Alexandriam*” («Ambele conjuncții, cauzal-explicative; în *Alexandriam* trebuie construit fără prepoziție»; în fiecare caz, în paranteze prezentăm adnotările traducerii românești, ale Mariei Hetco);
- „prin *suprimare* [„detractio”], ca în: *ambulam viam, Aegypto venio, ne hoc feci*” («Pentru *ambulo* în *viam*; de *Aegypto* *venio*; ne *hoc quidem feci*»);
- „prin *inversiunea* cuvintelor [„transmutatio”], schimbându-se ordinea, ca în: *quoque ego, enim hoc voluit, autem non habuit*” («Trebuie spus: *ego quoque, hoc enim voluit, non autem habuit*»; I, 5, 38 – 39; ediția citată, vol. I, p. 61).
- „Fără îndoială, are loc o *substituere* [„immutatio”] când se pune un cuvânt în locul altuia. Această greșală poate fi întâlnită la toate părțile de vorbire, dar îndeosebi la verb, fiindcă el suferă cele mai numeroase modificări. Astfel, la verb se produc *solecisme* de diateze, timpuri, persoane și moduri” (I, 5, 41; printre exemple: *scripsere*, în loc de *scripserunt*; § 44).

Aproximativ aceiași termeni sunt folosiți pentru aceleași specii ale *barbarismelor*: „Se știe doar că barbarismele făcute în scris constau într-o *adăugire*, *suprimare*, *schimbare* [față de *substituere*] sau *mutare* [față de *inversiune*] în alt loc a literelor...” (I, 5, 6; cf. și I, 5, 10: „[al treilea fel de barbarism] poate fi alcătuit de oricine, dacă, de exemplu, unui cuvânt i-ar adăuga ori suprima o literă sau o silabă, sau dacă ar pune-o în locul alteia sau dacă ar pune-o în alt loc decât trebuie”).

Aplicația, în cadrul programului lucrării de față, are la bază material din limbajul publicistic, pe care îl cotăm ca reflectarea cea

mai pregnantă a valențelor exprimării publice performante, în corelație cu discursul vieții publice. Obiectivul nostru este acela de a schița problematica generală a «destructurării» enunțului aparținând discursului repetat din perspectiva universalii limbajului și a retoricii generale, cu referire specială la „quadripartita ratio”. Rezultatele conduc spre ideea că, în ciuda distorsiunilor al căror obiect îl constituie enunțul canonic reprezentând tradiția spiritualității naționale și universale, „desprinderea” de acestea este doar una de suprafață; dialogul peste timp, de revendicare a unei anumite identități, rămâne o trăsătură de fond.

2.0.1. Contestarea, ca atitudine creatoare în literatură și în artele plastice, ce a caracterizat secolul al XX-lea, s-a reflectat și în discursul jurnalistic. Una dintre manifestările ușor de perceput a fost chiar rezerva stilistică față de invocarea dictoanelor, mai întâi latinești, a enunțurilor sau textelor din domeniul discursului religios, a idiotismelor sau a „cuvintelor celebre” lansate de personalități ale vieții culturale, literar-artistice ori științifice sau numai atribuite acestora. Dar „ruptura” este departe de a fi definitivă, căci enunțuri de tipul celor pe care le vom cita, preluate în forma „canonică”, dar mai ales modificate, așadar „actualizate” spre a conferi o altă (nouă) valoare contextului, continuă să agrementeze (și) discursul jurnalistic contemporan românesc.

2.0.2. Obiectul acestei analize îl constituie tipurile de enunțuri enumerate mai sus, considerate de Eugeniu Coșeriu sub numele de „discurs repetat” („wiederholte Rede”); conceptul este definit drept „tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment, lung sau scurt, a «ceea ce s-a spus deja»”. Printre speciile menționate de autor se află citatele („ca repetare a unor fragmente de texte – literare sau altele – cunoscute ca atare”), proverbele, locuțiunile fixe, formulele de comparație și diferite alte expresii (Coșeriu, *Limba funcțională*, p. 258–259). Trebuie adusă, de asemenea, precizarea că, din perspectiva construirii textului, astfel de „prefabricate de vorbire” („vorgefertigte Redeabschnitte”)

sunt inserate în enunțul reprezentând produsul „tehnicii libere a discursului”, rezultatul fiind comparabil cu un tablou realizat prin „colaj” (*ibidem*). Aceasta este, de fapt, o anumită modalitate de manifestare a intertextualității, dar în cadrul de față nu insistăm asupra similitudinilor și diferențelor de interpretare.

2.0.3. Rezumând aici o discuție amănunțită asupra tuturor speciilor de «discurs repetat» pe care le-am identificat pe baza analizei limbajului mass-mediei românești contemporane (semnalate nesistematic în lucrările ce se ocupă, de exemplu, de titlurile din presă) și a discursului public reflectat de aceasta, prezentăm o propunere pentru tipologia propriu-zisă a EDR din perspectiva antropologiei culturale.

Abordarea sistematică a acestor enunțuri permite, mai întâi, distingerea a două tipuri principale: [A] enunțuri „anonime” și [B] enunțuri cu autori cunoscuți.

[A] Enunțurile „anonime” sunt, la rândul lor, de două tipuri: [A¹] populare și [A²] culte.

În prima categorie [A¹] distingem două clase: [α] EDR reflectând „vorbirea” și [β] „citatele” din literatura populară, clase care comportă subdiviziunile prezentate în continuare. [α]: contextele din vorbire aparțin, în principal, următoarelor categorii: [a] locuțiuni expresive; [b] expresii idiomatice; [c] parimii (zicători, proverbe); [d] formule uzuale/stereotipe de comparație; [β]: din literatura populară sunt solicitate, cu statut de EDR, trei categorii de enunțuri: [a] versuri propriu-zise; [b] formule stereotipe din basme; [c] „ghicitori”;

[A²] Enunțurile anonime „culte” sunt reprezentate, în principal, de: [a] formule din discursul religios; [b] dictoane; [c] sloganuri; [d] formule tehnice din diferite texte din zona stilurilor funcționale; [e] nume proprii de notorietate, categorie mai puțin importantă, inclusă aici din cauza înruderii generale ca statut, în procesul comunicării, cu cele numite anterior.

[B] Enunțurile cu autori (în principiu) cunoscuți sunt: [a] titluri de opere de diverse genuri (beletristică, istorie, eseistică, opere muzicale, filme, opere de artă plastică); [b] citate propriu-zise din opere (scrise) din categoria precedentă; [c] cuvinte „celebre”, atribuite unor

personalități din istorie, din cultură (literatură, filozofie, arte), din diverse domenii ale științelor și din viața publică.

Dintr-o altă perspectivă, aceea a posibilităților reale (sau numai virtuale) de „recunoaștere” a enunțului „canonic” de către cititor, există și posibilitatea unei alte proiecții de evaluare: EDR de tip „cult” (cu autor cunoscut sau anonim) și de tip „popular”. Ținând seama de accesibilitatea EDR în funcție de „clasa” de instruire și de nivelul de cunoștințe ale cititorului, ceea ce determină „universuri de lectură foarte închise”, așadar „heterogenitatea la nivelul consumului” (pomind de la Élisée Véron, *L'idéologique*) clasificarea categoriilor și a variantelor de EDR după criteriul adoptat de noi (cel de antropologie culturală) prezintă avantajul unei evaluări la nivelul teoriei limbii și al considerării „universalizării limbajului”, cea din perspectiva cultural-sociologică fiind relativizată prin faptul că, pentru o mare parte din publicul mass-mediei, majoritatea acestor enunțuri au statutul de anonime.

Ținem să facem următoarea precizare tehnică: datorită faptului că în secțiunea de față prezentăm doar un număr restrâns de exemple, în raport cu speciile de EDR delimitate mai sus, unele abrevieri din lista dată la p. 261, la care trimitem pentru orientarea lecturii, sunt cumulative (de exemplu, sub **Id** am grupat „locuțiunile expresive”, „expresiile idiomatice” și „parimiile”).

2.1. Recurgerea la autoritatea înțelepciunii „de împrumut” și la efectele de expresivitate condensate în EDR trebuie raportată la funcțiile „suplimentare” ale limbajului în textul jurnalistic. Pe baza celor avansate în capitolele 1 și 2 din partea I, atribuim utilizarea acestor formule funcției *f a t i c e*. Prin intermediul EDR, emițătorul intenționează să stabilească un contact aparte cu receptorul (cititor), și anume, situarea pe o bază comună de experiență idiomatice, realizată prin elemente de expresivitate și de afect. Ținând seama, chiar în mod empiric, de tipologia cititorului (care, din perspectiva teoriei receptării, poate fi de la „pasiv” până la „cooperant”, cu nuanțele „model” și „ideal”, de formație „enciclopedică” – Umberto Eco), jurnalistul își atrage destinatarul pe terenul autorității instituite prin spusele marilor nume ale civilizației sau al formulelor „înțelepciunii populare”, pe care uneori nu se sfiește să le citeze chiar ca atare, după o modă ce a fost în vogă măcar până la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Se impun, apoi, două observații. Frecvent, se apelează la titluri¹ (în special de opere literare), profitându-se de recunoașterea relativ facilă a modelului, datorită, în primul rând, instrucției școlare, considerație ușor de translat și asupra citatelor, „de autor”, din operele literare sau din librete ale operelor muzicale (în ultimul caz, pe baza „memoriei culturale”). În ceea ce privește dictoanele, titlurile, citatele și sloganurile din alte limbi, se practică atât citarea („parafrizarea”) enunțului lor în original, cât și în traducere. Menționarea, în cele ce urmează, a enunțurilor „canonice”, modele ale jurnaliștilor, se explică prin intenția de a semnala elemente ale „contractului de lectură”, respectiv imaginea pe care și-o formează emițătorul în ceea ce-l privește pe cititor (ca mediu, cultură) și tipul de relație cu acesta pe care primul vrea să o impună.

2.2.0. Procedeul are ca principal efect stabilirea unui contact favorabil (prin mijloace de „captatio benevolentiae”), pentru a se ajunge la actul de manipulare, prin mijloace de seducție și de incitare (concepte pe larg analizate în monografiile de referință semnate de Tatiana Slama-Cazacu²).

2.2.1. Urmează o selecție de exemple din presă (cotidiene, periodice literare) și din emisiuni ale audiovizualului din ultimii ani³. Precizăm faptul că în marea majoritate a cazurilor este vorba de titluri de articole (și subtitluri din corpul acestora); pentru alte situații, se fac mențiuni speciale.

– (Id) „Când doi se ceartă, al treilea câștigă” (EZ, 25.01.03, p. 2); „Colac peste pupăză, numele scriitorilor mai este și pocit în fel și chip...” (tx = text; id., 14.01.03, p. 15); „...înseamnă că *nu vede*

¹ Pentru apariția „tropilor” în titlurile articolelor „informative” din ziare, cf. observațiile lui Gunter Reus, în „«Zum Tanze freigegeben». Fiktion im seriösen Journalismus – ein illegitimes Verfahren”; http://www.iik.hmt-hannover.de/institut/personal/prof/vortrag_muenster_reus.doc.

² Psiholingvistica. O știință a comunicării, București, Editura All, 1999, passim, și *Stratageme comunicaționale și manipularea*, Iași, Editura Polirom, 2000, passim.

³ Pentru abrevierile utilizate, vezi lista de la p. 260.

pădurea din cauza copacilor” (tx; RL, 51–52/2002, p. 2) și „...[persoane care] își dau arama pe față” (tx; ibidem);

– (Fl) „Măine anu’ se-nnoiește” (titlu de pagină; EZ, 31.12.02, p. 7);

– (Dc) „Non decet...” (lat.; „nu se cuvine”; început de frază, RL, 39/2001, p. 17);

– (Tl) „Sfânta mare nerușinare” (titlul unui roman al lui G.M. Zamfirescu; RL, 6/2003, p. 30); „Unde fugim de-acasă?” (titlul unui volum al lui Marin Sorescu; ZIș, 21.10.02, p. 6); „În căutarea timpului pierdut” (după Proust, *À la recherche du temps perdu*; RL, 38/2002, p. 15); „Portret al artistului în tinerețe” (după Joyce, *A Portrait of the Artist as a Young Man*; id., 43/2001, p. 11); „Universitățile mele” (după Gorki, *Moi universitety*; id., 13/2003, p. 13); „Război și pace” (după Tolstoi, *Voina i mir*; ZIș, 24.01.03, p. 6);

– (Ct) „Privitor ca la te-a-tru” (despărțirea în silabe subliniază accentuarea; vers din *Glossa* lui Eminescu; RL, 19/1999, p. 19); „A fi sau a nu fi” (titlul unei cronici sportive; „to be or not to be”, începutul primului vers din monologul lui Hamlet, din piesa cu același nume, actul III, scena 1; ZIș, 4.04.03, p. 1B);

– (Cv) „Și totuși se învârte” (traducere curentă a mărturisirii de credință a lui Galilei, „E pur si muove”; ZIș, 14.01.03, p. 8B).

O privire sumară asupra enunțurilor selectate ne impune următoarea observație liminară: din punctul de vedere al structurii textului, convocarea acestor „cite” ca titluri servește, conform criteriilor de analiză din perspectivă retorică, drept «exordium», dar, prin inversarea ordinii componentelor alocuțiunii, și drept «peroratio».

2.2.2. Finalitatea de intermediar pentru o anumită atitudine scontată la receptor, identificarea emotivă de tipul «empatie», spre atragerea acestuia pe terenul experienței idiomatice comune, este ușor de atribuit în cazul utilizării simplelor evocări ale tradiției culturale, autohtone sau universale: „Măine anu’ se-nnoiește” (Fl), „Unde fugim de-acasă?” ori „În căutarea timpului pierdut” (Tl). Acțiunea de seducere a receptorului este transparentă în majoritatea celorlalte cazuri, dintre care comentăm un singur exemplu. Scriitorul și profesorul universitar Nicolae Balotă îl contrazice subtil pe Maxim Gorki care, sarcastic, numea „universități” experiențele dure ale unei vieți picarești,

pe când Balotă își intitulează la fel rememorarea studenției și a carierei de profesor, la publicarea discursului de răspuns cu ocazia conferirii titlului de „doctor honoris causa” al Universității din Cluj. Există însă și o anumită zonă tangentă cu scriitorul rus: tinerețea literatului român, emul al lui Blaga, a fost marcată și de detenții în închisorile comuniste. În sfârșit, sesizăm ușor intenția de a influența prin incitare atunci când sunt preluate idiotisme sau titluri formulate (și care funcționează) ca adevărate sloganuri: „își dau arama pe față” ori „Sfânta mare nerușinare” (în cel de al doilea caz este caracterizat comportamentul unui manager, cu un statut disputat, din lumea sportului).

2.2.3. Se impune și o altă observație cu caracter de orientare generală: plasarea, pe o scală „empatie” – „seducție” – „incitare”, a EDR prezentate în continuare (în special în cazurile de *adăugare*, *substituire* și *permutare*) ține de lexicul contextului forjat prin modificările operate, în relație strânsă cu textul propriu-zis al tratării temei.

2.3. Tendința de a „parafraza” și de a „actualiza” EDR poate fi raportată, diacronic și sincron, la câteva aspecte. Pentru publicist, în sensul cel mai larg al cuvântului, constatăm „oboseala” de a cita, așadar, respingerea creditării didactice a preceptelor (convocate sub formă de „discurs raportat”), dar și a simplelor formule uzuale devenite clișee⁴.

2.3.0. Dar asemenea reacții, de evaluare stilistică, sunt, de fapt, manifestări ale universalităților limbajului, alteritatea și creativitatea. Modificările pe care le suferă EDR în vorbire și, de aici, în limbajul publicistic, pot fi grupate, așa cum am amintit, după cele patru «figuri de construcție» semnalate drept «solecisme» (cf. 2.0). Universalitatea acestor „scheme” de variație formală în construirea unui (oricărui) mesaj este dovedită de faptul că, pornind de la constatarea prezenței lor la nivelul sintaxei părților de vorbire și al topicii, obiectul atenției

⁴ Atitudini comentate, de exemplu, la sfârșitul secolului al XIX-lea, de Rémy de Gourmont, *Esthétique de la langue française*, sau Gustave Flaubert, *Dictionnaire des idées reçues*.

lui Quintilian, cele patru figuri de construcție au putut fi eficient proiectate în analiza modificării structurilor narative, în remarcabila lucrare *Retorica generală*, una de neoretică, a celor șase esteticieni de la Liège care au semnat cu supranumele „Le groupe μ”, ca și în complexa abordare a textului din perspectivă semiotică, lingvistică și retorică a lui Heinrich Plett (*Știința textului*).

De altfel, chiar viziunea acestor lucrări ne-a provocat demersul anunțat în introducere, ca o necesară legătură din perspectiva golului exegetic dintre nivelul analizei gramaticale, al sintaxei propoziției și frazei, și cel al textului narativ la diferite niveluri. Considerând v o r b i r e a drept un teren de verificare a universalității formelor mentale ce guvernează „destructurarea” discursului, propunem un domeniu nou de interes în abordarea acestei teme generale, de neoretică.

În textul jurnalistic, EDR este atras frecvent cu „destructurarea” formulei inițiale, canonice, de la ipostaza de aluzie (prin *detractio* și, uneori, prin *adiectio*), până la aceea de contestație (în special prin *immutatio* și *transmutatio*). Pentru a confirma (măcar) o impresie generală a celor cărora ne adresăm, revendicați cu statutul de cititori de presă ce au remarcat deja astfel de „parafrazări”, vom selecta un număr (infim, prin raportare la bogăția apariției în mass-media și a bazei de date de care dispunem) de exemple, grupând materialul, mai întâi, după „figurile de construcție” pe care le-am anunțat (și asupra specificului cărora vom reveni). În cadrul acestora, vom distinge între cele trei registre atitudinale, iar pentru ilustrarea acestora vom oferi exemple din cel puțin două tipuri de EDR.

2.3.1. *Detractio*

În urma evaluării ansamblului bazei noastre de date (extrase din presă și din emisiuni ale audiovizualului din cursul ultimilor zece ani), putem face observația că, spre deosebire de limba presei din secolul al XIX-lea, la *suprimarea* EDR se recurge astăzi mai puțin frecvent (în comparație cu *adăugarea*, adesea în construcții de virtuozitate, dar, mai ales, cu *substituirea*), pe ultimul loc, din acest punct de vedere, aflându-se *permutarea*, o figură de construcție implicând un efort mai mare nu doar din partea emițătorului, în ceea ce privește formularea, ci și din partea receptorului, în ceea ce privește sesizarea intenției de comunicare a primului.

Din perspectiva manipulării, reducerea unei părți din corpul unității frazeologice (întregul fiind, așadar, numai evocat) reprezintă o tehnică ce-l solicită pe cititor/ascultător la un oarecare efort de colaborare, lăsându-i, totodată, posibilitatea unei (eventuale) opțiuni proprii; există însă chiar eventualitatea ca receptorul să fie, pur și simplu, scăpat de sub control. De aceea, în textul jurnalistice și în discursul public, formulările cu suprimarea unei secvențe a EDR ilustrează în primul rând funcția fatică a limbajului și vom putea constata că reducerea textului se aplică mai des idiotismelor de diferite tipuri (parimii, locuțiuni expresive).

2.3.1.1. Empatie

– (Id) „Vorba dulce” (RL, 16/1999), față de „~ mult aduce”; „Dar din dar” (id., 32/1999, p. 7), față de „~ se face rar/rai”; „Mai bine mai târziu...” (id., 41/1999, p. 22), față de „~ decât niciodată”; „Gaz pe foc” (denumirea unei formații muzicale), față de „a turna ~”;

– (FI) „Tinerete fără bătrânețe” (RL, 24/2002, p. 23), față de „~ și viață fără (de) moarte”;

– (Ct) „Împărați pe care lumea...” (id., 5/2002, p. 22), prima parte a unui vers din *Scrisoarea III* a lui Eminescu, ce continuă prin „... nu putea să-i mai încapă”; „Par délicatesses...” (id., 29/1998, p. 18), prima parte a unui vers din poemul *Chanson de la plus haute Tour*, al lui Rimbaud, care continuă prin „...j'ai perdu ma vie”.

2.3.1.2. Seducție

– (Id) „Fă-te frate cu dracul” (id., 16/1999), față de „~ până treci puntea”; în ciuda vehemenței lexicului, am plasat acest exemplu la „seducție”, ținând seama de tonul ironic al textului; „Ca țiganul la mal” (ZIș, 3.06.02, p. 1B), față de „a se îneca ~”;

– (Th) „Amnesty National” (cu omisiunea formantului „Inter-” (RL, ianuarie 2001).

2.3.1.3. Incitare

– (Id) „Lui Vasile [Radu – prenumele] i-a venit mintea de pe urmă” (M, 15.12.99, p. 1), față de [lui N, premier al guvernului României] „i-a venit mintea românului /cea/ de pe urmă”; „Arama pe față” (RL, 28/2001, p. 12-13), față de contextul integral, citat mai sus, § 2.2.1, sub [Id].

Strategia de comunicare respectată în cazul suprimării este păstrarea unui «context minim de relevanță» (în continuare – CMR), pentru a-i oferi receptorului (eventuala) posibilitate de a reconstitui ansamblul EDR, chiar atunci când, din formula canonică, se prezintă doar câteva cuvinte, ca în cazul „Pomul și sacul” (ZIș, 3.06.02, p. 2B), care evocă proverbul „La pomul lăudat să nu te duci cu sacul /mare/”. Contextul de relevanță este asigurat și în situația în care, după suprimare, se păstrează doar una dintre secvențele formulării canonice „bimembre”, sau unul dintre termenii unei structuri de opoziție: „Brânza e pe bani” (EZ, 13.09.02, p. 6), ce evocă proverbul „Frate /ca/ frate, dar ~” (vezi și mai sus, „Vorba dulce”, „Dar din dar”, „Mai bine mai târziu”, „Tinerete fără bătrânețe”, „Fă-te frate cu dracul”). Această tehnică are ca efect de contrast posibilitatea forjării ad-hoc a unor construcții bimembre imagine, ca rezultate ale combinării a două EDR (cf. § 3.1.1).

2.3.2. Adiectio

Deși în cazul *adăugării* la forma canonică a EDR se pot recunoaște două tipuri principale ([a] completarea de „particularizare” a EDR, cu ante- sau postpunerea „adaosului”, și [b] intervenția în corpul propriu-zis al acestuia, așadar interpunerea prin dislocare), în cele ce urmează vom simplifica expunerea, renunțând la o subclasificare a exemplelor. În general, completarea EDR urmărește performanța pe terenul cerințelor de bază ale textului jurnalistice, sintetizate prin așa-zisa regulă a celor „5 W”. În unele cazuri, prin adăugare se obțin efecte de „substituire” (§ 2.3.2.3). Pentru recunoașterea registrului „empatie”, hotărâtoare este (așa cum am precizat mai sus, § 2.2.0) tonalitatea contextului de autor ce rezultă, dar, mai ales, cea a ansamblului discursului. Ca și în cazul § 2.3.1.2 și 2.3.1.3, pe aceeași bază operăm, apoi, clasificarea exemplelor în cazuri de „seducție” sau „incitare”.

2.3.2.1. Empatie

– (Id) „La Helsinki, l-am prins de un picior pe Dumnezeu” (M, 11.12.99, p. 1, cu variația liberă a ordinii cuvintelor, de tip permutare);

– (FI) „Are mersul legănatu’ fiindcă este iarăși beatu’” (ZIș, 24.05.03, p. 8B);

- (Tl) „1001 de nopți în 66 de zile” (RL, 19/1999);
- (Ct) „Ionuț Lupescu *mai are un singur dor*: ...” (EZ, 18.02.03, p. 11);
- (Th) „Opera Somnia”, titlul unui volum al poetului Șerban Foarță (S- a fost adăugat, autoironic, celui de al doilea cuvânt din formula tehnică latinească *opera omnia*, însemnând ‘întreaga operă’; autorul a putut avea în vedere însă și verbul latinesc *somnio*; în această situație, efectul este de substituie).

2.3.2.2. Seducție

- (Id) „Regele Iordaniei umblă cu ocaua lui Cuza” (M, 3.06.99, p. 10; „a umbla cu ocaua lui...”, aluzie la intransigența domnitorului Alexandru Ioan Cuza);
- (Tl) „O scrisoare *electorală* pierdută” (AC, 38/1999, p. 9);
- (Ct) „A fi sau a nu fi în NATO” (M, 29.12.01, p. 8); cf. și „A fi sau a nu fi pe lista lui Nicolae Manolescu” (RL, 42/2001, p. 11); se face referire la prezența anumitor scriitori într-un tratat de istorie a literaturii române al autorului citat;
- (Cv) „Bizon politikon” (AC, titlu de pagină; *Bi-* a fost adăugat la primul cuvânt din celebra definiție pe care a dat-o Aristotel omului).

2.3.2.3. Incitare

- (Id) „Recolta de grâu se va duce pe apa sâmbetei?” (Ad, 6.08.97, p. 5);
- (Tl) „Bilanțul slăbiciunilor” (PRO TV, titlu citat la „Revista presei”, 22.12.01);
- (Ct) „Viitor de *dinozaur* țara noastră are” (AC, 2/2001, p. 17; versul dintr-o poezie a lui D. Bolintineanu este „Viitor de aur...”);
- (Th) „Partidul Hunic” (M, 4.03.02, p. 6; transformarea adjectivului *unic* în *hunic*, cu efect de substituie, ca și în exemplele de sub /Tl/ și /Ct/);
- (Sl) „Arbeit macht FRAIERI” (pentru germ. FREI ‘liber’, pronunțat „frai”; AC, titlu de pagină; cf. rom. argotic *fraieri* ‘creduli, naivi’); pentru cunoscătorii superficiali ai limbii germane, se speculează posibilitatea dublei analize sintactice: păstrând „Arbeit” ca subiect, interpretarea este ‘munca te prostește’; apreciind pronunția

(neliterară) *fraieri* drept formă de plural articulat [pentru *fraierii*], interpretarea poate fi ‘muncă fac/prestează/ proștii’.

2.3.2.4. Într-o variantă aparte de „adăugare”, de virtuozitate, ce atrage atenția asupra prevalării funcției „poetice” sau „expresive” asupra faticului, consemnăm combinarea a două EDR, ca pandant tehnic al reducerii construcțiilor bimembre. Rezultă formulări care reflectă cele trei registre ilustrate în paragrafele precedente; cuvântul care, în exemplele ce urmează, se află între săgeți (← →) aparține atât primului, cât și celui de al doilea enunț, situație care permite și o reprezentare grafică sub forma a două cercuri secante (pentru analiza construcției în acest tip de intersectare, cf. și 3.1.1.2, respectiv 3.1.2.2); câteva exemple prin care anticipăm analiza propusă:

- (Id + Th) „La spartul ←târgului→ de carte” (RL, 49/2001, p. 17); „(a veni) la spartul târgului” și „târg de carte”;
- (Id + Tl) „Colac peste ←pupăza→ din tei” (M, 29.08.01, p. 6);
- (Id + Dc) „De-a ←dura→ lex” (ZIș, 1.07.02, p. 9); cf. „(a se da) de-a dura”; ultimele două cuvinte reprezintă începutul dictonului latinesc (în formulare completă) „dura lex, sed lex” (unui profesor de istorie de la Iași, care cita numai aproximativ dictoane latinești, i se atribuie formularea „dura lex, sed... dura”);
- (Fl + Id) „Cine iubește și ←lasă→ vânătași” (AC, 38/2001, p. 13);
- (Th + Tl) „Olimpiada ←Albă→ ca zăpada” (EZ, 9.02.02, p. 7); numele „poetic” al olimpiadei de iarnă a fost combinat cu titlul celebrei povești a lui H.C. Andersen;
- (Rg + Id) „Cere și ți se va ←da→ peste bot” (AC, 13/2002, p. 12); primul enunț este unul din sfaturile cuprinse în „Predica de pe Munte” a lui Iisus Hristos; în vorbirea familiară, cel de al doilea enunț înseamnă ‘a bate, a plesni peste gură’ (pe cineva obraznic, lacom); pentru apariția EDR din limbajul religios în titlul de beletristică, trimitem la partea a III-a, § 3.1.; vezi, de asemenea, pentru mass-media, articolul nostru *De toate zilele?*, în ZIș, 3.09.02, p. 6).

Prin figura de construcție numită *adiectio*, așa cum s-a putut constata, ca și prin *immutatio* și *transmutatio*, de care ne ocupăm în continuare, se limitează sensibil „colaborarea” cu receptorul, avansându-se în direcția manipulării, căci particularizarea și celelalte

rezultate ale adăugării nu înseamnă doar o „aplicație” la obiect sau o detaliere oarecare a enunțului canonic, ci reprezintă și sugerarea sau chiar impunerea unei atitudini față de referent.

2.3.3. Immutatio

Substituirea este figura de construcție cu cea mai mare frecvență în textul jurnalistic actual. Explicația, în diacronie, constă în funcționarea aceleiași forme mentale în vorbire, cu rezultate ce au devenit, la rândul lor, noi forme canonice, prin substituiți reflectându-se variația „diatopică”, „diastratică” și „diafazică” a limbii (Coșeriu, *Limba funcțională*, p. 263–269). Din perspectiva variației diafazice (sau stilistice), în contractul de comunicare din discursul jurnalistic funcționează strategia anulării regulii de identitate, de congruență a enunțului (Coșeriu), ca efect pozitiv al alterității. Modificarea EDR prin substituire reflectă mai pregnant decât alte figuri de construcție intenția de manipulare. Prin proiecția acestui tip, de „colaj-2” (introducerea unui/unor cuvânt/cuvinte deosebit/e/ de forma canonică a EDR) în „colaj-1” (EDR în textul reprezentând tehnica liberă a vorbirii), receptarea este dirijată, adesea agresiv, spre acceptarea punctului de vedere al emițătorului (astfel se explică, de exemplu, practicarea predilectă a substituirii în textul publicitar, un limbaj paralel față de comunicarea propriu-zisă, așadar și un domeniu special de investigație, asupra căruia nu ne-am oprit aici).

Accesibilitatea construcției tehnice (în raport cu „permutarea”, în primul rând) înlesnește nu doar frecvența, în textul jurnalistic, a enunțurilor cuprinzând substituiți (unele tipuri analizate amănunțit în partea a III-a a volumului de față), ci și efectul de substituire prin „adăugare” (cf. § 2.3.2.3), practicarea dublei și multiplei substituirii, ca și coroborarea tehnicii în discuție cu aceea a altor figuri de construcție, din care rezultă varii „combinații”, așa-numitele figuri „cameleonice” (cf. și § 1.2).

2.3.3.1. Empatie

– (Id) „...preferăm să ne uităm ca *motanul* în calendar...” (tx, ZIș, 17.01.03, p. 8B);

– (Tl) „*Panacee* den bătrâni” (AC, 1/2003, p. 13); titlul unei antologii de texte vechi a lingvistului B.P. Hasdeu este *Cuvenete den betrani* (cu ortografia epocii); „*Viața ca mofi*” (RL, 4/2002, p. 15);

titlul, bine-cunoscut, al lui Marin Preda este *Viața ca o pradă* și dramatismul enunțului a provocat, prin substituirea substantivelor, apariția a numeroase variații de expresivitate; „În căutarea *moralului pierdut*” (ZIș, 25.10.02, p. 1B, pe teme de sport); pentru *timp*, din traducerea românească a titlului unui celebru roman al lui Proust citat și mai sus; cf. și „În căutarea timpului *găsit*” (ZIș, 18.02.03, p. 6);

– (Ct) „Românul s-a născut *mim*” (RL, 6/2003, p. 3) – enunțul, dintr-un text al lui Vasile Alecsandri, este „~ poet”; „Dacă voi nu mă vreți, eu vă *w w w*” (AC, 38/2002, p. 18, pe teme de Internet) – în nuvela *Alexandru Lăpușeanul*, a lui C. Negruzzi, „~ , eu vă *vreau*”; „Avem și noi *buchiniștii* noștri” (Zf, 6.08.02, p. 2) – replica, din piesa *O scrisoare pierdută*, a lui Caragiale, este „~ faliții ~”; „Berea-i frate cu românul” (enunț publicitar, 2002) – *bere* pentru *codru*: „codru-i frate cu românul”, de alură populară, dar cunoscut după versul din *Doina* lui Eminescu „Codrul – frate cu românul – / De săcure se tot pleacă – / și izvoarele îi seacă”;

– (Sl) „*Allez enfants de Roumanie!*” (ZIș, 7.02.03, p. 1B, pe teme de sport), cu substituiți în primul vers din „*La Marseillaise*”: „*Allons, enfants de la Patrie*”.

2.3.3.2. Seducție

– (Id) „(X a plecat din țară) făcând-o pe *maladul* în păpușoi” (RL, 33/2001, p. 2) – *malad[e]*, din franceză, înlocuiește rom. *mort/porc*; „a face pe mortul/porcul în păpușoi”; „Baronii la baroni trag” (ZIș, 24.01.03, p. 8) – *baron* (cu sensul argotic actual, ‘cavaler de industrie’) înlocuiește termenul *ban*: „bani la bani trag”;

– (Fl) „Aseară ți-am luat *hazna*” (RL, 26/1999) – *hazna* înlocuiește, într-un vers dintr-un cântec popular, cuvântul *basma*;

– (Tl) „*Viața ca monedă de schimb*” (EZ, 28.10.02, p. 1); o variație pe enunțul titlului mai sus citat, al cărții lui Preda; „Mult zgomot pentru *un secretar de stat*” (Cap, 3.02.03, prezentat la revista presei de la REAL TV) – *secretar de stat* înlocuiește cuvântul *nimic* din titlul traducerii în românește a cunoscutei piese a lui Shakespeare (în original: „*Much Ado About Nothing*”);

– (Ct) „Mult e dulce și *fibroasă* limba *cea de lemn*” (titlu de rubrică, în AC), cu dublă substituire – versul, dintr-o poezie a lui G. Sion, cuprinde cuvântul *frumoasă* și determinarea *ce-o vorbim*;

– (Sl) „Nihil sine *literatura*” (RL, 11/2001, p. 17) – cu substituie în deviza Casei Regale Române, „~ Deo”;

– (Th) „*Persona non grati*” (titlu de articol prezentat la revista presei de la PRO TV, 22.08.01, cu referire la incapacitatea justiției de a-l pedepsi cu închisoarea pe un lider sindical instigator la rebeliune) – rom. *gratii*, pluralul subst. *gratie*, este substituit lat. *grata* ‘agreabil, plăcut’, din sintagma „*persona non ~*”.

2.3.3.3. Incitare

– (Id) „NATO frântă” (EZ, 12.02.03, p. 4; în legătură cu apariția unei „fisuri” în respectiva organizație) – sigla înlocuiește rom. „na-ți-o (frântă)”, enunț frecvent folosit cu urmarea „că ți-am dres-o”; „La Belgrad a înviat capra vecinului” (AC, 40/2000, p. 1) – enunțul „contrazice” formula (caracterizând egoismul, meschinăria) „să moară și capra vecinului”; cu substituie, printr-un termen savant, dar în registrul formulei canonice, în titlul eseului, de filozofie pe teme comportamentale, semnat de Tatiana Slama-Cazacu, „Recviem pentru capra vecinului” (RL 38/2002), asupra căruia insistăm și pentru că am avut surpriza să-l regăsim, identic, pentru o cronică asupra meciurilor unei etape din campionatul italian de fotbal (o coincidență?, sau o „selecție” a „titlierului” de la un cotidian din Iași? (frecvent citat aici, ZIȘ /14.04.03, p. 2B/, care cultivă titlurile „colorate” stilistic);

– (Fl) „Semne *rele* anul are” (ZIȘ, 15.01.03, p. 2B) – pentru „~ bune...”, dintr-un vers al „Plugușorului”; „Ia mai toarn-un păhărel/ să ne integrăm nițel!” (AC, 41/2001, p. 24; tema integrării României în structurile europene) – în versul dintr-un cântec „de pahar”: „să ne veselim”;

– (Tl) „Unde ne sânt *profitorii*?” (EZ, 24.12.02, p. 7) – în titlul unui poem al lui Alexandru Vlahuță, „~ *visătorii*”; „Maidanul cu *proști*” (RL, 19/1993) – în titlul romanului lui G.M. Zamfirescu: „~ *dragoste*”; „Cine ești dumneata, domnule *Barbu*?” (ZIȘ, 16.01.03, p. 1B; întrebare retorică adresată unui personaj, cu statut controversat, din lumea sportului) – substituie în traducerea titlului unui film de reconstituire a vieții spionului german, în slujba URSS, *Sorge*;

– (Ct) „... *animale puține*, după buget” (Cap, 28/2000, p. 22) – cuvintele evidențiate grafic prin italice înlocuiesc formula „renu-

merație [formă greșită, ca efect al etimologiei populare, pentru *remunerație*] mică ~”, dintr-o replică din piesa *O scrisoare pierdută*, a lui Caragiale; „*Polițiști* pe care *gradul* nu voia să-i mai încapă” (AC, 49/1999, p. 17) – în textul unui vers din *Scrisoarea III*, a lui Eminescu, evocat într-o manieră generală, sunt înlocuite substantivele *împărați*, *lumea* și forma verbală *putea*;

– (Cv) Substituiți în enunțul a trei dictioane latinești, a căror paternitate este recunoscută: „Minte *bolnavă* în corp sănătos” (RL, 38/1999, p. 24): „mens sana in corpore sano” (Iuvenal); „*Darurile* au fost aruncate” (AC, 38/2002, p. 19): „alea iacta est” (Cezar); „*Dărâmare* humanum est” (id., 41/2002, p. 9): „errare humanum est” (Cicero, după Euripide).

2.3.3.4. În cazurile în care forma canonică este minuțios „prelucrată”, prin duble substituiți în construcții bimembre ori simetrice (ca și atunci când se combină două EDR, cf. § 2.3.2.4), putem vorbi de preponderența funcției „poetice” sau „estetice”. De altfel, faticul cedează, în astfel de formulări, și în favoarea conativului, de vreme ce dubla sau multipla substituie se produce, frecvent, în textul unor parimii (sau în sloganuri). Exemplele următoare ilustrează toate registrele de manipulare avute în vedere și până acum: „Când PC-ul nu-i acasă, joacă *mouse-ul* pe masă” (RL, 44/2002, p. 13) – termenii, englezești, din domeniul calculatorului înlocuiesc cuvintele *pisică* [lectura *pi-si-ul*, dacă intercalăm și un *c*, induce recunoașterea substantivului *pisicul*] și *șoareci*; „*Modele* trec, *demodații* rămân” (Ad.l, 9.10.01, p. 3) – după zicătoarea „*apa trece, pietrele....*”; substituiți în textul altei zicături: „*Hoț* să fii, *ghinion* să ai” (M, 30.11.99, p. 6) – cu înlocuirea substantivelor *prost* și *noroc*; „*Schimb Cotrocenii* din mână *contra Nobel* de pe gard” (RL, 40/1998, p. 2) – parafrizare generală a textului zicătorii „nu da *vrabia* din mână pe *cioara* de pe gard” [Cotroceni, numele sediului președinției României]; „*Pugiliști* din toată *lumea*, *unificați-vă!*” (M.Gl, 14.01.03, p. 15) – substituiți în sloganul Internaționalei Comuniste, titlu la comentariul privind proiectul de unificare a «centurilor WBA și WBC» la box; pe aceeași structură matriceală: „Turnători din toată presa, uniți-vă!”, la Cristian Tudor Popescu, G, 7.08.06, p. 1; „După

război, mulți *politicieni se-adună*” (titrare a unei părți din emisiunea „Ultima ediție”, TVR 1, 13.04.03, ora 13; referirea este la întâlnirea de la Sankt Petersburg a liderilor Putin – Chirac – Schröder, la încheierea campaniei militare americane în Irak; substituire în textul zicătorii „după război, mulți *viteji se arată*”). În sfârșit, evocarea, pe ton mai relaxat, a unui context din „Tatăl nostru”: „*Toamna noastră cea de toate clipele*” (RL, 40/1999, p. 8), cu dublă substituie, pentru *pâine* și *zile*.

2.3.4. Transmutatio

Permutarea unor termeni din EDR sau a unor secvențe ale acestora (de tipul construcție bimembră) este mai rar întâlnită atât în ceea ce privește variantele reținute în inventarul limbii, după ce au funcționat în vorbire, cât și (după baza noastră de date) ca exercițiu stilistic, în textul jurnalistic. Explicația se află, ținând și de regula „minimului efort”, în faptul că producerea textelor după schema acestei figuri de construcție comportă un efort sporit din partea emițătorului (comparabil cu acela impus, de exemplu, de formulele de „virtuozitate” pe care le-am prezentat în § 2.3.2.4 și 2.3.3.4). Pe de altă parte, procedeul este unul care, de fapt, poate să deturneze atenția cititorului „pasiv” de la mesaj, diminuând influențarea, pe fondul efectelor de fatic și de expresivitate. Exemplele pe care le prezentăm ilustrează aceste considerații.

2.3.4.1. Empatie

– (Id) „«Convenția...» se agață... ca paiul de înecat” (tx, AC, 32/2000, p. 1); forma canonică a idiotismului: „a se agața ca înecatul de pai”; „[politicianul X] a avut *zile negre și nopți albe*” (tx, TVR 1, 23.09.00, ora 20); pentru caracterizarea încordării, a stresului, se preiau, din vorbire, sintagme ce inversează cromatica diurnului și a nocturnului: „a-i face cuiva zile negre” ‘a-i provoca cuiva necazuri’ și „a avea nopți albe” ‘a nu /putea/ dormi’; vezi și modelul „a strânge bani albi pentru zile negre”;

– (Dc) „Când muzele vorbesc, armele tac” (TVR 1, 30.01.03, titlul părții de prezentare a activităților artistice ale unei unități militare); forma canonică latinească: „*inter arma silent musae*”.

2.3.4.2. Seducție

– (Id) [și cu substituie de termeni:] „Comisionul mare doboară firma mică” (publicitate din domeniul bancar); se pornește de la

zicătoarea „*buturuga mică răstoarnă carul mare*”; „*mergem la război înainte, și la plăcinte înapoi*” (tx, AC, 13/2002, p. 8) – prin „*transmutatio*” este anulată aliterația din fiecare dintre cele două părți ale construcției bimembre.

2.3.4.3. Incitare

– (Tl) „*Rațiunea criticii impure*”; se constată și utilizarea, de tip substituie, a antonimului (*impur*; AC, 38/2002, p. 14; dezvoltarea motivelor, considerate neonest, ale unor cronici literare): după titlul lui Kant, *Critica rațiunii pure*; „... în timpul acesta, [patriarhul] Teoctist merge în Paradis, alături de clasa muncitoare” (AC, 13/2002, p. 16) – titlul filmului italian *La classe operaio va in Paradiso* (1972, regia Elio Petri, cu Gian Maria Volonte) a fost tradus în românește prin *Clasa muncitoare merge în Paradis*;

– (Rg) „*Puțini am fost, mulți am rămas*” (formulă sarcastică din discursul oral vizând impostura în prezentarea istoriei Partidului Comunist Român, cu puțini membri reali în ilegalitate, cu mulți oportuniști după impunerea la putere) – se pornește de la un text ce poate fi identificat la proorocul Ieremia (42, 1-2), despre trecerea timpului, al cărui rezumat este „mulți am fost, puțini am rămas!”.

2.4. Schiță a unui studiu de caz. Calificativul *mioritic* în discursul public și în textul jurnalistic actual: efecte de «terorism lingvistic».

2.4.1. Cuprins în sintagma „spațiul mioritic”, creație a filozofului și poetului Lucian Blaga, adjectivul *mioritic* (în continuare, M) cunoaște un destin stilistic paradoxal. Valorile conotațiilor rezultate prin substituirea substantivului *spațiu* cu diverse alte lexeme (dispunem de un fișier de peste 50 de contexte, dar, în această prezentare rezumativă renunțăm la trimiteri) se situează între acceptarea decurgând din considerarea filozofică a conceptului căruia îi servește ca denotație și, respectiv, din respingerea agresivă a acestuia.

2.4.2. „Solidaritatea” se manifestă în discursul exegezei și al eseisticii contemporane prin asocierea adjectivului *mioritic* cu termeni din familia ideatică a substantivului din sintagma de bază: *temă, lume, nuntă M, plai, sat, grai, univers, fenomen M*. Acestei viziuni i se

opune aceea a influențării receptorului în direcția respingerii viziunii blagiene, având ca rezultat contestarea și „defăimarea” calificativului însuși. Mimând o atitudine de superioritate permisivă, unii publiciști plasează chiar sintagme din cele formate cu substantivele deja citate în contexte derizorii, plusând însă histrionic în aceeași direcție, prin asocieri cum ar fi *cal*, *bizon*, *măgar*, *consumator*, *fotbal*, *ciobănaș* (!) sau *ritm M*.

2.4.3. Deși manipularea începe de la acest nivel, al scontării unei oarecare empatii, mai ales în textul jurnalistic de comentariu social și politic se preia contestarea conceptului, care a început cândva chiar prin respingerea termenului *mioritic* (C. Brăiloiu, Dan Botta). Atmosfera stilistică contemporană în acest caz a fost inițiată de Emil Cioran (românii – „popor mioritic”), a cărui manifestare de maliție a făcut o adevărată școală, în care s-au... încadrat, de regulă, publiciști dormici să șocheze (chiar, sau mai ales, în afara cunoașterii esenței lucrurilor).

2.4.4. Seducția prin discursul jurnalistic recurge la asocieri depreciative de tipul *filozof*, *criteriu*, *Balcani M*, respectiv *revistă M*, pentru ca incitarea să agraveze tabloul prin calificarea de *mioritic(ă)* a unor referenți din cele mai variate domenii: *apocalipsă*, *blestem*, *conștiință*, *delăsare*, *fetițe* ‘prostitute’, *justiție*, *neant*, *poliție*, *președinte*, *Republică* (numită și *Mioriția!*), *resemnare*, *sovietizare* etc., cu o frecvență uluitoare (nu este evitat nici trivialul: și *orgasmul* poate fi M).

2.4.5. Determinând astfel de substantive (exemplele sunt deosebit de numeroase), *mioritic* poate însemna de la ‘naiv, credul, prost’ până la ‘înapoiat, indolent, leneș, neputincios, grosolan, murdar, perfid, corupt, hoț, depravat’. Prin toate aceste asocieri, adjectivului *mioritic* i se conferă semnificația generală de ‘românesc, român’, definind o entitate socio- și etnopsihologică căreia emițătorul s-ar părea că este exclus să-i aparțină.

2.4.6. Cuvântul a coborât, de fapt, la nivelul de simplă emisie sonoră de semnalizare, de recunoaștere, între ei, a membrilor unui grup ce exercită în discursul jurnalistic un gen de terorism lingvistic,

ca o culme a manipulării prin incitare. Respingerea *de plano* și în necunoștință de cauză a terminologiei simbolice blagiene a devenit un adevărat snobism; fenomenul reprezintă o contraperformanță lingvistică, comparabilă doar cu aceea concentrare semantică și stilistică ce se întâlnește în limbajul infantil și al adolescenților, folosind simboluri verbale generalizatoare (de tipul exclamațiilor „caca!”, respectiv „fuck you!”), la opusul receptării «granulației semantice» din perspectiva căreia consideră *polisemia* informaticienii.

2.4.7. Așadar, în cazurile de „terorism lingvistic”, se denunță, aleatoriu, însăși o apartenență etnoculturală, fapt ce poate fi raportat la alte diferite modalități de manifestare a globalizării în discursul public și în textul jurnalistic⁵.

2.5. Concluzii tranzitorii

2.5.1. Atragerea, prin tehnica de „colaj”, a EDR în textul jurnalistic ilustrează importanța funcției fatice ca una relevantă, cea care individualizează chiar limbajul publicistic cu statutul de nivel „funcțional”. Dar recurgerea la enunțurile de acest tip nu servește doar unei simple finalități de contact cu receptorul, ci reprezintă, frecvent, un mijloc de influențare a acestuia, ca expresie a funcțiilor prin care emițătorul poate să se impună receptorului, cea emotivă și cea conativă. În ultimă instanță, utilizarea EDR atrage atenția asupra formei mesajului, reflectând preocuparea pentru expresivitate. Rolul funcției fatice este dovedit de apariția curentă a EDR în titluri (ca *exordium* sau *peroratio*, cu anticipare); altfel, rezumarea conținutului unui discurs prin titlu poate rămâne la nivelul mijloacelor funcției referențiale. Intenția obținerii unei reacții din partea receptorului (așadar manipularea acestuia) este ilustrată de faptul că enunțurile în discuție reflectă diferite registre ale influențării, de la provocarea simplei empatii, la seducție și incitare. Influențarea este pusă în evidență și de o marcată recunoaștere *sui-*

⁵ Cf. Stelian Dumitrăcel, *Textul jurnalistic: un teren experimental de ambiguitate*, în vol. *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, Iași, Editura Trinitas, 2002, p. 135–150.

generis, de principiu, a prestigiului „învățăturii”, prin parimii (zicători, proverbe și dictoane de diferite proveniențe).

2.5.2. Pentru a aprecia gradul de influențare a receptorului, de la „empatie” la „incitare”, se impun considerate, din perspectiva emițătorului, selecția unui anumit EDR, opțiunea jurnalistului în ceea ce privește materialul lexical prin care intervine în actualizarea EDR și ponderea «contextului minim de relevanță» păstrat, aspecte ce trebuie raportate la tonalitatea stilistică generală a textului; efectul scontat, din perspectiva receptorului, ține de tipologia acestuia ca „lector”, pe scala cuprinzând gradațiile între „pasiv” și „cooperant ideal”. De altfel, în analiza (sumară) a exemplelor oferite în textul de față, am avut și noi în vedere diferite categorii de cititori, explicitând în diferite grade modificările aduse în discursul jurnalistic formulelor canonice ale EDR.

2.5.3. Modificarea textului EDR reflectă preocuparea de a evita impresia unei „îndoctrinări” simpliste a „consumatorului” de mass-media, prin preluarea formulelor canonice ca „discurs raportat”; tendința se manifestă prin recurgerea la modificarea textului inițial. Această „deturnare” este ușor acceptată de receptor datorită prezenței aceluiași mental în vorbirea expresivă guvernată de afect și de emoție, îmbrăcând frecvent registrul și tonalitatea ludicului. Astfel de modificări au fost constatate în evoluția a numeroase idiotisme din fondul tradițional al dacoromânei⁶. Pe de altă parte, „devierile” în discuție au caracter de universalii ale limbajului și se înscriu într-o tipologie ce a fost stabilită încă de Quintilian. Așadar, modificarea (inspirată sau de nivel „kitsch”) a EDR nu este o descoperire a jurnaliștilor, iar, pe de altă parte, jurnaliștii români, în discursuri difuzate pe variate canale ale mass-mediei (precum și în periodice de profiluri diferite) nu se află, din acest punct de vedere, într-o situație specială. Câteva repere: în *Retorica generală*, a Grupului μ, se găsește un paragraf ce se ocupă de „metataxe” în titlurile din presa franceză (III, 5); cochetând cu surprinderea, Gabriel García Márquez protesta

⁶ Stelian Dumistrăcel, *Pînă-n pînzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații*, Iași, Institutul European, 2001, passim.

față de frecvența „parafrizare” în presă a titlului (într-adevăr provocator) al romanului său *Crónica de una muerte anunciada*, punându-și întrebarea „Oare nu sunt în stare ziaristii să-și inventeze propriile titluri?” (RL, 5/1999, p. 23; cf. și § 1.2); în sfârșit, un exemplu din mass-media altor zone: pe canalul tv american „Fox News”, discuția dintr-o emisiune pe tema unei eventuale intervenții americane în Siria, după campania din Irak, a fost titrată „Syri-ous [pentru *serious*] Situation?” (20.04.03, ora 3,15; titlul general: „Future War?”). Am citat mai sus (§ 2.1) și o observație a lui Gunter Reus, profesor de jurnalism la Universitatea din Hanovra (R.F. Germania), subsumată problemei *ficțiunii* în jurnalismul „serios”.

2.5.4. Este ușor de sesizat atracția deosebită pe care o exercită asupra titlului jurnalistic românesc actual anumite EDR din zona *paremiologiei*, unele aparent banale („apa trece, pietrele rămân”), altele șocante („a arunca pisica moartă în curtea vecinului”), cu numeroase variații ce instaurează relații „anormale” între componentele (vechii) forme canonice, după schema tuturor figurilor de construcție, a *discursului religios* (de exemplu, începutul versetului „Pâinea noastră cea de toate zilele”, din „Rugăciunea domnească”), sau reprezentând preluarea unor *titluri* de opere literare (în special dacă au fost ecranizate). Din această categorie, semnalăm atât titluri formulate șocant (cum este cel mai sus-citat al lui Márquez, sau *Cui i-e frică de Virginia Woolf?*, titlul unei piese de teatru a lui Edward Albee), dar și unele al căror enunț au o încărcătură emotivă relativ redusă, compensată însă de relevanța deosebită a mesajului; de exemplu, titlul filmului *Lista lui Schindler*, după cartea lui Thomas Keneally, *Arca lui Schindler*, la rândul-i cu o substituie în sintagma *arca* (salvatoare a) *lui Noe* (serie de substituiri analizată în § 3.1.1.1, unde prezentăm și valoarea de structură matriceală a enunțului „lista lui...”).

2.5.5. Citarea unor EDR provenind din anumite domenii (zona culturii și a beletristicii universale și naționale, religia, paremiologia și folclorul etc.) dovedește că, în pofida tentației (uneori aproape obsesive) de a inova, discursul jurnalistic este, chiar în această formă distorsionată, expresia unei adevărate «culture loyalty». În particular,

în pofida actualizării EDR reprezentând sursele autohtone (în special parimiile), discursul jurnalistic românesc este și reflexul unei incontestabile «language loyalty». Dintre scriitorii români, cei mai prizați în textul jurnalistic contemporan, cu trimitere la titluri și/sau citate din operă, sunt I.L. Caragiale (printr-o promiscuă fraternizare!), M. Eminescu (de la care sunt preluate enunțurile cu accente critice, dar, de regulă, textul eminescian este subminat cel puțin ironic) și, într-o situație specială, prezentată mai sus, Lucian Blaga.

Ultimul este un caz asupra căruia am insistat din perspectiva principiului coșerian al *binelui public*; jurnalistul trebuie (măcar) să conștientizeze faptul că, prin mass-media, în conștiința contemporanilor se propagă și se instaurează o imagine falsificată asupra unui bun cultural (cf. *Introducerea*). Aceasta deoarece termenul *mioritic* a devenit marca unui evident manierism, în spatele căruia se poate ușor distinge o abordare reducționistă. Dacă, de exemplu, despre «structuralism» s-a putut vorbi, la un moment dat, ca despre un «terorism cultural» (N. Manolescu, într-o discuție cu Paul Ricoeur și Bujor Nedelcovici; PRO TV, decembrie 1999, emisiunea cu titlul *Profesiunea mea: cultura*), păstrând proporțiile, în cazul adjectivului *mioritic*, am putea vedea, datorită forțării notei în limbajul publicistic și în discursul public, o specie de «terorism lingvistic». Ca viziune a manipulării, în acest tip de discurs parodic, instituind o adevărată matrice clișeizată, putem identifica, la nivel maxim, terorismul pe care Roland Barthes i-l atribuia limbii ca sistem de reguli, într-o formulare extrem de plastică și de convingătoare, citată și comentată de Umberto Eco; „Conclusion: «À cause de sa propre structure la langue implique une relation fatale d'aliénation». Parler, c'est s'assujettir: la langue est une réaction généralisée. Encore plus: «Elle n'est ni réactionnaire, ni progressiste, elle est tout simplement: fasciste; car le fascisme, ce n'est pas d'empêcher de dire, c'est d'obliger à dire»” (*La langue*, p. 335).

3. Performanță tehnică și discursivă prin utilizarea «enunțului aparținând discursului repetat»

3.0. Din perspectiva performanței discursive, prin comparație cu simple *suprimări* ale enunțului și cu simple *adăugări* (figura de construcție de tip *detractio*) la corpul acestuia (*adiectio*), cum se prezintă marea majoritate a exemplelor grupate după diverse criterii în capitolul precedent, efecte maxime sunt scontate și se obțin prin constructele de virtuozație pe care le constituie rezultatul tipului de adăugare ce combină două EDR. Pe această cale se depășește reflectarea, în parte inertială în textul jurnalistic, a tendințelor naturale ale vorbirii (ca simplu „joc de cuvinte”), ajungându-se la ceea ce, mai ales prin asocierea *ad-hoc* a unor formule din zone diferite ale discursului sau, pur și simplu, a unor formule de contrast, înseamnă retorica privită ca artă și ca tehnică propriu-zisă.

Aceeași tendință o atestă *substituirea* (*immutatio*) unui termen-cheie sau a unei părți, „banalizate”, din enunțul canonic, prin înlocuitori ce au aparența de a institui chiar o contestare a însuși spiritului EDR de factură tradițională, comparabilă cu arta scriitorului (prezentăm exemple din Ion Barbu și I.L. Caragiale), spre care aspiră jurnalistul când restructurează, de exemplu, sloganul perimat.

3.1. Adăugări de virtuozație

3.1.1. Față de tendința mai mult sau mai puțin naturală de reducere, în vorbire, a structurilor bimembre (de tipul „lac să fie...”, „satul

arde...”, „vorba dulce...”, „fă-te frate cu dracul...”), un efect al „artei” îl constituie *generarea* de construcții simetrice. Astfel de manifestări de virtuozitate pe terenul adăugării le reprezintă alcătuirea unor „texte” în care se combină, prin acumulare continuativă simplă, prin intersectare cu suprapunere parțială, dar și cu intersectarea prin dislocare, două enunțuri din diferite categorii aparținând DR: parimie, locuțiune de diferite tipuri (inclusiv calcuri), formulă tehnică, titlu, formulă din discursul religios; și în cazul de față luăm în considerație și alte tipuri de asocieri /fixe/ de cuvinte (nume unor discipline științifice sau chiar nume de persoană de notorietate conjuncturală etc.).

Așa cum am anunțat, există trei tipuri de astfel de „contaminări” între două EDR:

- [a] acumularea continuativă simplă;
- [b] intersectarea cu suprapunere parțială;
- [c] intersectarea cu dislocare.

„Retranscriem” câteva din exemplele de care dispunem pornind, pentru a profita de o vizualizare performantă, de la modelul oferit de transcrierea sub formă de „partitură” (*Partiturschreibung*) utilizată de dialectologii germani pentru a reflecta integral interacțiunea lingvistică (interferări, suprapuneri) din cursul convorbirii în ancheta dialectală (și, de fapt, în cursul dialogului obișnuit), pe care am aplicat-o și noi într-o lucrare de specialitate⁷. În al doilea rând, reprezentăm situația enunțurilor cu ajutorul figurilor geometrice, ceea ce ne permite, pentru tipurile [b] și [c], recunoașterea lesnicioasă a realizării colajului de intersectare pe secvența (secvențele) de identitate lexicală parțială a celor două EDR antrenate în restructurare.

3.1.1.1. Acumulare continuativă simplă:

- „taie frunză la câini
pe banii statului” ,
precedat de „Specialiștii centrelor agricole...” (M, 12.04.96, p. 5);
- „dau piept cu
sensuri unice” ,
precedat de „În București, românii...” (TVR 1, 6.08.01);

⁷ Cf. Stelian Dumistrăcel, în colaborare cu Doina Hreapcă și Ion-Horia Birleanu, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iași, Editura Academiei Române, 1997, p. 183, 252–256, 409.

- „intrarea în pâine a
legii dosarelor” ,
precedat de „până la...” și urmat de „când mulți politicieni se vor răspopi...” (AC, nr. 14-20.10.99, p. 9);
- „Furtună într-un pahar
cu apă tulbure”
(RL, nr. 29/2002, p. 26-27);
- „Istoria literaturii române
de azi pe mâine” ,
titlul cărții, controversate, a lui Marian Popa, Fundația „Luceafărul”, 2001;
- „A fi sau a nu fi
pe lista lui Nicolae Manolescu” ,

titlul unei cronici literare semnate de Alex. Ștefănescu preluând subtitlul de la *Literatura română postbelică*, un tratat al lui Nicolae Manolescu (RL, 42/2001, p. 11; cf. și *supra*, 2.3.2.2).

În texte din mass-media românească ne aflăm în prezența rezultatului unei serii de substituiri având ca punct de plecare aceeași viziune din cultura universală; titlul unui film, *Lista lui Schindler* (*Schindler's List*), pornește de la cartea lui Thomas Keneally *Arca lui Schindler*, al cărei titlu evocă un motiv biblic, „Arca [salvatoare a] lui Noe”. Este o titrare preluată în eseistică sau în comentariul social-politic: *Lista lui Bloom*, după numele politologului american Harold Bloom, autor al cărții *Canonul occidental*, la care face referire, de exemplu, Mircea Martin (RL, nr. 24/2001, p. 12). Dar este puțin probabil ca elemente ale acestei istorii culturale să fie cunoscute de toți cei care recurg în mod automat la model: „Lista lui Ticu” [– Dumitrescu], titlu dintr-un cotidian din Iași (M, 10.01.02, p. 8); de pe internet putem recolta zeci de titluri din ultimul timp după acest enunț clișeizat, în care apar nume de politicieni, oameni de afaceri, manageri din sport și fotbaliști etc., personaje mai mult sau mai puțin cunoscute. Iată doar câteva mostre: *Lista lui Emil* [Constantinescu], Patriciu, Gușă, Năstase, Nicolaescu, Tăriceanu, Hărdău, Olăroiu, Mutu, Becali, Soros, Cozma, Filip (?), Vasile Paraschiv (?) ș.a.m.d. Ca și în alte cazuri, similare, se constată deprecierea motivului de bază; de la ideea de «evidență a salvării» (păstrată la Manolescu) se ajunge la aceea de «evidență a cazurilor grave, a persoanelor asupra cărora

planează o amenințare sau căroră li se pot aduce anumite acuzații». Probabil că deturnarea s-a produs datorită contaminării, chiar involuntare, cu o formulă uzuală având cea de a doua semnificație, „lista neagră”; o probă în acest sens: „lista lui Hărdău” (ministru al învățământului) a fost numită în presă și „Lista neagră a profesorilor propuși spre excludere din învățământ”.

În *Ghidul de lesnicioasă titrare*, „lista lui...” reprezintă structura matriceală pentru ideea „demascare; lucrătură, complot”.

Se poate observa că, în unele cazuri, acest tipul de adăugare se realizează pe baza mecanismului mental al substituirii; receptorul este contrariat când găsește un «ceva» în locul unui «cineva» („a da piept cu...”), respectiv în locul unui «cuiva» („intrarea în pâine a...”).

3.1.1.2. Intersectare cu suprapunere parțială:

– „cere și ți se va *da*

peste bot”,

precedat de „că de mâine schimbăm sloganul...” / așadar cu sugerarea interferării de enunțuri / (AC, nr.13/2002, p. 12);

– „dându-și *aere*

calde”,

precedat de „aerostatul universitar se va ridica pe cerul municipiului [Iași]”

(M, 19.01.02, p. 6 B);

– „De-a *dura*

lex”,

titlul unui articol în care se citează mostre de legi „trăsnite” din întreaga lume, de exemplu, interdicția, pentru francezi, de a-și „dezmierda” un porc cu numele „Napoleon” (ZIȘ, 1.07.02, p. 9 A);

– „La umăr *arm*”

(*aggeldon*)”

(Mircea Mihăieș; RL, nr. 2/2001, p. 2; termenul numește „rapoarte” anonime, pe diferite teme, difuzate pe internet, care au provocat nemulțumirea autorităților din România);

– „Colac peste *pupăza*

din tei”

(Dorin Spineanu, în M, 29.08.01, p. 6);

– „Vai de *steaua ta*

norocoasă”,

ultimele trei cuvinte reprezentând titulatura unei emisiuni muzicale-concurs (AC, nr. 21/2000, p. 16);

– „Cine iubește și *lasă*

vânăta”

(AC, nr. 38/2002, p. 13);

– „O săru-*mână*

spală pe alta”

(AC, nr. 22/2002, p. 10);

– „Plata în *natură*

moartă”

(M, 4.09.99, p. 10 B);

– „Teatru *scurt...*

și cuprinzător”,

prin punctele de suspensie, autorul, Alex. Ștefănescu, atrăgând atenția, grafic, asupra interferării celor două enunțuri (RL, nr. 2/2000, p. 4);

– „Olimpiada *Albă*

ca zăpada”

(EZ, 9.02.02, p. 7);

– „La spartul *Târgului*

de carte....”,

urmat de „: șapte observații și ceva în plus” (RL, nr. 49/2001, p. 17; interferarea enunțurilor este semnalată prin majusculă).

– Pentru intersectarea pe baza unei simple litere, cf. „SEXEROX, pictură cu sexul” (referitor la pictura prin printarea diferitelor părți ale corpului; EZ, 23.02.04, p. 22).

3.1.1.3. Intersectare cu (prin) dislocare:

– „Ai *carte* ai parte

(*de muncă*),

(de credit)”

(EZ, 18.03.02, p. 9);

– „Cu *cărțile* pe față”

de muncă

(AC, nr. 41/2002, p. 16);

– „Cu *Muscă* la arat”,

Mona

precedat de „Specialiștii în agricultură...ieșind”, legendă la o fotografie de grup (AC, nr. 9/2000, p. 2);

– „un veac, de singurătate”,

ce va să vină,

precedat de „Nu *cred* că vom trăi...”; este dislocat titlul unui roman al lui Márquez, printr-o secvență din *Crezul* (RL);

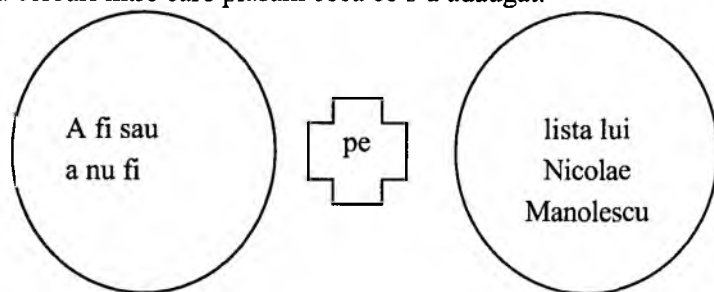
– „Efecte *Colaterale*”

Coca

(Al. Călinescu, în M, 18.06.99, p. 6).

3.1.2. Pentru explicitarea fenomenului de adăugare analizat în paragrafele 3.1.1.1 – 3.1.1.3, propunem și proiecții grafice cu ajutorul figurilor geometrice.

3.1.2.1. Acumularea continuativă simplă poate fi reprezentată prin două cercuri între care plasăm ceea ce s-a adăugat:

3.1.2.2. Pentru a evidenția faptul că intersectarea cu suprapunere parțială se bazează pe existența în ambele EDR a unui termen comun, ce constituie însăși zona de „colaj”, într-o primă „rescriere” am plasat acest termen între semnele $\leftarrow \rightarrow$, indicând apartenența lui la ambele contexte (inițiale); în acest caz, enunțurile de sub 3.1.1.2 se pot prezenta astfel:

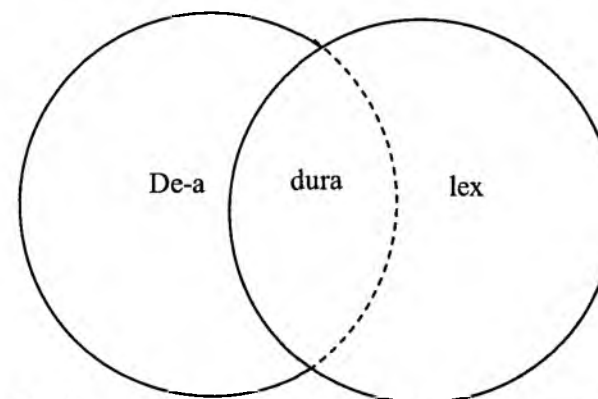
„cere și ți se va $\leftarrow$ da $\rightarrow$ peste bot”

„de-a $\leftarrow$ dura $\rightarrow$ lex”

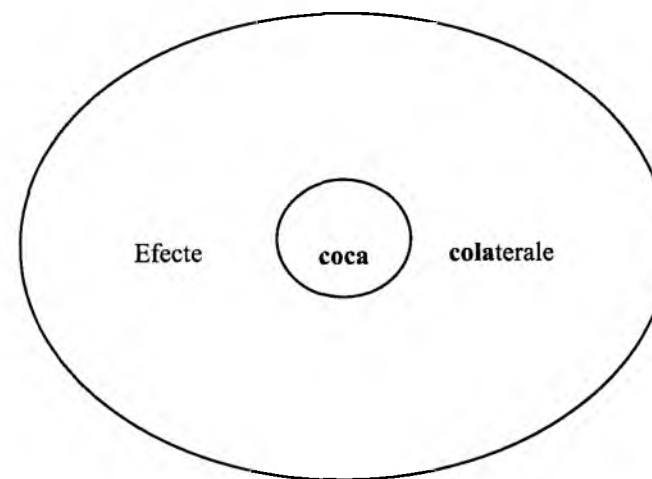
„la urmă $\leftarrow$ arm’ $\rightarrow$ aggedon”

„colac peste $\leftarrow$ pupăza $\rightarrow$ din tei” etc.

Reprezentarea grafică geometrică o poate constitui figura de mai jos: două cercuri secante (am ales un exemplu cu număr minim de cuvinte, spre a reduce dimensiunea figurilor)

3.1.2.3. În ceea ce privește interferarea prin dislocare, o reprezentare grafică sugestivă o poate constitui figura pornind de la două cercuri concentrice (eventual, cu unul numai înscris), sugerând, de asemenea, secvența identică a celor două enunțuri:

3.2. Mariajuri de ocazie prin substituire

3.2.0. Modul natural și obișnuit de a vorbi (Quintilian) a creat și a impus, în orice limbă, un număr impresionant de structuri ce reflectă solidarizarea lexico-semantică printr-un proces care, pornind de la Eugeniu Coșeriu, a fost calificat drept un adevărat „mariaj cvasiobligatoriu” între cuvinte (cf. Bender-Berland, *Publicité* p. 171). Pentru vorbitorii limbii române (și, la rândul lor, pentru vorbitorii altor limbi, folosindu-și propriile vocabule) au devenit veritabile clișee îmbinările ce asociază, automat, unui substantiv un anumit adjectiv: frunza este *verde*, muntele *înalt*, fata *frumoasă*, mama *bună*, bătrânul *înțelept*, iar șarpele *viclean*! Reluarea simplelor calificative automatizate este însă primul pas spre cursa în care vorbitorul comod cade atunci când, apoi, acceptă rezultate ale coerciției sociale și culturale: în practica limbii materne, el are la dispoziție formule „de-a gata”, ce perpetuează nu doar aprecieri standardizate convenabile, ci și adevărate norme de conduită și de totală creditare; la exemple de această factură (vezi seria citată mai sus) pot fi adăugate caracterizări cum ar fi „copil *cuminte*”, „elev *silitor*”, „comandant *viteaz*” etc. Ne aflăm, de fapt, la izvoarele inconștiente ale generării oricărei „limbi de lemn”, care, din perspectivă ideologică, denaturând comunicarea, impune „mariajuri obligatorii” (cf. și § 1.2).

„Revolta” vorbitorului împotriva unor astfel de formule este ocazională și spontană, dar recunoașterea spiritului de contestație în materie de «contextul-găsit-de-a-gata» spre a fi citat în variate împrejurări ne este favorizată de intervenția prin substituire în așa-numitele «enunțuri aparținând discursului repetat». Acestea sunt, în principiu, o ilustrare exemplară în ceea ce privește mariajul *obligatoriu* al cuvintelor din punctul de vedere al competenței idiomatice. Locuțiunile (mai mult sau mai puțin expresive), parimiile și idiotisme, la care s-au adăugat, apoi, reflexele culturii majore (enunțuri din textul religios, titluri de opere literare și citate din acestea, mai ales versuri) au fost mult timp mijloace obișnuite de ornare a discursului devenit, în felul acesta, un text pe care Coșeriu l-a numit de tip „colaj”: în structura discursului construit după „tehnica liberă a vorbirii” apar

fragmente mai mult sau mai puțin „fixe”, reprezentând enunțuri din clasele mai sus-amintite.

Evident, perspectiva de analiză a fenomenului este mult mai complexă; mărturisirea de filiație culturală prin ornarea discursului constituie, totuși, doar un palid reflex al unui vechi mental în domeniul esteticii: după Alexandru Cizek, literatura Antichității greco-romane și a Evului Mediu își făcea un punct de onoare din receptarea (pasivă) a precursorilor, prin simplă *imitatio*; schimbarea opticii, din perspectiva de analiză a esteticii generale, a însemnat, în epoca postclasică, evoluția spre o *tractatio* competitivă, supusă principiilor și regulilor generale ale gramaticii, partea de creativitate manifestându-se prin operații de *adiectio*, *detractio*, *immutatio* și *transmutatio* (*Imitatio et tractatio...*, passim), adică exact după formulele de bază pentru analiza originalității textului literar practicate recent de neoreticieni și specialiști în știința textului.

Reacția de respingere a formulelor de punere sub autoritatea înțelepciunii de împrumut sau a imaginației altora, ca judecăți de valoare sau ca asocieri de cuvinte expresive, se manifestă prin intervenții ce suprimă „norma cunoașterii lucrurilor”, regula congruenței, a „corectitudinii” sau a identității (Coșeriu). Suspendarea tradiției este adesea metaforică, metalingvistică, dar și de-a dreptul extravagantă, fără a contraveni intențiilor generale ale comunicării: scriitorul contează pe capacitatea receptorului de a-i înțelege intenția, astfel că enunțuri aparent imposibile devin „normale” *sui-generis*, aducând în exprimare un element nou în planul funcției estetice.

3.2.1. Vom urmări, la câțiva scriitori, manifestarea acestui tip de subminare a regulii de identitate prin substituiți în enunțuri aparținând discursului repetat ce reprezintă expresii idiomatice, locuțiuni, parimii, „sloganuri” sau simple automatisme ale vorbirii.

Două repere reflectând unghiuri de abordare considerabil diferite găsim la Iacob Negruzzi, în ipostaza de adevărat epistemolog, și, respectiv, la Ion Barbu, poetul al cărui text se lasă, frecvent, atât de greu de preluat conform primei impresii. La cel dintâi avem de a face cu sugestia ironică a substituirii într-un idiotism, demers ce se înscrie într-o suită de discreditare a clișeelelor din discursul public; comentând folosirea, la acest nivel, a expresiei „a se ascunde după deget”,

junimistul propune ca „în interesul imaginii să se zică, de exemplu, «de ce vă ascundeți după scobitoare?»” (*Parlamentare*; subl.n.). Iar Ion Barbu (ce păstrează pentru relevanță doar adjectivul *stâng*, dar atrage în enunț un înlocuitor pentru substantivul suprimat în formula canonică), evocă expresia „a pași /a călca/ cu stângul” (de la „a pași cu piciorul stâng” ‘a începe o acțiune sub auspicii nefavorabile’, spre deosebire de „a călca cu dreptul”), într-o proiecție antropomorfică a melcului: „Vezi? Ieșiși la un descântec;/ Iarna ți-a mușcat din pântec.../ Ai pornit spre lunci și crâng,/ Dar porniși cu cornul stâng,/ Melc nătâng...” (*După melci*).

Câteva probe de virtuozitate, de la scriitori ocazionali până la maeștri ai „destructurării”. Descriind nesiguranța Principatelor la începutul secolului al XIX-lea, prin intervenții succesive (ori simultane) ale rușilor sau/și turcilor, în *Amintirile* sale, scrise pe la 1870, colonelul Grigore Lăcusteanu deturneză sarcastic perspectiva moralizatoare a unei cunoscute zicături bimembre, prin substituirea finalei: „Ce să fac, îi zisei, așa este soarta noastră, a românilor! Care se scoală mai de dimineată, *acela te ia de păr*” (cap. *Arestarea*).

O restructurare de acest tip poate căpăta, uneori, valoarea de fapt de istorie și cultură literară; este vorba de episodul pe care îl putem numi „pâinea exilului”. Într-un interviu, postmodernistul contemporan Mircea Cărtărescu, aflat la Berlin (ca bursier DAAD), intră în dialog, peste timp, cu I.L. Caragiale: „... *beau* și eu *Bier* cu fugiții, mănânc și eu *cozonacul* amar al *exilului* etc.” (RL, 3/2002, p. 12). Tot din Berlin, dar în 1905, Caragiale îi scrisese lui Paul Zarifopol, făcând aluzie la interpretări pizmașe ale unor contemporani privitoare la expatrierea scriitorului (de unde invocarea, în formula restructurată de Cărtărescu, a locuțiunii expresive *a da bir cu fugiții*): „Iubite coane Păvălucă! Am ajunsă-ră [sic!] în sfârșit în Berlin și am și mâncat din franzela exilului”⁸. Este vorba de un produs de... panificație având gust asemănător cu o „pâne” evocată de Alecsandri, la care ne vom referi

⁸ I.L. Caragiale, *Opere*, vol. VII, *Correspondență*, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1942, p. 14.

în continuare. Motivul și enunțul l-au amuzat pe Caragiale; le regăsim într-o altă misivă a acestuia, din aceeași epocă și adresată lui Alceu Urechia: „Plânge-mă. În acest moment pun în gură prima franzelă a exilului” (vezi în aceeași revistă, nr. 4/2002, p. 16). Textul continuă astfel: „Vă salut, cu o foame îndrăcită mânca-v-ar nenea! Complimente lui Metronimidis [Dumitru G. Dumitriu, profesor la Conservator]. Nu mai pot scrie. Mi-a adus băiatul zupa, mă rog frumos. Car” (biletul a fost expediat din „Gara Breslau”) ⁹.

Dar, de fapt, chiar în 1905, Caragiale recusesse la procedeul intertextualității parodice, pornind de la o proprie formulare anterioară; în *Calendarul după Caragiale*¹⁰, foaia pentru 16 decembrie, după apelul „Fraților! Vremea vorbelor a trecut; acum are să sune în sfârșit ceasul faptelor”, citim următoarea parafrazăre a autorilor, preluând formule din textul unui articol al lui Caragiale intitulat *Jertfe patriotice*: „Prezidentul, care mîncase la '48 jimbă exilului în formă de tainuri turcești, la Brussa, la 11 februarie, către ceilalți conspiratori, care, scrișnind din dinți, îl aclamă ridicînd pumnii încheștați, știut fiind că[,] într-o conspirațiune, zgomotul e interzis”.

De altfel, sintagma *Franzela exilului* a fost aleasă de Alexandru Solomon drept titlu pentru un scenariu înfățișând anii berlinezi ai lui Caragiale (RL, 4/2002, p. 10).

Motivarea unei filiații lexico-semantică *jimbă – franzelă – cozonac*, pe durata a mai mult de un secol, i-o datorăm lui Alecsandri; o formulare „pâinea amară a exilului” reprezintă titlul pe care acesta intenționa să-l dea unei scrisori din 1881 către Ion Ghica, comentând sarcastic sloganul utilizat, după 1848, de politicieni care-și revendicau statutul de „martiri” ai Revoluției; pâinea invocată de aceștia ar fi fost „plămădită cu o parte din făină neagră, mucedă, aprinsă și cu trei părți din lacrimi de crocodil, de zeamă de mădrăgună și de bocite patriotice”. Sarcasmul lui Alecsandri este urmarea precizării situației:

⁹ Vezi *Mitică și Nenea Iancu la Berlin sau Caragiale în exil*, roman documentar de Bogdan Rădulescu și Olga Rusu, Iași, „Princeps Edit”, 2006, p. 13.

¹⁰ Alcătuit de Călin-Andrei Mihăilescu, Liviu Papadima și Rodica Zafiu, Editura „Curtea Veche”, București, 2002.

cei mai mulți dintre revoluționari s-au exilat „de bună voie” fie la Paris sau Viena, fie la Constantinopol, unde Ghica, de exemplu, a avut „mulțămirea de a da ospitalitate cu pâinea amară a exilului și cu *alte catafuri* (subl.n.) la mulți dintre compatrioții noștri”. Mai mult, „după revenirea noastră în patrie, ne-am gândit adesea la dânsa, mărturisind între noi că era destul de albă și nu tocmai *amară*”¹¹. Prin ultimul cuvânt din citat, trimiterea, evidentă, este la proverbul „fie pâinea cât de rea, tot mai bună-n țara mea”, abordat, așadar, în perfectă viziune postmodernistă de astăzi, de Vasile Alecsandri.

Iată însă, în sfârșit, la Mircea Cărtărescu, revenirea de la *cozonac* la *pâine*, într-un enunț în care acest aliment se întoarce într-o... *acasă* în ipostaza paradoxală de «străinătate». În revista „Echinoc” (nr. 3-6/2006), Mihai Goțiu consemnează impresii ale poetului încântat de primirea ce i-a fost rezervată în Bulgaria, cu ocazia lansării unei cărți: „Nu mă știam un star occidental, ci tot un amărăștean din zonă, un ins dintr-o cultură mică și fără perspectivă. Uneori simt că întreaga lume e patria mea și doar România este străinătatea. Simt că mănânc, la București, pâinea amară a exilului” (după comentarii ale lui N. Turtureanu; ZIș, 28.08.06, p. 6). Este vorba, așadar, de o matrice stilistică ce-l preocupă și pe Mircea Cărtărescu.

3.2.2. O exemplară schiță de „anatomie” a funcționării acestei figuri de construcție am descoperit-o tot la Caragiale. Proba de maximă virtuozitate se află într-o proză scurtă, în care termenii unei *formule* (ținând de tipul general) *de comparație* suferă substituirii succesive, în trei etape, marcând, gradat, trecerea de la glumă la ironie. În povestirea (cu tentă autobiografică) *O cronică de Crăciun...*, ratarea producerii articolului cu titlul respectiv de către „un valoros colaborator” al revistei „Revolta națională” se desfășoară pe fondul vremii nefavorabile, ca element de cadru natural, convocat ironic, după rețetarul poetico-retoric al... dramelor. Enunțul canonic al formulei de comparație apare chiar în fraza de început a textului, când se pune la cale scrierea cronicii, pe la sfârșitul lui noiembrie, pregătindu-ne, astfel, pentru... catastrofă: „ploaie, ninsoare, vifor,

să nu scoți un câine afară din bordei” [1]. Neliniștea persistă în zilele când articolul trebuia (dar nu a mai fost) dat la tipar, timpul urât fiind descris prin adaptarea formulei la statutul personajului în discuție: „... spre Ignat..., plouă, ninge, îngheață, se topește; vifor orb; o vreme să nu scoți un reporter afară din redacție” [2]. În ajunul Crăciunului, culpabilul apare în compania preotului, socrul său, venit „să ne heretisească cu Nașterea”, în pofida intemperiei: „Ș-afară-i grozav și plouă și ninge și pică și-ngheață... o zloată cumplită... un vifor nebun... o vreme prăpăd! să nu iasă un popă afară din casă” [3]. Este fraza de încheiere a textului.

Prezentăm schematic elementele de cadru:

	I	II	III
[1]	/a scoate/	/câine/	/bordei/
[2]	/a scoate/	/reporter/	/redacție/
[3]	/a ieși/	/popă/	/casă/

Considerând ansamblul, constatăm că variația minimă are loc cu referire la acțiune (coloana I): „să nu *scoți*” [1], [2] → „să nu *iasă*” [3], deși (sau tocmai pentru că) aici se află terenul pentru marcarea atitudinii naratorului, întrucât verbul [3] subliniază ideea de „stăruință” (ba chiar de „sfruntare”, date fiind împrejurările) a celui care, la urma urmelor, putea să *nu iasă*! Formal însă, turul de forță se realizează, paralel, în zona obiectului direct (coloana II): câine [1] → reporter [2] → popă [3] și în cea a localizării (coloana III): bordei [1] → redacție [2] → casă [3], semnalând, treptat, trecerea spre glumă și ironie. De remarcat că, în acest caz, enunțurile în care apar substituirile în serie structurează însăși narațiunea.

3.2.3. Instaurarea, prin substituție, a unor relații „anormale” între componentele a diferite enunțuri ce reprezintă mariajuri obligatorii în frază ne atrage atenția asupra unei observații a lui Eugeniu Coșeriu: „Dacă absurditatea se poate gândi, se poate și exprima” (*Competența*, p. 44-46).

Iar dacă reformularea unora dintre exemplele prezentate aici contrazice numai parțial enunțul consacrat convenind gândirii logice,

¹¹ V. Alecsandri, *Opere*, IV, Minerva, 1974, p. 695-696).

asemenea „reușite” se găsesc cu zecile chiar într-un singur număr din „Academia Cațavencu” (hebdomadar specializat în acest tip de exerciții stilistice), o strategie redacțională preluată de numeroase periodice de astăzi. Ne mărginim însă doar la câteva probe dintr-un număr (25/2004) al „Dilemei vechi”, o publicație ce dezvoltă un cu totul alt discurs general. Dacă I.L. Caragiale este preluat și *ad-litteram* (*Eu cu cine votez?*), în titlurile unor pagini, rubrici sau articole putem ușor recunoaște nu numai deturnarea unui „celebru” slogan (*Dilematici de pretutindeni, vă ascultăm...*), ci, în primul rând, dezmembrarea (intimității) unor cuvinte, formule tehnice, sintagme sau locuțiuni, componentele fiind împinse spre noi mariajuri: „Trend/ințe”, „Țilc-show”, „Libertatea de impresie”, „Cu ochii-n 3,14”, „Fostul (ș)lagăr comunist” etc.

Desigur, din punct de vedere strict tehnic, nu interesează faptul că unele apariții (din cele citate anterior sau din cele care pot fi găsite ca titluri și în multe publicații de nivel ce apar la Chișinău sau la Bălți) sunt, totuși, nevinovate alcătuiuri... struțocămilice. Sub imperiul faticului, un autor (dar, în primul rând, un secretar de redacție sau poate un „titlier”) cu destulă imaginație, pentru a atrage atenția cititorului, poate recurge la cele mai neașteptate mariajuri de ocazie având ca punct de plecare structuri matriceale care, intrată în memoria socială, se bucură de suficient prestigiu pentru ca intenția de comunicare să fie identificată.

Este interesant de observat că, pe baza unor EDR în vogă la un moment dat, se poate ivi, în primul rând prin *substituire*, o mare bogăție de variante pornind de la enunțul canonic și, ceea ce este mai important, variația de forme reflectând diferite registre ale comunicării, care conduce de la „stilul înalt”, până la cel „vulgar”, poate fi avantajos coroborată cu problematica specială a *proximicii*. Din perspectiva așa-numitului „limbaj al trupului”, variantele restructurate pot fi raportate la situațiile în care se găsesc comunicatorii din punctul de vedere al „spațiului comunicării”: de la registrul *public formal*, corespunzând «spațiului public», prin registrul *public informal*, corespunzând «spațiului social», până la registrul familiar și ludic, ce acaparează «spațiul personal» și pe cel «întim».

Exemplificăm cele afirmate selectând variații pe tema „Podul de flori” (de peste Prut), un slogan a cărui biografie și multitudine de restructurări sunt prezentate în partea a treia (§ 4.3) și care a devenit un „lexico-metru” de presă al relațiilor dintre România și Republica Moldova, relații ce nu au stat totdeauna și nu pot sta doar... *pe roze!* Într-un *Ghid de lesnicioasă titrare...*, inventarul variațiilor respective, în cadrul secțiunii *Relații externe*, ocupă o poziție consolidată.

În schema care urmează sunt puse în lucru criteriile de analiză anunțate anterior:

Enunț canonic	Diferite variante de restructurare a EDR			
	Registrul public formal	~ public informal	~ familiar (ludic)	
	Spațiul public	spațiul social	~ personal	~ intim
Podul de flori (de peste Prut)		pod de fiole pod de cărți pod de kilowați poduri de bani poduri economice	pod de vize pod de spini pod de cerșetori pod de parale poduri de vorbe ~ de lamentații	

Iată, aşadar, că fluctuațiile de expresie prin mariajuri de ocazie care, grupate, dau impresia, derutantă, a unui pod... giruetă, pot reprezenta repere pentru reconstituirea simptomatică a unor pagini de istorie contemporană.

Partea a III-a

**LIMBAJUL PUBLICISTIC DIN
PERSPECTIVA CONTRACTULUI DE
COMUNICARE. RADIOGRAFII**

▣ **Introducere:** ipostaze ale blocajului comunicării

▣ **Avataruri ale pronunției și ale scrierii**

➤ Mătăo, cu pruna-n gură ➤ Calabria, după Slobozia
➤ Germana, în suferință ➤ Scrierea „emailată” ➤ Sedilele
autorității

▣ **Deictice pseudoperformante și interferențe ale registrelor**

➤ În luptă cu „deci” ➤ „Haideți” moderator ➤ Verb-scrib-
reguleta ➤ Nu deranjați huștele! ➤ Plagă înjunghiată și
 comprimarea craniului ➤ Medalie de escroc ➤ „Exploatație”
vs. „asociație”

▣ **Sub semnul modelului și al clișeului**

➤ Modele perene: *Biblia* și Nobel ➤ Substituiți în enunțul
aparținând discursului repetat ➤ După colbul școlii ➤ De la
Márquez citire ➤ Contagiunea prin „lemn dulce” vs. enunțul
performant ➤ Fotbal și semiotică ➤ Ciocoisme de tranziție ca
„relaxare” a discursului

▣ **Mozaic de actualitate**

➤ Vișadevie ➤ Urbi et orbi ➤ Podul giruetă ➤ Bătrânul Continent
➤ Încadrarea lingvistică ➤ Eleva România

▣ **Încheiere:** deziderate și avantaje ale respectării clauzelor
unui contract

Introducere: ipostaze ale blocajului comunicării

1. Prin prezentele radiografii ale limbajului jurnalistic ca reflectare complexă a discursului public (el însuși o componentă a acestuia din urmă), în condițiile unor bizare bulversări culturale strict contemporane, analizăm câteva categorii de fapte deviate, cauzate de trăsături ale unui jurnalism și, în egală măsură, ale unui mediu politic-social în schimbare, ale căror raporturi cu publicul-țintă sunt, adesea, măcar confuze.

O primă reacție, destul de obișnuită, față de un atare demers, mai ales când adoptă optica și tonalitatea corectivă, este aceea de hotărâtă (dacă nu și de violentă) respingere, persoanele în ascensiune din mass-media (dar nu numai acestea) refuzând „dascăleala”, iar manageri ai domeniului, cu surprinzătoare suficiență, contestând chiar „școlirea” propriu-zisă, ce ar produce gazetari „de incubator”. Pe de altă parte, oamenii din viața politică, din executiv, la diferite niveluri, sau din legislativ (o „clasă politică” este o problemă de tradiție, vocație și educație), se bucură sau profită de imunitatea ignorării unor neliniști sau aspirații pe terenul comunicării (exceptând campaniile electorale), ceea ce, de fapt, nici nu este o noutate în viața publică românească; aceasta a cunoscut doar câteva decenii de exercițiu parlamentar, presupunând și responsabilitatea față de o societate civilă în proces de înfiripare, pornind de la sfârșitul secolului al XIX-lea și până la instituirea dictaturilor, spre mijlocul secolului următor. Respectivii, astăzi, sunt prea puțin preocupați de un discurs performativ (prin proprietate, adecvare și expresivitate), deoarece se cred îndreptățiți și,

probabil, sunt satisfăcuți să facă față nivelului transmiterii și, mai curând, celui al aplicării de „dispoziții” și „directive”.

Sunt încă și destui jurnaliști, din vechea generație, care se complac în enunțurile „verificate” ale limbii de lemn, deși încearcă să-i lubrifieze încheieturile cu lexic și turnuri de sezon, după cum unii dintre cei tineri au devenit victime ale simplificării discursului, modelat de comunicarea de pe internet și din domeniul publicității, adesea văduvită chiar de pregnanța sonurilor prin grafia internaționalizată a tehnoredactării mesajelor „e-mailate”.

Departe de a face caracterizări reducionista, cu atât mai mult cu cât nu avem nici cele mai firave motive ale unui „laudator temporis acti”, plasându-ne în corul celor pentru care exclamația „tineretul de astăzi...!” exprimă un visceral pesimism (pe care prestația multor jurnaliști de astăzi îl fac, oricum, ridicol), nu putem, totuși, să ignorăm îngrijorătoarea relaxare a exigențelor profesionale în limbajul jurnalistic strict contemporan în ceea ce privește ortografia (respectiv pronunția), vocabularul și gramatica, dar și structura, tehnica enunțului, de la modelul neasimilat la clișeul banal sau agresiv, chiar dacă de factură actuală (cf. și II.1).

2. Datorăm cititorului, de la început, mențiunea că grupajul de texte care urmează reprezintă o selecție ad-hoc din câteva cicluri de articole, revăzute și, uneori, completate și actualizate, pe teme de fonetică, gramatică, vocabular, stilistică și retorică, din perspectiva pragmaticii comunicării, publicate începând din anul 1997, în rubrici de profil ce ne-au fost puse la dispoziție de periodice ieșene (acestea au fost indicate în *Introdúcere*) și, în cadrul proiectului „Limba noastră-i o comoară” (aprilie-mai 2006), de „Jurnalul național”. La sfârșitul textelor, între [], indicăm anul apariției și marcăm, prin P.S., eventuale completări.

Acest fapt explică, mai întâi, referirea la date ale momentului și, apoi, mai important, modalitatea stilistică a scrierii, una de adaptare, la anumite publicuri, a tratării problemelor unei actualități (oarecare) a limbajului, prin prisma istoriei limbii, a exigențelor etimologiei și semanticii termenilor și a expresiilor, având ca model general, așadar

mutatis mutandis, magistrala exegeză prin care Victor Klemperer a radiografiat distorsionarea limbii germane pe terenul discursului public în epoca nazismului: în pofida gravității temei, lingvistul nu este condus doar de responsabilitatea omului de știință, ci este preocupat și de cerințele esteticii, ale bunului-gust și ale bunului-simț (cf. *LTI, la langue du IIIe Reich. Carnets d'un philologue*).

Articolele noastre pornesc de la exerciții de aplicație, prin discuții și referate de la orele de seminar, pentru temele propuse la cursurile de specialitate, inclusiv la masteratul de profil de la Departamentul de Jurnalistică și Științe ale Comunicării de la Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași.

3. Întrucât numai prin cunoașterea, mai întâi strict tehnică, a componentelor și a funcționării și funcționalității vorbirii se poate atinge un nivel minim, obligatoriu, al comunicării jurnalistice, considerăm că, înainte de intenția de a se impune prin charisma unui stil personal (specific textelor „de comentariu” sau „de opinie” și chiar „de divertisment”, caracterizate dominant de limbajul „emotiv”), ziaristul trebuie să-și formeze și să-și nuanțeze discursul potrivit așteptărilor și posibilităților receptorului, tinzând totodată și spre cultivarea gustului și a pretențiilor acestuia. Chiar atunci când, la început, numele nu-i este indicat, respectiv semnătura lui nu se află alăturată decât materialelor reprezentând știri, relatări și reportaje (unele de câteva sute de cuvinte) de la fața locului, statutul de începător impunându-i sau rezervându-i accesul numai la limbajul „enunțiativ”.

4. Urmărind obținerea doar a unor parametri minimi (din perspectiva cod – mesaj), atingerea exigenței de bază privind evitarea ambiguității, în diferite ipostaze, și, în fond, a blocajului comunicării, operația de conștientizare la care ne referim nu poate fi proiectată (și este greu să fie acceptată), limitat formativ, din optica așa-numitei „cultivări a limbii”, didacticizată și implicând noțiunea de coerciție; atitudinea este respinsă, la nivelul exegezei, chiar de considerarea acțiunii permanente a *tendințelor* limbii, opțiune ce a dus, în secolul

trecut, la scrierea unor gramatici (aparent provocator intitulate) „ale greșelilor”. Apoi, din perspectivă socio- și psiholingvistică, „cultivarea” presupune și condiția unei siguranțe apodictice generând impermeabilitate la fluctuațiile uzului, la creativitatea vorbitorului în postura de emițător sau de receptor. Din aceeași optică, mai intră în joc și suspectarea „instructorului” de pretenția de omnisciență, de egocentrism într-un demers didactic „teacher-centered”.

Recunoașterea, prin ceea ce am putea numi „echolocație” în mediul și spațiul didactic, a acestor carențe de comunicare (în fond), poate duce la respectarea, empirică, a regulilor jocului caracteristice demersului „student-centered”. Opticii în discuție îi corespunde, în planul conduitei, orientarea instruirii pe terenul laturii materiale, al limbii, în conformitate cu viziunea *ecolingvisticii*, o bine găsită etichetă pentru o ramură de aplicație preponderent sociolingvistică a științei limbajului, care, printre altele, după Alwin Fill (*Ökologistik. Eine Einführung*, Günter Narr Verlag, Tübingen, 1993), are drept preocupare cunoașterea interacțiunii dintre limbă și lume, dintre vorbitori și dintre grupuri de vorbitori, în condițiile asumării unei diversități de relații corespunzând diversității sferei fenomenologice.

Din perspectiva invocată, didactica având ca obiect utilizarea limbii în discursul jurnalistic le propune studenților observarea faptelor la nivelul „vorbirii”, concretizate în prestația jurnalistică și confruntarea acestora cu ceea ce înseamnă „normă”, dar mai ales „sistem” (după trihotomia Coșeriu), cu raportare la funcția primordială și esențială a limbajului, aceea comunicativă.

5. În această secțiune a lucrării noastre, asumându-ne, cu riscurile implicate, rolul de ghid în cunoștință de cauză și cu oarecare practică în domeniu, prezentăm secvențe ale unor analize referitoare la pronunția profesioniștilor (cu mai multă sau mai puțină experiență) în emisiuni de televiziune și de radio (capitolul 1), la parazitarea enunțului prin deictice, contraproductive însă în ceea ce privește organizarea pragmatică reală a discursului (unul textual, „deci”, altul personal, „haideți”), aparținând, de fapt, unei retorici a consimțământului, și la manifestări ale interferenței registrelor lexicale

(capitolul 2). Un alt domeniu de interes (în capitolul 3) l-a reprezentat, mai întâi, strategia de a recurge la modelele perene, citatul clasic propriu-zis și frazeologismele, acomodate, surprinzător la primul impact, și în discursul jurnalistic, conform tipologiei „figurilor” de construcție ce acționează, ca o „universalie” a limbajului, în modificarea enunțurilor aparținând „discursului repetat” (Coșeriu), cele consemnate încă de Quintilian, în *Institutio oratoria* (la care ne-am referit anterior); în al doilea rând, observăm ipostaze ale clișeului lingvistic, aparținând „limbii de lemn” mai vechi sau mai noi, respectiv, ale prețiozității exprimării, ca expresie a unei specii de adevărată „jurnaleză” („Newspaper Language”, obiect de interes al lui Nicholas Bagnal; o penetrantă, dar și spirituală prezentare a cărții a semnat Felicia Antip, în „Adevărul literar și artistic”, 11.05.1997, p. 15). În sfârșit (în capitolul 4), printr-un mozaic, urmărim expresii ale tentației senzaționalului: distorsionarea datelor de domeniul culturii în atmosfera de cancan, convocarea sloganului ce epatează, forțarea semanticii cuvântului și mimetica clișeului de facilă seducție.

Dar, ca regulă generală, pe terenul alegerii stilului unei comunicări ținând publicuri variate, niciun „maestru” nu-și poate permite sentințe fără drept de apel și nu poate da rețete de bună... conduită cu iz scolastic. În primul rând pentru că, dată fiind situarea publicisticii între informație și *show-business*, s-a produs contaminarea acesteia cu *entertainment*-ul, având ca rezultat fenomenul numit prin termenul de *infotainment*, un reflex, după numeroși profesioniști din mass-media, al înseși cerințelor „consumatorilor”, cu urmări importante asupra evoluției limbajului publicistic, care combină informația cu opinia, în registru ludic. Firește, această situație nu descurajează analiza de confruntare în materie de opțiuni, reale sau numai virtuale.

Din punctul de vedere al structurării textului, precizăm faptul că, acordând prioritate limbajului jurnalistic, în dispunerea materialului nu am proiectat secțiuni aparte referitoare la discursul „public”. Întrepătrunderea și condiționarea reciprocă a celor două ipostaze ale comunicării fac nu numai dificile, ci chiar inutile distincții graduale între neajunsurile (dar și performanțele) jurnaliștilor și ale oficialităților, categorii socio-culturale comparabile chiar involuntar ca

modele și antimodele din perspectiva publicului larg, telespectatori, ascultători de emisiuni radio, cititori de presă. Dar primii au un interes justificat de a cunoaște nivelul de cultură și mentalul reflectate de „anatomia” și relevanța discursului principalilor interlocutori cu care se confruntă în fața opiniei publice, aspecte asupra cărora ne-am oprit, mai îndeaproape, în paragrafe din capitolul al doilea.

În ansamblu, discuțiile asupra temelor abordate urmăresc aspecte, adesea neconștientizate, ale funcționării contractului de comunicare (de lectură sau interlocutiv). Din postura de avocat al publicului, ne interesează, în primul rând, *relația* pe care mass-media și personajul din viața politică i-o propun acestuia din cauza exprimării deficitare: neglijarea involuntară, sau ușoară desconsiderare complice, ca dinspre vedetă spre fanii atoatepermisivi?

1. Avataruri ale pronunției și ale scrierii

1.1. Mătăo, cu pruna-n gură

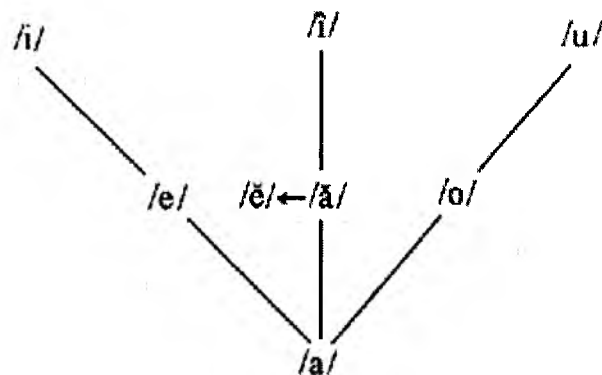
Sper să îl pot convinge pe [tehn]redactorul textului să găsească în baza de (insert) simboluri a calculatorului grafemul potrivit, sau să caute un font, la care să recurg în continuare, pentru a reda cuvântul din titlu ca *mătăo*, așadar cu un aspect în care cititorii vor recunoaște mai ușor literarul *meteo*!

Dar, una apăsă pe ecran și spre alta aspira prezentatorul fenomenelor atmosferice de la un canal *tē vē*, a cărui *ēmisiunē*, după ce anunța pronosticurile *pētru următoarēlē zilē*, se încheia cu *salutarē*, un orădean se pare, promovat la „centru” dintre colaboratorii locali, pentru un scurt program despre ploi, vânturi și *tēmpēratură*. Nonconformismul acestuia (și pe teren... ne-ortoepic) a sedus. Așadar, prin aplicarea unei noi grile de programe la PRO TV, respectivul a devenit „amfitrionul” unei emisiuni matinale ce i-a oferit un spațiu incomparabil mai larg de manifestare a dezinvolturii sale de factură molcom „jmecherească”, dar, spre îngrijorarea noastră, și ocazia să „aranjeze” fonetic un număr sporit de cuvinte ale limbii române. Iată câteva probe: „Iartă-mă, *tē* rog, că *intērvin pēstē tinē!*”; „*Cē* mai *ē* nou *pē* la *Bēlgrad?*” (29.03.99). Exemple dintr-o secvență sonoră ulterioară: *imēns*; *anumē*; Hristos *înviē*; *Paștēlē*; *ăsta ēstē* paradoxul; *spēr*; *rēpēt*; imagini *grăitoarē*... (4.04.99, ora 19,30).

Acest „new-look”... sonor nu a scăpat neobservat concurenței: după câteva zile, la doi (tot) tineri (dar) și spirituali prezentatori de la „ANTENA 1” am surprins, credem, replica ironică: „Să vorbim *altfēl* într-o *ămisiune* ca asta, *suntēm ăntēlectualī*, cum *sē spunē*...” (am

citat din memorie). Dar mulți aud, puțini selectează, iar această tentație fonetică aparent *elitistă*, după ce a fost consecvent ilustrată la TVR de „prețioasă” Anca *Toadër*, contaminează accidental și pronunția altor spicheri (Cristian Marinescu, Gabriela Avram și Mircea Radu). Iar la PRO TV, cu aceeași rostire cochetează Lucian Mândruță (vorbind la *têlêfon*), pe când Andreei Esca, Adrianei Murariu sau, dintre invitați, lui Ilie Șerbănescu, profesionalismul și rafinamentul par să le asigure imunitatea. Și nu veți surprinde asemenea contorsionări vocalice, de exemplu, nici la realizatorii emisiunilor de la postul de radio „România cultural”.

Deși nu acceptă rolul de „gardieni” ai domeniului, lingviștii preocupați de ceea ce înseamnă *cultivarea limbii* nu pot ignora, totuși, posibilitatea transformării, pe calea unora dintre cele mai „prizate” segmente ale audio-vizualului, a unei **abateri** într-un **model** de rostire. Căci este vorba, în cazul de față, de promovarea unei modelări *ne-naturale* a pronunției (cu pretenții) literare, de vreme ce contrazice un principiu de bază al vorbirii, cel al minimului efort, prin infiltrarea, printre fonemele limbii literare, a unei vocale cu timbru indecis, între *e* și *ă*, semnalată anterior de Mioara Avram și descrisă de Valeria Guțu Romalo (1977 și 1979; vezi articolul nostru citat mai jos) ca un *e* realizat cu deplasarea locului de articulare spre *ă*; pentru poziția pe care încearcă să o cucerească „intrusa”, trimitem la figura de mai jos, cea a „triumghiului” vocalic al limbii române:

Cum se explică acest „*e* din *ă*” sau „*ă* prin *e*”? (a cărei articulare poate fi verificată, de preferință în fața oglinzii, cu oarecare efort al mușchilor faciali). Departe de a fi invenția unor rafinați aparținând vreunui „New-Deal” în materie de pronunție, deslușirea se află în conservarea unor amprente regionale și în realizări „normalizate”, dar numai când *e* este precedat de *i* semivocalic: *ê* apare curent la ardeleni pentru un *e* precedat de sunete „palatale” (*biñê, dulcê*) și cei mai mulți dintre români, susținea Pușcariu, articulează, de fapt, *iêl, foaiê, paiê* etc.

Pe de altă parte, continuându-se o veche tendință a limbii române (pronunțăm, literar, *ieu, ieste*, deși scriem *eu, este*), în Moldova, dar și în graiuri din estul Munteniei, este activă o diftongare numită de Pușcariu „țărănească” (*Rostirea*, p. 143), iar de Emil Petrovici „moldovenească”, în cuvinte vechi (*liene, mierz*), dar și în neologisme: *ieclipsă, ieducație, ielev, iEuropa*, (a) *ievacua, iecsemplu*, (a) *iezita*, respectiv *continient, fiebră, mietodă, vieteran*¹. Dusă la ultimele consecințe, mai ales la vorbitori cultivați din sudul țării, pronunțarea acestor cuvinte tinde să devină *iêlev, iêcsemplu, miêtodă, fiêbră* etc.

Școala este activă în combaterea acestui tip de diftongare „urâtă” (vezi și „*alee*, nu *aleie*”), astfel că, strâmtorați de regula în discuție (la care ar putea fi adăugate și altele, privind finala cuvântului), elevii, în primul rând cei bucureșteni, evitând, așadar eliminând diftongarea, ajung la rostiri emfactice, care forțează nota. Faptul nu aparține liberalizării discursului public de după decembrie 1989. După texte înregistrate din emisiuni radio și tv în anul 1979, am transcris, în secvențe compacte din enunțuri (în registrul public formal), rostirile afectate ale unor nume proprii de tipul /*êminescu*/, chiar /*ăminescu*/, /*êliade*/, /*êlveția*/ și, mai departe, *repartizat, dêpus, încrêdêrê, undê, niștê, carê, zilê*. La aceștia, realizarea lui *e* ca *ê* nu este însă străină, în subsidiar, nici de tendința dialectală sudică *de > dă, din > dîn, pe > pă* (de aici, așadar, *dăvreme, dăputat*, respectiv *păsemne* și *pântru*).

„Modelul” Bucureștiului a prins ușor, tot printre tineri; la elevii din Sibiu, Brașov sau Oradea (pentru care această pronunție aparent

¹ Pentru o analiză „tehnică” aprofundată, cf. Stelian Dumistrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 84–88.

degajată din perspectiva discursului se datorează, de asemenea, unor realizări fonetice regionale din perioada preșcolară) am notat, ca și la o arădeancă, *măserie*, *vederă*, *oamăni*, *toată*, *sută*, *bină*². Și, tot în registrul public, între *e* și *ă* se străduiesc să articuleze un *e* pasibil de diftongare și elevi de liceu din Vaslui sau Botoșani.

Dar, la urma urmelor, de ce ne preocupă acum acest *ă*? Pentru că dezinvoltura (de liceeni afectați din București, asimilată forțat de provinciali bucureștenizați) și improvizația prejudiciază modelul de limbă literară (referitor la pronunție) în drept să-l pretindem audio-vizualului, contaminat însă și de numeroase alte dialectisme; un mai tânăr comentator sportiv de la TVR ne atrage spre sonoritățile zonelor periferice ale Capitalei, descriind animat *desfășurarea* unui *jioc* de fotbal în care, la un moment dat, *șease* sau *șapte jiuători* au apărut *dejea* în sprijinul *fundașului* aflat până atunci singur în fața portarului, de *erea* să se producă o situație de să te apuce *jealea*, nu altceva.

Cade însă ștacheta și în ceea ce privește pronunțarea numelor străine, preluând obscure modele: de la *Osefia* și *Deghestan* (TVR 1; 20.03.99, ora 14), la „românizarea” forțată a cuvintelor germane de diferite categorii, aspect căruia îi vom consacra un paragraf aparte.

Oare este de așteptat ca rolul de a păstra modelul literar ce s-a cristalizat, pe îndelete, începând cu tipăriturile lui Coresi până la 1860, prin veriga „convenției” de la jumătatea secolului al XIX-lea dintre Heliade Rădulescu și scriitorii de la „Dacia literară”, să revină unui număr în descreștere de „inițiați” din țară sau poate, în măsura în care se atenuează accentul implementat de rusificarea de până mai ieri, posturilor de radio moldovenești și Televiziunii de la Chișinău?

N-ar fi de mirare ca moldovenilor, confrunțați cu *dă cē*, să li se pară că nici *di ci* al lor nu este de lepădat. Dar, *de ce?* [1999]

*

Pronunția în discuție dovedindu-se încăpățănată, ba chiar consolidându-se, ne-am simțit obligați să-i observăm evoluția și efectele în planul pragmaticei comunicării. Mai mult, vrem s-o scoatem și din

² Pentru o analiză strict lingvistică, vezi articolul nostru *Limbă literară și dialect în mediul școlar*, „Limba română”, nr. 3/1981, p. 274–276.

dubiul grafic reprezentat de transcrierea *ă*, „demascând-o” ca îngemănarea/mezalianța dintre *e* și *ă* învecinate, cu suspectarea, la unii dintre tinerii spicheri, moderatori și animatori de programe, a vorbirii... cu pruna-n gură sau poate, efectiv cu guma-n gură.

În căutarea originalității dezinvolve – și prin ritm alert și rostire degajată în stare să-i atragă șocant pe unii ascultători și să le asigure admirația fanilor (dar cu sfidarea vorbitorilor rămași pragmatici) – profesioniștii în discuție, mai ales când sunt moldoveni, după un vag model bucureștean-dâmbovițean, depășesc astfel atât pronunțiile regionale *di ci?* și *di pi*, cât și pe cele literare *de ce?* și *de pe*, ajungând, pentru *e*, la un incert diftong /eă/, în *deă ceă?*, respectiv *deă peă*, dacă nu ating chiar muntenescul dialectal *dă pă*.

Iată mostre, de la un post de radio ieșean; prima, lectura unui text de reclamă: „Ceăleă mai buneă preățuri, la magazineăleă noastreă deă peă Buleăvardul Eăndeăpeăndeănteăi...”; alta, din convorbirea cu o ascultătoare: „Cum teă numeăști? Mihaeăla?, Mireăla? Bună, Mireăla, ceă mai faci? Găndeăști și tu deăja cu preăzeărvativul?... Îți mulțumeăsc că neă-ai teălăfonat, la reăveădeăreă, teă mai așteapt!”.

Hotărât, grafia noastră nu este numai rebarbativă, ci, inevitabil, și inexactă; s-ar potrivi, științific, acel *ă* (cu pălărie de *ă*), impunând, pentru lectura... performantă, articularea unui *e* puternic contaminat de *ă* (pentru verificare, încercați mișcările mușchilor faciali în fața oglinzii, cum se mai făcea în fonetica experimentală la sfârșitul secolului al XIX-lea!).

În special în emisiunile matinale ale televiziunilor și ale unor posturi de radio nonconformiste, dar și în cele de noaptea prelungită ale ultimelor, spațiile articulatorii și registrele sonore ale enunțului intim-colocvial sunt infinite și imprevizibile: strigăte și țocăituri, vocalize pe nume proprii, dar și pe (alte) cuvinte prozaice, interjecții supralicite, bâlbe repetate și amplificate spre a fi suspectate de ghidușă premeditare de ornamentare onomatopeică, toate însoțite, „teve”, de gestică și mimica presupuse a fi de rigoare.

În acest context, nu ne permitem, firește, nici o imixtiune, de natura sugestiilor, nici în ceea ce privește repertoriul lexical al antrenului, nici în ceea ce privește suprasegmentalul: caracteristicile

articulării sunetelor. Dar – atenție! – numai atunci când profesionistul exhibiționist al comunicării își face rolul pe propriul libret. Lucrurile trebuie apreciate însă altfel când respectivul citește și propagă un text **plătît, de comandă**, pentru a furniza o informație. De exemplu, cel al unei reclame, mai ales la radio, unde înțelegerea nu mai este ajutată de imagine, pentru că „șicul” extravagant (poate invidiat de confrăți întru sofisticare, dar provocând și reacții de respingere), distrage atenția de la conținut, de la obiectul propriu-zis al mesajului.

Pe de altă parte, nu este exclus ca unii dintre ascultători, dintre care se recrutează de obicei cumpărătorii, chiar să nu înțeleagă secvențe sonore de tipul (să zicem) „breăteăleă” sau „beăreăteă”, respectiv, „jaluzeăleă veărticaleă” ori „componeănteă inteărneă” (citește *bretele, berete, jaluzele verticale, componente internet*), ca nume de „produseă” ce s-ar vinde cu „preățuri conveănableă” la magazinul X „deă peă Buleăvardul Eăndeăpeăndeănteăi” din Iași.

Intervenim, așadar, pentru a-i pune în gardă pe cei care plătesc inutil reclamele difuzate la modul derizoriu, dar și din convingerea că profesioniștii excentrici ai microfonului și patronii lor nu sunt irecuperabili ori neinfluențabili. De exemplu, după ce s-a observat apariția, prin ceea ce lingviștii numesc „fonetică sintactică”, a unui cuvânt... neconvenabil, prepoziția LA a fost exclusă, prin substituție, din fața numelui localității BAia Mare, în prezentarea buletinului meteo de la TVR 1. Prin urmare, „28 de grade la Tulcea și Craiova, 25 la Arad și la Oradea și 20 de grade [numai] ÎN BAia Mare” (ulterior, reperul a fost înlocuit cu Satu Mare!).

Aceeași vecinătate fonetică a fost speculată cândva de Jean Bart (Eugeniu P. Botez) în schița *Prima dată*. Într-o cafenea, casierița „de zi” era o brunetă „coaptă și mândră, cu degetele ferecate în inele sclipitoare”. În cinstea ei, orchestra relua, în fiecare zi, „La belle brunette”, un vals „al cărui titlu, Anghelachi capelmaistru îl scrisese cu așa ortografie, încît publicul cetea întotdeauna: *Labele brunetei*”.

Morbul articulării strâmbăcios-juvenile pare s-o fi atins într-o vreme și pe o prezentatoare remarcată până acum doar prin mult bun-gust și distincție, Dana Războiu, din prestația căreia extragem următoarele *reăalizări* (cu un *ă* mai slab decât al altor colegi de

breaslă): „foarteă multă prudeăntă”, „toateă eăforturileă neăceăsareă”, „în multeă orașeă din țară” (dar au fost și altele: TVR 1, 30.07.01, ora 20). După cum, prin aceeași contorsionare vocalică, ne îndepărtează de mesaj (octombrie 2001) prestația solemnoidă a prezentatoarei buletinului de știri, de la ora 7, la Radio România-actualități.

Hotărât, extravaganțele articulatorii de personalizare răsfățată nu au ce căuta în emisiuni de maximă audiență ale canalelor cu statut de serviciu public. [2001]

P.S. Pronunția „răsfățată” [ē], în situația de componentă a vocii „de serviciu” a profesioniștilor, a fost asimilată și de practicieni ai discursului public; cu afectare de vorbitor care își ascultă glasul (de!, jurist, parlamentar!), aceeași vocală apare la Norica Nicolai, mai ales la începutul intervențiilor televizate (pentru că apoi, om și ea, obosește), și, în aceleași împrejurări, la un alt parlamentar, tânăr, tot jurist (Titus Corlățean), care însă rezistă la efort și preț de 20 de minute (dacă atât durează interviul); iată câteva probe recente: „la șaisprăzēcē ani dē la rēvoluție”; „știți cē a fost ēntērēsant?”; „politica pēnēlēului”; acest sunet este, însă, numai o componentă a unei adevărate voci „de ocazie”, solemnoidă, „scrobite”, ale cărei attribute au ieșit ușor în evidență prin comparație cu naturalețea pronunției altor interlocutori ai moderatoarei unei emisiuni de la REAL TV: Adrian Cioroianu sau Varujan Vosganian de exemplu (14.08.06, ora 19,40).

În ceea ce privește succesiunea celor două silabe la care ne-am referit anterior, am observat ezitări ale comentatorilor de sport când trebuie să anunțe desfășurarea unei competiții „LA BAia Mare”, iar, direct, aceeași apropiere fonetică sugestivă... a fost speculată într-o emisiune „Cronica Cărcotașilor”: „LA BE 1, *pardon!*” (referirea fiind la canalul B1 TV).

1.2. Calabрія, după Slobozia

După integrarea în limba română, uneori cu nemiluita, de vocabule grecești, ungurești, turcești și tătarăști (din acestea din urmă ceva mai cu măsură), dar mai ales neo-slave, pătrunse dinspre nord, est și dinspre sud, le-a venit rândul celor nemțești și franțuzești, pentru ca, relativ recent, să adoptăm, cu pronunție când mai atlantică, când după îndemănările maxilo-labiale autohtone, anglicisme internaționale.

Un efort (încă actual) considerabil, căruia, pentru conservare, a trebuit să-i facem față și prin oarecare rezistență, apropiindu-ne lumea

largă conform posibilităților bazei noastre de articulație. De aceea (chiar când au fost bilingvi), românii au făcut din *agonizome*, *lemóni* și *éxpia* „a agonisi”, „lămâie” și „a plictisi”, din *fogadni* și *város* „a făgădui” și „oraș”, din *kadifé* și *kacirmá* „catifea” și „cacialma”, din *bezmatok* și *ciornii* „bezmetic” și „ciornă”, din *Halbe* și *Schrube* „halbă” și „șurub” și așa tot mai departe.

Lucrurile sunt mai încurcate în materie de toponimie, căci, din numeroase și diverse motive (asupra cărora nu putem stăruia aici), nu pronunțăm „pari” (ci *Paris*, cum se scrie), dar scriem *Toulouse* și pronunțăm (ca francezii) „tuluz”, nu pronunțăm *Lisboa* și *København* (ci *Lisabona* și *Copenhaga*, cum scriem noi), nu ne-ar avantaja cu nimic „maskvá”, ci ne ajunge să-i zicem *Moscova* și nici chișinăuenii nu mai locuiesc în *Kișiniov*, ci au revenit la *Chișinău*.

Există, totuși, anumite reguli și unele certitudini, care privesc toponimele de toate originile intrate în circuitul cunoștințelor naționale mai târziu; pe de altă parte, în limba de cultură, există destul de puține diferențe față de „original”, între scriere și rostire, în materie de nume de localități italiene (de exemplu, *Napoli* și *Firenze*), cu atât mai mult cu cât frații noștri dintre Adriatică și Tireniană au și o scriere foarte apropiată de pronunție.

Dar surprizele se pot produce și în acest domeniu: în seara zilei de 10.09.01, la TVR 1, în premieră pe acest canal, anunțându-se distrugerea unui camping cauzată de un torent ce a inundat o zonă din sudul Italiei, prezentatoarea știrilor (Celia, mai nouă pe post) a localizat calamitatea în *Calabria*, cu accentul din oiconimele românești de tipul *Slobozia*, sau, mai aproape de București, *Crevedia* (dacă va fi fiind botoșăneancă, am zice că modelul i-a fost articularea numelui satului *Cracalia*).

Am avut cândva acest avantaj, al necunoașterii: numele mirificei Veneții se pronunța accentuându-se penultima silabă, dovadă „armele de *veneție*” (în rimă cu termenul *călărie*) și însăși *vineția* ca simbol al depărtării... albastre, ducând, eventual, și până în al nouălea cer. Dar, dacă tot ne-am mai școlit, nu face (în special pe un post de televiziune cu statut de serviciu public) să rostim *Lombardia*, ca „bădia”, eventual, *Catania*, după „cătănie”, sau *Sicilia*, precum „pălăria”.

Calabria este un exemplu tipic de lectură de manechin, căci dacă selectarea știrilor despre și din Italia s-ar face trăgând și cu urechea la canalele de televiziune italiene, asemenea „botezuri” nu ar fi de imaginat. Dar cazul nu este singular: cu informații după surse sonore franceze de data aceasta, numele ex-președintelui Pinochet a fost adesea rostit „pinoșé” („à la française”), fără a se face legătura, normală, cu pronunțarea grafemului „ch” în numele țării sud-americe, condusă cândva de respectivul, Chile (pronunțat „cile”; după DEX, etnonimul se scria, încă, atât *chilian*, cât și *cilian*, deci altă sursă de neînțelegeri; după DOOM 2, lucrurile s-au simplificat: se recomandă numai pronunția *cilian*). Evident, numeroase fluctuații pornesc și de la preluarea informațiilor de pe diferite agenții de presă, așadar, în unele cazuri, vinovată poate fi... și limba engleză, dar de vreme ce există o normă ortopică românească...!?

Dacă, după cum vom vedea, jurnaliștii se recuză frecvent de la contacte mai intime cu germana, în ceea ce privește engleza stăm mai bine, uneori chiar prea bine: citind (la TVR 1, 15.08.00) titlul articolului dintr-un ziar ce utiliza metafora confruntării dintre David și Goliat, lectorul comentator a întors-o subtil pe englezește, astfel că numele regelui evreu a sunat „Deivid”, de te așteptai să urmeze... Hume sau măcar Copperfield. Iar un hiperhirsut comentator tv de dimineață al presei (ANTENA 1; 5.01.01), sub (aproximativă) presiune transatlantică, citește „si-ai-e” sigla SIE, deviație bi-corectată: „sie”, respectiv „si-e” (cu marcată cezura), justificându-se: „e de la noi”, adică, probabil, nu e CIA!

Charisma pronunției nonconformiste sau „neajutorate” este în afara discuției când, într-o reclamă difuzată pe mai multe canale tv, o asiatică silabisește pe limba noastră cum poți „slabi fara efort”, ba chiar și „mancand pe saturate”. Și este de înțeles, ce să-i faci, când un preșcolar (foarte mic, dar precoce) se dovedește la curent cu „hitul” unei veri trecute: „La maie, la soaie, fetisele sânt goaie”! [2000]

P.S. Alte pronunții anglo-americe: „*Heivål* părăsește scena”, lectură la revista presei pe REAL TV, 3.02.03, ora 7,30 (se pare că după EZ; discuție pe tema „Dificultatea numirii unui nou președinte demonstrează cât de greu de înlocuit este Vaclav Havel”); cu ajutorul „cozilor de

topor” din mass-media, se pare că americanii de la „Bell Helicopter” și-au pus deja pecetea pe numele unor firme de profil de la noi: s-a anunțat că ar fi interesați să achiziționeze „Romaero” Băneasa, „Avioane” Craiova și „i-a-ër-ul” (cu *r...* americanesc) Ghimbav; o pronunție ulterioară: „al-el-ër-ul”; trebuie să recunoașteți aici IAR-ul de la Ghimbav, siglă/acronim pentru „Industria Aeronautică Română”! (tot la REAL TV, 29 iulie 2006, știri, ora 6,14 p.m.).

Iată și o contribuție ieșeană: la „revista presei” locale, se citește titlul unui articol despre fostul „profesor *Mailer*” (TV BIT, 17.09.04, ora 7,30), o pronunție după care ar trebui să recunoaștem numele marelui matematician Alexandru Myller, căruia Universitatea ieșeană îi datorează modernizarea învățământului matematic și crearea unui curent de cercetare științifică care poartă numele de „Școala de geometrie de la Iași”.

1.3. Germana, în suferință

Este vorba de pătimiri impuse idiomului respectiv pe terenul audiovizualului românesc și ținem să precizăm acest lucru din capul locului, pentru a nu se încerca așa, nitam-nisam, vreo legătură cu reproșurile făcute cândva de Dl Wolfgang Wittstock, președintele Forumului Democrat al Germanilor din România, referitoare la tratamentul discriminatoriu și deosebit de nociv aplicat sașilor și șvabilor deportați în URSS, după cel de al doilea război mondial, sau în Bărăgan, de Rusalii 1951, operații urmate de confiscarea pământurilor (și a celorlalte bunuri), odată cu înființarea IAS-urilor. Iar astăzi, conform uneia dintre ultimele ordonanțe, aceștia nu intră în categoria de beneficiari ai retrocedărilor pentru că bunurile lor au devenit... de utilitate publică!

Dacă așa (și chiar așa) stau lucrurile, înseamnă că nu-i cunoaștem sau nu vrem să-i (re)cunoaștem pe nemții noștri, ca potențial uman și economic, ca factor excelent al relațiilor favorabile cu Germania. După cum jurnaliștii români, desigur, fără să aibă în vedere conflicte și interese cum sunt cele evocate, au o destul de mare... rețineră față de limba germană, în care putem regăsi aceeași opacitate din perspectiva unei UE în care Germania are de spus un cuvânt greu. Și, apoi, dacă mergi în această țară, cunoașterea limbii băștinașilor îți

deschide de două ori mai multe uși, pe lângă faptul că îți poate atrage chiar simpatia.

Pentru a constata că jurnaliștii autohtoni nu se prea omoară după germană (atât de necesară spre consultarea în original a unor surse de informare importante, ca și pentru comunicarea directă), este destul să urmărești „aura” de penibil ce însoțește pronunțarea unor nume de persoane și de localități, de publicații sau de cluburi sportive etc. din spațiul lingvistic german.

Nu este vorba de scăpări, pe ici pe colo, vâdate din deformare „belferească” („Ha, tătarul! Am prins un tătar!”, de la Domnul Vucea citire), ci de o notă generală de improvizatie și de stângăcie cel puțin aculturală ce caracterizează buletine de știri și comentarii de la radio și de la televiziune, când pe primul plan al evenimentelor apar un Günther Verheugen, un Gerhard Schröder, ori Salzburgul, ca adevărați factori de distorsiune din perspectivă ecolingvistică și, deci, pentru calitatea unei publicistici adolescente.

Renumit și invocat periodic pentru „Festivalul Mozart”, orașul austriac al cărui nume, în pronunție corectă (făcând abstracție de nuanțele articulării grupului consonantic final), este „zalzburg”, a fost gazda unei reuniuni politice internaționale, prilej (la TVR 1, 1.07.01, ora 20) de a fi, într-o oarecare măsură, rebotezat „salzburg”, fără o minimă precauție și fără fior lingvistic (când dublăm nume, în paranteze, redăm pronunții). Un parțial progres la Președintele României, prezent, și el, „aici, la Zalzburg”. De fapt, acest „z” nemțesc este frecvent citit cu sârguință de proaspăt culturalizat: „ziud-oice-zeitung”, doar obstacolele fonetice din primele două cuvinte fiind surmontate, dar „țaitung” s-a dovedit o nucă prea greu de spart (Radio Rom. Actualități, 16.09.00, ora 22).

S-a întâmplat ca, în luna mai, să ne viziteze Gtnter Verheugen, comisar european pentru extinderea UE; „ghiuntă(r) ferhoigă” este transcrierea fonetică pentru o pronunție aproximativă, dar (totuși) recognoscibilă chiar pentru purtătorul acestui nume, fapt mai puțin probabil când, însă, este „românizat” de un consilier al Guvernului („verhoighen”; TVR 1, 9.07.01, ora 8) sau de un „profesionist” de la PRO TV: „gunter verhoigă” (5.07.01, ora 19,30). Și, tot în legătură

cu *v*, *f*, dar și cu *sp*, *șp*, pe mai toate canalele tv, numele unei echipe germane de fotbal este pronunțat, cu atingere românească, „Hamburg-sport-verein” (așadar, din nou, și diftongul *ei*), după cum o altă cunoscută echipă din același spațiu și domeniu sportiv ar activa în orașul „Karlsruhe” (pentru „Karlsruă”, tot ca transcriere aproximativă pentru o pronunție corectă).

Numele orașelor germane convoacă frecvent deformări: „Fraiburg in Breisgau” (Radio Rom. Cultural, 21.07.01, ora 12,30; cei din zona munților Pădurea Neagră pronunță chiar „im praisgau”) ori, pentru Wiesbaden, „Vi-esbaden” (PRO TV, 27.03.99, ora 13: în patru silabe, cu hiat, în loc de un *i* lung, surprins o dată, cu plăcere, precedat și de „șp”, în rostirea titlului publicației „Der Spiegel”; PRO TV, 30.07.01, ora 19).

Dar, pe lângă acestea, după cum am constatat, sunt victimele alterărilor și numele personalităților; în ultimul timp și în mai multe rânduri ne-a frapat rostirea prenumelui cancelarului german conform deprinderilor autohtone, „gerhard”, o dată urmat și de aproximarea numelui de familie, „șroder” (Radio Rom. Actualități, 21.07.01, ora 13; în *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Chișinău, 1999, se simplifică însăși grafia, dar *à la russe*: „Schreder”; cuvântul-titlu a fost inserat în lexicon în redacția Editurii „Cartier”). În schimb, eventual pentru compensație, „umlautul” intervine hipercorect, sau mai bine zis hiperaiurea, în numele altui (faimos) cancelar „Köl” (ANTENA 1, 5.07.01, ora 7,30); iată și o hipercorecție grafică: „Gerhard Schröder” („Cotidianul”, 3.10.01, p. 10). Însă, iarăși parcă pentru a ne mai cultiva încrederea pentru viitor, am remarcat și pronunția colorat bavareză a capitalei landului cu pricina: „Miunșen” (într-o emisiune pe teme de sport; de!, cei din branșă mai vizitează „locațiile” despre care vorbesc).

Desigur, astfel de contraperformance situează discursul jurnalistic actual la un nivel de cultură al... celei „de mase”, beneficiară a unei alfabetizări recente. Trădat și de aproximări ce vădesc chiar un bagaj redus de cunoștințe: biserica din Arad unde s-a oficiat o slujbă religioasă la comemorarea celor 13 generali executați de austrieci în 1848 nu este a „minorităților” (Radio Rom. Actualități, 5.10.00), ci a

„minorităților” (dar, așa, după ureche, ce mi-e „Minorit”, ce mi-e „Minorităț”?). De altfel, atare „prepusuri” se găsesc și la alte... case: într-un episod din ciclul „The Great Commanders” transmis de canalul „Discovery-Civilisation”, termenul *Hitlerjugend* „tineretul hitlerist” a fost tradus prin „tinerii lui Hitler” (20.07.01); ba, mai de mirare, și un lingvist a echivalat în românește prin „tinerii gramatici” (în loc de „neogramatici”) termenul *Junggrammatiker* dintr-un text al lui Eugeniu Coșeriu. [2001]

P.S. Desigur, tot prin îndepărtare în timp, s-au pierdut și alte repere: în traducerea textului dintr-un film, s-a inventat un nume de firmă în locul necunoscutei denumiri naziste pentru „forță armată”, pronunțată în engleză: „s-a furat un camion Vermark” pentru „un camion al Wehrmachtului” (fapt semnalat de Cip Ieșan, ZIș, 4.02.03, p. 8).

Germana rămâne, oricum, în suferință, mai ales în ceea ce privește onomastica: într-o știre de la ANTENA 3 (6.03.06, ora 21,35) s-a vorbit despre greva gunoierilor din orașul *Štiutgart* (nume parțial anglicizat!), dar ne luăm revanșa și prin românizare, pronunțând *Trier*, în două silabe, în loc de [*Trir*], cu *i* „lung” (TVR 1, 17.11.05, ora 7,20) și o aducem printre noi pe Angela Merkel, cancelarul RFG, al cărei prenume este frecvent pronunțat *Angēla*, și nu [*ânghela*].

1.4. Scrierea e-mailată

Într-una din tabletele publicate în „România literară” (10-16.10.01), Ioana Pârvulescu, sensibilă analistă a fenomenului literar prin psihologia neliniștitului și iscoditorului om modern, propunea un joc de cuvinte ce are perspectiva de a provoca apariția numelui unui adevărat virus activ în distorsionarea scriiturii contemporane.

Sub titlul, cu grafie de încunoștiințare asupra unui interes aparte, ✱ „Conexiuni periculo@se”, scriitoarea se amuză amărui pe seama producătorilor de proze ce recurg la metalimbajul literaturii prin corespondență. Dar nu una oarecare a genului epistolar (ce utilizează baza materială, vetustă, și, eventual, generatoare de papiro-alergie), acesta de mult clasicizat, ci recurgând la confruntarea personajelor prin mesaje e-mail, de unde formula de „roman *emailat*”.

Artefactele în speță (prin comparație cu romanul *Legăturile periculoase*, al lui Lăcăș, scris „cu o pană electrică”, cel al unei

romaniere franceze contemporane îi apare scris „cu un computer cu pene”), îi prilejuiesc Ioanei Pârvulescu justificate insatisfacții privind stilul „deghizamentelor electronice”.

Din preocuparea pentru efectele noutății în sfera formelor de comunicare prin scris, ultramoderne sau hiperpragmatice (internet, e-mail, publicitate), în ceea ce privește dispariția flexiunii și a predicăției, am întrezărit în sintagma mai sus-citată o sugestie pentru formula-marker numind ipoteza de considerare a destinului implacabil al comunicării performante, computerizate, prin litere: scrierea „emailată”. În afară de alăturarea contractată (sau – de ce nu? – ghemuită ori pungită) a cuvintelor în textul (oricum) parcimonios redactat, resursele, internaționale, ale e-mailului duc, pentru vorbitorii limbilor de culturi regionale, la văduvirea mesajului de gestașna sonurilor, presându-i spre decodare derizorie.

Cităm câteva exemple, propuse observării. Iată secvențe din e-mailul primit din Germania de la o doctorandă, acuzând un tratament oarecum discriminatoriu: „Din partea doamnei W nu ma pot astepta la nici cel mai mic ajutor. Toti ceilalti studenti veniti cu bursa se intilnesc cu profesorii lor in fiecare saptamina. Materiale am gasit, acum stau si citesc”. Mă rog, nu le putem imputa inventatorilor de a nu-i fi avut în vedere pe români, cu sedilele de la ș sau ț, cu pălărioara de la ă, ori cu căciulițele de la î sau â.

Oricum, nu i-au avut în vedere nici pe alții, pe cehi sau pe polonezi de exemplu, care, și ei, au numeroase diacritice adăugate literelor din alfabetul latin: ca să nu ne mai referim la semnul „accentului” de pe diferite caractere vocalice, se remarcă micile circumflexe inversate deasupra literelor s, z, c, r, și e, la cehi (cu asemănări la croați), iar scrierea polonezilor se distinge prin „accentul” de pe literele c, n, s, z, dar și prin „puncte”, fie sub a, fie deasupra lui z, o „tăietură” oblică a literei l etc. Și trebuie să menționăm că sunetele programate pentru pronunție de astfel de semne deosebitoare se află, față de cele notate prin litera de bază, la o distanță măcar tot atât de mare ca și cele marcate, de exemplu, de sedila de la noi de sub literele s sau t.

Așa că ne putem consola, din optica a ce i se întâmplă... caprei vecinului: descifrând e-mailuri, alții se confruntă cu și mai mari obstacole grafice. Iar la noi, cine este interesat citește o dată, cu sonorități dialectale dacoromânești sau cu silabisiri italianizante (într-un text ce ar cuprinde grafemele „necajiti”, „imbolnaviti toti”, „speriatii”), pentru ca, după o a doua lectură, cu suflul și conștricțiile autohtone, înțelegând, să poată răspunde; de exemplu: „scrieti mai amanuntit, tineti-va firea, inima ne tataie (sau, după gust, *titiie*, în funcție de vizualizarea prin *â* sau *î*) pentru voi toti, pe curind, Tanta si Gوتا”.

Când însă primești, în plic, un mesaj promoțional tehnoredactat după/în același registru, te întrebi ce impresie vrea să-ți provoace, cum vrea expeditorul să-ți... ungă sufletul, aducându-ți la cunoștință cele ce urmează (cităm după original): „Ne-am dorit si acum capatam independenta...”; „avand ca scop binele dumneavoastra, clientii nostri”, printre oferte figurând „inchirieri de masini”, ca și „rezervari la hoteluri in tara si strainatate”. Pentru *captatio benevolentiae*, ne este vizată și compătimirea: „Daca vom esua, vom fi mai saraci si mai tristi. Daca vom reusi...” etc.

Este posibil ca scrierea „e-mailată” să stimuleze însă abilități și virtuozități de decriptare, comparabile cu acelea ale încifratorilor și descifratorilor manu-pisaniei (sau „ruko-pisaniei”) chirilice, cu savante aruncături de suprascriere. Cine știe? [2001]

1.5. Sedilele autorității

Înainte de a ajunge la autorități (și, poate, în atenția acestora, de-nici-un-bine-aducătoare, după cum se va vedea), amintim că, nu prea de mult, ne-am amuzat puțin pe seama stângăciei unor manageri dependenți de neajunsuri ale scrierii pe suport electronic (căreia, în speță, i-am și zis „e-mailată”).

Așadar, toleranți față de secretară (poate comodă, dar cu alte date personale, poate pentru a nu o suprasolicita pe acest teren, al așternerii, prin tapare, a literelor), unii dintre acești domni cred că pot să-și facă reclamă pentru „clientii nostri” (adică ai dumnealor) oferindu-le servicii a căror atracțiozitate se ascunde binișor sub

grafiile „inchirieri de masini”, „rezervari la hoteluri in tara si strainatate” etc. (este vorba de o firmă de turism). Însăși emoția este voalată de apelul la capacitatea de decriptare grafică: „Daca vom esua, vom fi si mai saraci [aşadar nu numai cu duhul, n.n.] si mai tristi. Daca vom reusi...” şi așa mai departe, de ai crede că textul a fost dictat de un prezentator deficitar idiomatice al emisiunii matinale (şi estivale) de la ANTENA 1.

Tot așa, o firmă se prezintă STEFANEL (în inscripții expuse la Iași și București, cu apariții și în presă). Aparentul blestem al diacriticelor pe terenul majusculilor se convertește în virtute promoțională: la PRO TV, s-a vorbit despre „firma ieșeană Stefanel” (23.02.02, ora 12,30).

Lectura, inclusiv receptarea și luarea în serios fiind în situațiile numite facultative, rămâne la discreția emițătorului opțiunea pentru soluția de *captatio benevolentiae* la care recurge. Iată însă că, din cauza suportului electronic al transducerii unor știri, se poate pronunța MOTCA și VLAHITA, pentru numele localităților *Motca* și *Vlăhița* (TVR 1, 25.05.02, ora 20).

De aici, lucrurile încep să se complice, deoarece „TVR 1” este un canal cu statut de serviciu public, aşadar unele DOAMNE ce prezintă știrile (super-elegante și ultra-prețioase, dacă ne raportăm la omoloage ale lor, incomparabil mai modeste vestimentar, de pe la TV 5, BBC și de la alte asemenea demodate oficine de presă) au anumite obligații și ar trebui să-și pună la contribuție și altceva decât înfățișarea.

Și, iarăși, suntem gata la un pas înapoi: nu te privește, totdeauna, ce s-a petrecut pe la „Motca” și „Vlahita”, pe unde se vor fi aflând asemenea locuri, sau, să zicem, pe la „Tutuieni”. Dar pare că, dacă nu s-a descoperit chiar farmecul acestei scrieri exotice, s-a ajuns în plasa comodității tehnoredactării neglijente. Vânzătorii de semințe și de plante medicinale (mulți având un minim contact cu școala) au scuza că, poate, vor fi apelat la copii de ocazie, pentru a le inscripționa cartonașele cu misterioasele TATANEASA, CRETISOARA, TINTAURA, TREI FRATI PATATI ș.a.

Dar iată că, prin poștă, primești un formular reprezentând „Decizia de impunere *anuala* pentru veniturile realizate pe *anul* 2001”

(identică cu aceea pe 2000; sublinierile ne aparțin). Este lansată de „Administrația Finanțelor Publice a Municipiului Iași”, singura secvență în a cărei tehnoredactare s-au folosit semne diacritice ce nu se găsesc de la început în fonturi, și va trebui, deci, să admitem că ni se recomandă ca adevărate sedile ale autorității.

Tulburător este faptul că formularul în discuție cuprinde rubrici ce-ți impun lectura într-o limbă „pășărească”, după cum urmează: „*Obligatii* privind *platile* anticipate”; „venituri salariale *in* afara *functiei* de *baza*” etc. Dar capitală este împrejurarea că „Decizia” conține diverse amenințări („se vor calcula *majorari* de *intarziere*”), încheindu-se cu drastica notificare „Prezenta constituie *instiintare* de *plata* conform legii”.

Cum termenul începând de la care se aplică „majorari” este totdeauna aproape, ne întrebăm dacă, eventual, cu titlu de protest față de ultraj la ortografie, nu s-ar putea pune refuzul sau măcar întârzierea plății sub semnul nesupunerii civice, căutând temei și în vreo „chichiță” din controversata (dar utilă) lege de protecție și promovare a limbii române, ce prevede diferite obligații privind claritatea și corectitudinea mesajului aparținând discursului oficial, public.

Căci, așa cum se prezintă, scriitura „Deciziei” denotă o cunoscută mentalitate, aceea de a băga spaima necunoscutului într-o mare masă de analfabeți (de pe vremuri) la contactul cu orice text emanat „de sus”.

Iată și o confirmare la îndemână privind urmările scrierii pe suport electronic folosită super-economic în ceea ce privește lipsa de precizie: dintr-un anunț publicat în EZ (10.08.02, p. 7), aflăm că un domn „George Noaptes” a fost numit, recent, redactor-șef al unui ziar din Focșani. S-o fi numind, oare, *Noaptes*? [2002]

P.S. După răspunsul, din cadrul unui interviu (proiectul „Limba noastră-i o comoară”), la întrebarea despre influența noilor tehnologii asupra evoluției limbii române, matematicianul Solomon Marcus pare a se fi acomodat cu acest de scriere chiar datorită profesiei: „...deocamdată vă pot spune că m-am familiarizat, ca și mulți colegi ai mei, cu folosirea limbii române în absența semnelor diacritice. Se constată că foarte rar apar ambiguități care să nu poată fi rezolvate cu ajutorul contextului. Iată, deci, o problemă care merită a fi studiată: ce câștigăm și ce pierdem renunțând la semnele diacritice?”. Referitor însă la aspectul limbii

române „la televizor”, verdictul este categoric: „Subtitrările în limba română, la unele filme, lasă uneori mult de dorit, ortografic și gramatical. Transcrierea mesajelor primite de la telespectatori, în timpul unor talk-show-uri, scoate uneori la iveală un adevărat masacru lingvistic. Ce să mai spunem de vulgaritățile care apar în unele mesaje, la ore de noapte?” (JN, 29.03.06, p. 5).

O recentă intervenție de adevărată... creditare a sistemului în discuție: în instrucțiunile de completare a formularelor Consiliului Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS), organism ce patronează anual o competiție în vederea alocării de fonduri pentru proiecte de cercetare, putem citi următoarele prescripții: «Nu folosiți caracterele diacritice: Ă, ă, Î, î, â, Ș, ș, Ț, ț etc. NOTĂ: Nu folosiți caracterele ghilimele: " , " ». Și-apoi pas' de mai protestează!

2. Deictice pseudoperformante și interferențe ale registrelor

2.1. În luptă cu „deci”

După ce, anterior, atacase frontal cotropitoarea conjuncție *deci*, cu exemple și argumente nu numai convingătoare și spirituale (ce-i sunt caracteristice), ci și cu trimeri la surse din cele mai autorizate (invocate cu măsură și competență), George Pruteanu și-a întrerupt brusc prestația de la una din emisiunile „Doar o vorbă «să-i» mai spun” (din seara zilei de 7.11.97) pentru a prezenta antimodelul desăvârșit, sub forma unei inserții publicitare în... favoarea lui DECI introductiv. Pe care, în sloganuri solemne și în versuri (puse pe muzică din „Rigoletto”), l-a „recomandat” drept bun pentru a-l scoate din impas pe vorbitorul infatigabil, dar lipsit de harul sintactic și deficitar la coerența enunțului.

În felul acesta, prin intervențiile ușor excentrice ale purtătorului ei de cuvânt în acest domeniu, TVR 1, alături de alte posturi, încerca să contribuie la terapia unei maladii verbale de a cărei propagare (nu zicem apariție) se fac vinovate chiar respectivele mijloace de prezentare publică a vorbirii, a stilului oral. Întrucât un *deci* numai cumva parasintactic există de multă vreme, odată ce apare în scris dintr-o negură relativă a timpului, ce poartă măcar numele de „vremea cronicarilor”; dar nici aceștia nu scriau chiar cum vorbeau.

Dacă din DEX (1996) aflăm doar că *deci* este o conjuncție, *Gramatica* Academiei ne învață că aceasta este o conjuncție care

„leagă” propoziții principale, subordonate, dar și părți de vorbire („O luptă-i viața, deci te luptă...”: Coșbuc; „S-au sculat deci împăratul și împărăteasa... și s-au dus la unchiș acasă”: Ispirescu). De aici mai aflăm însă că *deci* este și un adverb de mod, tot cu înțeles conclusiv, respectiv un adverb cu funcție de conjuncție (*op. cit.*, ediția 1963, p. 310, 384). Și mai aflăm că locul conjuncției *deci* poate fi atât în mijlocul propoziției („Era deci încă o dată nevoie de un spirit critic”), cât și la sfârșitul acesteia („Mi-a spus adevărul, mi-e prieten deci”; *id.*, p. 391).

Cu riscul fastidiosului, am citat un minimum de informații din domeniul gramaticii, pentru a sublinia faptul că specialiștii nu și-au prea pus până acum problema că *deci* poate apărea, așa, nitam-nisam, cum deschide omul gura pentru a spune și el ceva, despre orice subiect. De exemplu, la televiziune sau la radio, ca răspuns la o întrebare de tipul „Cum stați cu exportul?”, poți auzi: „Deci, mă numesc Ion Icsulescu. Deci, pe luna aceasta, n-am prea acoperit cifrele planificate” etc., abuzându-se de un cuvânt parazitar, care nu i-ar fi trecut prin minte și printre incisivi domnului respectiv dacă vorbea despre același subiect cu colegii de serviciu sau acasă. Dar într-un registru public, mai mult sau mai puțin oficial, dl Icsulescu se străduiește să vorbească ales, după modelul pe care i-l bagă în ureche, în aceleași împrejurări, nu numai alți semeni de-ai d-sale, fără ambiții declarate de rafinare a discursului, ci chiar oameni cu carte și de litere.

Cităm (firește, numai aproximativ) apariții similare ce au provocat urecheala vinovaților din partea lui Marius Tucă, moderator al unei emisiuni „Milionarii de la miezul nopții” (din 6.10.97, de la ANTENA 1), la care participau, printre alții, Virgil Măgureanu și Ion Cristoiu. Un fost ofițer, telespectator, intervine pe fir și începe: „Deci v-am telefonat pentru că... Deci persoana despre care vă vorbesc (V.M.) a făcut și a dres...”. Agasat de ocolișurile retorice și de irelevanța mesajului, moderatorul intervine: „Mai lăsați-l pe *deci* și spuneți-ne...”, ceea ce a provocat perplexitatea interlocutorului, cu o reacție de genul că n-are ce să *lase* (că n-a luat el nimic etc.), iar dl Tucă se vede obligat să-i explice că „spune mereu *deci*!”. Îi vine rândul dlui Măgureanu să răspundă, și, firește, începe convingător cu „Deci, eu...”, pentru a fi și el apostrofat: „Mai lăsați-l și dvs. pe

deci!”, dar intervine Ion Cristoiu (făcut și el atent cu altă ocazie, pe aceeași temă), cu o scuză de genul „Pe *deci* îl folosește toată lumea, așa că...!”.

Așa că (pentru a nu scrie *deci*) se pare că ne batem cu morile de vânt, deoarece ne aflăm într-o „epocă DECI” a limbii române din domeniul audiovizualului, declanșată de vorbirea necultivată, dar cu tendințe de prețiozitate, care a irumpt în fața microfonului începând din momentul în care textul (sau discursul) n-a mai fost redactat în scris și cenzurat înaintea lansării în eter. Aceasta pentru că, în scris, în articolele sale, nici dl Cristoiu nu apelează la acest *deci* fals performativ, iar vorbitorul de ocazie în prezența microfonului și a camerei de luat vederi sau cel relaxat într-o tacla de problematizare, trăiește totuși unele instincte calofile ale lui Neculce, când transpunea în scris „o samă de cuvinte ce sânt auzite din om în om... și în letopisește nu sânt scrise”. Povestind expediția de jaf a unor cazaci și leși asupra Mănăstirii Putna, cronicarul înșiră asemenea enunțuri: „Deci fiind un turn cu bună tărie, nu putea să jecuiască. Deci au zis călugărilor să dă turnul, că nu vor lua mănăstirii nemica”. Nefiind crezuți, briganzii dau foc mănăstirii și își ating scopul: „Deci atunci au jecuit tot din turn ce au fost...”. Iată și fraza de încheiere a *Predosloviei* la cronică: „Deci, fraților cetitorilor, cu cât veți îndemna a ceti pre acest letopisătu mai mult, cu atâta veți ști a vă feri de primejdii și veți fi mai învățați a dare răspunsuri ori de taină, ori de oștire, ori de voroave, la domni și la noroade de cinste”. Dar, desigur, nimeni nu poate susține că Neculce *vorbea* în mod curent așa! Apoi, atenție: măcar în două dintre enunțurile citate, trebuie să avem în vedere un *deci* temporal, amintind etimologia (*de* + *aci*).

Procesele ce se petrec în mintea vorbitorilor atrași de vocabule parazite au fost explicate cândva de A. Philippide, ca înscriindu-se în lipsa de logică: „inducții sub forma silogismului scurtat, unde numai «praemissa minor» și concluzia sânt spuse”. Însă acesta nu pare să fi bănuț avalanșa unor *deci* introductive, ci se referea la apariția unor mărci ale discursului narativ golate de conținut doar în poziții oarecum... normale; filologul ieșean atrăgea atenția asupra dezechilibrului dintre conținut și „ambalaj”: „Cuvintele *deci*, prin

urmare, de aici urmează că, aşadar sînt o adevărată pacoste" (*Opere alese*, I, 1984, p. 355).

Care este soluția? Păstrați-l numai pe *deci* performativ, atunci când se justifică după logica formulelor de tipul traducerii românești a raționamentului lui Descartes: „Cuget, deci exist” (*Cogito, ergo sum*), cum ne sfătuiau, acum câteva decenii, e drept, profesorii de liceu care ironizau mijloacele de „umflare” artificială a conținutului lecțiilor neînvățate ca lumea, prin formula parodică „Prin urmare și-aşa deci, este vorba despre greci; și-aşa deci și prin urmare, ei făceau comerț pe mare”. [1997]

2.2. „Haideți” moderator

La emisiuni de televiziune, în discuții la care participă un personaj politic (mai mult sau mai puțin important, după... canal!), unul sau doi ziariști sau/și comentatori politici și la care pot interveni și telespectatorii datorită unui număr de telefon, moderatorul-gazdă, obligat să respecte un „scenariu” și terorizat de încadrarea în timp, trebuie (adesea) să-l întrerupă pe invitatul de onoare, pentru ca jurnalistul de față să nu se simtă neglijat; pe acesta, pentru a nu da impresia că-l neglijează pe comentator; pe oricare dintre ei, când vine momentul ghilotină al publicității sau, pentru a ieși dintr-un impas, agățându-se de firul unui apel telefonic salvator.

Nu poți jigni asemenea ipochimeni (chiar dacă unii mai bat și câmpii), dar nici nu te poți abandona ipostazei de dispecer cu statut inferior. Cum să fii decis fără emfază și, totodată, cordial fără familiaritate? Să le zici „stop!”, nu... cadrează (doar nu ești la montaj), să le zici „hai!”, nu merge. Ați auzit: izbăvirea vine prin *haideți!*, formă conjugabilă a unei interjecții de sorginte turcească, *hajde*, ce oferă, aparent, lustrul pluralului de reverență și, în același timp, de glumeață complicitate: „Haideți să auzim ce spune directorul ziarului X!”, „Haideți să vedem ce părere are un telespectator!”, „Haidem să dăm tribut publicității!”, „Haideți să revenim la subiect!”.

Iată un imperativ cu valențe de îndemn, de încurajare, de provocare (după cum se precizează în micromonografia vocabulei din *Dicționarul Academiei*), ce i-a contaminat pe prezentatorii unor

emisiuni de răspundere și cu audiență, de la aproape toate canalele de televiziune, și care tinde să devină un automatism al profesioniștilor. După cum „deci” este, indiscutabil, după cum am constatat, marca lingvistică de începere, de întreținere și de încheiere a enunțurilor intervievaților, aceștia având scuza că pot fi, realmente, emoționați, dacă nu suferă, pe loc, contagiunea unor accente oratorice de ocazie ce înobilează exprimarea (recent, am auzit aleasa formulare „deci, mi-a spus că aş avea mania homosexualității în sânge!”, de!, ne aflăm în fața camerei de luat vederi).

Desigur, și telespectatorii se simt mai bine, parcă le ating și ei cu cotul și le mai trag de mânecă pe VIP-uri, descifrând, din ceea ce aud, mai vechiul „haide, bre!”, otoman pur-sânge. Atâta că, pentru a nu plictisi prin repetare invariabilă, propunem nuanțe de exprimare, ce ar putea ilustra tensiunea dezbaterei: „hai, hai! hai, hai!” (de la Creangă), „haide-haide!”, „haide-ha, haide-ha!” (o evaluare însemnând „fie și așa”, „treacă-meargă”). Firește, nu am îndrăzni să sugerăm preluarea variantei valahe, a protestului, de la cutare personaj al lui Caragiale: „Aida-de! Coana Veta! Mie-mi spui? N-o știu eu?”.

Este sigur că, prin această interjecție-încitare, emisiunile noastre de televiziune au priză și pe la vecinii ce au luat cuvântul tot de la turci; îl au și sârbii (*hajdemo!*) și bulgarii (*hajdite!* și „haida, bre!”, invitația prin care-l dirijează „ciasovoiul” bulgar, fiind, alături de *nazat* și *stoi*, printre puținele cuvinte pentru care nu are nevoie de traducere Topîrceanu în lunile de prizonierat evocate în *Pirin-Planina*). Dar pericolul ar fi ca nu cumva, prin prestigiul televiziunii, să ajungă termen curent în școli (cine nu ar vrea să vorbească precum Esca, cea din manualele alternative de istorie?) și facultăți: „Haideți în clasă!”, dar și „Haideți și-mi măriți nota!”, sau „Haideți și-mi dați examenul!”. Ori să ne fie dat să auzim, de la înalta tribună a Senatului, așteptata îmbărbătare „Haideți să luăm o pauză, să mergem la bufet!”.

Căci în versuri, ațățătoare, a pătruns mai de mult („Aste ziduri și palate / Unde zac mii de păcate / Aideți a le dărâma!”, Ion Catina, *Marșul revoluționar*), iar melomanilor (chiar de ocazie) le-a putut deja scrijela timpanele grație unui refren de operetă, într-adevăr de memorizare: „Haidéți, haidéți, haidéți, haidéți, în crângul înflorit!” (reproducem din memorie și ne cerem scuze pentru o eventuală

eroare, dar nu ne înșelăm susținând că urmează tot atâția „haidéji”, cu încheierea „Crai nou, bine-ai venit!”).

Dar poate că, în unele cazuri și pentru unele emisiuni, formula are și ea schepsisul ei; până și flăcăul șiret va fi recurs la forma de plural, desigur mai... ademenitoare: „Haideți puică-n deal la peri, Să te-ntreb ce-ai făcut ieri?” găsim într-o poezie populară culeasă de Alecsandri. [2000]

P.S. Automatismul (pe care îl puteți auzi ori de câte ori prezentatorii de știri din studio de la TVR 1 îi aduc în direct pe corespondenții de pe teren) a fost excelent surprins, ironic, prin enunțul „Haideți să haidem”, titlu de rubrică a lui Răzvan Exarhu (vezi, de exemplu, EZ, 21.01.06, p. 6, și [Evenimentul Zilei Online](#)).

2.3. Verb-scrib-reguleta

Preluăm prima parte a titlului unui manuscris, din jurul anului 1840, al unei gramatici zisă *moldov-românească*, „prescrisă” de un dascăl, cunosător de latină și franceză, de la „Seminaria Socola”, pe nume Gheorghe Dumitriu. Ar fi una din cele mai transparente formulări cu privire la ceea ce se așteaptă de la gramatica normativă, reglementarea vorbirii și a scrierii după un ansamblu de norme referitoare la forma și înțelesul cuvintelor și la îmbinarea lor în procesul comunicării.

Neobișnuita formulare din titlu ne apare, ad-hoc, drept preferabilă termenului de *gramatică*, asociat cu chinul învățării scrierii (în primul rând) și raportat la instituția având această preocupare și la manuale. Însuși institutorul Creangă, coautor la astfel de cărți școlare, nu întâmplător „disident” intitulat („Metodă nouă de scriere și citire”, 1868, și „Învățătorul copiilor”, 1871), va avea grijă, în 1881, să motiveze cumva aceste opțiuni, punându-l pe celebrul Trăsnea să ridiculizeze însă definiția *gramaticii* (!), ca „arta ce ne învață a vorbi și a scrie bine într-o limbă” (*Amintiri din copilărie*), cu nimic culpabilă.

Așadar, și din rațiuni terminologice, s-ar părea că, odată trecuți de anii de școală, am scăpat și de gramatică; formula *verb-scrib-reguleta* ne atrage însă atenția că avem nevoie nu doar de reglementarea scrierii, operație care, oricum, impune autocontrolul (iar, la ziar, ne mai ajută tehnoredactorii textului și ne supraveghează secretarul de redacție), ci și de aceea a vorbirii. O invocăm ca pe un simplu... *memento* pentru cei care ni se adresează prin mass-media, pe bază de exemple.

Mai întâi, să urmărim simple „bâlbe” ale... profesioniștilor (corectate, uneori, imediat). Față de sondaje, la numărarea voturilor „rezultatele nu au suferit *semnificări modificative*” (Gabi Dobre, TVR 1, 20.07.00, ora 8); undeva, în Germania, s-a dat recent în folosință un hotel „pentru *patrupete*” (Flaviu Crișan, ANTENA 1, 2.08.01, ora 8); este vorba de un hotel pentru câini și, poate, contaminarea vine dinspre sensibilă numire nemțească „Vierpfötchen” (literal: „patru lăbuțe”), cuvânt emblematic al acțiunii militanților pentru protecția... animalelor!

Alteori, profesioniștii dau însă probe de ezitări penalizate la nivelul ciclului preliceal: „vor fi treizeci și *doi* de grade” la... Clocoti-va [!] să zicem (Carmen Gheorghică, TVR 1, 31.07.01, ora 20); la Băile Felix, „apa rece și cea caldă *curg* la robinete numai câteva ore pe zi” (Adriana Murariu, PRO TV, 2.08.01, ora 19,30). Iar o universitate particulară ne prevenea, într-un anunț de reclamă din ziare, că „are avizul de funcționare a CNEAA din anul 1999” (unde mai pui că la respectiva instituție de învățământ funcționează chiar și o secție de „relații publice și publicitate”; halal!).

Mostre ale enunțului agramat, pleonastic sau numai ambiguu ne furnizează curent discursul mai mult sau mai puțin solemn al unor purtători de cuvânt (sau de idei), dar și al unor vorbitori cu răspundere limitată – conform propriului regulament. Pornim tot de la simple scăpări: când cu schimbarea (!) tarifelor la curentul electric, un purtător de cuvânt al regiei de resort declara, în legătură cu modificările survenite, că „beneficiarii” vor primi și cuvenitele explicații, deși „avem un număr de funcționari *limitați*” (gura păcătosului!...; PRO TV, 6.06.99, ora 19,30). Un maior de la poliția Doljului explica uciderea unui plutonier major de la Seaca de Câmp ca datorându-se unei „acțiuni imprevizibile și prin surprindere” (TVR 1, 29.07.01, ora 20), iar purtătorul de cuvânt al unității militare din care face (sau făcea) parte căpitanul Stan Constantin, pierdut (rătăcit) pe un traseu montan, ni l-a descris pe acesta, pe diferite canale tv (30–31.07.01), ca fiind un bărbat „de corpolență athletică” (formulă prezentă de asemenea și în alte comunicate, ale poliției de exemplu).

Dar nici secretarul II al Ambasadei Române la Skopje, Gabriel Nicola, nu stă prea bine cu semantica, de vreme ce crede că poate sau acceptă să vorbească/citească despre unul din românii atinși de tirurile

soldatilor macedoneni (pe când încerca să treacă fraudulos din Serbia în Macedonia) ca fiind „rănit la coapsa piciorului drept” (TVR 1, 29.07.01, ora 20; este drept, construcția este parțial acceptabilă, căci nu putem respinge nici „genunchiul piciorului drept”). Și nici ministrul de finanțe nu se sfiește să promită unor întreprinzători acordarea anumitor „înlesniri și facilități” (TVR 1, 23.05.01, ora 19,30).

Până una-alta, nu-i așa?, nu există surprinderi previzibile; *corpolență* nu înseamnă „constituție fizică” (ar veni un fel de... „corpoșenie”), ci „înșușirea de a fi corpulent”, adică „mare și gras”; coapsa nu se găsește și la mână, de exemplu, sau la alte părți ale corpului; *înlesnire* înseamnă „ușurință în/spre a face ceva”, iar *facilitate* este glosat în dicționare chiar prin „înlesnire făcută cuiva”!

Confrunțați cu asemenea modele, nu trebuie să ne mai mirăm că formulări ale regulamentului polițiștilor referitoare la dreptul de a face uz de armă sunt preluate de un subofițer în contexte provocatoare de ambiguitate; „*am scos pistolul din dotare* și am tras un foc (de mirare că nu „a executat”) de avertisment în plan vertical” (mamă, Doamne!) declara acesta în fața camerelor de luat vederi (PRO TV, 9.07.01, ora 19,30). Îmi amintesc însă că un asemenea respect pentru litera legii l-am întâlnit cândva și în numirea sus-zisei arme de către autorul unui roman polițist german: în descrierea acțiunilor eroului acestuia nu se vorbea niciodată de „Pistole”, ci exclusiv de „Dienstpistole” (prin urmare „de serviciu”), cu o grijă pentru precizie și legalitate ce mi s-a părut atunci tipic nemțească.

Așadar, profesioniștii discursului din mass-media, dar și militari cu grade sau simpli miniștri antrenați în asemenea afaceri ar trebui să-și amintească faptul că nu doar scrierea, ci și vorbirea are (ca să folosim termeni din epoca *verb-scrib-reguletei*) niște *regulații*, care cer *regulatețe*; așa, ca să ne înțelegem și pentru a nu umfla, patetic, cuvintele. [2001]

2.4. Nu deranjați huștele!

Prezentarea unor „perle” din discursul public și din cel jurnalistic, înregistrate după emisiuni tv, ne probează că, parafrazându-l pe Guță Popândău al lui Topîrceanu, și vorbirea „e un lucru foarte mare” (personajul invocat emitea această profundă și inedită cugetare referindu-se la... iubire).

În unele cazuri, se manifestă fascinația neologismului, ba și a barbarismului (neologismul inutil și încă neadaptat, dar cuvânt „la modă”), perceput de-acum ca termen tehnic. Acesta își poate face loc în față și atunci când se cerea cuvântul simțit. Așa, de exemplu, înfățișând acțiunile de ajutorare a familiilor victimelor din accidentul de muncă de la mina din orașul Vulcan, unul dintre miniștrii (I.R.) aflați la fața locului, în ziua de 8 august 2001, a anunțat că „s-au derulat primii pași”, adică s-au „*înmânat* plicurile cu cei 75 de milioane de lei” (TVR 1, ora 14). Lăsând la o parte faptul că „înmânarea” se potrivește mai curând cu citațiile și chiar cu premiile, trebuie spus că verbul (a) *derula* înseamnă, la propriu, „a desfășura ceva rulat”, dar „derularea” (pentru care în lexicoane găsim sinonimele „defilare”, „perindare”, „prefirare”, „succedare”) a devenit deja o boală cronicizată (la transmiterea unui meci internațional de fotbal s-a anunțat și „derularea imnului național”).

Furia în spume a omului politic sfidează cuvântul mai puțin direct evocator (prin firea lucrurilor); așadar, admitând că stă bine cu semantica, respectivul simte nevoia să-l... revigoreze pleonastic. Un mare șef de partid (nu-i consemnez nici inițialele numelui, din... sfiiciune; nu că are ziar, dar înjură mahalagește), contactat telefonic într-o emisiune cu privire la revendicarea Peleşului, a... înfierat „rapacitatea *camarilei* care-l *anturează*” pe fostul suveran al României (TVR 1, 9.08.01, ora 14).

Or, termenul *camarilă* are semnificația împrumutului din franceză (de origine spaniolă) *camarilla*: ‘grup de persoane din anturajul unui prinț, care-i dirijează acțiunile’. Prin urmare, „camarila ce anturează” se potrivește ca și „hemoragie de sânge”, „regaliști care susțin monarhia” sau „aniversarea a «n» ani” (această repetiție devenită, din păcate, curentă).

Ce face însă omul de bun-simț (în fond), într-o convorbire mediatizată, când nu stăpânește sau nu găsește termenul tehnic? Îl evocă sau îl evită, pur și simplu. Ca un manager din lumea sportului (D.Dr.), care vorbea, în cazul fotbalistului Neaga, de „minunea aceea care i s-a găsit în organism” (!) și se referea la „Comisia *anti...* [ezită; i se „suflă”; nu înțelege; „prinde” firul:] ...*doping*” (TVR 1, 24.07.01, ora 8).

Cu totul altfel stau lucrurile cu jurnalistul ce speculează cuvântul sau expresia provocatoare de ambiguitate. Dacă, la 1.08.01, canalul TVR 1 semnala (la ora 10), fără prea multe amănunte, cazuri de oameni „mușcați de vaca turbată” (!), în aceeași zi și îndată după ora numită, la ANTENA 1 s-a anunțat îmbolnăvirea unor „persoane care au venit în contact cu vaca bolnavă de rabie”, ba mai mult, „care au avut un contact mai strâns” cu vaca bolnavă. Încât, nevrozat de nenorocirile, grozăviile, ba chiar monstruozițiile care, pe aproape toate canalele tv, țin capul de afiș la știri, din zori, te umple spaima că referirea s-ar face la cazuri de bestialitate. Cine a rezistat a aflat că, de fapt, victimele puteau fi nevinovații băutori de lapte sau chiar cei care au atins vaca (probabil, la muls!).

Mostra de „jurnaleză” citată ne-a adus aminte de un avertisment-caricatură privind ridicolul „implementării” (altă slăbiciune a discursului public de astăzi) neologismului într-un mediu lexical impropriu, atribuit lui Creangă (deși este greu de crezut că, la Humulești, familia lui Nică a lui Ștefan a Petrei era în situația de a cumpăra lichidul acru obținut prin fermentarea tărațelor de grâu, numite *huște*, și nici Maria nu vorbește deloc ca o humuleșteancă).

Dar, mă rog, să acceptăm înscenarea: „Fiind mic, cineva [?] îl trimise să cumpere borș de la Maria borșerița. Când intră în casă, Maria ședea pe cuptor și se văieta: «văleu, văleu, Ionică dragă, nu mă pot scoborî că *teribil* mă doare *corpul* și nu te pot *servi*, dar ie-ți și tu o oală de borș din puțină, însă să iei seama ca să nu-mi *deranjezi* *huștile*»” (am citat după G. Călinescu, *Viața lui Ion Creangă*, cap. *Pedagogia lui Creangă*).

V-am derulat doar câteva cazuri, cu care am venit în destul de strâns contact pe calea undelor electromagnetice și a imaginilor în mișcare; dar și acestea ne previn că nici Măria Sa vocabularul limbii române nu se simte la largul său în orice anturaj neologic (pe post de camarilă). Pentru că, oricum, până la urmă... se deranjează *huștile*! [2001]

2.5. Plaga înjunghiată și comprimarea craniului

Veți admite ușor că ați auzit frecvent prima formulă și veți recunoaște, de asemenea, un alt adjectiv de același tip ce apare pe

lângă substantivul *plagă*, anume *împușcată*. Ambele sintagme intervin în descrierea de către medici sau cadre medicale (dar nu numai de către aceștia) a unor cazuri de agresiuni soldate cu răni provocate de arme albe sau prin arme de foc. De exemplu, „plagă înjunghiată” a fost rezultatul examenului clinic al unui bătrân ce fusese străpuns, în zona inimii, cu un cuțit cu care soția sa tocmai tăia ceapă (PRO TV, 20.08.01, ora 8).

De când rezultatele unor atare examinări nu mai fac doar obiectul unor convorbiri (particulare) cu rudele pacientului, cărora li se explică „pe înțeles”, ci, prin mass-media, sunt aduse (cu obstinație) la cunoștința publicului larg, urechile ne sunt bombardate zilnic cu astfel de formule tehnice, care te pot pune pe gânduri: de la „hemoragie cerebrală masivă”, la „șoc hemoragic”, „șoc hipotermic”, „crampe calorice” sau „leziuni la nivelul tegumentului”.

Primii care recepționează terminologia de specialitate (dat fiind faptul că, după cum se exprima recent un doctor, se face „medicină cu dovezi”) sunt polițiștii. Aceștia, la rândul lor, în postura de ziariști, le retransmit și publicului; iată câteva mostre, dintr-un număr al „Gazetei poliției ieșene” (din luna august 2001): „traumatism maxilo-facial”; „multiple leziuni corporale”; un tip violent și băut și-a omorât tatăl cu cuțitul, lovindu-l în zona gâtului și „secționându-i un pachet de vase sangvine” (așadar, o altă apariție ciudată a „pachetului”, după cel „de măsuri”, de „oferte” sau „de legi”; un timp, s-a vorbit de un „pachet România-Bulgaria”, în legătură cu ipoteza „tandemului” în perspectiva... accesării NATO și UE).

În aceste cazuri, problema care se pune este aceea a palierului comunicării; una este să redactezi buletine medicale și medico-legale (de „circuit închis”), și alta (dacă asta ți-ai propus) să prezinți explicit publicului, presupus ca avid de știri senzaționale, accidente, omoruri și alte asemenea nenorociri. Așadar, în cea de a doua situație, avându-l în vedere pe receptor, dacă și reporterul a înțeles despre ce este vorba, el trebuie să-i „decodeze” primului mesajul, în termeni accesibili.

Uneori, aceasta este o exigență ușor de păzit, mai ales atunci când unui termen tehnic (nu numai medical) i se poate găsi expresia corespunzătoare din limbajul familiar. Așa, de exemplu, despre

căpitanul-comandor Ciucă, de pe heliicopterul căzut la Boteni, am aflat + că a plecat în Israel pentru „investigații suplimentare”, deoarece s-a + constatat fie că suferă de „tasarea coloanei vertebrale”, fie că „are + probleme la coloana vertebrală” (ANTENA 1, respectiv, TVR 1, 20-21.08.01). După comentarii și informații ulterioare din mass-media, motivul plecării va fi fost tratarea cu... indiferență a accidentaților la București, iar revenirea asupra cazului (intervenție chirurgicală, în Israel, pe coloana vertebrală) a ocazionat și aflarea prenumelui real al căpitan-comandorului: Mircea (în ziua prăbușirii „Pumei”, i s-a zis Constantin!).

Desigur, este de crezut că tatăl unui copil infirm (C.B.) poate să folosească sintagma – pentru el o dureroasă obsesie – „implant *cochlear*”, ce apare în textul unui articol-apel de sprijin („Ajutați-o pe Ana!”, din „Info-Monitorul”, 24.08.01), dar profesionalismul autorului l-a obligat pe acesta să ne explice că este vorba de o intervenție chirurgicală reprezentând „fixarea unui dispozitiv electronic cu senzori de mare finețe care au rolul de a transforma impulsurile sonore în stimuli cerebrali”, așadar un dispozitiv ce i-ar reda fetei auzul (latinescul *cochlea* înseamnă „cochilie”, referirea fiind, în cazul de față, la canalul în formă de spirală din urechea internă).

Există numeroase astfel de formule și expresii destul de greu accesibile (cu tot avantajul că evită violența verbală, după cum, în mass-media, se impune și ocolirea brutalității imaginii, ambele neîntâlnite pe canalele tv din Occident), astfel că, dacă tot ești pe post (sau cu ziarul în mână) și dacă, uneori, nu este necesară „decodarea” (ca atunci când medicul ne spune că, în cazul unui accident pe calea ferată, moartea a „intervenit” prin „comprimarea craniului”!; PRO TV, 5.08.01, ora 19,30), adesea, însă, nu-ți poți reprimă curiozitatea: ce-o fi însemnând oare „crampe calorice”, „șoc hipotermic” (una caldă – alta rece!), „transmiterea pe verticală” (da, a „genelor”) sau „plăgi fronto-parientale” (cum a apărut, enigmatic /?/, într-un ziar scris și tipărit în iureș de competiție neloială).

Frecvent, înșiși medicii posedă un real și bine-venit simț al comunicării publice, dispunând de cele două registre care se impun în circumstanță. De exemplu, prezentând starea unui miner din orașul

Vulcan internat la un spital de urgențe din Timișoara, o doctoriță medic primar enunță, mai întâi, diagnosticul în termeni de specialitate: „fraktură la baza craniului, cu *otoragie*”, dar, imediat, cu ton ușor scăzut, de lectură a unei note de subsol, „traduce” ultimul termen: „îi curge puțin sânge pe ureche” (TVR 1, 7.08.01, ora 20). Iar la „Revista medicală radio”, vorbind despre efectul expunerii prelungite la soare, un medic (Constantin Dinu) preciza, la un moment dat, faptul că prin „colaps caloric” trebuie să înțelegem (dacă am reținut exact) *leșinul* „în termeni populari” (Radio România Cultural, 21.08.01, ora 11,30).

Medicii, ca și juriștii sau slujitorii altarului, sunt permanent confrunțați cu două niveluri terminologice: cel al registrului public formal, al exegezei (tratate, conferințe și publicații de specialitate, diferite acte), și cel al comunicării mai mult sau mai puțin familiare, cu pacienții, respectiv cu clienții sau enoriașii. Prin urmare, dacă prezinți emisiuni de profil, cum ar fi „Telemedicina” (Tele 7 abc), ori îți programezi discursul pentru a-i interesa și reține pe telespectatori (care mai cer și obțin, gratuit, consultații), ori te imaginezi la un microsimezion pe teme medicale (cum am remarcat uneori), prilej de a-ți epata, eventual, chiar conlocutorii; la o emisiune de acest fel am auzit, fără explicație, termenul, prea puțin transparent, de *meteoropat*. Cu ajutorul dicționarelor, putem „lua înțelesul”: este vorba de „persoana care reacționează patologic la modificările factorilor meteorologici” (situație în care, de exemplu, ne-am fi putut afla mulți, pe fondul prelungitei canicule din vara anului 2001).

Să revenim însă la *plăgile* de plecare. Adjectivele participiale (de tipul „*plăgă înjunghiată*” și „*plăgă împușcată*”) prezintă, de obicei, acțiunea ca o caracteristică a substantivului pe care-l determinat: „*carte (ne)citită*”, „*vin falsificat*”, „*prostitute surprinse (sau reținute)*” (de poliție !). Așadar, gramatical vorbind, s-ar părea că înseși *plăgile* au fost *înjunghiate* sau *împușcate*, căci uzuale sunt construcțiile „*plăgă (sau rană) profundă, superficială, fronto-parietală*” dar și „*infectată, supurantă, sângerândă*” (și, gândind pozitiv, chiar „*cicatrizată*”). Este posibil ca sintagmele în discuție să fie rezultatul brevilocvenței (administrative), ca mai lesnicioase față de analiticele „*plăgă prin înjunghiere*” sau „*prin împușcare*”, reprezentând o turnură tehnică, a repertoriului de medicină legală.

Avantajos pentru toți, nu doar din perspectiva performanței comunicative, ar fi ca plăgile sociale generând astfel de enunțuri să ajungă la statutul realităților supuse urării „ducă-se pe pustii!”. [2001]

2.6. Medalie de escroc

Se pare că în legea propusă Senatului privind scala decorațiilor României, potrivit articolelor din ziare (din septembrie 1999), figura (dar se pare că nu mai figurează) o îmbinare de termeni ce reprezintă o gafă lingvistică enormă. Este vorba de „Cavaler al industriei”, care, la fel ca și formulele „Mare ofițer agricol” sau „Comandor al învățământului”, după cum se relatea, au fost apreciate de Emil Tocaci ca frizând ridicolul, dat fiind că ar (putea) diminua solemnitatea momentului acordării distincției (după sursele citate), opinie împărtășită atât de majoritate, cât și de opoziție.

De acord și cu această optică de contestare, ne exprimăm stupoarea că pragmaticienii echipei de redactare tehnică a proiectelor de legi (printre care probabil și un lingvist – cel puțin așa s-ar cere) nu și-au pus întrebarea ce efect ar putea avea traducerea sintagmei *cavaler al industriei* atunci când un industriaș român, deținător al unei asemenea medalii, ar putea fi prezentat unor omologi francezi, spanioli sau italieni (nu știm dacă nu s-a pus și problema ca această distincție să fie decernată chiar unor cetățeni străini).

Pe limba acestora, transcrierea titlului onorific ar avea corespundentele (imaginare) „chevalier de l'industrie”, „caballero de la industria”, „cavaliere dell'industria” (așadar construcții de genitiv), dar care, oricum, se apropie primejdios de realele *chevalier d'industrie*, *caballero de industria*, *cavaliere d'industria*. Or, prin aceste formule, în limbile respective se înțelege „individ care trăiește din expediente, escroc, șarlatan”, unul căruia în engleză i se spune, pur și simplu, *adventurer*, *sharper*, *swindler*, pe când în germană apare chiar termenul *Industrieritter*.

De altfel, prin traducerea din franceză, sintagma în discuție este (sau era) cunoscută și în limba română; după *Dicționarul Academiei*, *cavaler de industrie* înseamnă „persoană care, prezentându-se sub înfățișarea de om bine crescut, face înșelătorii (și escrocherii) în stil

mare și trăiește din potlogării și expediente” (t. I/II, 1940; cf. II/I, 1934; formula apare și în publicistica lui Eminescu, ca una dintre glosele sarcastice, alături de „coate goale de meserie”, pentru termenul *patriot*). Iar de aceștia nu ducem lipsă, dar nu li s-a mai zis încă așa.

La originea incredibilei surse de buimăceală terminologică la care ne referim se află însă parametri culturali, se pare, de neatins pentru „specialiștii” noștri în domeniul discursului public. În limbile române care au moștenit termenul *industria* din latină, substantivul acesta nu înseamnă doar „activitate”, ci și „abilitate”, dar una antisocială. După cum aflăm din dicționare (chiar dintre cele mai simple, bilingve), la Cervantes, de exemplu, în *Don Quijote*, cuvântul *industria* are numai semnificația „dibăcie, iscusință, îndemânare, ingeniozitate”, dar în franceza ceva mai veche *industrie* înseamnă chiar (și) „abilitate aplicată la rău”, astfel că *vivre d'industrie* a căpătat semnificația „a trăi din expediente”.

Prin traducerea romanelor cavalești spaniole, *caballero de industria* a pătruns în franceză, *chevalier d'industrie* având exact același sens: „individ care trăiește din expediente, care își procură venituri ilicite” (să nu uităm că au existat și „cavaleri briganzi”, cei care, prin pădurile Germaniei, îi jefuiau pe călători).

Nu, nici măcar o minimă informație livrescă nu li se poate pretinde sau impune redactorilor legilor românești. Dar, dacă tot au pornit, se pare, de la modele franțuzești (vezi, de exemplu, *commandeur de la Légion d'honneur*, *grand officier* – al patrulea grad al Legiunii de Onoare, *officier du Mérite agricole*, *officier de l'Instruction publique*, dar, atenție, de regulă, cineva poate fi „comandor” sau „ofițer” al unui ordin, mai rar al unui domeniu), atunci se impunea ca terminologii să fie foarte atenți la posibile efecte de *quiproquo*.

În traduceri... grăbite, cum am putut auzi nu de mult și la translatorite (altfel, fete bine!) ce au intermediat prezentări publice televizate asupra tranzacțiilor cu firma „Renault” (cu echivalări apropiate de redarea neaoșelor cuvinte „ai noștri ca brazil” prin „les nôtres comme les conifères”), am putea asista la recomandarea dlui XY drept un „brav *chevalier d'industrie* (sau, la rigoare,

Industrieritter) al Refacerii Economiei Românești” (eventual promovat consilier comercial în vreo capitală europeană. Absurd? Dar cu includerea minelor antipersonal într-un catalog de produse românești pentru export cum au stat lucrurile?).

Ar putea fi vorba, într-adevăr, în cazuri de „privatizări” mai mult decât suspecte, de o duioasă și adorabilă ingenuitate, cu raportare la voraci reprezentanți ai brigandajului industrial autohton sau la simpli cavaleri servanți ai unor destul de triste figuri. Dar și oamenii cultivați de la noi, și străinii la curent cu formule uzuale din retorica tranzacțiilor s-ar putea întreba, măcar ironic, de ce nu se spală rufele în familie? Și pas’ de mai perfectează afaceri într-o țară în care „calitatea” de escroc ar părea că este recunoscută și recompensată prin onoruri publice.

Așadar, în cazul de față, în discuție nu este doar ridicolul unor găunoase titlaturi respinse de senatorii noștri sau provocatoare de incidente (deocamdată) imaginare, ci de o penibilă lipsă de orizont (și) pe terenul pragmaticii lingvistice.

Oare pe la Guvern să nu se fi auzit de „brainstorming”? [1999]

P.S. Am remarcat aceeași apariție în decursul unei confruntări în care intenția utilizării enunțului mi-a rămas neclară; într-o discuție pe teme de actualitate, la emisiunea „Cap și pajură”, Emil Hurezeanu i se adresează, pe ton în general provocator, lui Cristian Tudor Popescu: „Cum de nu l-a primit președintele [Traian Băsescu] pe Dinu Patriciu? [emfatic:] *Om important, cavalier de industrie!*...”. Nici o reacție terminologică la interlocutor, nici Hurezeanu nu revine asupra expresiei!? Greu de spus dacă Cristian Tudor Popescu a ezitat în ceea ce privește sensul sintagmei, dacă nici Hurezeanu nu a fost sigur în această privință, sau dacă a fost o atragere „în cursă” nefructificată (REAL TV, 10.11.05, ora 22).

2.7. „Exploatație” vs. „asociație”

Demersuri de natură legislativă pe terenul viitorului agriculturii românești se confruntă, și ele, cu o problemă de lingvistică. La afirmația că nu se poate face agricultură performantă în condițiile foarte micii proprietăți rurale, se ripostează ca și cum însăși proprietatea ar fi pusă în discuție, și nu sistemul autarhic, de (auto)izolare economică, ce caracterizează în prezent un segment important din

producția agricolă. Fără a încerca pătrunderea fondului problemei sau, cu atât mai puțin, sugerarea unor soluții în temă, trebuie să observăm că, pentru a înțelege corect datele controverselor, este de reținut faptul că temeiul acestora nu îl constituie dreptul de proprietate, ci modul în care se finanțează producerea de cereale, rădăcinoase, legume și fructe, cum se lucrează și cum se asigură desfacerea bunurilor rezultate, spre obținerea de beneficii din această activitate etc.

De aici, intervine problema terminologiei, unele cuvinte fiind maculate și deja tabuizate, după cum dovedește următorul exemplu. În emisiunea „Viața satului” de pe canalul TVR 1 (23.09.01, ora 10), unuia dintre invitați îi scapă „păsărica”: „legea *asociațiilor*..., pardon, a *exploatațiilor*”. Or (pentru că unii nu mai știu), primul termen are o biografie încărcată negativ. Înainte de înființarea „ceapeurilor” (a „corhozurilor”, cum li se spunea), țăranii au fost forțați, păstrându-și aparent dreptul de proprietate asupra pământului, a animalelor de tracțiune și a inventarului agricol, să se înscrie în „asociații”, pentru a deprinde munca „în colectiv”. Așadar, aceste „asociații”, în condițiile statului totalitar comunist, au fost o sinistă farsă, anticamera pierderii proprietății individuale.

Drept care, spre a nu se mai vorbi de funie în casa spânzuratului, legislatorii evită astăzi termenul damnat, originar neutru, numind o formă organizatorică, și apelează la unul care se referă la activitate, la ocupație, la îndeletnicire.

Este un concludent exemplu de pragmatică a comunicării, cu atât mai mult cu cât termenul curtat este, la rândul său, departe de a fi rămas neutru. Pe vremuri, „asociațiile” precollectiviste au fost prezentate ca o modalitate a celor *exploatați* de a se „scutura” de... ultimele rămășițe ale *exploataților*, „chiaburii și cozile lor de topor”. Și iată că, acum, un contingent încă important din cei de la țară cărora li s-a impus „eliberarea” de exploatare este chemat și stimulat, parcă pentru exorcizare, să formeze *exploatații*, să *exploateze* ei pământul, în condițiile economiei de piață.

Să vedem dacă, în acest caz, se va dovedi puterea (cea ca din basme) a cuvântului și, dacă după zece ani de sărăcire generalizată, politicienii îi vor ajuta pe țărani să înțeleagă *esențialul* problemei,

asupra căruia un mare sociolog, specialist în economia rurală din Școala Gusti, atrăgea atenția imediat după decembrie 1989. Este vorba de Henri H. Stahl, care, în articolul *Omul și pogonul*, publicat în revista „22” (I, nr. 20/23.03.90, p. 10), scria despre urmările nocive ale dispariției comasării terenurilor agricole în ceea ce privește performanța cultivării lor (sociologul exemplificând și cu faptul că în Franța nicio bancă nu acordă credite unei ferme ce deține o suprafață mai mică de 60 de hectare).

Însă pe atunci se vorbea chiar de *asociații*, netutelte de stat, un termen ce nu i-a speriat, se pare, pe pragmaticii șvabi din satul Petrești, județul Satu Mare, care, după un reportaj din „Formula AS” (XI, nr. 471, 2–9.07.01, p. 12–13), lucrează, cu bune rezultate, 2000 de hectare, în posesia a 800 de familii, din cele 2350 câte avea fostul CAP din localitate, sub deviza „pământul tău, dar muncit împreună”. Dar, cu un asemenea slogan, cine ar fi câștigat alegerile din 1992 sau din 1996?

Pe de altă parte, ca să revenim la „Viața satului”, trebuie să observăm că unii dintre specialiștii invitați sau intervievați nu-și prea pun problema impactului terminologiei asupra cultivatorilor pe cont propriu sau viitori *participanți* (nu *membri*!) la... exploatații, cărora le vorbesc limpede (!) despre „abatorizarea animalelor”, „desfrunzit parțial” al viței de vie, „igienizarea vaselor” ce prezintă „particularități”, folosind „materiale oenologice – enzime”, „fermentația tumultuoasă a vinului”, „măr biologic” experimentat în „poligonul de cercetare” sau „celule de frig” pentru păstrarea fructelor și alte asemenea minunății. Față de care te mai reconfortează „a trage vinul de pe boștină” și chiar jurământul unui țăran din Dragomirești-Dâmbovița: „să rămână nevasta mea văduvă, să rămână copiii mei orfani, să întindă mâna pe drum după o bucată de pâine, dacă nu spun adevărul”.

În rest, ca de obicei, toate se aranjează la sfârșit, prin „tezaurul folcloric”, în care respectiva comoară este ilustrată, ce-i drept, prin frumoase cântece, în care destul de multe frumuseți de mult trecuțele, și cu faciesuri greu de recondiționat, oftează prea des râvnind la voinici sprintenei, care să le fure: pe Dumnealor, sau măcar... o guriță! [2001]

3. Sub semnul modelului și al clișeului

3.1. Modele perene: *Biblia* și Nobel

Parafrizarea, în mass-media, a titlurilor fericit alese ale operelor scriitorilor români și ale clasicilor literaturii universale (de care ne vom ocupa în continuare), la o apreciere grăbită, i-ar plasa pe aceștia într-o postură extrem de favorabilă, aceea de demiurghi ai unor enunțuri memorabile cu investire (eventual) perpetuă în confruntări de salon literar ad-hoc, constituit din ziariști cultivați și cititori caracterizați prin gurmăderie beletristică. Cuminecare elitistă la care ar asista, datorită magnetismului intrinsec al formulărilor, măcar prin nevinovata contaminare, și publicul larg de cititori mai puțin avizați.

S-ar contura, astfel, chiar involuntar, impresia unui statut unic împotriva căruia este firesc să se ridice nu doar malițioșii „no-men” temperamental (mefienți sau doar ursuzi), ci și contestatarii de conjunctură, ce nu trebuie nici ei subestimați.

În slujba dreptei măsuri a judecării lucrurilor, nimic mai atrăgător decât să încercăm necesara operă de... demolare a ipoteticului monopol, din două direcții complementare.

Mai întâi, există și alte surse importante, între care mai ales civilizația creștină, cu universul ei narativ, de personaje, de precepte și de simboluri, accesibile, deopotrivă, scriitorilor, compozitorilor și artiștilor plastici, cândva cultivate intens de aceștia, dar și ziariștilor, numai că, timp de câteva decenii, tinerii au fost îndepărtați de acest mediu spiritual prin laicizarea brutală și funestă nu numai a învățământului, ci și a culturii. Asta nu înseamnă o totală ignorare a zonei în discuție, fapt probat de sondajele din presă prezente în fișierul nostru. Deoarece viața spirituală revine, semnificativ, pe vechile urme de drept.

În al doilea rând, se impune o deloc rău intenționată radiografie de relativizare a atotputerniciei de creativitate a scriitorilor, tributari chiar ei, în privința titlurilor, a motivelor și a temelor mitologice și creștine. Ca apariții de titluri ale operelor literare, înseși motivele creștine au ocupat (și mai ocupă) o poziție deloc neglijabilă ca frecvență, dar lăsând la o parte faptul că operația ar cere o muncă sisifică, o simplă statistică generală poate fi socotită puțin relevantă. Lucrurile se schimbă însă dacă vom explora doar manifestarea aderenței unui pluton fruntaș, pe care, se poate admite, l-ar constitui, de pildă, laureații premiului Nobel pentru literatură. Ne-am oprit asupra celor din perioada 1901–1982, pe baza excelentului volum publicat de Editura pentru Literatură ca „Almanah” – supliment al revistei „Contemporanul” (1983). Evident, spațiul nu ne permite decât un florilegiu.

Iată, de exemplu, numele câtorva personaje biblice prezente în titluri de opere literare: „iconoclastul” Shaw trimite „Înapoi la Matusalem”, americanul Faulkner invocă figura unui revoltat, fiul lui David, în „Absalom, Absalom!”, iar „Iosif și frații” sunt aduși în scenă în tetralogia lui Thomas Mann. Rezultat al unei interferențe culturale medievale, *Jidovul răătăcitor*, condamnat la veșnică neodihnă pentru ocară adusă lui Iisus pe drumul Golgotei, este „grațiat” de suedezul Pär Lagerkvist anunțând *Moartea lui Ahasverus* (1960).

S-a apelat frecvent și la momente și evenimente capitale: *Geneza* (Mistral), *Ziua judecății* (danezul H. Pontoppidan) sau *Fuga în Egipt*, proiecție a italienei Grazia Deledda, aceeași care poate fi inspirată de Muntele Măslinilor instituind *Forul din pădurea de măsline*, iar un alt reper legendar biblic este *Tușișul arzător* (titlu al scriitoarei moraliste norvegiene Sigrid Undset). *Pământul făgăduinței* i-a tentat polemic ca simbol, în aceeași epocă, atât pe danezul deja amintit, Pontoppidan (1892), cât și pe polonezul Reymont (1899), ambele romane reprezentând fresce de confruntare socială (autorul *Țăranilor* a și fost clasificat, de altfel, ca un „antiurbanist”).

Asemenea interferențe nu doar tematice, explicabile prin relevanța simbolurilor, se regăsesc și în alte cazuri: Galsworthy a avut viziunea *Insulei fariseilor* (1904), iar *Femeia fariseu* (1941) a fost identificată, bineînțeles, de un francez, François Mauriac, cel care, în

peisajul literaturii franceze religioase militante, putea să declare că nu vrea să fie un „romancier catolic”, ci „un catolic care scrie romane” (și a și scris: *Sărutul dat leproșului, Mielul, Joia Sfântă*).

Alți scriitori (prolifici) au recurs la evocări din mitologia creștină numai incidental (André Gide, *Întoarcerea fiului risipitor*, 1907), așadar suntem departe de asumarea unei anumite ipostaze morale și nu e de suspectat nici lipsa imaginației. Este mai ales cazul lui Luigi Pirandello (*Să îmbrăcăm pe cei goi*), unul dintre plâsmuitorii cei mai originali de titluri intenționat șocante (*Un cal în lună*), sau care s-au dovedit de același efect prin aparenta banalitate, de enunț-crochiu, de proces-verbal: *Șase personaje în căutarea unui autor* sau *Astă-seară se improvizează*, titluri ale unor piese de teatru ce se numără printre formulele „clasicizate” cel mai frecvent parafrazate ulterior.

Deși mai puțin ilustrată la nivelul marii literaturi, poate fi remarcată și forțarea notei prin atracția blasfemiei, de la *Dumnezeul nebun* (al spaniolului José Echegaray, 1900) la *Dumnezeul scorpion* (al britanicului W. Golding, 1971), pe lângă care alte titluri, cochetând cu protestul, pălesc: suedeza Selma Lagerlöf s-a ocupat de *Miracolele lui Anticrist* (1897), iar dramaturgul german Gerhart Hauptmann își intitulează un roman *Smintitul întru Christos Emanuel Quint* (1910).

Cadrul schițat permite evaluarea atracției și prestației manifestate din aceeași direcție în publicistică. Căci se știe că, asemenea șanselor oferite de ipoteticul baston din ranița oricărui soldat, pe vremuri, fiecare jurnalist își înmuia pana în călimara unui mare scriitor. Iar astăzi mănuieste probabil pixul sau tastatura computerului unui viitor laureat român al premiului Nobel.

3.2. Substituirii în enunțul aparținând discursului repetat

Am rezistat cu oarecare greutate tentației de a aduce în titlu un posibil cuvânt românesc, *ramplasament*, la care ne-ar fi dat dreptul utilizarea, în secolul al XIX-lea, a verbului (a) *ramplasa* (scris chiar *remplasa*, după *remplacer*, din franceză, limbă care cunoaște și substantivul *remplacement*). Ispita era de a face din cuvântul respectiv un fel de „termometru” al preocupării stilistice a textelor următoare.

În 1996, unul din sloganurile (cu priză la public) utilizate în campania electorală în favoarea... schimbării clama, paradoxal,

virtutea dintr-o formulă paremiologică românească, generalizată, a statorniciei, a neclintirii: „Apa trece, pietrele rămân!”. Dar jocul (de cuvinte) se voia subtil: fostul președinte, cel care avea să *treacă*, deținuse o importantă demnitate la APE, iar cel ce se dorea să vină era geolog. Dar, în 2000, am constatat că enunțul nu a fost și premonitoriu de lungă durată, cel ales atunci nu a putut *rămâne*, împietrit.

Concomitent cu refuzul obstinat (și justificat) al contemporanilor de a se servi de metafore pilduitoare consacrate (dar banalizate), apanaj al unei retorici încă de uz curent în secolul trecut, în mass-media desprinderea de zicătoare și de proverb se produce treptat. Jurnalistul prospectează febril mijloace șocante pentru a stabili contacte cu cititorul/ascultătorul, iar unul dintre procedeele la care se apelează frecvent pentru ca emițătorul și receptorul/destinatarul să se afle imediat pe terenul unei experiențe comune, fie ea și de domeniul competenței expresive, este chiar recursul la parimie, la locuțiunea de mult desemantizată. Dar aici intervine gustul și flerul: acestora se încearcă a li se injecta o nouă vigoare, o proiecție dusă la virtuozitate (dar una ce tinde spre un gongorism *sui-generis*) în paginile „Academiei Cațavencu”, temă ce binemerită o investigație aparte.

Formula strict canonică citată în cel de al doilea paragraf a fost „revizuită” încă din 1902, de Caragiale (poate printre primii), într-o frază din portretul *Savantul* (din ciclul „Moftangiii”): „Într-o țară eminamente constituțională [și aceasta o... acomodare ironică], apa trece, moftangiii rămân”. Urmașii în spirit ai redactorului „Moftului român”, gazetarii de astăzi, ca și cei care forjează sloganuri publicitare, îi calcă pe urme: „Apa trece, miasmele rămân” (titlu de articol). „Pata trece, culorile rămân” este reclama unui detergent cu totul „nou” și, firește, superior tuturor celorlalte. Încrustată în blănă de stejar masiv, deviza unui restaurant ieșean, plasat cândva periferic, face aluzie la faptul că, pe vremuri, a fost frecventat de Creangă și Eminescu: „La Bolta Rece, timpul trece, prietenii rămân!” (iată și o interpretare a scriitorului Augustin Buzura: „Módele trec, demodații rămân”; Ad.1, 9.10.01, p. 3). O altă reclamă ne previne că doar „Frâna bună [furnizată de firma X] trece primejdia rea”.

Tot prin înlocuirea de termeni, dar și prin schimbarea registrului de la conativ la simplă constatare, a fost revigorată zicătoarea „Nu da

vrabia din mână pe cioara din par”, vizând diverse tentații și ambiții, descifrate prin enunțurile „Schimb Cotrocenii din mână pe Nobelul din gard”, respectiv „Guvernul l-a dat pe Orban din mână pe voturile din par”. La fel, cu referire la venalitatea unor distribuitori ai ajutoarelor pentru sinistrați, s-a titrat că „inundațiile la români” au fost „pentru unii ciumă, pentru alții băi de spumă” (... de șampanie). Cu ocazia dispariției navei „Prahova”, ministrul transporturilor „a intrat în gura presei” (mai rea, desigur, decât cea a satului și decât a lumii, în ipostaza de lipsite de eficacitate; de un timp, și o revistă a presei făcută de Mircea Badea pentru Antena 3 se numește tot „În gura presei”), iar un oarecare (mare) constructor „se bate cu cărămida în piept”. Din titlul unei tablete publicate de Aurel Leon cu deja mulți ani în urmă, în „Monitorul”, aflam că „Orice naș își are... nașa”!

Nimic nou, prin urmare, nici sub soarele publicisticii: modelele le-au schițat cândva înaintași de mare prestigiu; ironic, dar în fond și puțin nostalgic, Caragiale scria, în 1905: „am ajunsă în sfârșit la Berlin și am și mâncat din franzela exilului”, cu parafrizarea formulării unui pașoptist despre „pâinea amară a străinătății” (cf. II.3.2), aceasta venind dinspre îndemnul (ineficient mai ales astăzi) spre pâinea cât de rea din propria-ți țară.

Nu înainte de a anunța că ținem la dispoziția celor (eventual) curioși necesarele identificări bibliografice și de a preciza că unele exemple ne-au fost semnalate de studenți de la Departamentul de Jurnalistică al Universității „Al. I. Cuza”, dar renunțând la un bogat inventar de mostre din prima categorie, încheiem prin semnalarea (doar) a unui alt tip de ramplasament: cel al unei întregi părți dintr-o construcție bimembră. În savuroasele (și lingvistice) *Amintiri* ale „reacționarului pitoresc” și anticalofilului colonel Grigore Lăcusteanu (scrise pe la 1870), putem citi: „Ce să fac, îi zisei, așa este soarta noastră, a românilor. Care se scoală mai de dimineață acela te ia de păr”.

Constatare ce nu pare inactuală, dacă ne gândim la sisteme „piramidale” de câștig, la bănci falimentare, abile nu doar în a-și face reclamă, ci și în ceea ce privește ieșirea din... impas. Dar mai ales la competiția, începând, anual, de pe la sfârșitul lunii august, a diferite regii, întru mărirea prețului (de)serviciilor (oferite!). Parcă pentru a ne

descuraja să mai intrăm în iarnă (ca să nu mai vorbim de ieșire).
[1999]

P.S. Valoarea *matriceală* a enunțului canonic ne este probată de formulări recente din presă care prezintă variații similare: „Generația de aur trece, Mircea Sandu rămâne”; termenii opoziției pot apărea în text chiar la o distanță apreciabilă: „... în definitiv, bârfa trece, NPC-urile pot fi convinse să te ajute (mai o șpagă, mai un serviciu), bătaia, în schimb, rămâne”; „Va trece moțiunea de cenzură?... Va rămâne Tăriceanu premier?”. În construcții de virtuoziitate tehnică, în afară de structura generală de opoziție, din enunțul canonic mai poate fi păstrat doar unul dintre verbele puse inițial în relație, cum se prezintă lucrurile în cazul reclamei pentru un unguent (folosit la masaj), „Durerea trece, mobilitatea revine”, respectiv într-un context amplificat, format din trei secvențe; cu ocazia lansării noii monede europene, la instituții bancare a fost afișat un *banner* cu următorul slogan: „Vine Euro, pleacă marca germană, valoarea rămâne”. Iar realități dure din luna mai 2005, inundații și alunecări de teren, au actualizat enunțul inițial, cu ironie amară, prin „transmutatio” (schimbarea locului celor două substantive): în ziare s-a scris că „Pietrele trec, apa rămâne!” (texte culese de pe internet).

3.3. După colbul școlii

Urmărind seria substituțiilor de diferite tipuri prin care jurnaliștii tulbură construcții din sfera discursului repetat pentru ca, începând chiar cu titlul articolului, să-și atragă cititorii, după exemple de distorsionare a citatelor savante, a locuțiunilor, a idiotismelor și parimiilor, ne oprim la un alt teren fertil de inspirație: citatele din diferiți scriitori, pe care le-am auzit, citit și memorat la (și după) lecțiile de literatură.

Un virtuos (și) al acestui procedeu de agreabilă... manipulare a cititorului, Bogdan Ulmu, comentând sarcastic (în octombrie, 1999) mișmașuri ale junei (și poate nu doar imoralei, ci chiar amoraliei) noastre economii de piață, parafraza, într-un abil schimb de roluri, un vers din Alecsandri: „Vorba poetului: e unul care fură mai bine decât mine?”. Sub același titlu de rubrică din „Monitorul” (seria veche), peste o săptămână, jurnalistul în cauză se apropia de fondul enunțului din *Unor critici*: „E unul care cântă mai bine...” (în original: „dulce”).

Nu excludem posibilitatea ca alinierea spre canonic să se explice prin dușul rece al constatării insensibilității unui (unor) cititor(i) la mărgăritarul lansat prima dată. Dar este sigur că puțini sunt aceia care nu identifică atmosfera bucolică a începutului „Mioriței” în implantul din evocarea „Aici, pe gura noastră de rai, toată lumea face politică”.

Din alte opere aparținând bibliografiei obligatorii a manualelor de limba și literatura română, o puternică atracție exercită celebrele mottouri la capitole din nuvela *Alexandru Lăpușneanul*. Reclama pentru un telefon mobil (frapând și prin imaginea unui boier cu caftan și cu ditamai calpacul bombat pe cap, ce comunică prin mijlocirea acestui aparat cu țaranul de la coarnele plugului) sfidează conservatorismul lamentabil al unor contemporani prin formula „Dacă voi nu le vreți, noi le vrem”.

Și chiar independent de dramatismul contextului din care a fost scos, „Capul lui Moțoc vrem!” (reprodus și ca atare într-un comentariu asupra încrâncenării celor ce resping celebrele deja manuale alternative de istorie, cu referire la destinul autorilor sau al ministrului „conivent”) cunoaște o mare varietate de întrebuițări și de prelucrări. Desigur, metafora se păstrează, sperăm, ca simplă figură de stil în „Cârlan cere capul lui Simirad” (notabilități ieșene) și în „Presă italiană cere capul lui Jean Todt” (apoi, despre un alt antrenor: „Suporterii Realului vor capul lui Toshack”). Dar ești înclinat să crezi că părăsirea tropilor nu era de neglijat aflând că „Rusia vrea capetele teroriștilor ceceni” și te înfiori că scenele descrise cândva de Negruzzi s-ar putea repeta aidoma prin Caucaz.

Și imagini grave ori sarcastice din versurile lui Eminescu sunt solicitate pentru abordări polemice pe teme de actualitate: tenacitatea spăimoasă a unui ministru a fost caracterizată prin „Remeș trece, Remeș vine (cu accize noi la tine)”, iar, față de absolvenții facultăților tehnice, care pleacă peste hotare, despre cei de la Drept aflăm că rămân în țară „să ne ferească norodul”, dar „cu procese interminabile și ocolitoare de legi”. Ca și în primul exemplu citat, mesajul unei meditații filosofice este împins spre derizoriu într-o „adaptare” de circumstanță pe tema scăpătării unei echipe de fotbal (numită chiar o „stea căzătoare”): „La Steaua care-a strălucit/ E o cale-atât de lungă/

Încât steliștii actuali/ Nu reușesc s-ajungă” (oricum, era în octombrie 1999, înaintea celui de al doilea meci cu West Ham United, iar, pe vremuri, printre elevi, circula o parodie și mai și după „El-Zorab”). Cu totul altfel stau lucrurile când este vorba de opera lui Caragiale, ale cărui poante sarcastice, prelevate din vorbire și de perenă actualitate, se întorc firesc în uzul curent, prin mass-media, în cele mai diverse translări: epilogul cercetării cauzelor unei revolte din închisoarea de la Iași a primit eticheta „Pupat toți coloneii la Penitenciar” (o rubrică ținută de Dorin Tudoran în „România literară” s-a intitulat „Pupat toți Piața Unive’sități”). Prin paradoxala „12 trecute fix” se încearcă atragerea ascultătorilor spre o emisiune radiofonică, iar printre alte parafrazări notăm: „Vocea ortodoxului național”, „Conspirație, da’ o știm și noi” (la rubrica „Puls” din „Monitorul”, seria veche) sau „RAJAC numără gropile din oraș mai ceva ca Pristanda”.

Iată de ce, remarcând în vorbirea antrenorului unei echipe ieșene de fotbal etimologia populară (și polițienească!) *renumerare*, ziaristul Bogdan Ulmu era îndreptățit să extrapoleze malițios: „Numai prostii învățăm din Caragiale!”.

Dar, după colbul școlii și de pe scenă, ne rămân și sunt rechemate și alte contexte, în alte registre. Prin cuvintele „De treci codrii de mesteceni care separă Germania de Polonia, ajungi, după câteva ore de mers cu trenul, în Wrocław”, își începea un reportaj scriitoarea Ioana Pârvulescu, iar titlul cronicii asupra unui festival de film de la Veneția, semnată (tot în „România literară”) de Eugenia Vodă, îl contrazicea optimist pe marele Will: „E ceva proaspăt în Danemarca”. [1999]

3.4. De la Márquez citire

Lui Gabriel García, în ipostaza de proprietar al săptămânalului columbian „Cambio” și de conducător al unei școli de jurnalism, i se atribuie constatarea că „e mai ușor să prinzi un iepure decât un cititor” (ca și în cele ce urmează, referirile la Márquez pornesc de la un medalion din „România literară”, nr. 5/1999).

Pentru a-și păstra cititorii și pentru a-i câștiga, eventual, și pe cei ai altor ziare, publiciștii (secondați de redactori tehnici) mizează și pe

magnetismul a tot felul de titluri (adesea mai mult sonore și îmbietoare decât) bine cunoscute și imediat atribuibile.

Dacă un rezervor cu adevărat inepuizabil, chiar dacă suprasolicitat (și supralicitat) se dovedește literatura română, pe primul loc situându-se operele scriitorilor „pătruși” în manualele școlare, quiproquourile și substituțiile lexicale pornesc și dinspre literatura universală, mai ales în cazul unor capodopere (sau numai opere de succes) ce au cunoscut și șansa mediatică a ecranizării. Astfel, câteva titluri din „Monitorul” (Iași) din anul 1999 citează sau ne evocă soluții... cândva editoriale ale lui Hugo („Mizerabilii – de la CONEL!”), Erich Maria Remarque („Ieșenii mai câștigă ceva teren pe frontul de vest” – o victorie a echipei Politehnica Moldrom în turneul de la Timișoara, dar și: „Legea statutului [maghiarilor din afara Ungariei] sau nimic nou pe frontul vecinătății româno-maghiare”; „Cotidianul”, 3.10.01) sau Ken Kessey: „Zbor deasupra unui cuib de năuci”, cu referire la bombardamentele NATO asupra Serbiei, aducând un perfect sinonim de decodare a metaforei („cucii”) din original, însă oricum destul de dur la adresa populației acestei țări.

Dacă asemenea lucruri... subțiri și le permit, ca viziune editorială, doar ziarele ce mizează pe cititori de un anumit nivel cultural (deși efecte apropiate, prin asociații de idei colaterale, se obțin și la cei mai puțin instruiți, apreciere care se bazează pe sondaje proprii), zona predilectă a convocării monștrilor sacri ai culturii universale sau a scriitorilor „populari” o reprezintă revistele literare. Fără eliminarea intersectării, după cum am văzut, cu solicitanta publicistică a cotidianelor, situație pentru care invocăm un caz semnificativ. O secvență (sonoră!) din titlul povestirii lui J.D. Salinger, *De veghe în lanul de secară*, apare resemantizată prin omonimie morfologică, atât ca titlu de rubrică în „Monitorul” („De veghe-n lanul de se cară”), precum și ca titlu de eseu, de către Dorin Tudoran: „De veghe-n lanul cu se cară ei” – în volumul *Kakistocrația*; vezi, tot aici, calamburul *Lacul Lebed(elor)*.

Pentru ilustrarea afirmației de mai sus, cităm câteva titluri de articole, mai mult sau mai puțin recente, din „România literară”: „(Prot)ocolul lumii în optzeci de greve” (ineficiența semnării de

„protocoale” pentru curmarea grevelor studențești la zi în toamna lui '99), „1001 de nopți în 66 de zile” (inspirată caracterizare a discursului dramatic și regizoral din piesa *Saragosa – 66 de zile*, jucată pe scena teatrului Odeon, după romanul lui Jan Potocki, *Manuscrisul de la Saragosa*), „În căutarea chipului pierdut” (cronică a Andreei Deciu la două romane de introspecție).

Stendhalianul „Roșu și negru” este preluat ca titlu al unui editorial semnat de N. Manolescu, culori polemic asociate pentru noțiunile de „comunism” și „fascism”; în „Fotografie de grup cu doamne”, al lui H. Böll, un cronicar dramatic introduce substantivul *vedete*, pentru a sublinia jocul deosebit al unor actori în interpretarea „Azilului de noapte” (într-o montare a lui Ion Cojar), iar o poezie, a lui Ion Drăgănoiu, „parabolică”, se intitulează (nici mai mult nici mai puțin decât) „Alice în Țara Noțiunilor”.

Iată și o variație de oferte pornind de la provocatorul titlu „Cui i-e frică de Virginia Woolf?” al dramaturgului american Eduard Albee: „Cui îi e frică de feminism?”, „Cui i-e frică de manualele alternative?” și, mai aproape, dar și mai incitant, „Cine nu se teme de Virginia Woolf?”.

Iar regulile retorice, care pretind armonie în proiectarea discursului, sunt cu discreție respectate atunci când titlul („Mândrie fără prejudecată”; schimbând prepoziția prin conjuncția *și* ajungem la Jane Austen) este reluat în text, în portretul de veritabilă aristocrată schițat de Tita Chiper (în mai '98), la moartea prozatoarei Dina Balș: „A trăit mult, intens, cu panaș; a trăit cu mândrie și fără prejudecată o viață de personaj...”.

Reguli respectate și de Marina Constantinescu care, prin titlul „Un veac de singurătate?”, ne permite, acum, revenirea la Márquez: speranța autoarei, comentând semnificația sărbătoririi Zilei Mondiale a Teatrului, dată fiind vocația acestei arte ca exercițiu de democrație (chiar prin ideea de dialog), este exprimată prin cuvintele „nu cred că vom trăi un veac, ce va să vină, de singurătate”.

Se pare a nu fi prea cunoscut faptul că cel ce este considerat „autorul cel mai parafrizat din lume” (un exemplu în plus: „Cronica unei urgențe anunțate”) a respins, dar... cochetând, acest tip de

intersectare auctorială: „Chiar nu sunt în stare ziaristii să-și inventeze propriile titluri?”.

În favoarea legitimității tipului de intertextualitate de care ne-am ocupat, de salon literar în fond, riscăm o comparație cu alte forme de interferență din contemporaneitate, într-adevăr șocante, cum ar fi, păstrând proporțiile și nuanțele, punerea pe ritmuri moderne a muzicii „serioase” (de la Bach la Gershwin) sau atragerea în grafică și în publicitate a capodoperelor artei plastice antice și clasice (vă amintiți, de exemplu, scena de pe tavanul Capelei Sixtine înfățișându-i pe Creator și pe Adam, ale căror mâini sunt unite, într-o reclamă italiană, de o pereche de „Jesus-Jeans”). Sloganul publicitar apelează, insidios, la enunțul *Poruncilor*: „Non avrai altro jeans fuori che me!” (= să nu ai nici un fel de alți blue-jeans în afară de mine!). Desigur, nu putem neglija explicații și argumente ale denunțătorilor austeri ai „kitsch-ului” (printre care un Stephen Baker, *Visual Persuasion*, New York, McGraw-Hill, 1961, sau un Nikolaus Himmelmann, *Trecutul utopic*, trad. rom., „Meridiane”, 1984): „emanciparea” maselor și faptul că arta reproductibilă își pierde „aura” duc la distrugerea contemplației și a meditației în societatea modernă, la scuturarea artei de obligațiile culturale. Ne putem întreba însă, până la urmă, dacă marea artă și marile idei se devalorizează de-adevăratelea pentru toți, „folclorizându-se” și devenind accesibile pentru mai mulți, dacă se poate susține că, astfel, viziunea măștrilor este chiar contestată.

Ne vor despărți, oare, de Michelangelo, de Chopin sau de Márquez? [1999]

3.5. Contagiunea prin „lemn dulce” vs. enunțul performant

Sintagma din prima partea a titlului numește o plantă erbacee perenă (*Glycyrrhiza glabra*), dar noi o propunem ca apelativ, măcar conjunctural, pentru limba de lemn la care s-au dedulcit multe dintre persoanele publice care nu numai că ne explică viața și situația de astăzi, ci ni le și hotărăsc, în spiritul golului din spatele clișeelelor lingvistice mai vechi ori aseasonate cu mirosoși postdecembriste.

Acum nu ne vom referi la limbajul (in)amicilor publici care ocupă locuri principale pe scena politică (al căror fișier în materie este în curs de constituire, în vederea redactării unei, probabil interesante,

lucrări de doctorat, de către un fin observator al fenomenului). Oricum, aceștia vorbesc de obicei... pe termen lung; ce și cum spun se pare că, din păcate, este sortit să treacă pe lângă noi.

Dar, după vorba miticească, uneori „devine cazul” să vrei să afli ceva, să „iei înțelesul” (expresie populară) dintr-un „mesaj” care (Doamne ferește!) te-ar putea privi la o adică. Se întâmplă ca, după ce ai „recepționat”, să rămâi tot cu neliniștea pe care ai avut-o anterior. Sportivă, eventual, de curiozitatea profesională, pusă în slujba societății (nu-i așa?), dar nesatisfăcută, a vreunui reporter băgăreț.

De exemplu, a unei tinere care, în vara lui '99, după primul cutremur de pământ din Turcia, îl întreba (la ANTENA 1) pe un ofițer superior, cu funcție de răspundere într-un organism... abilitat, ce se face la noi în materie de cunoaștere a situației construcțiilor, ce se prevede pentru a fi evitate, într-o asemenea împrejurare, urmările tragice etc., tot întrebări al căror răspuns era așteptat cu suflul la gură de cei care își imaginau că au privilegiul de a fi „pe fază” la o asemenea confruntare, spre a se edifica. Intervievatul, un ipochimen pătruns de importanța „misiei”, dar și ca într-un concurs cu premii pentru care se pregătise conștiincios, se ascultă recitând imperturbabil fraze de regulament, de tipul (sperăm că memoria nu ne-a înșelat prea mult): „Conform dispozițiilor aprobate de (titlu de instituție), completate cu instrucțiunile (număr, pe data) se întreprind toate măsurile privitoare la..., vizând soluțiile optime pentru..., având în vedere persoanele juridice în competența cărora revine... Pentru a limita și diminua efectele...” etc. etc., de să te crezi la o lecție de „tiorie”! Da, dar și fata are „scenariul” ei, așa că insistă: „Ne-ați putea spune ce măsuri au fost sau vor fi luate, concret?”... „Sigur, toate măsurile și instrucțiunile prevăzute și adoptate pentru..., iar aplicarea lor este de competența..., astfel că limitarea urmărilor dezastrelor naturale privește..., din perspectiva unui ansamblu concret de acțiuni și activități specifice..., a căror finalizare se estimează a fi...”!, dezbate cu importanță de Moș Teacă la epizootie mediatizat, gata apoi chiar să raporteze „supiriorilor” că „având în vedere și ținând seama de tentativa de învăluire din partea unor civili, introduși reglementar,

inclusiv aparatul din dotare, în incinta serviciului de resort, s-a procedat la...” Așa că, mai bine... lipsă!

Provocați de incident, am recurs la însemnările făcute cu ocazia vizitei la București a Papei Ioan Paul al II-lea și ne-am convins că există semne de cronicizare (epidemiile fiind, oricum, la modă), pe sechelele discursului public al vechiului regim, dar cu victime din întreg spectrul de vârste în activitate. Nici unii dintre cei mai tineri nu sunt imuni, căci „implementarea” unor formule de uz curent (încă) sau passe-partout îi scutește de efortul căutării, de exercițiul imaginației, al căror rezultat ar fi enunțul pertinent, denominația proprie, adecvată.

Începem tot cu un ofițer, prezentatorul „Buletinului rutier” de la „Radio România Actualități”, care, în zorii zilei de 7 mai 1999, le explica bucureștenilor unde-și pot parca mașinile în zonă, dat fiind că, duminică, 9 mai, în Parcul Izvor, „Suveranul Pontif va susține o liturghie”. Iar la TVR 1 s-a vorbit de slujba din Piața Unirii „prezidată de Sanctitatea Sa, Papa”, în replică („dacă putem spune așa”) la slujba oficiată de Patriarh. Tot „pe viu”, ni s-a dezvăluit (formulare reluată) că „povestea Samaritencei a fost citită de Î.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei”, și că, la un moment dat, se intona *imnul* „Hristos a înviat” (este drept, din studio, un cleric a intervenit, jenat: „troparul”). În sfârșit, la plecarea Sanctității Sale Papa, P.F. Patriarh ne-a explicat de ce „a luat cuvântul” la despărțirea de pe aeroport.

Terminologia de miting, de ședință plenară, a alternat cu expresii mai „omenești”, de... apropiere sufletească, din registrul transmisiilor de colportaj degajat: tot la TVR 1, în ziua de 8 mai, la ieșirea din biserică, Papa a fost recomandat, condescendent, ca o „prezență agreabilă”, „cu toată neputința vârstei!”. Deși „un bătrânel gârbovit și bolnav”, Ioan Paul al II-lea este „un papă căruia îi plac călătoriile”, întâlnirile cu tinerii constituind „spectacole ale prieteniei” (... și ale păcii, de ce nu?).

Dacă în stilul publicistic al epocii de dictatură enunțul în vârtoasă limbă de lemn (-căinesc sau galben) era imperativ, „demascator” și „mobilizator”, acum tonul a căpătat alte nuanțe; funcția fatică și cea emotivă se resimt de gusturile lemnului-dulce, planta perenă (!) ale

cărei rădăcini uscate erau date, la țară, sugarilor, să le morsoace când începeau să le răsără dințișorii. [1999]

*

Dar să nu ne jucăm cu exprimarea prin clișee în mass-media; textul unei știri transmise la TVR 1, 13.09.01, ora 14, citit de Cristina Liberis, a luat o turnură sinistă: s-a vorbit de eroismul pasagerilor avionului american prăbușit în apropierea Pittsburgului, în încercarea de a-i împiedica pe teroriști „să-și ducă planul *la bun sfârșit*”! Evident, locuțiunea în cauză nu este pe deplin desemantizată și, chiar când sensul primordial a devenit obscur, pentru vorbitori sensibili, căutarea originii poate provoca premoniții terifiante. Astfel, formula „Infinite Justice” a fost tradusă la noi și literal (în diferite ziare), dar și prin „Justiție fără limite” (TVR 1, 20.09.01), respectiv „Justiție până la capăt” (ANTENA 1, PRO TV). Comentând enunțul în discuție, Lucian Mândruță a recurs la glosa nefericită în acest caz (din prezentarea de la PRO TV, de pe data de 20 sept.): „...adică *până-n pânzele albe*”, locuțiunea evocând, etimologic, în vechile inscripții *creștine*, lințoliile în care erau învelite cadavrele...

Căci în discursul public performant, fiecare cuvânt și fiecare sintagmă sunt trecute prin filtrul efectelor, pe multiple planuri, ale decodării. Semnificativă, din perspectiva pragmaticii comunicării, a discursului „crizist”, este evoluția titlurilor-slogan de la emisiunile canalelor Euro News și CNN caracterizând reacția SUA față de atacurile teroriste din 11 septembrie 2001 asupra New Yorkului și Washingtonului. După „America atacată” (*America under Attack*), un adevărat strigăt de revoltă, a urmat sloganul ce anunța, deschis, riposta militară: „New War”, o promisiune răspunzând stării de așteptare a unei populații îndurerate și mai mult decât ofensate. Analiza situației de drept și de fapt, a reacției politice și diplomatice mondiale, a impus adoptarea unui enunț care, pentru a preveni sentimentul de frustrare al americanilor, proclama solemn hotărârea Administrației de la Casa Albă, sprijinită de întreaga lume civilizată, de a se face dreptate: INFINITE JUSTICE presupunea formulări de detaliu și apeluri la creditare de tipul „America răspunde”, „război împotriva terorii”,

„război discret” (sau „din umbră”), „răbdare și înțelegere” etc. Apoi, și această deviză (aducând, pentru musulmani, atingere ideii de apanaj al lui Allah) a fost înlocuită, pentru ca, începând cu 7 octombrie 2001, să fie reamintit punctul de plecare (atacul), prin (traducerea) „SUA contraatacă” (după stângăcia unei prime formule românești cacofonice „America contraatacă”).

Enunțul concentrat, expresiv și persuasiv, ține de un adevărat (și declarat) *War of Words*, la nivelul importantului *Media War*, în care, de exemplu, termenului corespunzător noțiunii de „cruciadă”, provocatoare de alteritate negativă, din emisiunile canalului „Al Jazeera”, i s-a opus imaginea unei acțiuni transconfesionale, a unei impresionante solidarități împotriva terorii dincolo de religii, care convoacă și rezistența antitalibană afgană, „North Alliance”, parte dintr-o „Great Alliance”. [2001]

3.6. Fotbal și semiotică: lei și vulturi, regi și samurai, mono-, bi-, tri- și policolori

Absența la mondialul din Japonia – Coreea de Sud ne-a lipsit de posibilitatea să verificăm apetitul comentatorilor noștri de a numi echipa națională de fotbal prin pluralul „tricolorii”. Un apelativ la ordinea zilei și la World Cup '94, din SUA, dar și în 1998, în Franța, când denominația a fost mai mult decât ambiguă, de vreme ce am „împrumutat-o” chiar de la francezi, primii *tricolores*.

Iată câteva comentarii despre VIP-urile scenei, cu evocatoare terminologie cromatică: „Gică Popescu a ratat șansa de a fi singurul «tricolor» participant la patru turnee finale”; „«alb-verzii» au luat locul «tricolorilor» la marele rendez-vous”; americanul Leo Knoll „regretă că «tricolorii» n-au ajuns la Mondialul asiatic”. Sau aduceri-amine ale unui alt «Gică», despre care, dacă te gândești la ce spune, îndată îți dai seama că are el în minte ceva: „a fost cea mai frumoasă poveste trăită de mine în cei 17 ani petrecuți sub tricoul cu tricolor”.

Se pare însă că pe galici, dacă au aflat, transferul nu i-a preocupat sau nu i-a prea consumat, căci, altfel, riscam să ne pierdem numele de alint al naționalei (așa cum, în urma unei sentințe de la Haga, am plătit daune chiar Franței, firește, pentru importul, considerat ilegal, al

termenului *șampanie*, care nu mai poate fi citit pe etichetele buteliilor noastre cu vin refermentat, idee de gurmanderie impusă de vinificatorii din Champagne). Dar francezii ne vor fi ignorat și fiindcă aveau (și au) măcar alte două simboluri; unul de cel mai vechi tip, totemic, „cocoșii”, iar celălalt de categorie superioară, de abstractizare, după culoarea tricourilor: „albaștrii” („Didier Deschamps... fostul căpitan al albaștrilor”).

„Tricolorii” români apar (sau, măcar parțial, reapar, căci a existat cândva la noi un club „Unirea Tricolor”) după 1965, consecință a încetării presiunii de „sovietizare” sub drapelul roșu cu secera și ciocanul, ce impunea să se scrie doar despre „reprezentativa” sau „selecționata” (R.P.R.), după modelul *nașa zbornaja*. Cam în aceeași epocă în care „Sportul popular” a devenit doar „Sportul”, publicând nu numai programe, rapoarte sau clasamente, ci și comentarii din perspective diverse. Altfel, era și greu să celebrezi reușitele conașionalilor; campion olimpic în 1952, la Helsinki, la una din probele de tir, cu 400 de puncte din tot atâtea posibile, Iosif Sîrbu s-a... scuzat, explicând că succesul s-ar datora faptului că a învățat din experiența trăgătorilor sovietici!

Desigur, a vorbi de *tricolori* (fără precizare de apartenență) presupune o convenție tacită de comunicare, printre *ai noștri*. Dacă ajungeau, de exemplu, la mondialul „cu ochii oblici”, românii s-ar fi putut confrunta, sub semnul acestei terminologii, cu încă vreo 14 echipe îndreptățite să emită aceeași pretenție (ca să nu mai vorbim de culorile naționale ale Germaniei și Belgiei sau ale Italiei și Mexicului, pentru a căror identificare s-ar impune, în plus, tot felul de amănunțiri tehnice).

Totuși, prezumtivele dificultăți s-au diminuat din altă perspectivă, întrucât, având pe steagul național una (China, Turcia, Arabia Saudită), două (destul de numeroase țări), trei sau mai multe culori, echipele și-au găsit, afectiv, alte simboluri verbale; se pare că numai argentinienii, „alb-albaștrii”, și brazilienii, naționala „auriverde”, mai merg decis pe aceste semne, deși despre orice jucător la numitul nivel se spune că „joacă” sub culorile naționale (prezente, e drept, fie pe tricouri, fie prin cumulul tricouri + șorturi + jambiere, fără a fi un monopol al fotbaliștilor; de exemplu, am putut lua cunoștință de

existența unui „American îndrăgostit de gimnastele «tricolore»”, motiv pentru care a venit la Deva; EZ, 9.07.02, p. 10). Dar, la meciuri, și spectatorii afișează culorile naționale, vestimentar sau prin originale machiaje, asemenea pieilor-roșii proclamând iminența confruntărilor armate. Ca să nu mai vorbim de tobe, goarne și petarde. Chiar numai pasager, să ne amintim însă și de pălăriile patriotice (britanice) ale ipochimenilor din high-life, la cursele (hipice) de la Ascot!

Date fiind terminologia (*strategie, tactică, atac, apărare, victorie* etc., față de care *a elimina, a anihila, a surclasa, a ridiculiza* reprezintă simple defulări) și atmosfera competițiilor, simbolurile sunt, frecvent, de veche inspirație totemică. Totuși, din galeria vedetelor de la „Animal Planet” nu vom găsi în această ecuație nici broasca-țestoasă, nici măcar șarpele (care convine individual: un fotbalist român este alintat, de suporteri, „Cobra”). Și cocoșul este bătaios, însă la mare cinste se află carnasiere feroce și păsări răpitoare: „leii invincibili” sunt camerunezii, „leii din Teranga” – senegalezii, „pume” – argentinienii, „vulturi” – nigerienii și, pentru variație, mexicanii.

În relația strânsă simbol totemic – șef războinic se înscrie, apoi, apelul la monarh (desigur, în ipostaza de autoritar, preferabil chiar tiranic): fotbaliștii din Arabia Saudită își zic „regii nisipurilor”, iar cei din Mexic – „regii azteci”. Nici războinicii propriu-ziși, tot prin calificative asumate sau acordate, nu ies din competiție, mai ales când e vorba de elite sau de profesioniști: japonezii sunt „samurai” ori „șoguni”, danezii – „vikingi”, croații – „mercenari”, iar turcii (dar poate numai pentru comentatorii români) sunt „ieniceri”.

Foarte puține naționale se bucură de calificarea, superioară, prin umor; este cazul celei a Olandei, dezmiertată „portocala mecanică” (dar căreia nu i-a mers „jucărica”, așa că n-a mai ajuns în țările de la Soare-răsare). Să nu-i uităm totuși nici pe brazilienii „cariocas”.

Echipele care nu au supranume omologate în circuitul internațional par a fi însă din cele mai serioase, ale Angliei, Spaniei, Suediei și chiar a Germaniei, a cărei „Manschaft” este supranumită doar ocazional, cu înfiorare, prin evocarea „Panzerelor” lui Heinz Guderian. Dar în același club se regăsesc și cele fără prea mare tradiție, ale SUA și Chinei, cu puțini suporteri în primul caz (altfel stau lucrurile la

baschet sau hochei), respectiv a cărei intimă autoevaluare se mai conduce, poate, după precepte din „cärticica roșie” a lui Mao. Pentru acestea din urmă, să mai așteptăm.

Revenind la cele dintâi, credem că supranumele magice și belicoase pot fi interpretate ca martori ai păstrării, atavice, sau ai afirmării recente, de ocazie, a agresivității naturale, primordiale, chiar dacă nu putem ignora o justificată nevoie de identificare circumstanțială, de preluat și ca formă de protest față de globalizarea contemporană, semnificativ ilustrată de „circulația” fotbaliștilor: senegalezii pot fi aflați la cluburi din Franța, dar și la „Manchester United”, chinezii la „Manchester City” sau „Crystal Palace”, turcii la „Aston Vila” și „A.C. Milan”, ba chiar și sud-africanii sunt prezenți la „Lokomotiv” (Sofia ori Moscova), iar nigerienii la „Panathinaikos”.

Aspirația de apartenență (inclusiv alteritatea pozitivă) se poate exprima, mai aproape de abstract și aparent aleatoriu, pornind, pur și simplu, de la culoarea echipamentului, după care italienii sunt „azzurri” (ori „squadra azzurra”), francezii – „les bleus”, iar slovenii – „alb-verzii”. E drept că și aici lucrurile se mai complică: jucătorii belgieni au echipamentul roșu, însă renumele și-l caută în supranumele de „diavoli roșii”, reputație răvnită recent și de sud-coreeni (avem și noi doar niște „câini roșii”).

Dar probabil că ar fi greu să „mobilizezi” o echipă, iar hotărârea de a învinge, de a-i... desființa pe adversari, să le-o inculci unor jucători ce s-ar numi „gazele” sau „egrete”, împinși pe teren să înfrunte „pume” sau „vulturi”. Funcționează, așadar, și o regulă (de abdicare, în fond, de la simpla denotație) a dominoului terminologico-simbolic. De altfel, după eliminarea Franței chiar din faza pe grupe, jurnaliștii au vorbit, firește, despre „jumulirea cocoșilor”.

Între simboluri de malefic, supremație și aroganță, „diavoli” și „lei”, „regi” și „samurai”, într-o extremă, sau de simplă identificare, „albaștri” sau „oamenii (costaricani ai) lui Guimaraes”, în cealaltă, să zicem că „tricolorii” („roș-galbeni-albaștri”?), ca simbol de solidaritate, ne păstrează într-o destul de convenabilă semiotică.

Desigur, noi am fi dorit ca astfel-numiții să se fi păstrat și în forma care să-i ducă, cum a fost odată, măcar până în sferturile de finală ale Mondialului ale cărui emoții abia le-am depășit. [2002]

3.7. Ciocoisme de tranziție ca „relaxare” a discursului

Nu, nu ambiționăm vreo analiză social-economică, de fond, privitoare la răsfătații tranziției; (măcar) unii dintre ei sunt discreți în fapte și în vorbe și, poate, *of course*...! Ne preocupă doar reflectări ale fenomenului în mass-media, mai precis în televiziune, prin exprimarea celor ce amușină mediile respective și cărora unele dintre vedetele diferitelor canale le aparțin deja (sau spre care, probabil, aspiră).

Desigur, nu putem avea nimic împotriva emisiunilor ce prezintă automobile de lux, imobile și locuințe de același... standing și, încă și mai puțin, împotriva acelor care fac să defileze manechine versate în a pune în valoare virtuțile artei dezbrăcării savante. În mod normal, mass-media are pentru astfel de producții un jargon al inițiaților, justificat, nu-i așa? Sunt însă, în afara știrilor și a discuțiilor pe teme economice, sociale ori politice, și emisiuni care-i interesează direct pe foarte mulți: buletinele meteo. Și asta nu doar pentru a fi atenți cum se îmbracă sau spre a se decide ce pot să facă după-amiezile ori în weekend. Nici interesul în această direcție nu este de neglijat sau de refuzat. Deoarece ni se recomandă să nu ne uităm umbrela acasă, să ne îmbrăcăm mai gros sau mai subțire, iar la vreme de iarnă suntem consiliați să ne luăm și schiurile când vom (și nu dacă am putea) merge la Predeal sau la Sinaia.

Problema o constituie o ciudată selecție a destinatarilor (răvniți) ai programelor în discuție, prin omisiunea sau în disprețul marii majorități a telespectatorilor, cei pe care starea vremii îi preocupă din perspectiva existenței. Da, pur și simplu a aratului și semănatului, a prășitului și seceratului, mai pe scurt a agriculturii și, dacă permiteți, a creșterii animalelor, a pescuitului, a apiculturii și a altor ocupații, mai mult decât periferice, dacă nu chiar de-a dreptul ezoterice, pentru cei care stabilesc profilul și discursul emisiunilor de televiziune cu pretenția de a ne informa despre soare și vânturi, ploii și ninsori.

Pentru cei după care toată lumea râde, cântă și dansează (am preluat titlul unei operete sovietice de tip... hollywoodian întârziat), timpul poate fi „înrouat de scurte ploii”, sau „îmbujorat”; „vedetele începutului săptămânii în apusul Europei” fiind „ploile și ceața”, dar noi, aici, „vom savura un soare luminos”, astru care „ne va zăpăci cu

capriciile lui”, pentru că, apoi, „ceasta ne va învălui discret”. Tot pe la mijlocul lui noiembrie (2000), și tot la PRO TV, aflam că „ploile vor rătăci prin Anglia” (apoi: „umbrelele se vor deschide în tot mai multe țări din Europa”), „nordul depărtat va fi poleit cu ninsoare”, dar că vremea „se va îmblânzi, norii se vor refugia spre regiunile nordice”. Dar pe la noi, unde domnea seceta? La noi, „mercurul se va furișa spre zero grade”, însă „nimic nu va tulbura victoria soarelui”, astfel că „vom savura o zi superbă” și-i putem compătimi pe cei din zone aflate „în grațiile precipitațiilor”.

Nu știm dacă „Proteve-ul” a lansat această modă a *jurnalezei* prețioase în materie de meteorologie și nu-i reproșăm gusturile; este un canal privat și se poartă cum vrea, ca și un concurent cu același statut juridic, la care de VREME se ocupa, după mai subtile împunsături sau mai brutale blende pe teme de politică, un tânăr sprintar (dar tot cu vorbe înhorbotate sau pișcătoare, alese parcă, alternativ, dintr-un manual de conversație de salon sau din zona confruntării verbale a „băieților de băieți”). Individualizate (și) prin programe ce se adresează unui public-țintă ahtiat de antren și de înscenate ciorovăieli (două... vedete se întrebau, la începutul unui show, dacă vor ajunge să se păruiască!), astfel de canale de televiziune își pot permite să conceapă comunicarea în emisiunile meteo și după mentalul vestitelor bătăi cu flori de la Șosea de la sfârșitul secolului al XIX-lea: pe noi, ca și pe voi, norii (chiar norișorii) și ploile ne agasează și ne agresează, vrem ninsoare doar la munte, ca să putem schia, dar când mergem noi acolo să fie soare, ca să ne și bronțăm; așadar vântul „să nu-și facă de cap” ori să „aibă tresăriri de orgoliu” etc., folosind de preferință un limbaj comparabil doar cu cel surprins de Molière la prețioasele ridicole ale celei de a șaptesprezecea sute („Doamnă Contesă, fotoliul vă întinde brațele!”).

Dar când această modă cuprinde (competitiv?) și buletinele meteo de la TVR, avem dreptul să ne întrebăm dacă plătim abonamentul ca să aflăm cât de ofuscată este Carmen Gheorghii de vreun frig neașteptat (cu mimica zgribulirii de rigoare, pretext pentru relansarea urgentă a liniei bustului) ori ca să ne înduioșăm de grija ei pentru arădeni (sau pentru locuitorii din nordul Moldovei) „deranjați”

(respectiv, „plictisiți”) „de câteva picături de ploaie”. În iarnă, eram liniștiți că „fulgii vor cădea (doar) câteva ore”, iar după ce au trecut inundațiile din nord-vestul țării și se părea că va ploua, frunțile ne-au fost descreșite: „vremea se va ameliora” și vom avea „momente însozite berechet”.

Iar asta, eventual, chiar după ce la „Jurnal” s-a vorbit despre nivelul scăzut al apei în lacurile de acumulare ale hidrocentralelor și de secarea fântânilor în întinse zone din sudul și din estul țării. Ne-ar interesa, în asemenea situații, cu ce se ocupă coordonatorii de emisiune și dacă respectivii știu că la o televiziune italiană cu statut de serviciu public buletinul meteo este prezentat de un specialist din marină, telespectatorii fiind interesați de navigația costieră și de pescuit, iar nu imaginați ca o nație de vilegiaturști, fără odihnă și răgaz.

Paradoxal, datorită marelui interes pentru starea vremii, buletinele meteo s-au transformat în emisiuni de club select pentru prezentarea unor manechine și de show-uri de virtuozitate stilistică, astfel că, după ce se transmit, ajungi să te întrebi cum va fi, totuși, vremea? Și, mai apoi, pe cine au în vedere textele interpretate de fetele astea? Pe răsfățații tranziției (care, probabil, nu-și pierde timpul în fața televizorului) sau sunt pe gustul secretarelor acelora sau al găștilor de party ale VIP-urilor, în acord cu idiosincrasii și alinturi ciocoiești?

Deoarece, dacă e să-l credem pe Caragiale, până și damele din lumea mare a epocii acestuia aveau griji normale și observații pragmatice, de bun-simț, pe această temă. Vă amintiți? Intrând pentru *five o'clock tea* într-un salon „pur stil Louis XV”, la madame Esmeralde Piscopesco, madame Protopopesco (Mița, e drept!) exclamă: „E un ger afară, mașer, că nu-ți poți face o idee... . Dacă o ținea așa toată noaptea, se duce dracului rapita!”.

Auzi, dulceață, ce gusturi... [2001]

4. Mozaic de actualitate

4.1. Vițadevie

Deoarece urmează (și chiar a început) să impună, în primul rând în școală, în presă, în edituri și în actele instituțiilor, norma de scriere a cuvintelor de diferite vârste din vocabularul românesc (și întrucât indică și pronunțarea literară a acestora), ediția din 2005 a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* a devenit un subiect de presă. Abia semnalat la apariția primului tiraj (cu o jenant de lungă erată, în foi volante însoțitoare!), peste câteva luni, la consemnarea lansării propriu-zise, masivul DOOM 2 (aproape 900 de pagini) s-a învrednicit și (dar mai ales numai) de foiletări spre exemplificare.

Desigur, de la texte din ziare ori din emisiuni tv sau radio publicul nu se așteaptă la recenzii științifice, dar în mass-media, în căutarea unor aspecte de senzație, s-a înfiripat o imagine de tip folcloric a înnoirilor, începând prin titluri cum ar fi „Se schimbă limba?”, „Dicționar pe fugă”, „Un dicționar recent apărut a modificat limba română...”, când, de fapt, noutățile reprezintă mai ales modificări punctuale privind scrierea unor cuvinte. În același registru s-a titrat și în legătură cu opinii (uneori grăbite, alteori „acomodate”) ale specialiștilor (din alte centre universitare decât București): „Bomba DOOM 2”, „Scandalul provocat de noul dicționar ortografic român explodează la Iași”, „Revoltă a lingviștilor...”, „Agramați din iulie” („Gazeta de Cluj”). Mass-media s-a făcut ecou al păsului viitoarelor... victime și prin alte enunțuri: „Generația sacrificată de DOOM 2” etc.

Și, din acest motiv, poți suspecta chiar exactitatea declarațiilor din ziare (deși reproduse între ghilimele) ale autoarelor operei, mai ales dacă ai în vedere unele exemple de așa-zise inovații citate spre ilustrarea criticilor: inserarea verbului (a) *ambigiza* (când, de fapt, este vorba de *ambiguiza*) sau, din cauza pripelii privind înțelegerea regulilor de folosire a cratimei, presupusa scriere „la un loc” a numelui de plantă *vițădevie* și grafia *dintrodată* (și aceasta inexistentă). La primul nivel al receptării datelor a rămas prezentarea ca generală a scrierii aglutinate în cazurile *nicio*, *niciun*, selectate frecvent și în titluri (pe când DOOM 2 indică scrierea *nici o*, *nici un*, dar în situațiile adverb + articol, respectiv conjuncție + numeral); și, tot așa, dată fiind recomandarea grafiilor *odată*, *odată ce*, *odată cum*, a fost „pierdută” distincția *o dată* (articol + substantiv feminin, respectiv numeral) etc.

Efectul distorsiunilor (și prin creații de presă de tipul celor citate mai sus) nu este de neglijat: de la nervozitatea indusă de aglutinarea cvasigeneralizată, ce a provocat, printre studenții receptori după ureche, întrebarea dacă în viitor se vor scrie „lipite” și construcții latinești de tipul *ad-hoc*, până la cutremurarea că a fost schimbată limba, prin „pătrunderea oficială” în/prin dicționar a unor cuvinte de argou, a unor termeni „inutili” și a unui potop de anglicisme, primele (în reacții de pe „forum”) considerate că „dau undă verde maneliștilor și poliștiștilor să-și bată joc de limba română”, în ansamblu gramatica fiind cioplită „după cum vorbește Gigi Becali” etc.

Imponderabilele ce au dus la astfel de temeri și pudori nu se pot ascunde după *nicio* frunză de... *viță-de-vie*: DOOM 2 nu exclude cuvinte din vocabular, după cum nu inventează și nici nu proiectează vreo limbă a lingviștilor, ci doar consemnează majoritatea cuvintelor în uz la diferite niveluri și scrierea lor. Dacă după unele reguli din recentul dicționar s-ar părea că nivelul intelectual al scrierii coboară, prin impunerea unor trăsături regionale (dar în această privință opțiunile pot fi reevaluate în viitor), după altele, scrierea se complică inutil. Dacă reglementările actuale prezintă și inconsecvențe, semnalate de cititori de toate categoriile, și dacă chiar *Nota asupra ediției* are mai curând aspectul de schiță a unui „tratat” de ortografie decât de explicație la un instrument de lucru, importantă este

preocuparea de ansamblu pentru regularizarea scrierii literare ținând seama de tendințe ale vorbirii. Așa cum s-au modificat și se modifică dintotdeauna și peste tot normele pe terenul planificării lingvistice.

Doar nici DOOM-ul nu s-a scris o dată pentru veșnicie. [2006]

4.2. Urbi et orbi

Crăciunul și Paștele aduc în discursul mass-mediei acest celebru enunț care, tradus literal, înseamnă „orașului și lumii”; este vorba de o locuțiune adverbială folosită pentru a indica destinația mesajelor papale, în special la Nașterea Mântuitorului și la Înviere. Este, totodată, o formulă din diplomația Vaticanului, subliniind caracterul universal al unei dogme, al unei recomandări sau decizii. Toate acestea se adresează Romei, ca oraș cu statutul de capitală a catolicismului, și spațiului circular (lat. *orbis* înseamnă „cerc”) al lumii catolice având ca punct central Roma și care pentru vechii latini era (pornind de la viziunea locuitorilor Latiumului) singurul oraș, de la a cărui întemeiere se numărau anii și se datau diferite evenimente. De aici formula *ab urbe condita* (prescurtată A.U.C., sau numai U.C.) însemnând „de la întemeierea (fondarea) orașului” (Roma), cunoscută și ca titlu al operei istoricului Titus Livius.

Condiția de asociere facilă prin aliterație (apropierea fonetică) a celor două cuvinte a contribuit la reținerea formulei și la utilizarea ei cu sensul extins de „tuturor, peste tot, pretutindeni”, mai întâi în mediul savant, al literaților în special, și apoi în exprimarea uzuală, în diferite stiluri și limbaje funcționale. Apariția în textele jurnalistice (în enunțuri care ne-au atras atenția) ne confruntă cu anumite proiecții denominative ce prezintă interes din perspectiva efectelor unei cunoașteri numai relative sau necunoașterii lucrurilor (precizăm faptul că am selectat diversele exemple citate în continuare de pe internet, mijloc prin care textele de origine pot fi identificate, și de aceea nu facem aici trimiteri speciale).

Desigur, trebuie să pornim de la destinul altor enunțuri din discursul religios (nu numai catolic); de obicei, cuvintele de început ale unor astfel de texte au devenit înseși denumirile acestora: *Ave Maria* (sau numai *Ave*), *Te Deum*, *Miserere*, *Pater noster* (începutul

Rugăciunii Domnești, ca și *Tatăl nostru* sau, mai vechi, *Oci-naș*, după slavonul *ОТЪЧЕ НАШЕ* și altele. Dar, în cazul de față, nu avem de a face cu preluarea unui enunț propriu-zis din mesajul papal (sau din diferite acte), ci de evocarea unei formule tehnice de cancelarie, precizând *cui* îi este adresat un act (de tipul „Către...”). Așadar, putem constata o importantă mutație de rol, de vreme ce *urbi et orbi* a căpătat statutul de sintagmă nominală ce ne este explicată prin „binecuvântarea (sau binecuvântarea apostolică) «Urbi et Orbi»”, „mesajul tradițional” (al Papei), „mesajul pascal”, ba chiar „rugăciunea” (despre care se declară nici mai mult nici mai puțin că ar fi fost „intonată”), sau de titlu propriu-zis: „după ce Papa a citit «Urbi et orbi»” (de parcă ar fi vorba de un „Tatăl nostru” sau de o altă rugăciune).

Fără îndoială, putem recunoaște o firească extensie de utilizare, în comunicarea publică mireană, atunci când formula a titrat o ediție specială la TVR 2 (de pe data de 25 decembrie 2005) sau când este folosită ca denumire a unei edituri: respectivele modalități și cadre de comunicare își face cunoscute aspirațiile (deloc modeste!) de difuzare a mesajelor, audiovizuale sau sub formă de cărți. Și tot atât de normale (sub beneficiu de inventar!) pot fi considerate cazurile în care, tot figurat, formula apare cu sensul de „peste tot, tuturor” atunci când se vorbește de „devotamentul și exemplaritatea” cu care un regizor (Tompă Gabor) „îl montează, *urbi et orbi*, pe Eugen Ionesco”, sau de un critic (Mihai Zamfir) ce „a pus la dispoziția cititorilor un ghid al receptării operei lui Proust, «urbi et orbi»”, ba chiar atunci când se afirmă că proporțiile unei cărți denotă... „o imensă poftă de efuziune, de a se adresa *urbi et orbi*”. Dar ne aflăm în prezența unei ridicole pretenții (chiar nevinovate, deși prin ignoranță) când o firmă „de echipamente pentru tâmplărie din PVC și aluminiu” anunță: „distribuiam produsele noastre URBI et ORBI”!

Ca de obicei, mediul propice al emfazei îl constituie textul jurnalistic în registru etic sau patetic, ca atunci când aflăm că prin atacul asupra turnurilor World Trade Center s-a urmărit „diabolizarea urbi et orbi a Americii” sau când se vorbește de vreo scrisoare a trei miniștri (români) care a fost „adresată «urbi et orbi» (orașului și omenirii)” – exagerare subliniată (involuntar?) chiar prin glosare.

Sunt interesante glose și interpretări din diferite contexte ce dovedesc preocuparea pentru înțelegerea lucrurilor: „în tot locul, – «urbi et orbi» în limbaj papal, deci și la noi, și pretutindeni în lume”; iată și o mostră de echivalare prin alăturarea de termeni franțuzești, ca „deictice” locale sau modale: se poate constata că anumite enunțuri sunt adresate „oamenilor în general”, de unde „frecvența unor secvențe precum «publiquement», «urbi et orbi», «devant les caméras»” (Cezar Bălăsoiu, în comentarii despre „verba dicendi”). Nu mai puțin interesant ne apare un caz de particularizare, deși ușor derizorie: „Papa ocupă rampa de două ori pe an, dând binecuvântarea urbi (în persoană) et orbi (la televizor)”.

Dacă prin utilizarea substantivală a locuțiunii adverbiale s-a ajuns la folosirea formulei cu valoarea de titlu al însuși mesajului papal, *urbi et orbi* fiind considerată ca o „binecuvântare” propriu-zisă sau ca... „rugăciune (intonată)” etc., faptul nu este fără precedent: a devenit substantiv *omnibus* „tuturor”, forma de dativ a adjectivului lat. *omnes* „tot”, folosit inițial ca nume de vehicul „democratic”, etajat și tras de cai, din transportul londonez, destinat și accesibil *tuturor*, cuvânt pe care astăzi îl aflăm ca nume al unor firme de diferite profiluri sau de emisiuni din audiovizual. Un efect contemporan al acestei viziuni denominative este, de exemplu, AIRBUS, la care s-a ajuns prin etape reflectate în limba română de repere cum sunt *auto-*, *troleu(i)-* sau *firobuz*.

Dar neînțelegerea sensului enunțului *urbi et orbi* duce la utilizări regretabile, de exemplu ca aceea întâlnită (culmea!) în traducerea unui interviu cu reprezentantul Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Instituțiile Europene, episcop de Austria și Viena: „De ce, atunci, să nu putem să arătăm unitatea dintre noi în toate aceste probleme majore *ale urbi et orbi*?” (cf. <http://www.catholica.ro/stiri/show>; sublinierea din text ne aparține). Este de-a dreptul surprinzătoare apariția mărcii genitivului românesc înaintea a două substantive din limba latină în cazul dativ, ținând seama de faptul că este vorba de site-ul unei organizații religioase catolice! De aceea, ni se par mult mai palide derogările (!) de la statutul construcției pe care le găsim în alte contexte; de exemplu, limitarea teritorială destul de severă, în textul dintr-o publicație a Episcopiei Greco-Catolice din Oradea prezentând un liceu

„care să emită absolvenților diplome sau atestate universitare, recunoscute urbi et orbi în *Imperiul Habsburgic*”, ca să nu mai vorbim de stângace parodieri de tipul „cetățenii Urbei Romei și resturile Lumii Oarbe”, cu scuza (!) „în traducere liberă”.

În principiu, sensul celor două substantive din sintagma latinească a devenit destul de transparent după ce limba română a împrumutat, din latină, dar, paralel, și din diferite limbi romanice, cuvinte din familia lui *urbs* și *orbis*. Pentru mulți este clar ce înseamnă *urbanistică* și *urbanism*, din limbajul tehnico-administrativ (pe lângă primării înființează o secție de „urbanistică”), sau ce înseamnă *urban*, cu referire la limbaj, la modul de adresare și, deși mai rar folosiți, nu ne sunt străini nici termenii *orbită* (a ochiului) sau (zbor) *orbital*.

Numai că formula latinească folosită incidental trebuie raportată la neologisme cum sunt cele de mai sus, accesibile, dacă nu curente; deoarece altfel, dacă o firmă locală oarecare se laudă că își desface produsele „urbi et orbi” și obișnuindu-ne cu *urbi et orbi* ca echivalent pentru „text”, „mesaj”, sau „apel”, nu ne-ar mira să auzim, în emisiuni tv cu vreun invitat de talia primarului Vanghelie, că obiectivele sale vor putea fi aflate și dintr-un urbi et orbi pe care a cerut să i-l pregătească secretara. Că tot urmează să se întâlnească cu alegătorii din Fundacu Mânzului! [2005]

4.3. Podul giruetă

În mai 1990, foruri culturale din România și din (atunci) recent proclamata Republică Moldova au lansat sloganul de fraternitate „Poduri de flori peste Prut”. Dată fiind formația culturală a promotorilor (scriitori), formula părea să fi reprezentat, peste timp, o aluzie la sintagma „podul de gheață”, cel pe care-l aștepta să se pună (dar peste Nistru!) locotenentul Ragaic, al lui Gib I. Mihăescu, ca să poată trece, în țară, *Rusoaica* visurilor erotice ale grănicerului claustrat. Sau se poate susține că, de fapt, a fost vorba doar de „localizarea” unor enunțuri de circulație mai largă, de exemplu „Bridges of/for Peace”.

Dată fiind surpriza asocierii celor două cuvinte, formula ca atare a făcut o adevărată carieră în discursul public, imediat împrăștiată prin

substituirea determinantului în registru „optimist”: de la „Pod de fiole peste Prut” (în timpul unei crize de medicamente în România: cumpărarea „algocalminului” din Republica Moldova; 2001), până la „Pod de kilowați peste Prut” (explicația se află în subtitlu: „300 de milioane de kilowați vor fi livrați Republicii Moldova, pentru a o salva în plină iarnă de șantajul energetic transnistrean”; 2005). Nu a lipsit nici particularizarea ludică: „Pod de parale peste Prut” (basarabenii bogați vin să petreacă zilele de Crăciun și Anul Nou în stațiuni montane din România; 2002). Ba chiar „arcul” construcției s-a lărgit considerabil: Gabriela Melinescu, într-o corespondență de la Stockholm, semna „Un pod de cărți” între capitalele României și Suediei (2002).

Dar relațiile dintre România și Republica Moldova n-au stat (și nu stau) doar pe... roze: așadar, după împrejurări, presa adulmecă și titrează dezastrul: în urma acuzațiilor unui ministru „moldovean” referitoare la „expansionismul românesc” peste Prut, în ziare s-a scris, în general, despre „dărâmarea podului de flori” (2001). Așadar, în relație cu un cunoscut context popular („Podul de piatră s-a dărâmat/ A venit apa și l-a luat”), se constată că „Podul de flori s-a dărâmat” (supratitlu la articolul *Cărțile românești – topite în Basarabia*, 2003); reluări ale temei cu referire la același pre-text: „Podul de flori de peste Prut s-a dărâmat, a venit apa și l-a luat și dus a fost” (2003); vezi și, cu întoarcere la vegetal, „Podul de flori s-a ofilit” (2003).

Cu substituie iarăși, prin aceeași imagine se prezintă diverse motive ale încordării relațiilor dintre cele două țări, provocatoare de frustrări și de temeri: astfel, în discursul jurnalistic, *podul* de peste Prut devine, conjunctural, „de spini” (2001), „de palme” (2002), „de vize” (2003) etc. În același registru, prototipul este confruntat cu realități dure: „De la podul de flori la sârma ghimpată” (2001).

P.S. Desigur, formula, „poetică”, a fost condamnată la realism prin însăși viziunea ei romantică, cunoscând reevaluarea, cu nostalgie și reproș, chiar din partea vorbitorilor obișnuiți, ca în mărturisirea „Podul de flori s-a transformat pentru noi într-o corvoadă” (afirmație din textul scrisorii în care sunt înfățișate neplăcerile suferite de familia unei studente basarabence stabilită în România, preluată ca titlu într-o publicație (în 2002). Dar nu este mai puțin adevărat că markerul

aspirațiilor unei epoci devine, apoi, ținta ironiei politicienilor; în 2003, președintele Voronin a afirmat, după cum am citit în ziare, că „Podurile de flori sunt bune prilejuri de inspirație poetică, dar numai cu inspirația sătul n-o să fii”, enunț completat prin „a venit vremea să construim *poduri economice*”. În sfârșit, sloganul face obiectul contestației unor analiști politici, fie măcar ușor acrie (când se declară sătul de „podurile de lamentații”), fie în viziune realistă, constructivă: „De la podul de flori la certitudinea europeană” (2005).

Așadar, asaltat sarcastic („Poduri de bani și de vorbe peste Prut”, 2001) sau histrionic („Pod de cerșetori între Călărași și Napoli”, 2003), dar și prin simplă zeflemea („Cum merg afacerile pe sub podul de flori”, 2006), sloganul s-a deteriorat.

În ciuda perimării enunțului ca atare, „podul” atâtor stări de spirit va rămâne, probabil, ca motiv în memoria socială. [2006]

4.4. Bătrânul Continent

Pe la sfârșitul anului 2005 și începutul lui 2006, pe mai multe canale tv, la epuizarea informațiilor despre vremea „de pe meleagurile noastre”, atenția ne era îndreptată (tot „șăgalnic”) asupra situației de pe „bătrânul continent”, cu orientare spre partea de vest (e drept că vedeam harta întregii Europe și, la sfârșit, aflam și temperaturile din Rusia). Dar sintagma, oricum desuetă, reprezintă formula prin care mai ales cei de dincolo de Atlantic (sau cei care apreciau lucrurile din optica acestora) se refereau, „poetic” sau ușor nostalgic, la Europa, prin contrast cu „Lumea Nouă” (așadar, *continentul vechi*, cu raportare la *continentul nou* – America, în sens larg –, după cum consemnează dicționarele generale). Oare producătorii (români) ai textelor descriind condițiile meteo au o vagă impresie că România nu face parte, nici geografic, din întregul numit Europa? Căci altă impresie, dacă vrem să glumim, putea transmite o formulă de tipul „să vedem cum va fi vremea în alte zone ale «bătrânului nostru continent»”!

De fapt, pentru a se lămuri cum stau lucrurile, respectivii ar avea de unde afla (și chiar alege), deoarece formula apare curent în publicistică, atât cu valoarea denominativă, logică, cât și ca simplu automatism, care induce în eroare. Prezentăm exemple găsite navigând pe internet, cu precizarea că le reproducem întocmai și pentru a ilustra aspectul general al scrierii „e-mailate” (cf. și § 1.4),

inclusiv în ceea ce privește punctuația (în texte, am subliniat formulele discutate, atunci când intenția stilistică nu a fost evidențiată grafic).

Se găsesc destule texte ce atestă utilizarea proprie (și corectă) a sintagmei la care ne referim: atunci când discuția are la bază ideea de competiție pe plan mondial, în diferite domenii: „Dupa eliminarea Braziliei si a Argentinei in sferturile de finala ale Campionatului Mondial, echipele calificate in cele doua semifinale sunt din Europa, ceea ce inseamna ca trofeul se va intoarce pe «batranul continent»”. Ultima echipa ce a obtinut succesul pe teren propriu a fost Franța” (Ro Portal); „În competiția pentru primul loc pe harta mondială a cercetării, europenii pun la bătaie un buget astronomic – estimat la peste 70 de miliarde de euro – prin care speră să impulsioneze domeniul cercetării și dezvoltării de pe bătrânul continent. Bugetul va fi gestionat prin...” („Agora Media”); „Dovada incontestabila a inferioritatii universitatilor de pe batranul continent este absenta acestora – cu exceptiile numite Oxford si Cambridge – de la varful oricarui clasament valoric mondial” (EVZ RO).

Confuzia se instalează începând cu textele din care se poate deduce că însăși Europa, fără termen de comparație, s-ar autointitula ca atare: „2002 va fi anul pe care batranul continent il va consemna cu mandrie. Moneda unica va intra in buzunarele a peste 300 milioane de cetateni si va transforma radical Europa. Este inca un pas de gigant catre marea constructie europeana si o marca a identitatii sale” („Curentul”, 29 decembrie 2001). Și se înstăpânește atunci când din text se poate înțelege că, pentru România, „bătrânul continent” ar reprezenta, reducionista, „vestul Europei”, probabil chiar „Uniunea Europeană”, din perspectiva turismului sau a economiei: „Sejururile. Reprezinta modul ideal de a-si petrece vacanta, pentru cei care prefera sa petreaca mai mult timp intr-unul din marile orase ale Europei sau pe plajele cele mai renumite de pe Batranul Continent. Turistilor nostri le oferim posibilitatea de a alege...” (Romantic Travel); „Energia romaneasca, magnet pentru europeni. Marii investitori din domeniile petrolului, gazelor sau electricitatii vin, cu totii, de pe batranul continent. O buna parte a investitiilor straine din ultimii doi ani s-au indreptat spre domeniul energetic” („Capital”; așadar, parcă

România s-ar afla undeva la antipodi și este asaltată de investitori de peste mări și țări!). Aceasta era, în fond, până nu demult, și viziunea textelor de prezentare a buletinelor meteo: România față cu „bătrânul...”!

Culmea este atinsă atunci când din spațiul „bătrânului continent”, un concept geopolitic și cultural, este exclusă, probabil datorită statutului geografic, de insulă, însăși Anglia (una din zonele importante de diferențiere dintre Europa, ca punct de plecare al colonizărilor și „Lumea Nouă”, după cum vom vedea în continuare); este vorba de un text cu pretenția (sau măcar cu preocuparea) de a oferi informații de istoria religiilor: „Papa nu mai era pomenit la devotiuni, locul sau fiind luat acum de către rege, care și-a luat titulatura oficială de Cap al Bisericii Anglicane sau al Bisericii Angliei. Urmasii sai, isi vor pastra titulatura pana astazi. Acesta era singurul punct comun cu Bisericele Protestante de pe batranul continent. Henric al VIII-lea a ramas conservator in teologia sa, chiar si dupa ruptura cu Roma” (AlterMediaRomânia: *O problemă controversată – Henric al VIII-lea și biserica anglicană*).

Oricum, nici măcar buletinele meteo nu evită prezentarea datelor pentru Insulele Britanice și, dacă ar exista o minimă preocupare pentru proprietatea exprimării, cei interesați ar putea lesne constata, de exemplu de pe Wikipedia, că „Europa, poreclită [!] și «Bătrânul continent», este unul dintre cele șase continente de pe Pământ...” și ar putea deduce, din aceeași sursă, opoziția cu „Lumea Nouă”: „America este o zonă geografică pe Pământ, împărțită în general în trei continente: America de Nord, America Centrală și America de Sud. Este cunoscută și sub numele de Lumea Nouă”.

Iar din texte științifice s-ar putea informa, eventual, cum a apărut denumirea respectivă, pornind chiar de la descoperirea Americii, până la, să zicem, descoperirea... diferitelor înfățișări ale SUA de către Charles Dickens. Iată două astfel de texte: „Columb a ridicat ancora de la Cadiz în septembrie 1493, la comanda unei imense flote formate din 17 corabii având la bord 1500 de coloniști, plecând în cea de-a doua sa călătorie către Lumea Nouă... În mai 1502, Columb a plecat din Cadiz în a patra și ultima călătorie către Lumea Nouă” (Ro Portal –

Ghidul tău pe Internet; *Biografii*). Tot așa, putem afla că un documentar tv, *Dickens în America*, „ne ofera o privire fascinantă, plină de spirit și incitantă în lumea lui Charles Dickens și a legăturilor sale cu Lumea Nouă, precum și un portret al Americii zilelor noastre” (PORT.ro; se face referire la cartea lui Dickens *American Notes*).

Firește, nu ne putem imagina că, la redactarea buletinelor meteo, cineva s-ar fi preocupat de o asemenea problemă și, firește, cu atât mai puțin, nu este de așteptat așa ceva dinspre cei care citeau textele de pe prompter; aceștia, până nu demult, adăugau un plus de spectacol în scenariul prezentărilor, ceea ce, de altfel, le-a priit; de la show-uri meteo unii au ajuns la programe cu profil general de „entertainment”: Cristian Tabără și Gianina Corondan și (pentru a-i evoca prestația) chiar Oreste, ce de-o vreme nu mai este în astfel de... chestii!

De câțva timp (la TVR probabil datorită Rodicăi Culcer!), vocabularul și tonul textelor despre vreme s-au schimbat, observație ce poate fi făcută și referitor la ținuta vestimentară a prezentatorilor (dar mai ales a prezentatoarelor), mai potrivită cu stările de spirit provocate de excese de precipitații și canicule prelungite despre care ne vorbesc. [2006]

4.5. Încadrarea lingvistică

Indiferent de formula tehnică sub care Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării încadrează (și va sancționa) declarațiile vitriolante ale lui Ludovic Orban cu privire la modul în care *unele* reprezentante ale sexului frumos și-ar fi făcut o carieră politică în România, nu este deloc de neglijat evaluarea lingvistică a spuselor șefului liberalilor bucureșteni. Aceasta deoarece și *cuvintele* susziselui au inflammat discuții publice, cum ar fi, de exemplu, cele deschise (în ziua de 23 martie 2006) de Realitatea TV prin întrebările „Cum apreciați limbajul politicienilor? Vă reprezintă politicienii care folosesc un limbaj violent?”.

Ca mostre, au mai fost citate explozii verbale mai mult sau mai puțin recente, ale lui Antonie Iorgovan și Traian Băsescu, irelevante însă sub aspectul violenței de limbaj propriu-zise. *Homosexualitate, masonerie, infracționalitate*, numite de primul drept criterii după care

fostul președinte al Camerei Deputaților și-ar fi ales colaboratorii apropiați, sunt termeni pur tehnici (nu ne referim, așadar, la conținutul afirmațiilor). Tot așa, cuvintele prin care șeful statului, jovial, dar în registru mai mult decât derizoriu, și-a exprimat desconsiderarea față de rolul și posibilitățile jurnaliștilor („Ce credeți că aveți voi în cap și nu spuneți și pe gură?”), reflectă enunțarea familiară, colocvială, frizând doar vulgaritatea, mai ales la nivel subliminal. Căci textul provoacă la găsirea unor termeni de opoziție contextuală pentru *cap* și *gură*, conturând o superbie grosolană față de cei care s-ar crede „atât de importanți” încât serviciile de informații să le asculte telefoanele. Oricum, nici pe site-ul „Realități”, nici în mass-media nu s-a mai reacționat, odată cu ultimul scandal „de gen”, pe tema spuselor celor doi.

Capul de afiș l-a ținut enunțul lui Orban prin care liberalele din Alba erau consiliate că nu trebuie să treacă „prin patul niciunui șef” pentru a ajunge la funcții publice importante. Întrebările de sondaj citate anterior au indus, ca notă generală, condamnarea violenței de limbaj și a exprimării vulgare. O diagnoză avizată (se pare) în materie, prin termenii folosiți, îi aparține Corinei Drăgotesco, director editorial la „Adevărul”, deloc... pudibondă în lecția de urbanitate oferită lui Orban în direct (la „10 fix”) și în scris: „limbaj jegos”, „limbaj de mahala”, „stil mârălănesc”, „prestație jechoasă”, în rezumat, un „*Limbaj subOrban*” (am reprodus titlul articolului semnat de C. D. în ziarul respectiv).

Așadar, în numeroase intervenții, pe diferite canale, s-a instalat o parțială confuzie între violența ieșirii discursive a lui Ludovic Orban (nu discutăm „pe fond” – o formulă la modă privind prestația judecătorilor) și cuvintele folosite. Pentru că acestea, culmea, deși inadecvate discursului public și respinse la nivelul respectiv, nu aparțin obligatoriu registrului exprimării violente sau vulgare (etichetă pe care ar fi putut-o primi utilizarea anumitor verbe numind precis referențialul, cele ce se scriu numai cu litera de început, *f*-, *r*-, urmată de...).

Să vedem și de ce. Din dicționare aflăm că și în textele vechi, reflectând limbajul popular, erau evitați termenii din cea de a doua categorie, în locul lor folosindu-se o exprimare ceva mai sfielnică: ceea ce astăzi se numește „a avea relații intime, sexuale” era descris prin *a avea pat cu cineva*, iar „amanta” (mă rog, „concubina”,

„țitoarea”) de mai târziu este numită *muiere de pat* în *Palia* de la Orăștie (traducere după *Biblie*, 1581), primul termen fiind utilizat aici cu sensul etimologic, cel al lat. *mulier*, „femeie”, păstrat de spaniolul *mujer* sau de portughezul *mulher*, pe care le auzim în telenovele; prin *despărțire de pat* se înțelegea ceea ce astăzi se numește „divorț”. În scrisul lui Șincai, când se relatează că un oarecare pretendent la domnie „nu înceta a umbla și după patul și după tronul” cutăruî prinț, termenul *pat*, în spiritul exprimării populare, este folosit metonimic: se produce schimbul a două cuvinte între care există sau se poate imagina o corespondență calitativă, de tipul relației între «recipient și conținut» să zicem, ca și în cazul de față, în care este clar că nu de folosirea obiectelor de mobilier ale șefilor politici este vorba, ci, tot figurat, după cum s-a exprimat un ziarist, de prezența persoanelor insultate în *așternuturile* respectivelor. Ceea ce ne aduce aminte de un eufemism ironic al lui Topîrceanu: Ciubăr-vodă era „fecior den țoale (= așternuturi) străine lui Alexandru-vodă cel Bătrân”.

Și atunci, dacă liberalul tot a vrut să spună *ce* a spus, după cum declară (dar că i-ar părea rău numai pentru *cum* a spus!), ce termeni l-ar fi pus la adăpost de acuzațiile de violență de limbaj? Dacă ar fi vorbit, în stilul „tehnic” al lui Iorgovan (la care ne-am referit anterior), de „oferirea de favoruri sexuale” (cum a transpus zicerile în discuție un alt jurnalist), cum ar fi fost descrisă fapta sa? În termenii siguri ai unei profesoare-filolog, Mona Muscă. Domnia Sa, care nu putea să cadă în cursa presupusului delict de limbaj, a pus diagnosticul exact: „e cea mai *violentă declarație* politică de acest gen”.

Până când (și dacă) se va ajunge în instanță, pentru a afla încadrarea juridică a afrontului, o încadrare strict lingvistică este clară: *exprimare eufemistică*, adică înlocuirea unui cuvânt sau a unei expresii neplăcute, jignitoare, necuviincioase sau obscene prin cuvinte sau expresii ce au în vedere un paralelism de sens.

Însă, firește, mai bine lipsă de atâta... pudoare! [2006]

4.6. Eleva România

Discuțiilor privind aderarea României la Uniunea Europeană le sunt caracteristice câteva clișee ce ilustrează noua limbă de lemn a

discursului public. De evocare candidă a atitudinii elevului conștiincios (dar și a unei suspecte obediențe pentru atmosfera școlii de astăzi), expresia „a-și face temele” a invadat limbajul publicistic, la concurență cu discursul politicianilor ce dau raportul în fața inspectorilor străini de diferite categorii, dar, mai mult sau mai puțin însuflețitor, și pentru opinia publică autohtonă. Ivită destul de repede după decembrie 1989, în declarații privind exercițiile de însușire (la nivel de alfabetizare) a democrației, eticheta s-a perpetuat în enunțurile ocazionate de intrarea în NATO, iar, mai încoace, este markerul „întronizat”, de juvenil și optimist consens, referitor la glisarea, târâș-grăpiș, spre meleagurile UE.

„Ultima misiune de peer-review a subliniat că România și-a făcut temele. Sunt optimist în ceea ce privește eliminarea celor patru stegulețe roșii la capitolul agricultură”, a afirmat (după „Comunicate și informații de presă” de la Guvern) ministrul Flutur, care, probabil, a preluat formula din retorica banală a presei; cităm (extrem de selectiv) după diverse site-uri de pe Internet, unde referirea la „facerea temelor” apare în titluri sau în textul articolelor: „România să-și facă temele. Declarația ambasadorului Jonathan Scheele, șeful Delegației Comisiei Europene în România” (s-ar părea că formula face parte și din inventarul „amabilităților” diplomatice); „Dând asigurări diasporei că România și-a făcut temele pentru a se integra în Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007, președintele Băsescu a spus că...”; „Tăriceanu mai spune că România și-a cam făcut temele și poate miza pe faptul că va intra pe ușa Uniunii Europene la 1 ianuarie 2007”. Iată referiri și la elevii, de diferite niveluri, care, în fond, aparțin de-acum unei „clase” România: „Dar să revedem cum «și-au făcut temele» noii guvernanți”; „Parlamentarii maghiari cer guvernului să spună dacă «și-a făcut temele» despre minorități”; „Justiția «și-a făcut temele» în fața reprezentanților Uniunii Europene”; „Sulfina Barbu... a prezentat, punct cu punct, cum «și-a făcut temele»”.

Prin contaminare, sunt judecate identic prestații ale unor persoane („fizice” ori „juridice”) sau ale unor diverse organizații: „Pentru că a chiulit de la cursuri și nu și-a făcut temele, proaspătul președinte al Camerei Deputaților, Bogdan Olteanu, a fost exmatriculat de la

cursurile...”; „La SIAB, Skoda și-a făcut temele”; prin noi tipuri de automobile lansate pe piață, „Fiat demonstrează că și-a făcut temele”; „Rapid și-a făcut bine temele la Berlin!” (după „dubla” cu „Hertha”) etc.

Un întreg ansamblu lexical de profil didactic în viziune publicistică încadrează clișeul conștiinciozității de factură școlară (*inspecție, notă bună la purtare* etc.), cu eventuală acumulare de echilibru în unele enunțuri: „un deputat liberal... a spus că sunt destule cazuri în care pentru legislație putem primi notă de absolvire, dar sunt și altele la care mai suntem restanțieri” (de ce nu chiar corijenți?; prezentarea unei știri, comentate, firește, la Realitatea TV; 18.02.06, ora 6,15).

O încununare a imaginii, prin orchestrarea de motive și termeni, ar putea fi considerată o formulare de virtuozitate a unui fin analist de altfel, Sorin Antohi, care, probabil, simte că astfel discursul merge... la mintea (și la inima) românului: „Mai recent, suntem astfel [„codași recalitranti și țăfnoși”] chiar față de vecini: *premiânții*, începând cu Ungaria, de care ne leagă o istorie de «competiție mimetică», *au trecut în clasa următoare; colegul de bancă*, Bulgaria, ne-o ia uneori înainte, cel puțin ca percepție, fiindcă vrea să *iasă la tablă* chiar dacă *nu și-a făcut temele*; «Balcanii de Vest», după tragedia războaielor iugoslave, avansează pe culoarul lor, iar Croația începe să ne depășească” (editorial, în revista „22”, din 22–28 februarie 2006; sublinierile ne aparțin).

Oricum, clișeul rămâne... de lemn, iar situația... școlară a elevei, încă incertă. [2006]

P.S. După „amânarea” integrării în UE, de la 16 mai 2006, în mass-media s-a consemnat „corijența care se aplică guvernului”, ce „s-ar putea să devină repetenția României”.

5. Încheiere: deziderate și avantaje ale respectării clauzelor unui contract

5.0. Din perspectiva generală a procesului comunicării, faptele de limbă „deviante” prezentate în această parte a lucrării de față ne impun considerarea câtorva aspecte de interes epistemologic și metodologic.

5.1. Obiectul observațiilor l-a constituit un limbaj ce reprezintă, pe de o parte, un domeniu al discursului public, dar care, pe de altă parte, are capacitatea, singulară, de a reflecta manifestări ale tuturor celorlalte limbaje aparținând discursului respectiv. Dintre acestea, ne-am ocupat, în mod special, de modul în care este reflectat în mass-media limbajul vieții politice, cu aplicație la politica propriu-zisă, economia, finanțele, administrația, cultura etc.

Așadar, referindu-ne la emițător, avem de a face cu trei categorii importante: profesioniști din mass-media [a], purtători de cuvânt ai autorităților sau ai diferitelor instituții și organizații [b] și comentatori politici, având rolul de formatori de opinie și, în aceeași categorie, actori propriu-ziși ai vieții politice [c]. Evident, principalul loc în ceea ce privește „discursul” l-au ocupat profesioniștii din mass-media de diferite categorii și reprezentând principalele tipuri de canale, presă și audiovizual, așadar în atenție s-au aflat codul scris și cel oral; în zonele numite, însă, în măsura în care ne confruntăm cu manifestarea unor adevărate modalități de seducție (chiar „subversivă”), a putut fi urmărită și prestația emițătorilor din categoriile [b] și [c], ca obiect

redus de observație, de vreme ce am avut în vedere doar reflectarea ei în presă, și nu activități propriu-zise de profil.

Subliniem faptul că nu ne-au preocupat prestațiile din „show-uri” mai mult sau mai puțin legitimate ca atare, prin definiție marcate expresiv în diferite moduri chiar prin regie, iar, în ceea ce privește alte tipuri de programe și emisiuni, nu am avut intenția unui bilanț sau a unor statistici, eventual spre a descifra viziunea catastrofei din... ruina dezorientării unor nepreveniți sau a bravadei unor vanitoși; este un studiu de defectologie, pentru care am selectat doar radiografii ale unor cazuri socotite... clinice.

Din perspectiva contractului de comunicare, implicând imaginea celui care transmite un mesaj, imaginea celui căruia îi este destinat acesta și relația dintre emițător și destinatar (cf. I.2.2.2), pe baza celor mai multe dintre fenomenele „deviante” observate, putem nota că emițătorul profesionist, cel care transmite mesajul, se poate imagina și într-o postură supraevaluată dacă luăm în considerație faptul că, de exemplu, atunci când se adresează unui public larg, forțează o pronunție nenaturală, afectată sau „alintată”, nu se simte obligat să se informeze asupra pronunției antroponimelor și toponimelor străine (în afara celor englezești) și să le reproducă în mod corect și, de asemenea, când, mai ales în scris, abuzează de enunțuri aparținând discursului repetat transformate în facile calambururi, ignorând, totodată, riscurile automatismului, ale sloganului desuet sau ale clișeele limbii de lemn (ale celei vechi și ale celei noi) etc. Sunt fapte care, în linii generale (ca să nu vorbim de neglijențe de limbă descalificante), denotă o suspectă centrare pe emițător, ce trădează absența preocupării pentru „dialogism” sau pentru „negociere”; o așa-zisă vedetă, sigură pe ea cu suficiență, își impune (sau este lăsată să-și impună) capriciul propriului stil și, astfel, în fond, se produce o nedorită selecție, a unui segment de public care acceptă imaginea în discuție; și pe terenul discursului, atitudinea caracterizează o autoritate asumată *sui-generis*.

Situația este comparabilă, parțial, cu imaginea pe care, prin discursul practicat, și-o conturează în legătură cu sine emițătorul reflectând, într-un fel sau altul, autoritatea instituționalizată: se pot

lansa texte de informare destinate publicului larg neperformante grafic, poate fi folosit un limbaj „tehnic” în mare parte neînțeles (și inacceptabil chiar dacă, în materie de diagnostic în caz de accidente, de exemplu, reprezintă o măsură de precauție), se poate conta pe aprehensiuni în ceea ce privește termenii „compromiși politic”. Astfel, o prea puțină prețuire pentru destinatar, ca și în cazul profesioniștilor din mass-media, denotă carențele relative la sensul unor termeni de specialitate, utilizați la limita performativității.

În principiu, se plasează în afara incriminărilor directe de ordin tehnic discursul din mass-media al comentatorilor politici și chiar al actorilor propriu-zisi din viața politică: este vorba de texte „de opinie”, atitudinale, ce adoptă curent un registru public informal sau familiar (chiar preponderent ludic sau direct vulgar, respectiv recurgând la violențe de limbaj la cei care își asumă ipostaze histrionice). Dar, prin ricoșeu, dat fiind și faptul că în asemenea posturi apar și ziariști, acest tip de discurs influențează limbajul publicistic al *infotainment*-ului, cu tendința spre abordarea, în textul de informare propriu-zisă, a registrului oralității și familiarității, ceea ce impietează în ceea ce privește obiectivitatea. Pe de altă parte, în măsura în care, însă, un politician vorbește afectat, „solemnoid” sau prezintă carențe pe terenul semanticii termenilor și al coerenței exprimării, prestația lui devine obiectul atenției jurnalistului competent și poate fi exploatat de acesta în favoarea lui în interacțiunea lingvistică.

Relativ la imaginea celui căruia îi este destinat discursul, în condițiile prezentate anterior, aceasta se conturează în elemente de proiecție a „complicelui”, a unui vag subordonat, locul ce-i este atribuit fiind, la urma urmelor (în pofida elementelor formale de apropiere de „discursul privat”, al conversației), cel al spectatorului nu numai cooperant, ci mai mult, chiar atoatepermisiv.

Din această perspectivă poate fi apreciată așadar relația pe care ar implica-o un contract real de comunicare al cărui dispozitiv de enunțare, reprezentând modul de adresare, este tot atât de important ca și conținutul propus. Pe baza imaginii despre sine a emițătorului și a celei privindu-l pe destinatar, în cazuri cum sunt cele la care ne-am

referit, discursul are importanță limitată sau poate fi, pur și simplu, respins: este nerealist și neproductiv să se construiască relațiile cu publicul pe baza unor reprezentări superficiale, prin care este sabotată „negocierea”, receptorul fiind subapreciat.

5.2. Prin demersul de față ne-am asumat rolul de avocat al unui public care poate fi și prudent sau chiar ne-cooperant, o realitate asupra căreia avem obligația să-i prevenim pe jurnaliștii în formare.

În ceea ce privește instrucția generală din zona culturii și aplicat tehnică a profesioniștilor din mass-media, amintim și următoarea punere în gardă. La un Seminar, organizat de World University Service – România, în colaborare cu Fundația Hanns Seidel (München) și Centrul Cultural German Iași, intitulat, semnificativ, „Sunt jurnaliștii noștri suficient de bine pregătiți?” (Iași, 11–13 septembrie 2001), în alocuțiunea sa introductivă, prof. Hans-Peter Niedermeier (reprezentant al Fundației Hanns Seidel), cu experiență recunoscută în domeniu și la curent cu scepticismul de la noi referitor la instruirea instituționalizată a ziariștilor, a reamintit că, în Germania, ca să practici oricare meserie, de exemplu aceea de croitor, de cizmar sau de brutar, îți trebuie (și) un atestat, legal, de formare profesională, iar pentru public ar fi de mirare ca numai pentru jurnalism să nu fie nevoie de așa ceva. Acolo, în concepția specialiștilor și a celor ce lucrează în branșă, formația universitară și cea practică reprezintă condiții ale jurnalistului competent și responsabil, capabil să se impună unui public receptor pe măsură.

Monitorizarea, din perspectiva discursului, a prestației profesioniștilor din mass-media românească actuală permite constatarea că deficiențe de informare, formație și orientare generală, cu care se confruntă nu puțini dintre aceștia, oferă sugestii asupra preocupărilor pe care trebuie să și le asume pregătirea universitară de profil, pentru ca, și pe această cale, atracția spre domeniu, vocația, talentul și speranțele celor care vor să devină jurnaliști să-și găsească locul și cadrul potrivit de formare. Ținem seama de o realitate: în ei trebuie să-i vedem pe profesioniștii altei etape de exigențe și de performanță, aceea de după trecerea perioadei, chiar prelungite, a unor singulare reușite, chiar spectaculoase, ale talentelor și temerarilor fără controversate diplome; este sigur însă că, în competiția viitorului, cultura

de specialitate și aceea generală vor fi luate în considerație, și ele, în aprecierea talentelor jurnalistice (native) echivalente, de care publicistica românească actuală nu duce lipsă.

În procesul de formare, cunoașterea lucrurilor și antrenamentul de analiză a faptelor vizează în primul rând nivelul *competenței idiomatice*: buna cunoaștere a normei lingvistice, care permite, apoi, proiectarea spontană a deprinderilor și abilităților în orice tip de prestație, indiferent de canalul și de situația de comunicare. Jurnalistul cultivat, un drept al consumatorilor de presă exigenți pe care mass-media va fi obligată să-l caute, poate asigura nivelul necesar, elevat și prob, al discursului performant din presă și din audiovizual, ce presupune competență în condiții de competitivitate.

5.3. Aceste convingeri, de domeniul eticii profesionale, decurgând din activitatea didactică, una de confruntare cu studenții viitori jurnaliști, au reprezentat principala motivație a demersului de față.

Abrevieri bibliografice și tehnice

A. Exegeze

- Andriescu, *Limba presei* = Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, Editura Junimea, 1979.
- Andriescu, *Perspectiva stilurilor* = id., *Limba presei românești în perspectiva stilurilor limbii literare*, în vol. *Stil și limbaj*, Iași, Editura Junimea, 1977, p. 239–251.
- Aristotel, *Retorica*, traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș, note și comentarii de Ștefan-Sebastian Maței, București, Editura IRI, 2004.
- Bagnal, *Newspaper* = Nicholas Bagnal, *Newspaper Language*, Oxford, Focal Press, 1993.
- Baylon – Mignot, *Comunicarea* = Christian Baylon, Xavier Mignot, *Comunicarea*, traducere de Ioana Ocneanu și Ana Zăstroiu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2000.
- Bender-Berland, *Publicité* = Geneviève Bender-Berland, *La publicité radiophonique. Analyse linguistique de messages publicitaires français et allemands*, Hamburg, Helmut Buske Verlag, 2000.
- Benveniste, *Aparatul formal al enunțării* = Émile Benveniste, titlu de capitol în *Probleme de lingvistică generală*, traducere de Lucia Magdalena Dumitru, București, Editura Teora, 2000, vol. II, partea a II-a, *Comunicarea*, § 5, p. 67–74.

- Brune, *De l'idéologie* = François Brune, *De l'idéologie, aujourd'hui. Analyses, parfois désobligeantes, du «discours» médiatico-publicitaire*, Paris, Parangon, 2004.
- Brune, *Fericirea* = id., *Fericirea ca obligație. Eseu despre standardizarea prin publicitate*, traducere din limba franceză și prefată de Costin Popescu, s.l., Editura Trei, 1996.
- Casanova Ávalos et alii, *Diversidad textual* = Manuela Casanova Ávalos, Juan Galí Renau, José Jovaní Pascual, José Navarro Brumós, Teresa Ota Piedrafita, Rufino Pérez Miguel, *La diversidad textual: una aproximación al comentario lingüístico*, Castelló de la Plana, J. V. Ediciones, 1994 (cf. și www.unav.es/.../acasanova+carlos+1762/-2.-).
- Cesereanu, *Imaginarul* = Ruxandra Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor*, București, Editura Humanitas, 2003.
- Charaudeau – Maingueneau, *Dictionnaire* = Patrick Charaudeau, Dominique Maingueneau, *Dictionnaire d'analyse du discours*, Paris, Éditions du Seuil, 2002.
- Cheveigné, *Discours* = Suzanne de Cheveigné, *La science médiatisée: le discours des publics*, în *Sciences et Médias*, p. 95–106.
- Cizek, *Imitatio* = Alexandru N. Cizek, *Imitatio et tractatio: die literarisch-rhetorischen Grundlagen der Nachahmung in Antike und Mittelalter*, Tübingen, Niemeyer, 1994.
- Coman, *Manual* = Mihai Coman (coordonator), *Manual de jurnalism. Tehnici de documentare și redactare*, ediția a II-a, revăzută, vol. I–II, Iași, Editura Polirom, 2001.
- Coșeriu, *Arhitectura* = Eugeniu Coșeriu, *Arhitectura și structura limbii*, în *Prelegeri*, p. 49–64.
- Coșeriu, *Competența* = id., *Competența lingvistică*, în *Prelegeri*, p. 27–47.
- Coșeriu, *Deontologia* = id., *Deontologia și etica limbajului*, în *Prelegeri*, p. 163–171.
- Coșeriu, *Determinare* = id., *Determinare și cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii*, în vol. *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică, 2004.

- Coșeriu, *Filozofia* = id., *Filozofia limbajului*, în *Prelegeri*, p. 7–26.
- Coșeriu, *Lecții* = id., *Lecții de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chișinău, Editura Arc, 2000.
- Coșeriu, *Limba funcțională* = id., în *Lecții*, p. 249–274.
- Coșeriu, *Limbaj* = id., *Limbaj și politică*, în *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, Iași, Editura Trinitas, 2002, p. 17–40.
- Coșeriu, *Limbajul poetic* = id., în *Prelegeri*, p. 145–162.
- Coșeriu, *Logicism* = id., *Logicism și antilogicism în gramatică*, în vol. *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 239–264.
- Coșeriu, *Prelegeri* = id., *Prelegeri și conferințe (1992 – 1993)*, Iași [supliment la „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXXIII/1992–1993], 192 p.
- Coșeriu, *Principii* = id., *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în vol. *Omul și limbajul său. Studia in honorem Eugenio Coseriu*, „Analele științifice ale Universității «Al.I.Cuza» din Iași”, t. XXXVII/XXXVIII, secția III e, Lingvistică, 1991–1992, număr special, p. 11–18.
- Coșeriu, *Sociolingvistica* = id., *Socio- și etnolingvistica. Bazele și sarcinile lor*, în *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, cu o prefată de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chișinău, Editura „Știința”, 1994, p. 129–149.
- Coșeriu, *Structure lexicale* = id., *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*, în „Actes du Premier Colloque International de Linguistique Appliquée”, Nancy, 1966, p. 173–217.
- Coteanu, *Stilistica* = I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, București, Editura Academiei, 1973.
- Cvasnii Cătănescu, *Retorică* = Maria Cvasnii Cătănescu, *Retorică publicistică. De la paratext la text*, Editura Universității din București, 2006.

- Diaconescu, *Stilurile funcționale* = Paula Diaconescu, *Structura stilistică a limbii. Stilurile funcționale ale limbii române literare moderne*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXV, 1974, nr. 3, p. 229–242.
- Dima, *Lectura* = Sofia Dima, *Lectura literară – un model situațional*, prefață de Maria Carpov, Iași, Editura Ars Longa, 2000.
- Dominte, *Funcțiunile* = Constantin Dominte, *Funcțiunile și caracteristicile definitorii ale limbajului*, în vol. *Lingvistică generală*, ediția a II-a revăzută și adăugită (coord. Zamfira Mihail), București, Editura Fundației „România de Măine”, 2003, p. 83–96.
- Ducrot – Schaeffer, *Noul Dicționar* = Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer et alii, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, traducere de Anca Măgureanu, Viorel Vișan, Marina Păunescu, București, Editura Babel, 1996.
- Dumistrăcel, *Apartenența etnoculturală* = Stelian Dumistrăcel, *O modalitate paradoxală de manifestare a apartenenței etnoculturale: modificarea «discursului repetat»*, în vol. *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora*, Iași, Editura Trinitas, 2003, p. 163–178.
- Dumistrăcel, *Expresii* = id., *Pînă-n pînzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații* ediția a II-a, revăzută și augmentată, Iași, Institutul European, 2001.
- Dumistrăcel, *În gura presei*, în „Cronica” (serie nouă), XXXIII, nr. 5 (1469), mai 1998, p. 14.
- Dumistrăcel, *Lexic* = id., *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
- Dumistrăcel, *Momentul psihologic al parimiei* = id., *«Moromeții»: momentul psihologic al parimiei și statutul personajelor*, în vol. *Profesorul Gavril Istrate la 70 de ani*, Iași, Centrul de multiplicare al Universității „Al.I.Cuza”, 1984, p. 151–167.
- Dumistrăcel, *Publicistica eminesciană* = id., *Contextul paremiologic în publicistica eminesciană*, în „Limba română” (Chișinău), I, 1991, 2, p. 92–97.

- Dumistrăcel, *Repeated Discourse* = id., *Repeated Discourse as a Means of «Contact» and Manipulation in Journalistic Discourse*, în *Langue et parlants*, p. 217–237.
- Dumistrăcel, *Textul jurnalistic* = id., *Textul jurnalistic: un teren experimental de ambiguitate*, în vol. *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, Iași, Editura Trinitas, 2002, p. 135–150.
- Eco, *La langue* = Umberto Eco, *La langue, le pouvoir, la force*, în vol. *La Guerre du faux*, traduit de l'italien par Myriam Tannat, Paris, Grasset, 1985, p. 333–352.
- Fayard, *Écrire* = Luc Fayard, *Écrire pour être compris*; cf. <http://lfone.free.fr/ecri/Ecrirepouretrecompris.pdf>.
- Fill, *Ökologuistik* = Alwin Fill, *Ökologuistik. Eine Einführung*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1993.
- Fix, *Grundlagen* = Ulla Fix, *Theoretische Grundlagen / Einführende Bemerkungen zu Text und Stil*; cf. <http://www.uni-leipzig.de/~fix/Lehre/WS%2002%2003/Text%20und%20Stil/Theoretische%20Grundlagen%20Text%20und%20Stil.doc>.
- Flaubert, *Idei primite* = Gustave Flaubert, *Dicționar de idei primite de-a gata*, în [Opere, vol. III], *Bouvard și Pécuchet / Dicționar de idei primite de-a gata / Străbătând câmpii și țărături*. Traduceri de Irina Mavrodin. Note de istorie literară, comentarii de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1984, p. 271–314, respectiv, 496–509.
- Gheție, *Stilurile* = Ion Gheție, *Stilurile limbii române literare*, în vol. *Introducere în studiul limbii române literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 148–163.
- Ghiga, *Elemente fatice* = Georgeta Ghiga, *Elemente fatice ale comunicării în româna vorbită*, București, Editura Alcris – M94, 1999.
- Gréciano, *Expressions idiomatiques* = Gertrud Gréciano, *Signification et dénotation en allemand. La sémantique des expressions idiomatiques*, Paris, Librairie Klincksieck, 1983.

- Grunig, *Publicité* = Blanche Grunig, *Les mots de la publicité*, Paris, Éditions CNRS, 1998.
- Grupul μ , *Retorica* = Grupul μ (J. Dubois, F. Edeline, J.M. Klinkenberg, P. Minguet, F. Pire, H. Triron), *Retorica generală*, introducere de Silvian Iosifescu, traducere și note de Antonia Constantinescu și Ileana Littera, București, Editura Univers, 1974.
- Hornoiu, *Componenta fatică* = Diana Hornoiu, *Componenta fatică și stilul conversațional al femeilor în tranzacțiile comerciale*, în vol. *Limba română – structură și funcționare* (coord. Gabriela Pană Dindelegan), Editura Universității București, 2005, p. 549–562.
- Ilinca, *Stilul* = Vasile Ilincan, *Stilul publicistic eminescian*, Editura Universității Suceava, 2004.
- Iordan, *Stilistica* = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, Editura Științifică, 1975.
- Irimia, *Introducere* = Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom, 2000.
- Jakobson, *Essais* = Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, traduit de l'anglais et préfacé par Nicolas Ruwet, Paris, Les Éditions de Minuit, 1963.
- Kirstein, *Begründer des britischen Kontextualismus* = Boni Kirstein, *Die (Mit-) Begründer des britischen Kontextualismus*, cf. <http://www.sp.fh-koeln.de/Personen/Kirstein/Buch.pdf>.
- Klempere, *LTI* = Victor Klempere, *LTI, la langue du IIIe Reich. Carnets d'un philologue*, traduit de l'allemand et annoté par Élisabeth Guillot, présenté par Sonia Combe et Alain Brossat, Paris, Albin Michel, 1996.
- Langue et parlants* = *La langue et les parlants / Language and its Users / Limba și vorbitorii*, edited by Tatiana Slama-Cazacu, București, Editura Arvin-Press, 2003.
- Lire le titre* = Albumița-Muguraș Constantinescu, Georgeta Rață, *Savez-vous lire le titre? Choix de textes suivis d'exercices*, Suceava, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Facultatea de

- Litere, 1994; sunt reproduse extrase din studii privind (și) „titrologia” semnate de Roland Barthes, Geneviève Calbris, Gérard Genette, Leo H. Hoek, Gérard Vigner etc.
- Lyons, *Introducere* = John Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică*, traducere de Alexandra Cornilescu și Ioana Ștefănescu, București, Editura Științifică, 1995.
- Malinowski, *Problem of Meaning* = Bronislaw Malinowski, *The Problem of Meaning in primitive Language* (Supplement I), în vol. *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*, by C.K. Ogden and I.A. Richards, eighth edition, New York, Harcourt, Brace & World, Inc., 1946, p. 296–336.
- Miclău, *Presa* = Paul Miclău, *Mass media: Presa*, capitol în vol. *Semiotica lingvistică*, Timișoara, Editura Facla, 1977, p. 146–152.
- Miclău, *Stilurile* = id., *Stilurile limbii*, în *Tratat de lingvistică generală* (coord. Al Graur, Sorin Stati, Lucia Wald), București, Editura Academiei, 1971, p. 369–391.
- Minet, *Contrat de lecture* = Pierre Minet, *Le contrat de lecture dans les journaux télévisés belges: comparaison entre science et football*, în *Sciences et Médias*, p. 223–231.
- Moeschler – Auchlin, *Introducere* = Jaques Moeschler, Antoine Auchlin, *Introducere în lingvistica contemporană*, traducere din limba franceză: Liliana Pop, Cluj, Editura Echinox, 2005.
- Moldovanu, *Dimitrie Cantemir* = Dragoș Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între Orient și Occident. Studiu de stilistică comparată*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997.
- Munteanu, *De la retorică la stilistică* = Ștefan Munteanu, *De la retorică la stilistica lingvistică și la stilistica literară*, cap. *Orientări actuale*, în *Stil și expresivitate poetică*, București, Editura Științifică, 1972, p. 77–99.

- E. Munteanu, *Introducere* = Eugen Munteanu, *Introducere în lingvistică*, Iași, Editura Polirom, 2005.
- Neț, *Funcția fatică* = Mariana Neț, *O încercare de reevaluare a funcției fatice*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXX, 1979, 4, p. 329–335.
- Panaiteanu, *Humorul* = Val. Panaiteanu, *Humorul (Sinteză istorico-teoretică)*, vol. I–II, Iași, Editura Polirom, 2003.
- Permyakov, *From Proverb* = G.L. Permyakov, *From Proverb to Folk-Tale. Notes on the General Theory of Cliché*, Moscow, „Nauka” Publishing House, 1979.
- Peters et alii, *Publizistische Beiträge* = Bernhard Peters, Tanjev Schultz, Andreas Wimmel, *Publizistische Beiträge zu einer diskursiven Öffentlichkeit. Eine themenübergreifende Inhaltsanalyse deutscher Zeitungen und Zeitschriften*, în InIIS – Arbeitspapier Nr. 30/2004, Institut für Interkulturelle und Internationale Studien der Universität Bremen. Fachbereich 8: Sozialwissenschaften; cf. http://www.iniiis.uni-bremen.de/downloads/arbeitspapier04_30.pdf.
- Pietreanu, *Salutul* = Marica Pietreanu, *Salutul în limba română. Studiu sociolingvistic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.
- Pisarkowa, *Reception of Malinowski's work* = Krystyna Pisarkowa, *The reception of Bronislaw Malinowski's work and the obligations of a linguist*, în „Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique”, fasc. LV, 1999, p. 39–51.
- Plett, *Știința* = Heinrich F. Plett, *Știința textului și analiza de text. Semiotică, lingvistică, retorică*, în românește de Speranța Stănescu, București, Editura Univers, 1983.
- Pușcariu, *Rostirea* = Sextil Pușcariu, *Limba română. II, Rostirea*, ediție îngrijită de Magdalena Vulpe, studiu introductiv de Andrei Avram, București, Editura Academiei Române, 1994.
- Quintilian, *Arta* = M. Fabius Quintilianus, *Arta oratorică*, vol. I–III, traducere, studiu introductiv, tabel cronologic, note, indici de Maria Hetco, București, Editura Minerva („Biblioteca

- pentru toți”), 1974 (vol. I, cărțile I–IV; vol. II, cărțile V–VIII; vol. III, cărțile IX–XII și *Înceiere*).
- Rad, *Titlul* = Ilie Rad, *Titlul jurnalistic*, în Coman, *Manual*, I, p. 146–162.
- Ramírez, *Funciones* = Luis Hernán Ramírez, *Las funciones del lenguaje* [1979], în *Crestomație de lingvistică generală*, ediție îngrijită de acad. Ion Coteanu, București, Editura Fundației „România de Măine”, 1998, p. 58–67.
- Randall, *Jurnalistul* = David Randall, *Jurnalistul universal. Ghid practic pentru presa scrisă*, prefață de Mihai Coman, traducere de Alexandru Brăduț Ulmanu, Iași, Editura Polirom, 1998.
- Roșca, *Formarea jurnaliștilor* = Luminița Roșca, *Formarea identității profesionale a jurnaliștilor*, Iași, Editura Polirom, 2000.
- Roșca, *Textul* = id., *Textul jurnalistic*, în Coman, *Manual*, I, p. 99–107.
- Sciences et Médias* = număr tematic (21) din „Hermès”. *Cognition, communication, politique*, Paris, CNRS Éditions, 1997.
- Săftoiu, *Schimburi verbale* = Răzvan Săftoiu, *Schimburile verbale în conversația fatică*, în vol. *Dialogul în limba română vorbită. Omagiu profesorului Sorin Stati la a 70-a aniversare* (coord. Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop), București, Editura Oscar Print, 2003, p. 203–215.
- Sălăvăstru, *Problemologie* = Constantin Sălăvăstru, *Argumentarea ca problemologie*, în *Teoria și practica argumentării*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 383–393.
- Sfirlea, *Delimitarea* = Lidia Sfirlea, *Contribuții la delimitarea stilurilor funcționale românești*, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. II, București, Editura Academiei, 1972, p. 145–206.
- Siemes, *Software versus Hardware* = Isabelle Siemes, *Software versus Hardware. Neue (inter-)disziplinäre Sicht der Medien*, recenzie la Georg Stanitzek / Wilhelm Voßkamp (ed.), *Schnittstelle. Medien und Kulturwissenschaften: Mediologie*, Band 1. *Eine Schriftenreihe des Kulturwissenschaftlichen Forschungskollegs «Medien und kulturelle Kommunikation»*, Köln, DuMont, 2001, pe site-

ul „Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur” al Universității din München: <http://iasl.uni-muenchen.de/>.

- Stancu, *Paratextul* = Valeriu P. Stancu, *Paratextul. Poetica discursului liminar în comunicarea artistică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006.
- Stoica, *Comunicare* = Dan Stoica, *Comunicare publică. Relații publice*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2004.
- Stoica, *Publicitate* = id., *Despre publicitate*, în vol. *Comunicare și cultură: aplicații interdisciplinare* (coord. Adela Rogojinaru), București, Editura Tritonic, 2006, p. 344–353.
- Științe* = *Dicționar general de științe. Științe ale limbii* (de Angela Bidu-Vrâncănu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan), București, Editura Științifică, 1997.
- Tabarcea, *Poetica* = Cezar Tabarcea, *Poetica proverbului*, București, Editura Minerva, 1982.
- Terminologie* = *Terminologie poetică și retorică* (coord. Val. Panaitescu), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1994.
- Véron, *Épistémologie – communication* = Éliséo Véron, *Entre l'épistémologie et la communication*, în *Sciences et Médias*, p. 25–32.
- Véron, *L'Idéologique* = id., *Remarques sur l'idéologique comme production de sens*, în „Sociologie et sociétés”, V, 1973, nr. 2, p. 45–70.
- Zafiu, *Diversitate* = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității București, 2001.

Dicționare

- DA = [Academia Română], *Dicționarul limbii române*, I/II, Litera C, București, 1940.
- DEX = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- DLR = [Academia Română], *Dicționarul limbii române* (serie nouă), București, Editura Academiei; t. VIII/1–5, Litera P (1972–1984); t. IX, Litera R (1975); t. X/1–5 Litera S (1986–1004); t. XI, Litera Ș (1978); t. XIII/1–3, Litera V (1997–2005).
- DN³ = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, Editura Academiei, 1978.
- DOOM 2 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

B. Surse

a. Publicistică editată în volume și surse mass-media recente

a¹ Articole din secolul al XIX-lea publicate în volume:

Eminescu, *Opere*, ediție critică întemeiată de Perpessicius, Editura Academiei, IX – XIII: vol. IX, *Publicistică 1870–1877*; studiu introductiv de Al. Oprea; ediție critică îngrijită de Petru Creția, Dimitrie Vatamaniuc, Anca Costa-Foru, Eugenia Oprescu (colaborator Gerhardt Csejka), București, 1980; vol. X, *Publicistică 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880 – „Timpul”*, ediție critică îngrijită de Dimitrie Vatamaniuc, Petru Creția, Oxana Busuioceanu, Simona Cioculescu, Anca Costa-Foru, Aurelia Creția, Claudia Dimiu, Eugenia Oprescu, Alexandru Surdu, Ion Bulei (colaborator extern pentru istorie), București, 1989; vol. XI, *Publicistică 17 februarie – 31 decembrie 1880 – „Timpul”*, ediție critică îngrijită de Dimitrie Vatamaniuc, Petru Creția, Oxana Busuioceanu, Anca Costa-Foru, Aurelia Creția, Eugenia Oprescu, București, 1984; vol. XII, *Publicistică 1 ianuarie – 31 decembrie 1881 – „Timpul”*, ediție critică îngrijită de Dimitrie Vatamaniuc, Petru Creția, Oxana Busuioceanu, Anca Costa-Foru, Aurelia Creția, Eugenia Oprescu, București, 1985; vol. XIII, *Publicistică 1882–1883, 1888–1889 – „Timpul”, „România liberă”, „Fântâna Blanduziei”*, ediție critică.

a² Surse mass-media recente

(după siglă, pentru cotidiene se indică data, urmată de pagină; pentru hebdomadare, numărul, anul și pagina; pentru emisiuni ale audiovizualului, data și ora; nu apar sigle pentru numele canalelor tv reproduse integral)

□ AC = „Academia Cațavencu”

Ad = „Adevărul”

Ad.l = „Adevărul literar și artistic”

AS = „Formula AS”

Cap = „Capital”

Cr = „Cronica”

D = „Dilema”

EZ = „Evenimentul zilei”

G = „Gândul”

JCh = „Jurnal de Chișinău”

JN = „Jurnalul național”

LA = „Literatură și artă” (Chișinău)

M = „Monitorul” (Iași; seria cotidianului de până la 21 august 2001)

M.Gl = „Monitorul de Galați”

RI = „România liberă”

RL = „România literară”

T = „Timpul” (Chișinău)

Zf = „Ziarul financiar”

ZIș = „Ziarul de Iași”

□ OTV = canal de televiziune cu acest nume

PRO TV = canal de televiziune cu acest nume

REAL TV = canalul de televiziune „Realitatea tv”

TVR 1, 2 = canalele de televiziune „România 1” și „România 2”

b. Abrevieri pentru diferite tipuri de EDR

(Ct) = citat din opere

(Cv) = cuvinte „celebre”

(Dc) = dicton

(Fl) = text folcloric

(Id) = idiotism (locuțiune expresivă, expresie idiomatică, parimie)

(Rg) = discurs religios

(Sl) = slogan

(Th) = formulă tehnică

(TI) = titlu de operă

Index*

Cuprinde:

- a) nume de autori (lingviști, jurnaliști, oameni de litere, artiști etc.) și
- b) nume de personalități istorice și politice; persoane din viața publică

(numele de sub [b] sunt redactate cu *italice*).

Albee, Edward 149, 220	Baker, Stephen 221
Alecsandri, Vasile 85, 141, 160,
161, 162, 198, 216	Balotă, Nicolae 133, 134
Alexandrescu, Grigore 86, 87	Balș, Dina 220
Andersen, H.C. 139	Barbu, Daniel 112
Andriescu, Al. 37, 38, 101, 255	Barbu, Ion 151, 159, 160
Andrieș, Maria-Cristina 255	<i>Barbu, Sulfina</i> 246
Antip, Felicia 173	Bart, Jean 180
Antoși, Sorin 247	Barthes, Roland 15, 23, 107, 150,
261
Arghezi, T. 72, 118	Baudrillard, Jean 29
Aristotel 38, 39, 40, 44, 57, 58, 59,
84, 138, 255	Baylon, Christian 15, 255
Auchlin, Antoine 261	Bălăsoiu, Cezar 237
Austen, Jane 220	<i>Bănescu, Traian</i> 208, 243, 246
Avram, Andrei 262	<i>Becali, George</i> 153, 234
Avram, Gabriela 176	Bender-Berland, Geneviève 158,
255
Avram, Mioara 176	<i>Benkner, Hans</i> 74
	Benveniste, Émile 26, 27, 36, 59,
255
Baboș, Costel 98	Berejan, Silviu 257
Bach, J.S. 221	Bidu-Vrânceanu, Angela 264
Badea, Mircea 215	Bîrlea, Ovidiu 91
Bagnal, Nicholas 173, 255	Bîrleanu, Ion-Horia 152
Bahtin M. 36	Blaga, Lucian 134, 145, 150
Bailly, Anatole 21	

* Alcătuit de Ionel ILOAE.

- Bloom, Harold 153
 Bojoga, Eugenia 257
 Bolintineanu, Dimitrie 138
 Borcilă, Mircea 257
 Botta, Dan 146
 Böll, H. 220
 Brăiloiu, C. 146
 Brănișteanu, B. 109
 Brossart, Alain 260
 Brumós, José Navarro 256
 Brune, François 62, 63, 64, 256
Buicescu, Diicul 77
 Bulei, Ion 266
Bush, George W. 69
 Busuioceanu, Oxana 266
 Buzura, Augustin 214
 Bühler, Karl 8, 15, 24, 25, 40, 41, 44

 Calbris, Geneviève 261
 Campbell, Stella 86
 Cantemir, Dimitrie 75, 78, 261
 Caracostea, Dumitru 41
 Carada, Eugeniu 115
 Caragiale, I.L. 72, 117, 141, 143, 150, 151, 160, 161, 162, 164, 197, 214, 218, 231
 Carpov, Maria 258
 Casanova Ávalos, Manuela 43, 256
 Catina, I. 197
 Cazacu, B. 74, 93
 Călărașu, Cristina 264
 Călinescu, Al. 110, 156
 Călinescu, G. 72, 202
 Cărtărescu, Mircea 160, 162
 Cervantes [, Miguel de] 207
 Cesereanu, Ruxandra 110, 256
Cezar 143
 Charaudeau, Patrick 36, 37, 39, 65, 70, 256
 Cheveigné, Suzanne de 35, 256
 Chiper, Tita 220
Chirac, J. 144
 Chirilă, Adina 65, 66
 Chivu, Gh. 65, 66
 Chopin, Fr. 221
 Cicero 59, 143
 Cioculescu, Simona 266
 Cioculescu, Șerban 160
 Ciolac, Marina 51
 Cioran, Emil 146
Cioroianu, Adrian 181
 Cizek, Alexandru 159, 256
Cocișel, din Hotin 75, 80
 Cojar, Ion 220
 Columb, Cristofor 242
 Coman, Mihai 116, 120, 256, 263
 Combe, Sonia 260
 Constantinescu, Albumița-Muguraș 261
 Constantinescu, Antonia 260
Constantinescu, Emil 153
 Constantinescu, Marina 220
 Coresi, diaconul 178
Corlățean, Titus 181
 Cornea, Paul 125
 Cornescu, Viorel 97
 Cornilescu, Alexandra 261
 Corondan, Gianina 243
 Costa-Foru, Anca 266
 Costin, N. 95
 Coșbuc, George 194
 Coșeriu, Eugeniu 10, 11, 12, 16, 18, 23, 24, 39, 40, 41, 44, 45, 110, 122, 127, 129, 140, 158, 159, 163, 172, 173, 187, 256, 257
 Courtenay, Baudouin de 20
 Coteanu, Ion 62, 65, 89, 90, 257, 263

- Cozma, Miron* 153
 Creangă, Ion 197, 198, 202, 214
 Creția, Aurelia 266
 Creția, Petru 266
 Cristoiu, Ion 56, 194, 195
 Crișan, Flaviu 199
 Csejka, Gerhardt 266
 Culcer, Rodica 243
Cuza, Alexandru Ioan 138
 Cvasnii Cătănescu, Maria 123, 124, 125, 257

- Daniel* [Ciobotea], IPS, Mitropolitul Moldovei 223
 Dascălu Jinga, Laurenția 263
 Daudet, Alphonse 85
 Dănilă, Gheorghe 66
 Debryser, François 111
 Deciu, Andreea 220
 Deledda, Grazia 212
 Descartes, R. 196
Deschamps, Didier 226
 Diaconescu, Paula 17, 31, 258
 Dickens, Charles 242, 243
 Dima, Sofia 10, 107, 111, 124, 258
 Dimiu, Claudia 266
 Dinescu, Mircea 56
 Djuvara, Neagu 112
 Dobre, Gabi 199
 Dominte, Constantin 20, 41, 258
 Donici, Andronachi 95
 Dospinescu, V. 65
 Drăgănoiu, Ion 220
 Drăgotescu, Corina 244
 Drăgușin, Nicolae 112
 Dubois, J. 260
 Ducrot, Oswald 18, 258

- Dumistrăcel, Stelian 68, 94, 96, 102, 147, 148, 152, 177, 257, 258, 259
Dumitrescu, Constantin Ticu 153
 Dumitriu, Gheorghe 198
 Dumitriu, Dumitru G. 161
 Dumitru, Lucia Magdalena 255

 Echegaray, José 213
 Eco, Umberto 117, 131, 150, 259
 Edeline, F. 260
 Eisenhower, Dwight 16
 Eminescu, Mihai 83, 86, 114, 115, 117, 118, 133, 141, 143, 150, 207, 217, 266
 Enzensberger, Hans Magnus 29
 Esca, Andreea 176
 Euripide 143
 Exarhu, Răzvan 198

 Faifer, Florin 85, 93
 Faulkner, William 112, 212
 Fayard, Luc 20, 29, 32, 259
 Filimon, N. 72, 92
 Fill, Alwin 172, 259
 Fix, Ulla 42, 259
 Flaubert, Gustave 30, 134, 259
 Fleischer, Michel Wolfgang 42
Flutur, Gheorghe 246
 Foarță, Șerban 138
 Fontanier, P. 114
 Frățilă, Vasile 65
 Furtună, Dumitru 91, 93

 Gabor, Tompa 236
Galilei, Galileo 133
 Galsworthy, J. 212
 García Márquez, Gabriel 111, 148, 149, 156, 218, 220, 221

Genette, Gérard 15, 107, 108, 124, 125, 261
 Gershwin, George 221
 Gheție, Ion 9, 41, 45, 46, 48, 71, 89, 259
 Gheorghită, Carmen 199, 230
 Ghica, Ion 87, 161, 162
 Ghiga, Georgeta 10, 20, 23, 25, 51, 52, 259
 Ghiglione, Rudolph 39, 70
 Ghinoiu, Ion 100
 Gide, André 213
 Goga, Octavian 118
 Goldenstein, Jean-Pierre 111, 119
 Golding, W. 213
 Gorgias 59
 Gorki, Maxim 133
 Goțiu, Mihai 162
 Gourmont, Rémy de 134, 259
 Graur, Al. 261
 Gréciano, Gertrud 115, 260
 Greimas, A.J. 23
 Grunig, Blanche 260
 Grupul μ 114, 127, 135, 148, 260
 Guderian, Heinz 227
 Gușă, Cosmin 153
 Guțu Romalo, Valeria 176

 Hallin, Fernand 119
 Hasdeu, B.P. 140
 Hauptmann, Gerhart 213
 Havel, Vaclav 183
 Hărdău, Mihail 153, 154
 Hetco, Maria 128, 263
 Himmelmann, Nikolaus 221
 Hitler, Adolf 187
 Hoek, Leo H. 108, 111, 125, 261
 Hornoiu, Diana 52, 260
 Hreapcă, Doina 152

Hugo, V. 219
 Hume, David 183
 Hurezeanu, Emil 208

 Ibrăileanu, G. 72
 Ieremia, Proorocul 145
 Ieșan, Cip 187
 Ilincan, Vasile 43, 64, 260
 Ioan Paul al II-lea, Papa 111, 223
 Ioanid, G. 21
 Ioanovici, Sava 80
 Ionesco, Eugen 236
 Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana 51, 264
 Iordan, Iorgu 260, 265
 Iorga, N. 77, 78, 82, 84, 112
 Iorgovan, Antonie 243, 245
 Iosifescu, Silvian 260
 Irimia, Dumitru 24, 52, 65, 71, 90, 117, 260
 Irimiia Vodă 95
 Ispirescu, P. 92, 194
 Istrate, G. 82, 83, 258
 Iuvenal, Cezar 143
 Ivănescu, G. 41
 Ivireanu, Antim 93

 Jacques, F. 36
 Jaques, Georges 119
 Jakobson, Roman 16, 17, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 31, 52, 59, 63, 260
 Jeunet, T. 22
 Joyce, J. 133

 Kainz, Friedrich 24
 Kant, I. 145
 Keneally, Thomas 149, 153
 Kerbrat-Orecchioni, Catherine 36
 Kessey, Ken 219
 Kilty, Jerome 86

Kirstein, Boni 9, 20, 22, 26, 27, 260
 Klemperer, Victor 171, 260
 Klinkenberg, J.M. 260
 Knoll, Leo 225
 Kohl, Helmuth 186

 Labiș, Nicolae 97
 Laclos, Pierre C. 85, 187
 Lagerkvist, Pär 212
 Lagerlöf, Selma 213
 Lane, Philippe 124
 Lausberg, H. 127
 Lăcusteanu, Grigore 160, 215
 Lemire, Gilles 21
 Leon, Aurel 215
 Leonte, Liviu 85
 Liberis, Cristina 224
 Littera, Ileana 260
 Livius, Titus 235
 Lyons, John 27, 261
 Longinescu, S.G. 95
 Lovinescu, Eugen 85
 Lupașcu, Cristian 55
 Lupescu, Ionuț 138

 Maftai, Stefan-Sebastian 255
 Maingueneau, Dominique 36, 37, 113, 256
 Maior, Petru 93, 94
 Maioreescu, Titu 87, 115
 Malinowski, Bronislaw 7, 9, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 59, 261
 Mancaș, Mihaela 264
 Maneca, Constant 265
 Mann, Thomas 212
 Manolescu, Nicolae 150, 153, 220
 Mao Tzedun 228
 Marcu, Florin 265

Marcus, Solomon 191
 Marinescu, Cristian 176
 Marouzeau, J. 74
 Martin, Mircea 153
 Matei Basarab 76
 Mauriac, François 212
 Mavrocordat, Constantin 93
 Mavrodin, Irina 259
 Măgureanu, Anca 258
 Măgureanu, Virgil 194
 Mândruță, Lucian 176, 224
 Melinescu, Gabriela 239
 Merkel, Angela 187
 Michel, Georg 42
 Michelangelo [Buonarroti] 221
 Miclău, Paul 9, 39, 62, 116, 117, 261
 Mignot, Xavier 15; 255
 Miguel, Rufino Pérez 256
 Mihai Viteazul 75
 Mihail, Zamfira 258
 Mihăescu, Gib I. 238
 Mihăieș, Mircea 154
 Mihăilescu, Călin-Andrei 161
 Mihăilescu, Magda 120
 Milescu, Nicolae 92
 Minet, Pierre 35, 261
 Minguet, P. 260
 Mirea, A. 86
 Mistral, Frédéric 212
 Moeschler, Jaques 261
 Moirand, Sophie 70
 Moldovanu, Dragoș 74, 77, 261
 Molière 230
 Montesquieu Ch. 85
 Moraru, Alexandra 113
 Moraru, Anatol 118
 Munteanu, Eugen 20, 263
 Munteanu, Ștefan 41, 42, 66, 261
 Murariu, Adriana 176, 199

Muscă, Mona 156, 245
Mutu, Adrian 153
Myller, Alexandru 184

Năstase, Adrian 153
Neacșu, din Câmpulung 73, 74, 92
Neculce, Ion 92, 195
Nedelcovici, Bujor 150
Negruzzi, Constantin 37, 38, 85, 87, 141, 217
Negruzzi, Iacob 87, 159
Neț, Mariana 23, 262
Nicola, Gabriel 199
Nicolaescu, Eugen 153
Nicolai, Norica 181
Nicolantin, Antonie 79
Niedermeier, Hans-Peter 252
Noaptea, G. 191

Oceanu, Ioana 255
Odobescu, A.I. 76
Ogden, C.K. 18, 261
Olăroiu, Cosmin 153
Olteanu, Bogdan 246
Onu, Liviu 74, 93
Oprea, Al. 266
Oprescu, Eugenia 266
Orban, Ludovic 243, 244
Oreste [Alexandru Scarlat] 243
Ortega Y Gasset [José] 12

Panaitescu, P.P. 94
Panaitescu, Val 59, 262, 264
Pană Dindelegan, Gabriela 260, 264
Papadima, Liviu 161
Paraschiv, V. 153
Paraschivescu, Radu 114
Pascual, José Jovani 256
Patriciu, Dinu 153, 208

Păunescu, Marina 258
Pârvolescu, Ioana 187, 188, 218
Permyakov, G.L. 262
Perpessicius 266
Peters, Bernhard 29, 262
Petricu, Celia 182
Petrii, Elio 145
Petrovici, Emil 177
Philippide, A. 195
Piedrafita, Teresa Otal 256
Pietreanu, Marica 52, 84, 262
Pinochet, A. 183
Pirandello, Luigi 213
Pire, F. 260
Pisarkowa, Krystyna 9, 20, 22, 25, 27, 262
Platon 10
Plett, Heinrich 135, 262
Poe, Edgar A. 107
Pogor, V. 87
Pontoppidan, H. 212
Pop, Liliana 261, 263
Popa, Marian 125, 153
Popescu, Costin 63, 256
Popescu, Cristian Tudor 143, 208
Popescu, Gică 225
Popescu-Sireteanu, Ion 37
Popovici, D. 37
Potocki, Jan 220
Preda, Marin 141
Proust, Marcel 133, 141, 236
Pruteanu, George 193
Pușcariu, Sextil 177, 262
Putin, Vladimir 144

Quintilian, M. Fabius 8, 59, 107, 127, 128, 135, 148, 158, 173, 263

Rad, Ilie 119, 120, 263
Radu, Mircea 176
Ramirez, Luis Hernán 40, 41, 263
Randall, David 108, 109, 110, 120, 263
Rastier, François 21
Rață, Georgeta 261
Rădulescu, Bogdan 161
Rădulescu, Ion Heliade 37, 38, 44, 178
Războiu, Dana 180
Răzvan Vodă 95
Remarque, Erich Maria 219
Remeș, Decebal Traian 217
Renau, Juan Galí 256
Reus, Gunter 132, 149
Reymont, W. 212
Richards, I.A. 18, 261
Ricoeur, Paul 150
Rimbaud A. 136
Rogojinaru, Adela 264
Rogozanu, Costi 69, 119
Rosetti, Al. 74, 75, 93, 265
Rosetti, C.A. 117
Roșca, Luminița 31, 32, 33, 116, 263
Rousseau, J.J. 85
Rusu, Olga 161
Ruwet, Nicolas 260

Sadoveanu, Mihail 91
Sainte-Beuve, Ch.-A. 86
Salinger, J.D. 219
Sandru, Mircea 216
Saramandu, Nicolae 256
Săftoiu, Răzvan 52, 263
Sălăvăstru, Constantin 50, 263
Săucan, Doina-Ștefana 64
Schaeffer, Jean-Marie 18, 258
Scheele, Jonathan 246

Schröder, Gerhard 144, 185, 186
Schultz, Tanjev 262
Scott, G.P. 116
Searle, John R. 36
Seidel, Eugen 81, 84
Sfirlea, Lidia 46, 70, 263
Shakespeare, W. 141
Shaw, G. Bernard 86, 212
Siemes, Isabelle 30, 263
Sion, G. 141
Sîrbu, Iosif 226
Slama-Cazacu, Tatiana 132, 142, 260
Solomon, Alexandru 161
Sorescu, Marin 133
Soros, George 153
Spineanu, Dorin 154
Stahl, Henri H. 210
Stancu, P. Valeriu 125, 264
Stanitzek, Georg 263
Starke, Günter 42
Stati, Sorin 261, 263
Stănescu, Speranța 262
Stoica, Dan 36, 64, 264
Surdu, Alexandru 266

Șerban, Alex. Leo 120
Șerban, V. 66
Șerbănescu, Ilie 176
Șincai, Gheorghe 245
Ștefănescu, Alex. 153, 155
Ștefănescu, Ioana 261

Tabarcea, Cezar 101, 264
Tabără, Cristian 243
Tannat, Myriam 259
Tănase, Iulian 112
Tăriceanu, Călin Popescu 153, 216, 246

Teoctist [Arăpașu], P.F., patriarhul
BOR 145

Teodoreanu, Al.O. 86

Toader, Anca 176

Tocaci, Emil 206

Tolstoi, L.N. 133

Toma, Sfântul 40

Topîrceanu, G. 86, 200, 245

Trinon, H. 260

Tucă, Marius 194

Tudoran, Dorin 56, 218, 219

Turtureanu, N. 162

Țara, Vasile D. 42

Ulmanu, Alexandru-Brăduț 116, 263

Ulmu, Bogdan 216, 218

Undset, Sigrid 212

Ureche, Grigore 92

Urechia, Alceu 161

Vanghelie, Marian 238

Vasas, Ferenc 116

Vasile Lupu 95

Vasile, Radu 136

Vatamaniuc, Dumitru 118, 266

Vendryes, Joseph 41

Verheugen, Günther 185

Véron, Éliséo 35, 68, 69, 107, 131,
264

Vianu, Tudor 72

Vigner, Gérard 261

Vișan, Viorel 258

Vives, Juan Luis 40

Vizantie, D. Scarlat 21

Vladimirescu, Tudor 79, 80

Vlahuță, Alexandru 142

Vodă, Eugenia 218

Volonte, Gian Maria 145

Vosganian, Varujan 181

Voßkamp, Wilhelm 263

Vulpe, Magdalena 75, 262

Wald, Lucia 261

Wimmel, Andreas 262

Wittstock, Wolfgang 184

Xenopol, A.D. 84

Zafiu, Rodica 52, 66, 71, 110, 119,
121, 123, 161, 264

Zamfir, Mihai 236

Zamfirescu, G.M. 133, 142

Zanc, Grigore 112

Zarifopol, Paul 160

Zăstroiu, Ana 255

CLUBUL DE CARTE INSTITUTUL EUROPEAN

Stimate Cititor,
Institutul European Iași vine în sprijinul dumneavoastră ajutându-vă să economisiți timp și bani.

Titlurile dorite – unele căutate îndelung prin librării – pot fi comandate acum direct de la Editură!

Consultați oferta! Completați apoi talonul de comandă (carte poștală) din subsolul paginii. Nu uitați să înscrieți, cu atenție, titlul și numărul de exemplare solicitate.

Plata se va face ramburs (la primirea coletului poștal), taxele poștale fiind suportate de editură.

Și pentru că dumneavoastră apreciați cărțile noastre, meritați din plin să faceți parte din **Clubul de carte Institutul European**, beneficiind totodată de reduceri semnificative de preț.

Astfel:

Suma minimă	Suma maximă	Reducere (%)
–	19,9 RON	5
20 RON	49,9 RON	10
50 RON	99,9 RON	15
100 RON	149,9 RON	20
150 RON	199,9 RON	25
200 RON	–	30

Colecția UNIVERSITARIA

- *Agresivitatea în școală*, Laurențiu Șoitu, Cornel Hăvîrmeanu, 240 pag., 125.000 lei
- *Asistența socială în tranziție*, Alain Villbrod, Ion Ionescu (coord.), 380 pag. 290.000 lei
- *Cercetarea calitativă a socialului*, Mircea Agabrian, 232 pag., 220.000 lei
- *Comunicarea*, Denis McQuail, 272 pag., 131.000 lei
- *Despre pedepse și recompense în educație*, Emil Stan, 124 pag., 119.000 lei
- *Discursul puterii*, Constantin Sălăvăștru, 360 pag., 120.000 lei

Numele
Cod numeric personal
Strada
Bl. Sc. Et. Ap.
Județ (sector) Cod
Localitatea Tel

**CARTE
POȘTALĂ**

Destinatar
EDITURA
Institutul European
C.P. 161, Cod 700198, IAȘI

Depuneți cartea poștală, completată, în cea mai apropiată cutie poștală!